

НА КОРИЦАМА:

Радионица за децу са манифестације Ноћ истраживача, документација
Народни музеј Ниш

COVER OF THE BOOK:

Children workshop at the “Explore’s night” event,
photo by National museum Nis

ЗБОРНИК

UDK 069 (497.1)

YU ISSN 0352-8979

НАРОДНИ МУЗЕЈ НИШ
БРОЈ 29

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

Ненад Спасић

РЕДАКЦИЈА:

Љубодраг Димић

Бојана Борић-Брешковић

Надежда Гавриловић Витас

Вук Даутовић

Радоје Костић

Весна Црноглавац

Милица Карапанџић

Драгана Ишљамовић

Јован Младеновић

Марина Влаисављевић, секретар

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Милан Д. Ранђеловић

ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ

Ивана Караџић

ЛЕКТОР

Марија Шапић

ШТАМПА

СВЕН, Ниш, 2021

ТИРАЖ

300 примерака

Ниш, 2020

P A P E R S

The National Museum of Niš

Volume XXIX

EDITOR-IN-CHIEF

Nenad Spasić

EDITORIAL STAFF

Ljubodrag Dimić

Bojana Borić-Brešković

Nadežda Gavrilović Vitas

Vuk Dautović

Radoje Kostić

Vesna Crnoglavac

Milica Karapandžić

Dragana Išljamović

Jovan Mladenović

Marina Vlaisavljević, sekretar

TECHNICAL EDITOR

Milan D. Randelović

TRANSLATED INTO ENGLISH BY

Ivana Karadžić

PROOFREADER

Marija Šapić

PRINTED BY

SVEN, Niš, 2020.

300 pcs

ЗБОРНИК

САДРЖАЈ - CONTENTS

КОНФЕРЕНЦИЈА МУЗЕЈСКИХ ПЕДАГОГА МДС-А „МУЗЕЈСКИ ПРОГРАМИ ЗА ДЕЦУ: УЧЕЊЕ И/ИЛИ ЗАБАВА”

Никола Крстовић ДЕЦА У МУЗЕЈУ, МУЗЕЈ У ДЕЦИ	11
<i>Kids in Museum, Museum in Kids</i>	
Андреа Самарџија ШТО ЈЕ ЖИРОСКОП?	15
<i>What is a gyroscope?</i>	
Драган Киурски YOUTH EXCHANGE – ПРОГРАМ РАЗМЕНЕ МЛАДИХ	29
<i>Youth Exchange program</i>	
Драгана Латинчић РАЗИГРАВАЊЕ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ КОНАКА КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ	39
<i>Making the permanent exhibition of the Residence of Princess Ljubica playful</i>	
Јелена Богдановић МОГУЋНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ СКАЈП ЧАСА У МУЗЕЈУ – НОВА ЕДУКАТИВНА ИСКУСТВА	47
<i>Possibilities of Skype classes realization in the museum - new educational experiences</i>	
Ивана Растовић, Јелена Огњановић МЛАДИ У ФОКУСУ	55
<i>Young people in Focus</i>	
Јована Мијатовић „КУЛТУРНАУТ“ У ТВОМ КРАЈУ	71
<i>“Kulturnaut” in your neighborhood</i>	
Катарина Драгин КЛУБ - ПРОСТОР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ, ЗАБАВУ И УЧЕЊЕ У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ КИКИНДА	77
<i>The Club - a space for research, entertainment and learning in the National Museum of Kikinda</i>	
Катарина Иванишин – Кардум, Маријо Зрна У ДРУШТВУ ПЧЕЛА: ОД МУЗЕЈСКОГ АПИСАРИЈА ДО МУЗЕЈСКОГ ДВОРИШТА	87
<i>In the company of bees</i>	

Кристина Павловић ВЕЛИКОТАБОРСКИ ЛАБИРИНТ КАО „ДУХОВНА ХРАНА“	95
<i>The labyrinth of Veliki Tabor as “spiritual food”</i>	
Мирјана Бабић, Милена Видосављевић МУЗЕЈ КАО ИГРАОНИЦА У ОКВИРУ ПРОСЛАВЕ ДЕЧИЈЕГ РОЂЕНДАНА	105
<i>The museum as a playground for the children’s birthday party</i>	
Невена Живадиновић Кусонић РАДИОНИЦА ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СОМБОР „МУЗЕЈ У КОФЕРУ“	117
<i>Workshop of the City Museum in Sombor “Museum in a suitcase”</i>	
Сенка Ристивојевић У ДОДИРУ СА	123
<i>In touch with</i>	
Владимира Станисављевић БОТАНИКА ЗА ПРИНЦЕЗЕ И ВИТЕЗОВЕ	139
<i>Botany for princesses and knights</i>	
Анђелка Радосављевић ШКОЛСКИ ЧАСОВИ У ГАЛЕРИЈИ	151
<i>The school classes in the Gallery</i>	
Дена Бабајић РОЛПЛЕЈ РАДИОНИЦЕ КАО СРЕДСТВО ЗА УЧЕЊЕ – СВАКОДНЕВИ ЖИВОТ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ	163
<i>Role play workshop as a learning tool - Everyday Life in the Middle Ages</i>	
Христина Муратиду, Армин Јоха Хаџимусић ДРАМА У ГАЛЕРИЈАМА (ДУГ): ПРЕТВАРАЊЕ ЈАВНИХ УМЕТНИЧКИХ ПРОСТОРА У ПРОСТОРЕ ИЗВОЂЕЊА И ИНТЕРАКТИВНОГ УЧЕЊА	173
<i>Drama in Galleries (DiG): transforming public art spaces into space for performance and interactive learning</i>	
Матеја Рибарич СЛОВЕНСКИ ШКОЛСКИ МУЗЕЈ ПОВЕЗУЈЕ ШОЛЕ И МУЗЕЈ	201
<i>The Slovenian School Museum in the correlation between school and museum</i>	
Јасминка Королија, Ана Новаковић, Бојан Ђокић ПОВЕЗИВАЊЕ САДРЖАЈА ИЗ ОБЛАСТИ ХЕМИЈЕ И ЕТНОЛОГИЈЕ: УЧЕЊЕ ПУТЕМ ИСТРАЖИВАЊА	213
<i>Connecting the contents from chemistry and ethnology: learning through research</i>	
Милена Милошевић Мицић АРХЕО-ЕТНО ПАРК У РАВНИ КАО РЕСУРС ЗА РАЗВОЈ ОБРАЗОВНИХ ПРОГРАМА	219
<i>The archaeo-ethno park in ravna as a resource for the development of educational programs</i>	

АРХЕОЛОГИЈА

Слободан Б. Митић

- ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ХЛАДНОГ ОРУЖЈА
ЗА СЕЧУ И УБАДАЊЕ 243
Contribution to the study of medieval cold steel for cutting and stabbing

ИСТОРИЈА

Мирослав Величковић

- НИШКИ ОФИЦИРИ ПАЛИ У ВЕЛИКОМ РАТУ 1914-1918. –
САХРАЊЕНИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ 253
Nis officers fell in the Great War 1914–1918. – Buried on the thessaloniki front

ВАРИА

Ивона Старчевић

- БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У НИШУ (2015-2020) ... 275

ΚΟΝΦΕΡΕΝЦИЈА ΜΥΣΕΙΤΣΚΙΧ ΠΕΔΑΓΟΓΑ
ΜΔС-А „ΜΥΣΕΙΤΣΚИ ΠΡΟΓΡΑΜИ ЗА
ΔΕЦУ:УЧЕЊЕ И/ИЛИ ЗАΒΑВА“

SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION, THE MUSEUM
PEDAGOGUES CONFERENCE “MUSEUM PROGRAMS
FOR CHILDREN: LEARNING AND/OR ENTERTAINMENT”

ДЕЦА У МУЗЕЈУ, МУЗЕЈ У ДЕЦИ

Посматрао сам своју децу како одрастају уз музеје. Њима је то била усвојена реалност условљена родитељским професионалним изборима. Дакле, музеји су им, барем тако волим да мислим и верујем, били једно од најприроднијих окружења. Али чак су и деца, иако то нису успела јасно да вербализују била „сморена” пречестим изливима декоративности, прошлости ради прошлости, одрађеним програмима, бесмисленим „игрицама” и захтевима. Искуства која су имали у животу (без анализе њиховог квалитета свакако их је превише) једноставно су на много равни превазилазила искуства која су добијали у музејима. Додатно, најчешће су се жалили на неразумевање разлога зашто су у нечему учествовали. Сви музејски педагози, из које год области хуманистике да долазе, знају да је суштинско питање сваког програма намењеног деци и младима: ЗАШТО правимо то што правимо? Ако је одговор: да бисмо деци *приближили* било шта из музејских збирки, одмах одустаните. Мотиви су једнаки стварању лажне Нивеине слике о (пре)срећној породици у којој је све осредње, бело и плаво, у благом сфумату. Та слика је заправо пројектована слика о музејским активностима, а не о потребама деце и младих.

Музеј је сервис који сваком својом активношћу излази у сусрет потребама друштвених група – то није исто што и популистичко услишавање жеља већине која би хтела ово или оно, тачније да увек буде део рекламе о знате-већ-коме, јер то потврђује њихов друштвени положај у оквиру једне прилично привилеговане мањине. Шта су *стварно* потребе деце и младих? Да ли се задовољење тих потреба икако разликује од општих културних и цивилизацијских вредности? Други ниво су потребе друштва које млади треба да задовоље – или је ово већ постало јеретичко питање и одзвања као непотребно узнемиравање и ускраћивање права деци и младима. Када кажем потребе друштва првенствено мислим на обезбеђивање и омогућавање оне улоге младих која је најпотребнија друштву – критика, бунт и некорумпирано интересима изражено мишљење. Дакле, музеји не служе томе да би децу и младе научили ко је Ђура Јакшић и када је насликао Таковски устанак, ко је Милутин Миланковић и како је открио циклусе ледених доба, зашто су важни скелети златних рибица, зашто је гуслање на листи светске баштине за нематеријално културно наслеђе и сл. Млађи од границе зрелог доба то свакако треба да знају и, коначно, знаће, али само ако им омогућимо простор да схвате зашто су ове личности / појаве / знања / вештине важни *њима*. Дакле, када радимо истраживање како осмислити рад са овим групама друштва првенствено је важно познавати њих, њихове

навике (изван структуралних оквира системског образовања), интересовања, заблуде, страхове, недоречености... Јер ниједно дете и ниједан млад човек није оно савршено баршунасто створење из поменуте Нивеине рекламе. Пре ће личити на Шерлока Холмса из тинејџерских дана – кратак, несигуран, кривих зуба, неснађен у маси неснађених, склон претеривању, негирању, одбијању, који користи свој аватар или неизговорив *nick* на гомилама гејмерских платформи или друштвених мрежа.

Деца и млади нису у заблуди да је свет ружичаст (чак и када су се тата и мама надљудским напорима потрудили да га таквим учине). Они имају своје бриге, своје теме, своје разговоре. Најлакше је рећи да неће да их деле, али то једноставно није тачно. Хоће, када имају довољно озбиљног и кредибилног саговорника и када им се да шанса да заврше више од три реченице без обавезног подучавања. Деца и млади воле и изазове, али не оне баналне у којима се претварају да уживају: тринаестогодишњак има далеко квалитетнију „потрагу за благом” (scavenger hunt) у виртуелном свету. Али углавном је довољно социјално интелигентан да се претвара да је у томе уживао у музеју. Јер, углавном, зна да је то још један час који мора да одради.

Видео сам стотине музејских пракси намењених деци, младима, основцима, предшколцима, бебама, студентима, деци са сметњама у развоју. Неке од њих и сам сам креирао током свог музејског рада. Био сам на праксама у великим или веома специјализованим светским музејима: Лувр и Центар Жорж Помпиду (педагошка одељења), Музеј „траве” (или раста, како вам воља), децјем уметничком музеју без предмета (само програмски оријентисан), Клинију (едукација), Петерсон музеју аутомобила или LACMA и MOLLA у Лос Анђелесу, Музеју инжењера у краковском Кажимиержу, Гетију. Генерално гледано, све су то одлично системски осмишљени и спроведени програми, међусобно комплементарни: добро продуцирани, добро сценографисани, интерактивни, укључујући. Има извесне веселе и оптимистичне атмосфере у тим програмима која готово увек тежи стереотипу и највише подсећа на већ више пута поменуте рекламе за Нивеу. Тако изгледају фотографије са свих програма намењених деци – свеобухватно весеље и задовољство, ентузијазам оличен у подигнутим рукама или синхронизованом скоку.

Музеји нису и не треба да буду маркетиншке агенције. Нису, ако ћемо детаљније да разрађујемо, ни места уживања, свеопште радости и симулације полуроботизованих друштава будућности заснованих на научно-фантастичним филмовима и базираних на утопијској вери у науку. Музеји нису ни циркуси у којима се продају илузије и мађионичарски трикови. Музеји нису ни тржни центри где се на распродајама граби најприближнија верзија мизерне појуде за поседовањем. Можемо се сви претварати да је све у реду и да музеј испуњава своју улогу према младима и јасно заступа очекивања друштва према њима – на крају крајева, музеј никада не може побећи од улоге инструмента у спровођењу системског прилагођавања појединца држави, идеологији или центрима моћи. Али цео систем није реклама, стога није сваки рад (и не треба да буде) одраз ентузијастичне атмосфере и лагодног живота. Стога је одлично

питање када деца (и како) треба да посете Аушвиц или Јасеновац или када да се упознају са контроверзним „иступима” савремене уметности? Сетимо се мајке која је била предмет осуда у медијима и на друштвеним мрежама јер је допустила својој малој кћерки да додирује наго тело уметника које је било инсталација/перформанс који се управо тичао односа према телу. Моји синови су, са својих 13 и 10 година, видели изложбу Марине Абрамовић „Чистач” и у неколико ситуација им није било угодно нити лако да се суоче са својим (или нашим) ограничењима нити су неке од друштвених кодова икада сусрели. Али, размишљали су о делима и њиховим вредностима, као и о односу друштва према уметнику (уједно и другом људском бићу), данима.

Исти је случај био и у Музеју ратног детињства у Сарајеву. Да, не живе сва деца исто, а камоли близу ружичастом свету музејских радионица, а никако као у пар замрзнутих па перпетуираних сцена из рекламе. Шта је сиромаштво? Зашто је то проблем друштва, а не сиромашних? Шта је глад? Јесмо ли стварно уништили природно окружење? Јесмо ли продали сва јавна добра? Не би требало да музеји преузимају улогу одговорних родитеља, али свакако би требало да преко деце поставе ова питања. И, свакако не заступам тезу да музеји треба у свом алтернативном образовном екосистему да стварају будуће активисте, али да треба да негују то зрнце отпора (па чак и Фортнајту), то да. Генерацијски јазови су све учесталији: готово да се генерације рођене 2000. године уопште не разумеју са оним 10 година старијима. Миленијалци (ако та категоризација на овим просторима уопште и има смисла) већ су метузалеми, хипстери као естетска (и углавном симулирана вредносна) категорија су *has been*, нови структуралисти и левичари / десничари само нови корпоративни идолози. Смена генерацијских улога и њихових естетика се убрзала зато што се убрзава производња нових животних стилова. А то је огромна индустрија. Успоравање је неопходност: музеји су за то епицентри моћи. Али не зарад самог успоравања, него зарад омогућавања стицања вештина учења – на дечјим радионицама у једном музеју у Београду посвећеним једном уметнику деца се уче декоративним и орнаменталним аспектима уметности. То је домен комерцијализоване фриволности. Али, зашто је уметник револуционаран, иновативан, шта је померио или преиспитивао остаје недоречено или, чак, неискоришћено. А идеја је управо видети шта је од тог померања граница у уметности и животу остало вредно и употребљиво.

Конференција у Нишу¹ показала је да има наде у нашим музејима, да се изнурујући услови рада и (не)подршка система компензују управо искреним дијалогом. Није све (или чак ништа) у супертехнологијама, атракцијама и не мора све да изгледа као порцелански рококо носорог из немачке радионице. Музеј се као институција од једног алтернативног (у „срећна” времена – обавезног) центра знања и образовања изместио у сопствени мехур. Или је барем свака музејска установа креирала свој. Ретко се додирну два мехура у страху да

¹ Драгана Латинчић и Драган Киурски, Друга конференција Секције музејских педагога „Музејски програми за децу: учење и/или забава”, *Музеји* 7 (2020), Београд 2020, 225–229.

не пукну од „превеликог трења”. Најважнија је жеља да као људи (не установе или њихови представници) будемо оне споне које попуњавају напуклине међу генерацијама и друштвеним „мехурима”, да разумемо слабије, беспомоћније, оне којима је потребно другачије чулно, емотивно или интелектуално искуство, да разумемо оне који се плаше или зазиру да уђу у музеј, да позовемо и оне који га презиру. Можда њих и најпре.

Nikola Krstović

KIDS IN MUSEUM, MUSEUM IN KIDS

Summary

The conference in Niš showed that there is hope in our museums, that the exhausting working conditions and (non) support of the system are compensated by a sincere dialogue. It's not all (or even nothing) in super technologies, attractions and not everything has to look like a porcelain rococo rhino from a German workshop. As an institution, the museum has moved from an alternative (in “happy” times - obligatory) center of knowledge and education into its own bubble. Or at least every museum institution has created its own (bubble). Rarely these two bubbles touch in fear of bursting from “too much rubbing”. The most important desire for us, as people (not institutions or their representatives), is to be those links that fill the gaps between generations and social “bubbles”, to understand the weaker, helpless, those who need a different sensory, emotional or intellectual experience, to understand those who are afraid or reluctant to enter the museum, to invite those who despise it. Maybe them first of all.

ŠTO JE ŽIROSKOP?

Sažetak: Radionicom *Što je žiroskop?* Čudotvornica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka sudjelovala je 2018. godine u tradicionalnoj manifestaciji *Festival znanosti*. Radionica je osmišljena za učenike viših razreda osnovne škole i učenike srednje škole. Cilj radionice bio je približiti učenicima žiroskop i žiroskopsku silu - predmet i fizičko svojstvo od iznimnog značaja za tehnološki napredak čovječanstva, koji je svoj uzlet započeo upravo u Rijeci, razvijajući se u torpedu, poznatom razaraču plovila. Na radionici su učenici razgledali žiroskope iz muzejskog fundusa te su pokusima, koristeći igračke poput zvrka, frizbija, jo-jo-a i *fidget spinnera* naučili kako se primjenjuje žiroskopska sila. Izvodeći ove pokuse učenici su izveli Prvi Newtonov zakon povezujući školsko gradivo fizike sa svakodnevnim i povijesnim predmetima.

Gljučne riječi: Rijeka, muzej, Čudotvornica, radionica, igračke, škola, fizika, žiroskop, žiroskopska sila
Rijeka, museum, Čudotvornica, workshop, toys, school, physics, gyroscope, gyroscopic force

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

Davne 1889. godine započeo je dugotrajan i dinamičan proces razvijanja riječkog muzeja povijesti i pomorstva. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (PPMHP) službeno je osnovan 21. lipnja 1961. godine. Osnivač Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka je Primorsko-goranska županija. PPMHP javna je kulturna ustanova koja muzejsku djelatnost obavlja kao javnu službu, sukladno Zakonu o muzejima i Zakonu o zaštiti kulturne baštine. Prema svojoj viziji PPMHP je ustanova koja prikuplja, čuva i prezentira građu značajnu za kulturno-povijesni identitet Rijeke i Primorsko-goranske županije, a svoju djelatnost obavlja sukladno najvišim muzeografskim standardima, na način koji je inovativan, društveno relevantan, ekonomski održiv te inkluzivan i atraktivan za najširi krug korisnika i posjetitelja.¹ Pomorski i povijesni muzej sadrži pet odjela: arheološki, etnografski, kulturno-povijesni, odjel povijesti i pomorstva te pedagoški odjel. Među brojnim djelatnostima kojima Muzej ispunjava osnovna načela muzeološkog posto-

¹ Strateški plan razvoja Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka 2016.-2020. (dostupno na <https://ppmhp.hr/strategija-razvoja/>, pristupljeno 1. studenog 2020. godine)

janja (nabavlja, čuva, istražuje, izlaže i komunicira muzejsku građu) važno mjesto zauzima edukativna djelatnost. Muzej je institucija koja čuva i istražuje baštinu ljudi iz nekog vremena i s nekog prostora. Ali muzej je i kuća u kojoj baština *živi*, izložena u stalnom i povremenom postavu uz muzejsku interpretaciju kojom nam priča priču o sebi, uz nju promišljamo i maštamo, preispitujemo se i inspiriramo, s njom se igramo i učimo. Stoga je zadatak muzejske pedagogije *oživjeti* povijesne predmete i omogućiti posjetiteljima muzeja iskustvo doživljaja povijesti kroz predmete i interpretaciju prilagođenu upravo posjetiteljima različite dobi i mogućnosti.

Čudotvornica – pedagoški program pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci

U perivoju nekadašnje Guvernerove palače, sjedištu Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, nalazi se arhitektonski izdvojeni vrtni paviljon koji od 2012. godine ponosno nosi naziv *Čudotvornica*. Malena prostorija *Čudotvornice* postala je šarena igraonica za znatiželjne glavice, puna zagonetki, izazova i inspiracije. U razigranim oblačićima smješteni su predmeti iz Zbirke igračaka i igara čime je uvećan i obogaćen stalni postav Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Prostor je prilagođen djeci i mladima, posebno djeci predškolske i rane školske dobi. Uređenje prostora, dizajn i funkcionalnost namještaja, smještaj muzejskih i uporabnih predmeta te koncept aktivnosti koje se provode u *Čudotvornici* autentično je i motivirajuće, za djecu i mlade, ali i odrasle. Muzejska *Čudotvornica* za djecu i mlade ideja je tadašnje ravnateljice Margite Cvijetinović. Njezino kreiranje i oživljavanje razvijalo se radom i entuzijazmom kustosice Tamare Mataija čiji je rad nastavila, tada studentica, danas muzejska pedagoginja, Andrea Samaržija, voditeljica *Čudotvornice*. U pripremu i metodiku aktivnosti od prvih koraka *Čudotvornice*, uz muzealce, uključeni su profesori i studenti Učiteljskog i Filozofskog fakulteta te Akademije primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci kako bi sadržaj i izvedba bili što kvalitetniji iz različitih perspektiva struka koje su povezane kulturom te odgojem i obrazovanjem djece i mladih. Na temelju standardiziranog vizuala *Čudotvornice* izrađeni su muzejski suveniri: šalice, olovke, majice, vrećice te male i velike, šarene, točkaste i prugaste ptice njihalice.

Cjelogodišnji program *Čudotvornice* obuhvaća raznolike radionice: za djecu predškolske dobi, učenike osnovne i srednje škole, za grupe ili individualne posjetitelje, u sklopu nastave ili za slobodno vrijeme...

- stručno vodstvo kroz stalni postav prilagođeno dobi i mogućnostima posjetitelja
- tematske radionice:
 - za djecu predškolske dobi
 - za učenike osnovnih škola
 - za učenike srednjih škola
- putujuće radionice u sklopu programa *Čudotvornica na putu*

- edukativno-kreativne radionice u sklopu programa *Praznici u Muzeju*
- tematske radionice-igraonice *Jutro u Muzeju*
- likovna radionica *Muzejski mali atelje – MuMA*
- dramska radionica *Dramci iz Guvera*
- radionice u sklopu manifestacija
- edukativne rođendanske radionice
- on-line program *Kućna Čudotvornica*

Prilog 1. Čudotvornica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka
Item 1: The Miracle factory of the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral (MHMCL) Rijeka

Čudotvornica za vrtiće i škole

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka čuvar je bogatog muzejskog fundusa i velikog broja zbirki s Guvernerovom palačom kao reprezentativnim muzejskim izložkom te dislociranim zbirkama Muzejska zbirka Kastavštine i Memorijalni centar Lipa pamti. Zahvaljujući sadržajnosti fundusa, metodika edukativnih programa omogućuje kombiniranje različitih domena učenja koje se isprepliću kroz radionice i druge programe za djecu i mlade (povijesna razdoblja, zavičajna povijest, kultura, filozofija, društvo, umjetnost, etnologija, muzeologija, znanost, tehnika i tehnologija, gospodarstvo, vojska, politika, svakodnevni život, moda, glazba, igre i mnoge druge). Sudjelovanjem Muzeja u programima odgojno-obrazovnih ustanova učenicima se omogućuje izravan rad s povijesnim izvorima te tako učenici upoznaju važnost i ulogu kulturno-povijesne baštine i ustanova koje istražuju, čuvaju i prezentiraju takvu baštinu.

Programi tematskih radionica *Čudotvornice* planirani su u skladu s *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obavezno*

i srednjoškolsko obrazovanje, Nastavnim planom i programom za osnovnu školu, Nastavnim planovima i programima za gimnazije i strukovne škole te kurikulumima nastavnih predmeta i međupredmetnih tema programa Škola za život zbog čega čine odgovarajuću i potrebnu dopunu predškolskom i školskom programu. Programi slijede trendove promjena u školstvu koje potiču praktično usvajanje gradiva, mogućnost samostalnog istraživanja i zaključivanja kao i kreativno izražavanje kroz individualni i grupni rad. Na taj se način, djeca i mladi, osposobljavaju za pozitivan pristup kulturi i baštini, ali i navikavaju na nove, interdisciplinarne načine edukacije, kakvi su prisutni u europskim i svjetskim obrazovnim i muzejskim praksama.

Sudjelovanjem Muzeja u programima odgojno-obrazovnih ustanova učenicima je omogućeno iskustvo izravnog rada s povijesnim izvorima. Korištenjem raznovrsnih povijesnih izvora učenici ih uče analizirati i vrednovati te spoznaju povijesne kontekste i perspektive. Doživljavajući povijesne izvore u Muzeju učenici upoznaju važnost i ulogu kulturno-povijesne baštine te ustanova koje ju čuvaju baštinu.

Svojim iznimno bogatim fundusom Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka neiscrpan je izvor znanja za sve generacije. Od prvog pogleda na veličanstvenu Guvernerovu palaču, kao prvi muzejski izložak, posjetitelj Muzeja ulazi u svijet povijesti proživljavajući događaje i priče, upoznajući osobe, prostore i predmete. Učenje u Muzeju je rezultat onoga što posjetitelji doživljavaju kroz cjelokupno iskustvo prilikom posjeta. Upravo iskustvom stječemo znanje koje u nama ostaje pohranjeno za cijeli život.

Programi *Čudotvornice* osmišljeni su kao muzejske radionice. Radionica je najdjelotvornija metoda učenja i poučavanja. Struktura radioničke aktivnosti podrazumijeva ciljno orijentiranu komunikaciju, interakciju i aktivno zalaganje svakog sudionika. Radionicom djeca ne preuzimaju znanje i sposobnosti od voditelja već ga stvaraju međusobno iskustvenim učenjem. Voditelj pritom ima važnu ulogu u planiranju, prilagodbi, organizaciji, komunikaciji i provođenju aktivnosti. Svaka se radionica *Čudotvornice* planira kako bi se kod djece i mladih posjetitelja postiglo pozitivno iskustvo, nova znanja te motivacija za učenjem i ponovnim dolaskom u Muzej. Aktivnosti muzejskih radionica osmišljene su planski i organizirano za grupu djece. Za djecu predškolske dobi jedna radionica traje šezdeset minuta, a za učenike osnovnih i srednjih škola devedeset minuta. Svaku radionicu voditelj ili voditeljica započne uvodnim razgovorom za opuštanje atmosfere, upoznavanje grupe, predstavljanje Muzeja i uvod u temu radionice.

Aktivnosti radionica, način njihove provedbe, atmosfera grupe i odnos voditelja ili voditeljice kod djece potiču pozitivan stav koji je snažan poticaj za istraživanje i učenje. Radionice su osmišljene tako da se djeca i učenici aktivno bave kreativnim zadacima - samostalno, u parovima ili u grupama, te se učenje događa uslijed aktivne interakcije s okolinom i predmetima. Tako na temelju prethodnih spoznaja i iskustava aktivno i odgovorno sudjeluju u konstruiranju razumijevanja i znanja. Najčešće korištena metoda na radionicama je igra, ujedno najuspješnija metoda konstruiranja znanja i sposobnosti. Kroz igru djeca otkrivaju stvaralačke sposobnosti, razvijaju maštu, emocije, tjelesne sposobnosti i spretnost, stječu povjerenje u vlastite sposobnosti i stvaraju pozitivnu sliku o sebi, usvajaju govor, razvijaju mišljenje i pamćenje, uče socijalno ponašanje, stvaraju prijateljstva i druge socijalne odnose. Ovako strukturiranim aktivnim, participativnim,

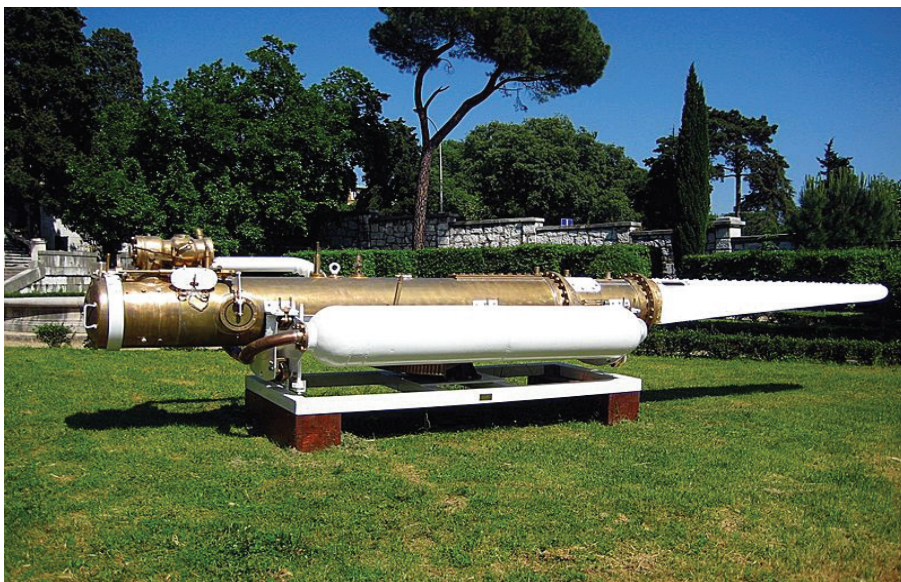
kooperativnim i iskustvenim radionicama kod djece i mladih potiče se kognitivni i socijalni razvoj. Osjećaj zadovoljstva i uspjeha potiče razvoj samopouzdanja, znatiželja učene izjednačava s napretkom i užitkom, svrsishodnost, osjećaj sposobnosti, učinkovitosti i ustrajnosti, sposobnost interakcije i međusobnog razumijevanja s drugima te spremnost na suradnju i pomaganje. Sve su to osobine koje potiču razvoj emocionalne inteligencije, a djeca i mladi doživljavaju ih kroz muzejske radionice.

Radionica *Što je žiroskop?*

Radionica *Što je žiroskop?* osmišljena je kao sadržaj tradicionalne manifestacije *Festival znanosti*, koji se svake godine obilježava u znanstvenim, obrazovnim i kulturnim institucijama. Tema 16. *Festivala znanosti* koji je održan 2018. godine nosila je naziv *Otkrića*. Tom prilikom kustos Tehničke zbirke Ivo Mileusić i muzejska pedagoginja Andrea Samaržija odlučili su organizirati radionicu o žiroskopu, uređaju korištenom za usmjeravanje torpeda – pomorskog oružja izumljenog upravo u Rijeci koje je u potpunosti izmijenilo način ratovanja na moru. Žiroskop se koristio, a danas se koristi još češće, u mnogobrojne tehničke i tehnološke svrhe. Žiroskopi su isprva korišteni za eksperimentalna istraživanja, a kasnije pronalaze primjenu u izgradnji navigacijskih uređaja, poput brodskih žiromkompasa i žirostatora ili autopilota letjelica (zrakoplova, helikoptera i svemirskih letjelica). Radionica je namijenjena učenicima viših razreda osnovnih škola i učenicima srednjih škola. Cilj radionice bio je učenicima približiti način rada i sam predmet žiroskop, a njegova svojstva upoznali su putem eksperimenata koristeći svakodnevne predmete.

Tehnička zbirka pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka

Tehnička zbirka jedna od 47 zbirki u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka. Osnovana je 2007. godine radi čuvanja i prezentacije tehničke i industrijske baštine u cilju dokumentiranja razvoja i kontinuiteta tehnološkog napretka na području Primorsko – goranske županije. Osnovu Zbirke čine raznovrsni predmeti iz svakodnevnog života, predmeti koji ukazuju na razvoj industrije i gospodarstva, inventari radionica, manufaktura i tvornica, inovacije i projekti. Posebna pažnja posvećena je prikupljanju predmeta i instrumenata vezanih uz razvoj pomorstva, brodogradnje, proizvodnje papira i torpeda, odnosno onih gospodarskih grana po kojima je Rijeka postala poznata kao jedno od najrazvijenijih industrijskih središta Hrvatske. Zbirka je osnovana upravo zahvaljujući predmetima koje je tvornica Torpedo Rijeka donirala 1969. godine PPMHP-u, a u kojoj se nalaze različiti proizvodi tvornice iz razdoblja od 1880. do 1966. godine. Među različitim dijelovima torpednih uređaja posebno su zanimljivi žiroskopski smjerni ravnači, koji su pomoću žiroskopa omogućavali precizno upravljanje ispaljenim torpedima.

Prilog 2. Cijev za lansiranje torpeda, 1. pol. 20. st., PPMHP Rijeka
Item 2: Torpedo launch tube, the first half of the 20th century, MHMCL Rijeka

Torpedo

Grad Rijeka svojim se industrijskim poduzećima, tvornicama i radionicama našla u velikom industrijskom i gospodarskom uzletu 19. stoljeća. Osim najpoznatije Tvornice papira *Smith & Meynier*, popularno zvane *Hartera*, tu je bilo poduzeće za mljevenje žita, mlinovi, tvornica tjestenine, tvornica kemijskih proizvoda, tvornica platna za jedra, brodogradilišta, tvornica duhana, manufakture i ljevaonice metala.²

Među značajnim osobama koje su doprinijele iznimnom industrijskom razvoju Rijeke je Giovanni Luppis, rodom Riječanin. Kao časnik austrijske ratne mornarice Luppis je tragao za oružjem koje će služiti za zaštitu obale od napada s mora. Došao je na ideju stvoriti napravu kojom će eksplozivni uređaj moći uputiti prema neprijateljskom plovilu i potopiti ga, a bez ugroze onoga tko ju je odaslao. Prototip onoga što je nazvao *čuvarom obale* bilo je malo plovilo s jedrom kojim se upravlja s obale i koji bi eksplodirao u susretu s ciljanim brodom. Luppis je svojim izumima ergonomskih plovila za napad na udaljene ciljeve utkao put spravi koja će postati poznata kao torpedo.³

Druga značajna osoba je Britanac Robert Whitehead, inženjer koji se bavio tehnikom i proizvodnjom strojeva. U Rijeku je došao 1857. godine izrađivati stroje-

² Ervin Dubrović, „Počeci uspona“, u: *Riječki torpedo – prvi na svijetu*, ur. Ervin Dubrović, Rijeka, 2010., 12.

³ Ervin Dubrović, „Giovanni Luppis - Potapač“, u: *Riječki torpedo – prvi na svijetu*, ur. Ervin Dubrović, Rijeka, 2010., 24.

ve topovnjača i parobroda za austrijsku ratnu mornaricu u Ljevaonici metala. Ondje je upoznao Giovannija Luppisa te su stupili u dogovor za razradu i razvoj Luppisove zamisli *čuvara obale*. Whitehead je do 1866. godine razvio prototip pomorskog projektila koji je nalikovao ribi te nije bio površinsko plovilo već se uranjao u vodu. Tada nazvan *minenshiff* (brod mina) kasije je dobio popularni naziv torpedo. Konstruiran je tako da mu je glava punjena pamučnim barutom, pokreće ga dvocilindrični motor s komprimiranim zrakom stisnutim u spremištu na repu i propeler. Iako je taj stroj imao nedostatak stabilnog održavanja dubine i smjera, u idućih dvadesetak godina razvijen je do te mjere da je postao najsloženiji projektil 19. stoljeća. Ono što je u početku predstavljalo nedostatak, Whitehead je riješio izumom mehanizama koji unaprijed regulira kretanje torpeda i održavanje na istoj dubini tijekom cijele putanje.⁴

Prilog 3. Lansirna stanica tvornice Torpedo, Rijeka
Item 3: Launch station of the Torpedo factory, Rijeka

Što je zapravo žiroskop?

Žiroskop je instrument koji radi na principu zvrka i stvara tzv. *žiroskopski efekt*. On djeluje po principu *Prvog Newtonovog zakona*, zakona inercije, prema kojemu svako tijelo ostaje u stanju mirovanja ili jednolikog gibanja po pravcu dok ga neka vanjska sila ne prisili da to stanje promijeni. Prvu značajnu primjenu inercije učinio je Léon Foucault 1852. godine kada je konstruirao spravu koja je služila za demonstriranje rotacije Zemlje.⁵ Prvi uređaj za smjerni ravnač za vođenje torpeda uz pomoć

⁴ Ervin Dubrović, „Robert Whitehead“, u: *Riječki torpedo – prvi na svijetu*, ur. Ervin Dubrović, Rijeka, 2010., 36.-38.

⁵ enciklopedija.hr, „giroskop“ (dostupno na <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22090>, pristupljeno

žiroskopa patentirao je Trščanin Lodovico Obry 1894. godine. Žiroskopski motor čini zamašnjak sa sustavom zupčanika koji se rotira i pokreće propelere. Mehanika žiroskopa radi tako da se opruga ručno navije i otpusti u trenutku primjene, čime izaziva rotaciju velikog nazubljenog kotača koji se uzubljuje u zupčanik žiroskopa, uglavljen u kardanski prsten. Pomoću poluge fiksira se vertikalni prsten kardana i nakon toga svaka promjena smjera torpeda, zbog precesije, izaziva pomak u releju, čime se pomiče klip koji je povezan na vertikalana kormila. Prema zakonu inercije opire se skretanju torpeda sa zadanog smjera zbog valova ili struja.⁶ Žiroskop se od početka 20. stoljeća sve više razvija i počinje koristiti u zrakoplovima, na raketama, protiv ljuľanja brodova, za korištenje autopilota, a u uređajima poput pametnih telefona i satova koristi se žiroskopski senzor za stabilizaciju, simulaciju i orijentaciju.

Prilog 4. Žiroskop iz tvornice Torpedofabrik Whitehead & Company, Rijeka 1897. – 1907., PPMHP Rijeka

Item 4: Gyroscope from the factory Torpedofabrik Whitehead & Company, Rijeka 1897 - 1907, MHMCL Rijeka

Prilog 5. Žiroskopi iz Tehničke zbirke PPMHP Rijeka
Item 5: Gyroscope from the Technical Collection, MHMCL Rijeka

1. studenog 2020. godine)

⁶ „Žiroskopski smjerni ravnač“, u: *Riječki torpedo – prvi na svijetu*, ur. Ervin Dubrović, Rijeka, 2010., 101.

Metodika radionice *Što je žiroskop?*

Radionica *Što je žiroskop?* namijenjena je učenicima viših razreda osnovne škole i učenicima srednje škole. Radionica u sklopu manifestacije *Festival znanosti* održana je 18. travnja 2018., a sudjelovali su učenici od 5. do 8. razreda Osnovne škole Škurinje, Rijeka. Radionica se odvijala u prostoru Čudotvornice Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka u trajanju od dva školska sata, odnosno devedeset minuta. Cilj je radionice približiti učenicima dio muzejskog fundusa kojega čine žiroskopi, objasniti im što je to žiroskop i žiroskopska sila, zbog čega je važna, koja je poveznica žiroskopa s torpedom i gradom Rijekom te kako se žiroskopi koriste danas. Metodika radionice polazi od konstruktivističkog načina učenja tako što se raznim aktivnostima djeci omogućuje da zajedno stvaraju novo znanje na temelju postojećeg znanja i iskustva.⁷ Aktivnosti su osmišljene kao pokusi uz koje učenici istražuju i konstruiraju znanje uz bliske i poznate koncepte koristeći predmete kojima su svakodnevno okruženi – igračke. Rad u grupi, korištenje raznih medija i igranje potiče kod učenika motivaciju za učenje i povećava relevantnost sadržaja. Tema radionice u korelaciji je sa školskim gradivom prema *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* i *Kurikulumu nastavnog predmeta fizike za osnovnu i srednju školu* prema kojima se obrađuju pojmovi međudjelovanja, gibanja, sile i inercije. Radionica se sastoji od uvodnog dijela, tijeka i zaključka. U uvodu radionice kustos Ivo Mileusnić učenicima je održao interaktivno predavanje o žiroskopu. Pokazao im je nekoliko različitih primjeraka žiroskopa iz Tehničke zbirke PPMHP-a i objasnio princip rada žiroskopa te njegovu funkciju u navođenju torpeda i u suvremenim uređajima (avionima, raketama, pametnim telefonima, pametnim satovima). Zatim su učenici raspoređeni u četiri grupe. Svaka grupa dobila je svoj zadatak, a tijekom radionice grupe su se izmijenile tako da su do kraja sve grupe isprobale svaki od četiri zadatka. Zadaci su bili sljedeći: izrada zvrka u origami tehnici koristeći papir i drveni štapić, isprobavanje trikova s igračkom jo-jo služeći se pokaznim videom, isprobavanje trikova s igračkom *fidget spinner* služeći se pokaznim videom te igra s frizbijem. Svaki od ovih pokusa pokazivao je djelovanje žiroskopske sile na predmetu (igrački) koji se jednoliko giba po zračnom pravcu sve dok ga neka vanjska sila ne omete. Učenici su do kraja radionice kroz upoznavanje muzejskih predmeta, vlastito iskustvo, grupni rad i korištenje običnih igrački za pokuse naučili što je žiroskop kao uređaj, što je žiroskopska sila i kako djeluje, što je torpedo i koja je njegova važnost u povijesti Rijeke, u kojim se suvremenim spravama koristi žiroskop te u kojim sve sferama ljudskog života možemo prepoznati djelovanje žiroskopske sile. Ova se radionica pokazala korisnom nadopunom školskom gradivu te kao izvrsna motivacija učenicima koji su dobili priliku zapravo isprobati ono o čemu su do tada čitali iz udžbenika.

⁷ George Hein, *Learning in the Museum*, London, 1998., 38.-39.

Literatura

- Dubrović, Ervin, ur., *Riječki torpedo – prvi na svijetu*, Rijeka: Muzej grada Rijeke 2010. enciklopedija.hr, „giroskop“ (dostupno na <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22090>, pristupljeno 1. studenog 2020. godine)
- Hein, Georg, *Learning in the Museum*, London: Routledge, 1998.
- Strateški plan razvoja Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka 2016.-2020. (dostupno na <https://ppmhp.hr/strategija-razvoja/>, pristupljeno 1. studenog 2020. godine)

Andrea Samaržija

WHAT IS A GYROSCOPE?

Summary

With the workshop *What is a gyroscope? Čudotvornica* (The Miracle Room) of the Maritime and Historical Museum of the Croatian Littoral Rijeka participated in the traditional Science Festival event in 2018. The workshop was designed for upper elementary school students and high school students. The goal of the workshop was to introduce students to gyroscope and gyroscopic force - an object and physical feature of great importance for technological progress, which began its rise in Rijeka, developing inside a torpedo, a famous destroyer of ships. In the workshop, the students will see gyroscopes from the museum and do experiments with toys such as frisbees, yo-yos and fidget spinners, and learn how gyroscopic force is applied. While doing these experiments students will perform Newton's First Law by connecting the school material of physics with everyday and historical subjects.

Prilozi

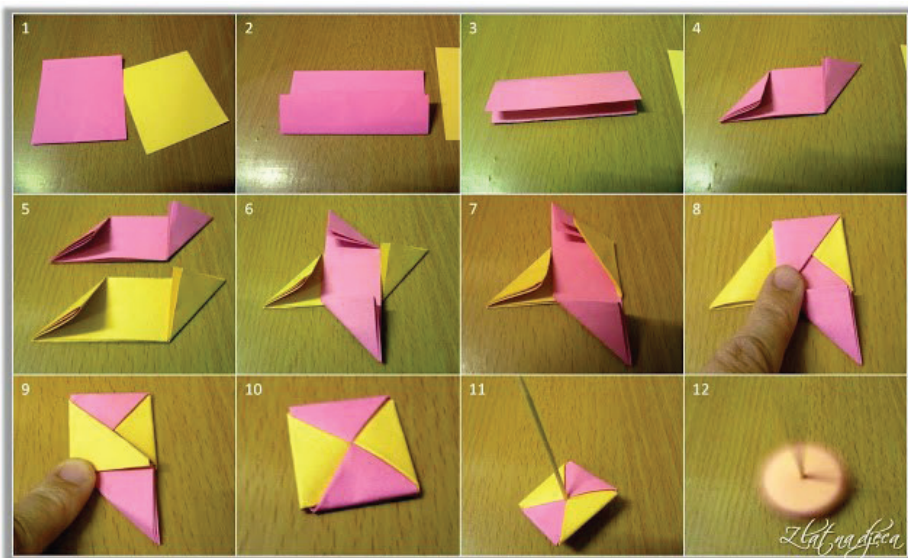
Prilog 6. Kustos Ivo Mileusnić i učenici Osnovne škole Škurinje na radionici *Što je žiroskop?* (arhiva PPMHP)

Item 6: Curator Ivo Mileusnić and students of Škurinje Elementary School at the workshop: *What is a gyroscope?*

Prilog 7. Igračke koje rade na principu žiroskopskog efekta: jo-jo, zvrk, frizbi, *fidget spinner* (arhiva PPMHP)

Item 7: Toys which work on the principle of gyroscopic effect: yo-yo, whirligig, frisbee, *fidget spinner*

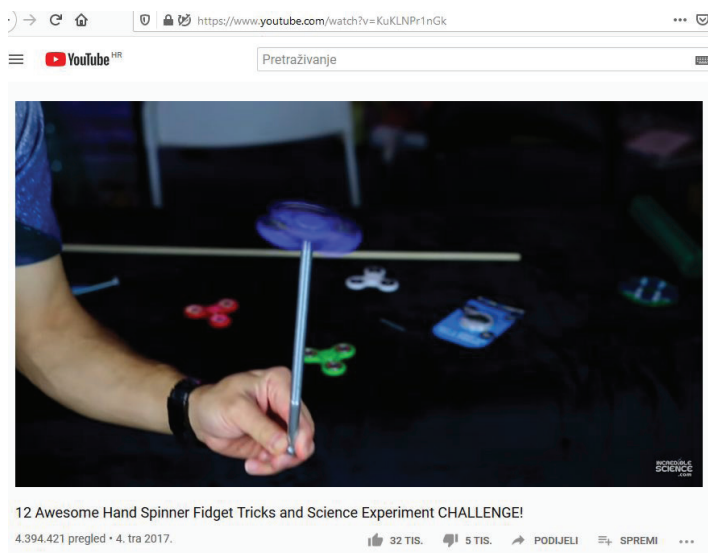

Prilog 8. Postupak izrade zvrka u origami tehnici, preuzeto sa web stranice <http://www.zlatnadjeca.com/2011/07/origami-zvrk.html>

Item 8 The process of making a whirlgig in origami technique, downloaded from the webpage: <http://www.zlatnadjeca.com/2011/07/origami-zvrk.html>

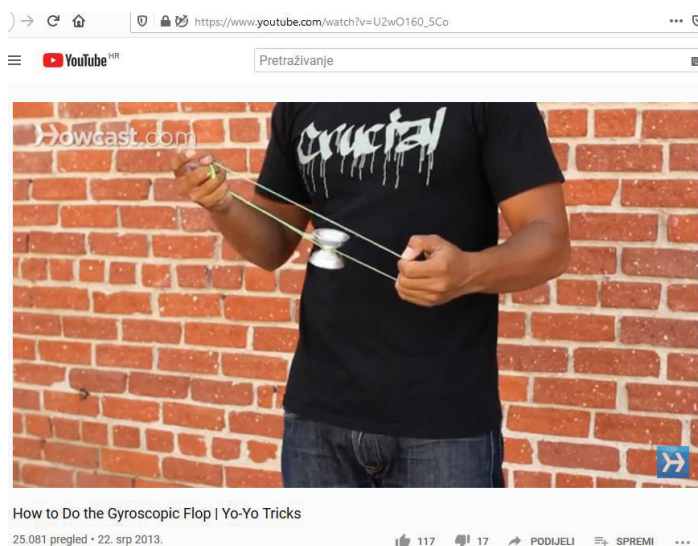

Prilog 9. Učenci izrađuju zvrk u origami tehnici (arhiva PPMHP)
Item 9 (a and b): Students make a whirlgig in origami technique

Prilog 10. *12 Awesome Hand Spinner Fidget Tricks and Science Experiment Challenge!* (video na YouTube kanalu: <https://www.youtube.com/watch?v=KuKLNPr1nGk&t=217s>)

Item 10: Video on the YouTube channel: <https://www.youtube.com/watch?v=KuKLNPr1nGk&t=217s>

Prilog 11. *How to do the Gyroscopic Flop – Yo-Yo Tricks* (video na YouTube kanalu: https://www.youtube.com/watch?v=U2wO160_5Co)

Item 11: Video on the YouTube channel: https://www.youtube.com/watch?v=U2wO160_5Co

Prilog 12. Učenici rade pokus igračkama jo-jo i frizbijem (arhiva PPMHP)
Item 12: (a and b) Students making an experiment with yo-yo toys and frisbee

YOUTH EXCHANGE – ПРОГРАМ РАЗМЕНЕ МЛАДИХ

Сажетак: У раду је описан однос музеја према младима с фокусом на програм размене младих. На самом почетку дефинисани су проблеми на релацији музеји – млади, дати предлози како спровести програме за младе, уз опис програма размене младих, његове фазе и резултати. Youth Exchange или размена младих омогућава младима да путују, уче, да се друже, развијају вештине и разбијају предрасуде. Народни музеј Кикинда реализује овај програм од 2016. године након што је постао партнер организацији Нарвиксентерет из норвешког града Нарвика.

Кључне речи: млади, музеј, едукација, забава, размена

Увод

Музеји представљају снажан едукативни потенцијал. Намењени су различитим катагоријама посетилаца, од оних демографски подељених на узрасне категорије, па до специфичних скупина као што су професионалци, хобисти, фасилитатори, пуњачи.¹ Сви они долазе у музеје са одређеним предзнањем и са специфичним очекивањима. Према томе, и процес учења, а нарочито резултати биће другачији, односно разликоваће се од особе до особе.

Музеји за најмлађу публику најчешће практикују едукативне програме као што су прилагођена вођења са причањем прича, радионице, игре, разне потраге. За одрасле посетиоце реализују се програми вођења, причања прича (најчешће личних), мануелних радионица. Поставља се питање, где је младима место у музејима? У циљу пружања едукације за све циљне групе, Народни музеј Кикинда је пре десет година отворио врата популацији младих. Осим волонтерских програма и програма стручне праксе, младима је понуђена и размена, односно Youth Exchange. У првом делу рада биће речи о проблемима на релацији млада особа – музеј, о томе како би са младим особама требало да се поступа, док ће други део рада објаснити програм размене младих, методологију и резултате рада.

¹ Falk, John (2011). *Understanding Museum Visitors' Motivations and Learning*, 116.

Млади у музеју

Музејске установе нису само складишта памћења, они су ту да стварају услове како би се лакше разумела култура и њена улога у друштву.² Оне се суочавају са изазовима у вези са новим облицима едукације, новим видовима обликовања националне свести, нарочито кад се ради о деци и омладини. У време када дигитални медији, интернет, друштвене мреже доминирају међу младима и представљају њихову преокупацију, музеји морају уложити још веће напоре са циљем презентације наслеђа и едукације. Ово ће многе музеје ставити пред велике муке. Како младима понудити програм у вези са наслеђем, а да је истовремено едукативан и забаван, како избећи традиционалне моделе едукације, којим се принципима водити и на крају – какве ће бити последице тог програма и да ли ће се млади опет вратити у музеј?

Очигледно је да млади људи имају одређене стереотипне погледе на музеје, најчешће као на досадна места што представља главну препреку и разлог за посећивање музеја. Корн (Randi Korn) сматра да млади на музеје гледају као на диктирајуће, затворене и чврсто структуриране установе.³ Кели (Lynda Kelly) подржава овај став уз сугестију да млади музејске изложбе виде као досадне, неприступачне и заштићене.⁴ Аутори даље наводе да млади до знања желе да долазе заједно и не желе знања која им диктира традиционални музеј. Стицање знања код младих је више везано за социјалне контакте и за пријатно окружење у којем могу слободно да уче и да размењују идеје унутар групе. Бартлет (Alison Bartlett) сматра да младе особе имају слабу перцепцију музеја и виде их као образовне и преокупирание прошлошћу, док интерес ове старосне групе лежи у садашњости и будућности.⁵ Значајна препрека која спречава младе одрасле људе да посећују музеје, како су утврдили многи научници, јесте недостатак релевантности њихових потреба и жеља.⁶ Мекарти и Мејсон (McCarthy & Mason) тврде да музеји немају релевантност за идентитет младих, што указује на сукоб између културе музеја и идентитета младих.⁷

Негативан став младих је у великој мери повезан са претходним музејским искуствима из детињства. Најчешће су то присилне посете у оквиру школске обавезе. Ако је посету пратило хладно и често несензибилисано понашање музејског радника (монотono причање, употреба академских израза, непрестано ућуткивање деце), као и испуњавање досадних радних листова, сасвим је сигурно да је дете из музеја отишло немотивисано да се у исти врати. Овакве посете доводе до тога да деца, а касније млади, музеје строго повезују са образовањем, а не са забавом или истраживањем. Због тога се млади, када су у музеју, осећају као да су изван зоне комфора, не прија им

² Milovanov, Y Konstantin Nikitina. Y Ekatarina Sokolova L. Nataliya Sergeyeva G. Marina (2017). *The creative potential of museum pedagogy within the modern society*. Karakas: Asociacion de Profesionales y Técnicos del CONICIT, 4.

³ Korn, Randi (2008). *Audience Research: Young Adult Study*. Boston: Randi & Korn Associates, 5.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

музејска атмосфера и не доживљавају их као опуштајућа места. Осим тога, музеји углавном не нуде садржаје који корелирају са апетитима, интересовањима и потребама младих. Пластично речено језиком младих, музеји нису довољно *cool* и *in*.

Шта урадити како бисмо младе привукли у музеј? Кад је реч о овој циљној групи, најпре је потребно открити њихове потребе и интересе, привући њихову пажњу. Након тога је потребно развити план и програм реализације и одредити начин евалуације. Омладински програми најбоље функционишу када је рад са младима интегрални део мисије музеја, и када обавезно у музеју постоји особље које се њима посвећује, дакле неко коме млади верују, на кога могу да се ослоне. Најбоље да то буде једна особа, комуникативна, са младалачким сензибилитетом, а опет стручна и сигурна у своје одлуке.

Омладински програми најједноставније се дефинишу као програми за младе, планирани с циљем личног и социјалног развоја младих, у односу на права и потребе младих у одређеној заједници (програми оснаживања, програми превенције и сл.).⁸ У ширем смислу, омладински рад може бити окарактерисан као „мешавина” активности које су базиране на слободном времену, неформалном образовању и социополитичке одговорности.

У музејима и галеријама, по узору на друге организације које се баве младима (канцеларије за младе, школе, тренинг центри, драмски студији) најбоље је спроводити вршњачку едукацију. Вршњачка едукација је метод образовања који омогућава особама које имају нешто заједничко (године, пол, припадност друштвеној групи, слична знања и интересовања) да међусобно размењују знање и вештине са особама истог узраста.⁹ Најефикаснији програми за младе су они који се фокусирају на проблеме данашње омладине, попут злоупотребе дрога и алкохола, незапослености, вршњачког насиља и сл. Рад са младима би требало да се води принципом који је познат као позитиван омладински развој, оквир који је заснован на уверењу да омладина позитивно доприноси друштву.

Ангажовање младих људи у музејима развија или побољшава следеће вештине:

- развијање комуникације;
- доношење одлука и осамостаљивање;
- могућност размене идеја;
- посвећеност тимском раду и преузимање ризика;
- стварање снажних локалних и регионалних партнерстава;
- разумевање утицаја наслеђа на живот појединца и друштва – развој идентитета.

Младе би, према томе, требало што чешће укључивати у програме који подразумевају доношење одлука и који потенцирају истраживачки рад, идентификују и попуњавају празнине у мрежи локалних едукативних програма

⁸ Tunić, V. Ksenija. (2008). *Prakticni priručnik za omladinski rad u zajednici*. Novi Sad: Centar za omladinski rad, 4.

⁹ Белић, Даница Видовић, Станислава Врачар, Маја Голић, Милена Радовановић, Марија (2009). *Вршњаци знају како*. Београд: Организација за техничку сарадњу СР Немачке, 17.

за младе, користе оно што је већ научено да побољшају планирање и јачање других програма за младе. Приликом ангажовања младих особа у музејима, предлажу се следећи принципи и методе:

- пријатељски однос према младима (*youth friendly museum*);
- потребе младих су на првом месту;
- концепт информалног учења;
- интеракција, размена, расправа и дискусија;
- активно учешће свих учесника.¹⁰

Народни музеј Кикинда младима нуди следеће врсте ангажовања: волонтерске програме, стручне праксе и две врсте размена – волонтерску и омладинску.

Програми размене младих (Youth Exchange)

Youth Exchange програми или програми размене младих омогућавају младима од 13 до 30 година да се сусретну и живе заједно од 5 до 21 дан. Током трајања размене (кампова), учесници пролазе програм који се у највећој мери састоји из психолошких и драмских радионица, искуствених вежби, дебата, симулација, игре улога, активности на отвореном простору, које су заједнички припремане пре почетка саме размене. У кампу учествују групе које чине припадници четири земље. Групе се састоје од најмање четири учесника и омладинског лидера, који мора бити пунолетан и чији је задатак да пружа подршку младима током омладинске размене.¹¹ У току кампа, млади се баве темама од општег друштвеног значаја; откривају нове културе, навике и животне стилове; раде на оснаживању вредности, као што су солидарност, демократија, пријатељство; уче како да превазилазе стереотипна размишљања и понашања; стичу нова пријатељства. Процес учења током омладинских размена има сва обележја неформалног образовања и дефинише се као вршњачко учење. Ове пројекте финансира је фондација *Темпус* у оквиру *Еразмус+* програма.

Размена младих на примеру Народног музеја Кикинда

Волонтери Народног музеја Кикинда имали су прилику да учествују у омладинским камповима четири пута, од 2016. до 2019. године. Иницијатива за овај модел едукације родила се 2016. године када су Народни музеј Кикинда и Нарвик Сентерет из Нарвика у Норвешкој потписали уговор о сарадњи на пољу размене младих.

Пројекат чине следеће фазе:

Одабир учесника – ова фаза траје неколико месеци пред почетак програма размене. Подразумева радно ангажовање волонтера у музеју на основу којег

¹⁰ Gibbs, Kirsten Sani, Margherita Thompson, Jane (2007). *Lifelong Learning in Museums*. Ferrara: EDISAI srl – Ferrara, 67.

¹¹ KA1 – Омладинске размене, реузето 15.10.2020. са <http://erasmusplus.rs/ka1-omladinske-razmene/>

се врши одабир кандидата, учесника будућег програма. Критеријуми за одабир су следећи: ниво посвећености у музеју, мотивација за учешће, ниво знања енглеског језика (мада не мора бити пресудно), лошија породична материјална ситуација (у контексту шансе за путовање).

Припремна фаза – активности које припадају овој фази су следеће: обавештавање родитеља (родитељски састанци) о циљевима и току пројекта, издавање дозвола за путовање (уколико је учесник малолетно лице), израда пасоша (уколико не поседује), планирање *Интернационалне вечери* (представљање националних обележја), куповина авио карата, креирање радионица, планирање дочека гостујућих учесника (уколико је домаћин Народни музеј Кикинда).

Путовање – како су дестинације на којима су реализована два пројекта удаљене од Србије (Норвешка, Француска), учесници кампа су морали да користе авионски саобраћај. Ово искуство је за многе био посебан доживљај, нарочито за оне учеснике који се превозе авионом први пут у животу. Ова фаза подразумева сналажење на аеродрому, читање смерница, уопште понашање на аеродрому или пак железничкој или аутобуској станици.

Камп – програм обично траје седам дана. Сви учесници бораве, спавају на истом месту (у шаторима, хостелу, основној школи). Углавном се на месту где се спава и обедује, реализује и сам програм. Програм започиње представљањем учесника, циљевима и задацима, планом рада и дефинисањем правила понашања. Сваки радни дан започиње енергетском игром, такозваном *energizer*. У наставку дана се смењују различите активности у корелацији са темом кампа: психолошке, креативне, драмске радионице, предавања, посете јавним службама (прилог 1). Једна од обавезних активности је *Интернационално вече* (прилог 2) када учесници, у оквиру својих националних група, представљају: традиционалне костиме, националну храну, музику, плесове, обичаје и културу своје земље.

Евалуација – последња фаза се спроводи на крају кампа и након што се учесници врате у своје земље. Попуњавањем одређене анкете, учесници добијају *Омладински пасош* (*Youth Pass*).

Прилог 1: Психолошка радионица *Све што ћу понети*, Кикинда/Србија, 2019.
Item 1: Psychological workshop *Everything I will take*, Kikinda/ Serbia, 2019

Прилог 2: *Интернационално вече* учесника из Словачке, Мармонд/Француска, 2018.
Item 2: *International evening* participants from Slovakia, Marmande/ France, 2018

Следи преглед реализованих кампова:

У Кикинди је 2016. године под називом *Сећање нас води напред* (*Remembrance: taking us forward*) одржан први камп омладине младих. Учесници пројекта били су средњошколци из четири европске земље које су представљале партнерске организације: Норвешке (Narviksenteret), Француске (Centre des Sureauх), Пољске (STRIM) и Србије (Народни музеј Кикинда). Тема кампа била је ратно наслеђе, с обзиром на то да Кикинду и Нарвик повезују догађаји из Другог светског рата, након којег су и постали градови побратими. Камп се одвијао у Народном музеју Кикинда, на имању *Terra Panonica* у Мокрину, у Центру за ликовну и примењену уметност *Terra*, у Канцеларији за младе и у румунском граду Темишвару. Учесници су истраживали локално ратно наслеђе и креативно се изражавали у области ликовне и извођачке уметности (перформинга). Резултат рада био је драмски перформанс на тему рата и сећања.

Следеће године је у норвешком селу Беисфјорд код Нарвика одржан омладински камп *Сећање: када свет дође у мало село* (*Remembrance: when the world comes to a small willage*). Камп је окупио учеснике из истих земаља као и претходне године, а његов резултат било је креирање музеја на тему проблема савременог друштва, разбијање предрасуда, и о ратним сећањима. Камп се одвијао у основној школи у Беисфјорду, у Ратном музеју у Нарвику, као и у Културном центру Беисфјорда. Посебан део програма била је посета меморијалном месту страдања кикиндских интернираца за време Другог светског рата. Завршницу кампа чинила је мултидисциплинарна презентација радова у импровизованом (првом) музеју у овом селу у виду *pop-up*¹² изложбе под називом Музеј нових пријатељстава, драмског перформанса о мигрантима као и инсталацијом о страдалим Кикиндјанима у логорима у Беисфјорду (прилог 3).

¹² Изложба која изненада настаје, искочи (pop up).

Прилог 3: Драмски перформанс на тему избеглица, Нарвик/Норвешка, 2016.
Item 3: Drama performance on refugees, Narvik/ Norway, 2016

Трећи оmlадински камп одржан је у француском граду Мармонду од 21. до 27. јула 2018. године. Волонтери Народног музеја Кикинда и њихови вршњаци из Словачке, Норвешке и Француске обилазили су историјске знаменитости, учили о рату и миру, толеранцији и демократији. Тема кампа је била *Peace Out! (Смири се!)*, с фокусом на мирно решавање конфликта и на идеју о универзалном миру на свету. Камп је био одржан у кругу Фудбалског клуба Мармонд (спавање, оброци, радионице), док су остале активности биле реализоване у Градском архиву, Градској кући, на локалитету где је окончан Стогодишњи рат између Француске и Енглеске. Учесници су своје креативне вештине показали у уметничким и драмским радионицама, чији резултат су били изложба плаката на тему ратне пропаганде и драмски перформанс *Marmande Peace 2019* одиграан испред градске куће у Мармонду.

Последњи у низу кампова размена младих одржан је 2019. године када је Народни музеј Кикинда поново био домаћин, на тему *Ухваћени између (Caught between)* која се односила на мигранте који су *заробљени* негде између матичне и жељене земље. Боравак учесника је реализован у Дому ученика, а већи део едукативних, креативних и драмских радионица у самом музеју. Неформални део програма чиниле су екскурзије у музеју *Тера*, на Палићу и у Суботици. Резултати овог кампа били су радови на тему рата и избеглица у техници веза и драмски перформанс о рату и заједништву током ратних збивања (прилог 4).

За 2020. годину планирана су два кампа размене младих у оквиру којих би волонтери Народног музеја Кикинда путовали у Француску, односно Словачку. Оба кампа ће, због ситуације проузроковане вирусом корона, бити реализована наредне године.

Прилог 4: Креативна радионица веза, Кикинда/Србија, 2019.
Item 4: Creative workshop of links, Kikinda/ Serbia, 2019

Закључак

Упркос проблемима који постоје на релацији музеј – младе особе, постоје програми који служе за привлачење ове популације. Проблем је решив на више нивоа – ослушкивање потреба, мењање политике, прилагођавање циљној групи, радно ангажовање, допадљив музејски програм. Музеји би младе требало да посматрају као ресурс за креирање нових идеја и проналажење нове публике. Потенцијални модели ангажовања младих су: волонтеризам, стручна менторства, повремена радна ангажовања. Један од могућих модела је и програм размене младих, познат као *Youth Exchange*. Народни музеј Кикинда је активан партнер на овом пољу од 2016. године. Програми размене младих нуде младима учење у неформалној атмосфери, најчешће у некој другој земљи, са вршњацима. Програм се фокусира на једну (претходно изабрану) тему која се током кампа обрађује на разне начине. Најчешће су то радионице – креативне, драмске, психолошке. Осим знања везаних за тему, учесници стичу и одређене вештине: лидерства, доношења одлука, понашања у групи, усавршавања енглеског језика, сналажења на аеродромима, решавања проблемских ситуација, креативно изражавање, комуникацијске вештине. Волонтери Народног музеја Кикинда имали су прилику да четири пута учествују у програму овог типа и на тај начин упознају вршњаке и њихове културе из следећих земаља: Норвешке, Пољске, Француске, Словачке. Осим официјалних делова, камп чине и разне посете културним институцијама, туристичким комплексима, градовима. Обавезни елементи ових кампова су тзв. Интернационалне вечери, као и финална евалуација којом се стиче сертификат под називом Youth Pass (омладински пасош).

Литература

- Falk J. (2011). *Understanding Museum Visitors' Motivations and Learning*
- Gibbs, Kirsten Sani, Margherita Thompson, Jane (2007). *Lifelong Learning in Museums*. Ferrara: EDISAI srl – Ferrara
- Hein, E. Georg (1998). *Learning in the Museum*. New York: Routledge.
- Korn, Randi (2008). *Audience Research: Young Adult Study*. Boston: Randi & Korn Associates.
- Milovanov, Y Konstantin Nikitina. Y Ekatarina Sokolova L. Nataliya Sergeyeva G. Marina (2017). *The creative potential of museum pedagogy within the modern society*. Karakas: Asociacion de Profesionales y Técnicos del CONICIT.
- Smørdal, Ole Stuedahl, Dagny. *Young Visitors 'Messing Around' in Museums; exploring social media and blogs to engage teens in Participation*. Oslo: Smørdal InterMedia, University of Oslo.
- Tunić, V. Ksenija. (2008). *Prakticni priručnik za omladinski rad u zajednici*. Novi Sad: Centar za omladinski rad.
- Белић, Даница Видовић, Станислава Врачар, Маја Голић, Милена Радовановић, Марија (2009). *Вршњаци знају како*. Београд: Организација за за техничку сарадњу СР Немачке.
- KA1 – Омладинске размене, преузето са <http://erasmusplus.rs/ka1-omladinske-razmene/>

Dragan Kiurski

YOUTH EXCHANGE PROGRAM

Summary

The paper describes the museum's attitude towards young people with a focus on the Youth Exchange program. The work begins with defining the problem of the museum-youth relationship, continues with suggestions on how to implement youth programs, and ends with a description of Youth Exchange programs. This part describes in detail the program, its phases and results. The Youth Exchange allows young people to travel, learn, socialize, develop skills and break down prejudices. The Kikinda National Museum has been implementing this program since 2016, after it became a partner with the organization Narviksenteret from the Norwegian city of Narvik.

РАЗИГРАВАЊЕ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ КОНАКА КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ

Сажетак: У раду је представљен процес креирања едукативног програма У Конаку сам се снађи, сложи причу, предмете пронађи, за чије је осмишљавање полазиште стална поставка Конака кнегиње Љубице. Програм је намењен ученицима старијег основношколског узраста и средњошколцима, у складу са наставним градивом одређених разреда, са намером да их подстакне да буду активни учесници, истраживачи и тумачи наслеђа, уместо пасивних посматрача током класичних музејских вођених тура. Концепт подразумева потрагу за предметима или специфичним просторима у сталној поставци, са циљем да се ученици подсети владара династије Обреновић, истовремено откривајући различите аспекте свакодневног живота у Београду током XIX века.

Кључне речи: едукативни програм, ученици, Конак кнегиње Љубице, стална поставка, династија Обреновић, Београд, свакодневни живот, XIX век

Конак кнегиње Љубице једна је од најстаријих сачуваних кућа у Београду и најстарији меморијал династије Обреновић у престоници. За културно добро од изузетног значаја проглашен је 1979. године. Кућа специфичне архитектуре и са три нивоа спратности подигнута је на археолошким слојевима античког Сингидунума. Стална поставка *Ентеријери београдских кућа XIX века*, отворена 1980. године, конципирана је хронолошки и постављена у приземљу и на спрату. У првом, мањем делу, презентован је период у којем је кнегиња Љубица Обреновић боравила у кући, између 1831. и 1842. године, уз још увек доминантне оријентално-балканске узоре у опремању ентеријера. У наставку поставке представљени су утицаји који стижу углавном из средње Европе четрдесетих година XIX века, од када ће просторије намењене боравку породице и пријему гостију почети да се опремају салонима у различитим средњоевропским уметничким стилевима.¹ Разноликости поставке, уз преовлађујућу презентацију предмета примењене уметности, доприносе и изложене уметничке слике, гравире и предмети народне радиности. Унутрашњу дистрибуцију простора додатно интересантном и комплексном чини трећи ниво куће, некадашњи подрум, а данашња Сала под сводовима која се користи за различите тематске изложбе и друге музејске програме.

¹ Данијела Ванушић, Ангелина Стојановић и Павао Поша, *Конак кнегиње Љубице – Ентеријери београдских кућа 19. века*, Београд 2012, 11.

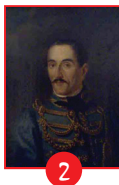
Вишегодишње искуство вођења ученика кроз сталну поставку говори о њиховом врло сегментираном знању о династији Обреновић и периоду XIX века, без повезивања чак и познатих података, а у великом броју случајева и о мешању епоха и имена важних историјских личности. Та чињеница свакако указује на неопходност евалуације и разматрања наставних програма или измене метода образовног процеса. Са становишта музеја, овакав увид отвара бројне могућности друкчијем приступу презентацији сталне поставке. Једна од њих је креирање едукативног програма са циљем да ученици, кроз самостално истраживање уместо класичног кустоског вођења, сазнају или се подсети најзначајнијих владара династије Обреновић и да, истовремено, детаљније открију и ближе се упознају са различитим аспектима свакодневног живота некадашњих житеља Београда. У складу са тим, осмишљен је едукативни програм *У Конаку сам се снађи, сложи причу, предмете пронађи*, чије је полазиште стална поставка Конака кнегиње Љубице. Материјал за рад чине посебно креиране картице са фотографијама истом тематиком повезаних предмета или просторија које је потребно пронаћи у сталној поставци, као и радни лист са питањима на која треба одговорити. Од мноштва могућих тема, одабрано је њих шест: две се односе на династију Обреновић – породица кнеза Милоша и династија Обреновић после убиства кнеза Михаила, посебна картица се бави архитектуром Конака, док се преостале три фокусирају на свакодневни живот у XIX веку – услове живота, опремање ентеријера и слободно време. На картицама различитих боја са једне стране су правила игре и фотографије по шест предмета или просторија које треба пронаћи (слика 1), а на полеђини је основа приземља или спрата Конака кнегиње Љубице (слика 2), у зависности од тога одакле се креће у потрагу. По доласку ученика, читања и објашњења правила игре и инструкција за потрагу, цела група се дели на мање скупине са максималним бројем од по пет чланова, извлачењем кружића у бојама које су идентичне оним на картицама. Потрага, чије је трајање одређено на 20 минута, почиње када се картице и радни листови поделе. Ученици – истраживачи се крећу самостално кроз поставку пратећи и читајући легенде како би пронашли предмете или просторије и одговорили на питања из радних листова (слика 3). На основу фотографија са картице, свака скупина има задатак да размисли о томе шта повезује задате предмете, да одреди тему којом се бави и упише је као своје име. На радним листовима се налази и по један додатни задатак који је потребно решити.

У КОНАКУ САМ СЕ СНАЂИ,
СЛОЖИ ПРИЧУ, ПРЕДМЕТЕ ПРОНАЂИ

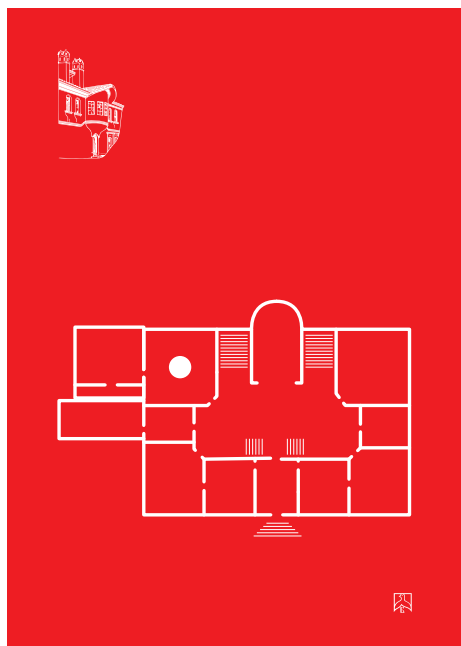
ПРАВИЛА ИГРЕ

Пронађите у сталној поставци 6 тематски повезаних предмета са картице.
Уз картицу добијате формулар за уписивање одговора на питања. На формулару је и бонус задатак.
Предвиђено време за потрагу је 20 минута (10 минута по нивоу).
На мапи на полеђини картице је пуним белом кругом означен простор на спрату из којег ваша почмне потрагу.
За истраживање и решавање задатака улазите у просторе и просторије, посматрате предмете и читате легенде.
Прво прођите кроз све просторе на нивоу са кога сте кренули, па тек онда пређите на следећи ниво.
Обавезно је да обилатете целу поставку водећи рачуна о томе да две групе не могу бити истовремено у истој просторији.
За предмете или просторе за које не добијете објашњења на легендама, покушајте да претпоставите име и намену.
На основу задатих предмета формулишите назив групе и упишите га на означеном месту на формулару.
По истеку времена окупљамо се у холу у приземљу и свака група презентује резултате своје потраге.

МУЗЕЈ ГРАДА БЕОГРАДА
BEOGRAD CITY MUSEUM

www.mgb.org.rs

У КОНАКУ САМ СЕ СНАЂИ,
СЛОЖИ ПРИЧУ, ПРЕДМЕТЕ ПРОНАЂИ

НАЗИВ ГРУПЕ _____

I ЗАДАТАК

Напишите имена личности са портрета или предмета:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

II ЗАДАТАК

Одредите средство између особа које сте именовали:

- Број 1 је броју 2 _____
- Број 2 је броју 3 _____
- Број 2 је броју 6 _____
- Број 3 је броју 4 _____
- Број 3 је броју 6 _____
- Број 4 је броју 6 _____
- Број 5 је броју 6 _____

БОНУС ЗАДАТАК:

Пронађите мушки портрет члана владавске породице који је без бркова и напишите како је владар на портрету.

МУЗЕЈ ГРАДА БЕОГРАДА
BEOGRAD CITY MUSEUM

www.mgb.org.rs

Слике 1, 2. и 3. Картица за потрагу и радни лист за групу 4 (дизајн Бодин Јовановић)
Figures 1, 2 and 3: Search card and worksheet for group 4 (Design: Bodin Jovanović)

По завршетку потраге сви учесници се скупљају испред диванхане у приземљу, где почиње разговор о томе ко су људи представљени на портретима, у каквим су родбинским везама, шта су и чему су служили одређене просторије или предмети... Одговоре на питања која нису попунили у радном листу и решења бонус задатака ђаци добијају уз помоћ кустоса и својих наставника. Такође, показују им се предмети или просторије које нису успели да нађу самостално. Кроз дијалог се подстиче процес повезивања чињеница са циљем стицања свеобухватније слике о том историјском периоду и животу становника Београда XIX века.

Пре почетка креирања едукативног програма извршен је увид у школске курикулуме да би се одредила циљна група за коју је програм релевантан. Утврђено је да се тема и садржај сталне поставке Конака кнегиње Љубице и период XIX века, осим директне корелације са наставом историје за ученике VII и VIII разреда, која се затим понавља у средњој школи, могу повезати и са школским градивом српског језика, ликовне културе и грађанског васпитања. Имајући у виду различито знање и способности ученика у односу на узраст у којем се кроз школско градиво обрађује период XIX века, програм је креиран за две узрасне групе. На картицама за ученике VII и VIII разреда на фотографијама су цели предмети (слика 4), а на картицама за средњошколски узраст су фотографије детаља истих предмета (слика 5), како би потрага била компликованија и интересантна и старијим ученицима.

Слике 4. и 5. Предмет из сталне поставке и детаљ истог предмета
(фото Владимир Поповић)

Figures 4 and 5: An item from a permanent exhibition and a detail of the same item
(Photo: Vladimir Popović)

Приликом конципирања програма поштовани су основни принципи савремене музејске педагогије: интерактивност, динамичност коју обезбеђује комбинација више педагошких метода и интердисциплинарност. Поред намере да афирмише и подстиче активно учење², програм пружа могућност и за наставак истраживања и разматрања различитих тема, индивидуално или кроз школске активности.

Процес осмишљавања едукативног програма, од почетне идеје до финалног облика, био је релативно дуг и прилично захтеван. Конкретна идеја потекла је од Јелене Брагоножић, која је још као студент историје уметности започела стручну праксу у Музеју града Београда.³ У свом хабилитационом раду „Едукативни програми у Музеју града Београда – пример Конака кнегиње Љубице” насталом за потребе полагања стручног испита за стицање звања кустоса, предложила је игру *У потрази за благом* за децу школског узраста. Пример задатка за једну групу ученика, према предвиђеном концепту, био је да у поставци открију представе краљева и краљица из династије Обреновић, уз коришћење следећих асоцијација: „њен син је убијен са својом женом у Мајском преврату”; „он је последњи владар из династије Обреновић”; „син овог краља звао се Александар”; „убијена је заједно са супругом, краљем Александром”; „он је био будући српски краљ”. Раније изнет податак, базиран на вишегодишњем искуству вођења ученика кроз сталну поставку, указивао је да ученици не барањају са довољно историјских чињеница да би према предложеним „траговима” могли да пронађу одговоре. У том смислу, претпоставка да деца знају ко су краљеви и краљице династије Обреновић била је врло упитна, а асоцијације које је требало да доведу до решења задатка није било могуће употребити. Да би се у потпуности могао спровести овакав предлог, била би потребна претходна детаљнија школска припрема ученика која би обезбедила квалитетно извођење програма. Како се посете ученика и реализација програма не би условљавали захтевом за претходну припрему, предложени концепт програма је до завршне форме претрпео модификације којима је омогућено да ученици, без обавезног предзнања, кроз игру самостално истражују, откривају и уче.

Током разраде програма било је потребно свести на праву меру обиље могућих тема и разрешити неколико ограничавајућих фактора који су се преплитали. Чињеница да се портрети чланова династије Обреновић који су окосница програма појављују на више места у поставци и на различитим врстама предмета (уметничке слике, стаклене или керамичке посуде, значке, брошеви, гравире), отворила је мноштво варијација приликом одабира предмета који би могли бити најзанимљивији репрезенти изабраних тема. Са друге стране, једно од основних ограничења односило се на начин кретања кроз простор и

² Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић, *Активно учење 2*, Београд 2001, 20.

³ Стручна пракса у Музеју града Београда започела је 2013. године и спроводи се у континуитету до данас, али у мањем обиму. Студенти који би током обављања стручне праксе дипломирали имали су могућност да после годину дана рада, на основу уговора о стручном оспособљавању, полажу испит за стицање звања кустоса, чији је саставни део и хабилитациони рад.

поставку, због осетљивости и безбедности изложених предмета и, насупротив томе, очекиване и разумљиве жеље ученика да простор „освоје” што брже, јер су углавном фасцинирани величином куће. Да би се могући ризици свели на најмању меру и избегле нежељене последице, програм није замишљен као такмичарски, а величина групе је лимитирана на 30, што је уобичајени број ђака у једном одељењу. Проблем пажљивог кретања кроз поставку решен је поделом групе на мање скупине и предлогом израде музејског бонтона, како би ученици сазнали или се подсетили правила понашања у музеју и којих би се придржавали током потраге. Такође, процењено је да, са музејским бонтоном или без њега, кретање ученика обавезно треба да прате најмање две особе, по једна на сваком спрату. Правилима игре предвиђено је да свака скупина прође кроз све просторије Конака кнегиње Љубице, а како би се максимално смањила могућност њиховог сусретања, одређено је да по три скупине полазе са сваког спрата и да није дозвољен прелазак из приземља на спрат и обрнуто. Тек када свака скупина обиђе све просторије на нивоу са којег је кренула или истекне време предвиђено за његово истраживање, врши се замена са онима који су кренули са другог нивоа. Будући да је, такође кроз праксу, примећено да се деца не оријентишу добро у простору, са циљем боље оријентације и упознавања ученика са појмовима „план” или „основа” куће и сналажења на њима, на полеђини картица представљени су цртежи основе приземља или спрата Конака кнегиње Љубице, са обележеним просторијама из којих се креће. Задатак сваке скупине је да покуша сама да открије из које просторије почиње њихова потрага. Још једна од дилема која је разматрана током креирања садржаја односила се на проширивање потраге на подрумски простор, због његове издвојености и чињенице да се у њему не налази стална поставка. Ипак, пошто је тема једне од картица архитектура куће и он је, као њен интегрални део, обухваћен програмом. Кроз израду детаљног сценарија све фазе су временски испланиране, а да би се реално одредило време потребно за потрагу прављене су пробе са волонтерима музеја, па је укупно трајање програма подударно са дужином два школска часа (максимално 90 минута). Изнета запажања указала су на потребу постављања и формулисања јасних правила игре, као и редоследа корака. У складу са тим, дизајн картица и радних листова требало је да буде пажљиво осмишљен, водећи рачуна о томе да је једнако важно да креирани материјал буде једноставан за коришћење и ученицима занимљив. Додатни, технички проблем, био је недостатак свих потребних фотографија, тако да су део предмета, као и неке просторије, накнадно фотографисани. Креативног и инспиративног, али нимало једноставног задатка дизајнирања картица и радних листова, прихватио се колега Бодин Јовановић, виши кустос Музеја града Београда, задужен за издавачку делатност.

Пробна радионица одржана је са ученицима VIII разреда Основне школе „Филип Кљајић Фића”, који су већ били добро упознати са простором и поставком, јер су долазили на више музејских програма у претходном периоду. У том смислу, за њих задаци нису били нарочито тешки. Потрага им је била занимљива, али нису имали стрпљења да пажљиво саслушају правила игре.

Одговоре на нека питања нису могли да нађу или нису стигли да реше све задатке у задатом времену. На самом крају, када је дошао тренутак да се од података прикупљених истраживањем направи хронолошки низ и целовита прича, пажња им није била на завидном нивоу. Имајући наведено искуство у виду и чињеницу да до одржавања пробне радионице није направљена картица са музејским бонтоном, изглед предње стране основних картица би могао да претрпи мање преправке, док би њихова полеђина остала непромењена. Правила игре би била пребачена на другу страну картице са музејским бонтоном, а на предњим странама основних картица остале би само додатно увећане фотографије предмета или њихових детаља. Овакав изглед картица би омогућио и њихову употребу на друге начине, нарочито за индивидуалне односно породичне посете. Програм ће, такође, уз мање модификације и измењен изглед картица бити понуђен и групама ученика млађег узраста који се са периодом XIX века и династијом Обреновић први пут сусрећу у IV разреду, кроз предмет Природа и друштво. Овакав покушај има смисла ако се имају у виду: већа отвореност за комуникацију ученика млађих узраста, препорука што ранијег усмеравања деце на активно учење и чињеница да основни циљ креираног програма нису искључиво стицање знања или обнављање школског градива, већ инспирација за самостално истраживање најразличитијих тема, као једне од основних перспективних бенефита учења кроз игру у музејима.

Литература

Ванушић Данијела, Стојановић Ангелина и Поша Павао, Конак кнегиње Љубице – Ентеријери београдских кућа 19. века, Београд 2012.

Ивић Иван, Пешикан Ана и Антић Слободанка, Активно учење 2, Београд 2001. (доступно на http://eduforum.rs/pdf/Aktivno_ucenje_sr_2.pdf, приступљено 25. 10. 2020)

Dragana Latinčić

MAKING THE PERMANENT EXHIBITION OF THE RESIDENCE OF PRINCESS LJUBICA PLAYFUL

Summary

The paper topic is the workshop creating process, for which the permanent exhibition of the Residence of Princess Ljubica acts as the starting point. The goal of the program is to turn pupils into active heritage researchers, instead of passive observers during typical museum guided tours, to enable them to remember the rulers of the Obrenović dynasty, while at the same time discovering different aspects of everyday life in Belgrade, during the 19th century. The use of a seemingly simple method, and the final product – search card items, actually required a whole series of carefully

thought-out steps. Having in mind the fact that the Residence of Princess Ljubica is a cultural property of exceptional importance, which has the highest degree of protection, with three levels and the permanent exhibition, opened in 1980, arranged in two levels, focusing on the Obrenović dynasty and everyday life in the 19th century, it was exceptionally challenging to make a program that will be educational, and at the same time interesting, inspiring and fun for pupils, all without the use of modern technologies. The intertwining of archeological layers on which the house was built, specific architecture, and exhibition permeated with ethnology, history, fine and applied arts, clearly indicated the need for a multi-layered, multidimensional and interdisciplinary approach, and in contrast the necessity of simplification in order to enable pupils to understand the context. In that sense, a specific challenge was the need to create a program for two groups of pupils of different age. Development and refinement of the program was complex, time-consuming process, during which the initial idea and concept, created as part of the habilitation paper required for the curatorial title, underwent a complete transformation to its final form.

МОГУЋНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ СКАЈП ЧАСА У МУЗЕЈУ – НОВА ЕДУКАТИВНА ИСКУСТВА

Сажетак: Дуги низ година води се полемика у вези са улогом музеја на пољу образовања. Потребне посетилаца пред музеје стављају нове захтеве. Прилагођавање музејских активности посетиоцима постаје приоритетни задатак. Улога музеја да чува и излаже предмете није довољна, потребно је да посетиоцима пружи ново искуство, да постане место за комуникацију, образовање и истраживање. Један од начина да се то постигне су музејски едукативни програми. Кроз овај рад ћемо приказати како музеји применом Скајп везе, могу да пруже нови доживљај у музејској едукативној пракси.

Кључне речи: Скајп час, музеј, музејска едукација, образовање, настава, ваннаставне активности, дидактичко-методички принципи

Увод

Образовни процес остварује се примарно у школи, али и у другим установама које својим садржајем и програмом надограђују и подижу квалитет образовног и васпитног процеса. Да би савремена школа пружила адекватан квалитет васпитања и образовања, требало би да то остварује кроз сарадњу са другим установама. Једна од таквих установа је и музеј. Веће и осмишљеније повезивање школа и музеја различитим, наставним или ваннаставним активностима, умногоме би допринело квалитетнијој настави. Поједини теоретичари сматрају да настава може бити и само посета музеју.¹ Међутим, да ли је за данашње време то довољно? Зато се музеји стално налазе пред задатком како до публике послати музејске информације, односно како наћи начин да их учинимо разумљивим и занимљивим.

Музеји су последњих неколико деценија претрпели велику промену. Они данас пружају могућност свеобухватног повезивања садржаја различитих наставних предмета. Ученици се у музеју упознају са културном и природном баштином, као и цивилизацијским достигнућима, што служи обогаћивању наставних садржаја.

Аутентични предмети у музеју отварају многа питања, подстичу мисаони развој, развој истраживачког духа. „Музејске изложбе причају приче као и

¹ Павао Скок, *Изванучионичка настава*, Педагошки сервис, Загреб, 2002, 13

књиге или филм, но за разлику од њих, приче су у музеју испричане помоћу реалних предмета који премошћују временску дистанцу и својом аутентичношћу дају већу вјеродостојност.”²

За наставу уопште, изложбе и предмети на њима, пружају јасне доказе о промени у животу људи, пружају могућност увида и уласка у животе људи неких других раздобља или окружења и то на живописнији начин од уџбеника. Ако се томе дода да у процесу учења визуелна и аудитивна перцепција имају значајну улогу, педагошки ефекти посете музеју су врло јасни.

У наставним плановима и програмима нема довољно садржаја који говоре о културном наслеђу. Поједини садржаји обрађени су у оквиру народне традиције и наставе природе и друштва, српског језика, историје, ликовне и музичке културе. Стичемо утисак да је културно наслеђе занемарено и стављено на маргине целокупног образовања. Педагошки однос између музеја и школе потребно је унапредити, па континуираним васпитно-образовним радом развијати свест о важности културног наслеђа.

Водећи рачуна о битним основама дечијег развоја, школа би кроз употребу музејских поставки активирала спонтано, самостално, добровољно, динамично и истраживачко учење.

И поред вртоглавих промена у свим сферама нашег друштва, не можемо да не приметимо чињеницу да се до музеја не стиже тако брзо ни тако често, како бисмо желели.

Стога је Народни музеј Ниш понудио један други вид посете музеју, путем *Skype in the classroom*.

Шта је *Microsoft educator community* ?

Microsoft educator community је платформа која нуди бројне могућности у учењу. Треба поменути следеће: онлајн течајеви, писани и видео извори са новим алатима или активностима, вебинари, готове видео форме са саветима, могућност креирања сопственог видеа, наставне јединице или пројекти, али и сарадња с другим предавачима. *Microsoft Skype in the classroom educator community* између осталог, едукаторима нуди полагање међународно признатих испита и добијање сертификата (*Microsoft Certified Educator Microsoft Office Specialist*) и учествовање на међународној *E2 (Educator Exchange)* конференцији.

Бројне су предности које нуди овај програм, од професионалног развоја, размене искустава, организовања регионалних сусрета, сарадња како са појединцима тако и са различитим организацијама и других. Овог пута фокус стављамо на *Skype in the classroom*, који на овај начин ради од 2011. године.

Skype in the classroom нуди међусобно повезивање. Далеки предели ученицима „долазе” у учионицу. Различите институције, иначе недоступне

² Денис Детлинг, Изванучионичка настава у музеју Славоније, *Музејска едукација*, Осиек 2012, 260.

за обилазак и ближе упознавање, постају доступне и видљиве. Коришћењем алата *Skype in the classroom* ученици могу да упознају природно-географске и друштвено-културне знаменитости широм света. Стечена знања могу им користити за израду самосталних материјала у виду презентација, пројеката и других радова. Учесницима се пружа изузетна прилика да комуницирају са људима различитих занимања из разних делова света. Овај начин учења поред тога што подстиче мисаони развој, подстиче и развој толеранције, али и подиже ниво еколошке свести. Такође, развијају се комуникацијске вештине, као и комуникација на страном језику.

Шта је потребно за приступ *Skype in the classroom*?

Процедура пријављивања није захтевна, док је сам процес једноставан и прилагођен свима. Осим добре воље, потребно је да имате рачунар, са звучницима и микрофоном и добру интернет везу, као и *Skype* апликацију. Пројектор или интерактивна табла нису неопходни, али је добро када постоји могућност да се користе.

Пре коришћења требало би отворити свој профил на *skypeinthe classroom.com*. Претражите базу и одаберете оно што вас занима (базу можете претраживати према предмету или предметном подручју или према старосној групи и сл.). Након што одаберете лекцију пошаљите захтев, а потом сачекајте одговор едукатора да ли прихвата ваш захтев за скајп презентацију за наведени датум. Скајп едукатор има могућност да одбије или прихвати захтев. Једној скајп презентацији у исто време може да присуствује шест слушалаца, односно шест група слушалаца.

Skype in the classroom у Народном музеју у Нишу

Позив да се Народни музеј Ниш прикључи *Microsoft educator community* стигао је школске 2016/17. године од Ане Живковић, наставнице енглеског језика у Основној школи „Чегар” у Нишу, која је радећи на овај начин постала њихов промотер. Она је такође за изузетно ангажовање у овој области, добила признање за активности које је имала од почетка сарадње са *Microsoft educator community*. Позив је био шанса за Музеј да се на занимљив и савремен начин представи првенствено школској публици, али и свима онима који су заинтересовани за овај начин презентације.

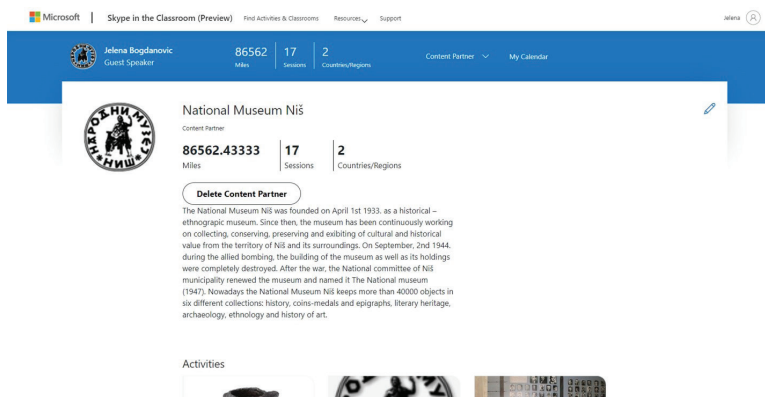
Прво представљање на порталу *Microsoft educator community* Народни музеј Ниш је имао у октобру 2016. године. Како локалитет Медијана у том тренутку није имао интернет везу од Компаније Мајкрософт добили смо мобилни модем за интернет, само за ту прилику. Идеја је била да ученици Основне школе „Чегар” својим друговима из других градова представе овај антички локалитет. Након презентације, музејски едукатор је био на располагању слушаоцима за даљи разговор и евентуална питања. Слушаоци су могли да чују причу, али и да виде један део локалитета, онолико колико су техничке могућности у

том тренутку дозвољавале. На вези су били ученици из две основне школе из Ниша, и два наставника из других градова, који су били заинтересовани да чују причу и виде начин презентације. Занимљиво је да су се први слушаоци и касније, неколико пута јављали како да би чули друге лекције тако и да би остали разреци видели актуелне презентације.

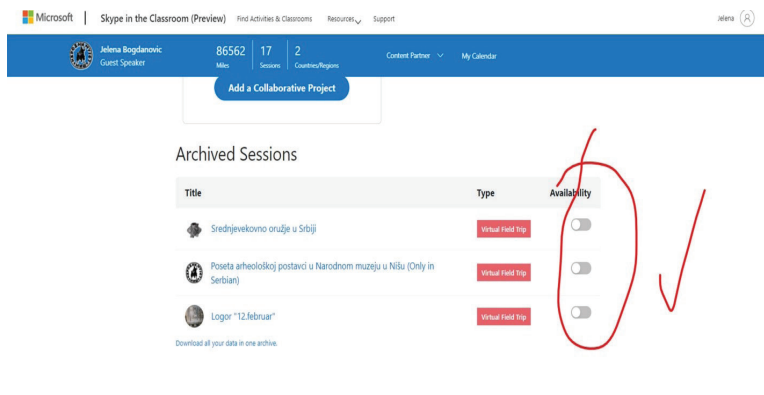
Слика 1 Први скајп час на Медијани 2016. год сл. 1
Figure 1: The first Skype lass on Medijana, 2016

На порталу *Microsoft educator community*, Народни музеј има своју страну доступну регистрованим члановима од 2016. године. На самом почетку рада на Скајп платформи Музеј је имао само једну лекцију којом је представљен један део сталне археолошке поставке. Причом смо везали два врло значајна налаза. Један је нађен 1900. године, а други 2000. године, оба предмета везује антички период у Нишу. Ради се о портрету цара Константина (пронађен 1900. године) и огради са Медијане (пронађена 2000. године).

Слика 2 Страница Народног музеја на Microsoft порталу сл. 2
Figure 2: The National Museum website on the Microsoft portal

Током наредне године у програм презентације поред поменути, увели смо још једну лекцију која је везана за средњи век, а односи се на колекцију средњовековног оружја. Ова лекција је током 2017/2018. године била јако популарна код школске публике. Током школске 2018/2019. године у понуду Скајп часова уведена је још једна тема, а тиче се Логора „12. фебруар”. Тиме је нишки Музеј проширио своју понуду Скајп часова и на период Другог светског рата.

Слика 3 Понуда лекција на страници Народног музеја сл.3
Figure 3: List of lessons on the National Museum website

Структура и ток Скајп часа

Структура и ток Скајп часа не разликује се битно од часова класичне наставе у школи. Како је припрема неопходна за сваки час, и овај наставни час (презентацију) треба добро припремити. Припрема за ову презентацију треба да се ослања на дидактичко-методичке основе педагошког рада. Циљ и задаци часа у школи умногоме зависе од типа наставног часа, па су овде условљени типом часа. Скајп час претежно нуди усвајање нових знања, богаћење речника новим терминима, стицање основних знања о одређеним периодима развоја друштва, па је циљ овог часа, најчешће, усвајање егзактних знања. Када говоримо о задацима оваквог начина рада, такође можемо издвојити образовне, васпитне и функционалне задатке часа у зависности од теме која се обрађује. Скајп час претежно користи монолошку, илустративно-демонстративну и дијалошку методу рада. Наставни принципи коришћени у оваквој настави су такође разноврсни: принцип очигледности, принцип систематичности, као и принцип примерености узрасту.

Етапе часа постоје и код овог модела наставног рада.

УВОДНИ ДЕО ЧАСА – У уводном делу часа након представљања едукатор (у зависности од узраста) представља музеј и збирке о којима се музеј стара. Разговарамо и о томе да ли су некада посетили наш музеј и какви су им утисци. Овај део часа је врло кратак и траје свега неколико минута. Након најаве теме прелази се на главни део часа, односно Скајп презентацију.

ТОК ЧАСА – Час је пропраћен како информацијама тако и презентацијом предмета локалитета, онога што је тема презентације. Дужина овог дела часа не би требало да траје дуже од 20 до 25 минута како би остало довољно времена за део часа који припада ученицима за њихова питања и разговор са едукатором. Оно што је битно у овом делу часа је да се камером приђе толико да се предмет не угрози. Едукатор би требало да се потруди да предмет буде видљив из свих углова и да пружи најважније информације о њему. Добра интернет веза и камера су од великог значаја.

РАЗГОВОР СА УЧЕНИЦИМА – Ово је најзанимљивији део Скајп часа. Досадашња пракса показује да су најмлађи ученици увек и најактивнији, имају највише питања и сви желе да учествују у разговору.

ЗАВРШНИ ДЕО ЧАСА – У завршном делу часа са ученицима кратко поразговарамо о Скајп презентацији. Разговарамо о томе шта им се допало, а шта не, да ли мисле да би нешто требало променити и слично.

Скајп час може да траје и нешто дуже од класичног часа, ако постоји такав договор са наставником. Практика је показала да је често било потребе да се час продужи, због великог интересовања ученика, посебно из млађих разреда.

Дидактичко-методичке основе Скајп часа

Деца често негативно реагују на епитет „школски” и на све оно што подсећа на класичну наставу. Међутим, нови амбијент у музеју, другачије окружење од оног у школи, може да буде мотивација при савладавању новог градива.

Да би се један Скајп час у музеју успешно реализовао, он мора бити заснован на дидактичким и методским принципима наставе. Онај ко води овакав час, треба да обрати пажњу да основи принципи наставе буду задовољени. Припремајући Скајп час требало би размишљати да принцип прилагођености наставе узрасту ученика буде задовољен. Музеј је у већини случајева преоптерећен изложеним предметима, па треба обратити пажњу на принцип систематичности и поступности, тачније, да мноштво предмета и података не преоптерети ученике. Зато је неопходно пратити следећа дидактичка правила:

- од лакшег ка тежем,
- од ближег ка даљем,
- од познатог према непознатом.
- од простог ка сложеном

Користећи принцип очигледности, треба рећи да он крије и неке замке. Ученике често привлачи материјал који није увек тема презентације. Стога, ученичку пажњу треба усмеравати и враћати на тему Скајп часа. „Треба водити рачуна и о јасноћи појмова и подстицати ученике на сопствену активност у разумевању предмета. На тај начин трајније памте научено. Посета музеју мора

довести до сазнања о сврси, поруци и значењу појединих експоната, што често резултира жељом за самообразовањем. Стога је могуће осмислити низ различитих радионица, играоница и пројеката који укључују децу у рад музеја.”³

Сврха и предности извођења Скајп часова у музеју

Постављајући питање: какве су могућности за примену Скајп часа у нашој садашњој школи, охрабрује чињеница да се уз минимална средства без скупе опреме може учинити много по питању адекватног активирања ученика у настави, осмишљавању и оплемењивању живота у школи и приближавању целог образовног процеса деци.

Велики број слушалаца који могу бити у исто време на Скајп вези такође је чињеница коју не треба занемарити. Ово је добар начин стварања нове и неговања већ постојеће публике. Добро организован и вођен Скајп час је нови начин учења, који је одлично прихваћен посебно код најмалађих. Путем Скајп везе музеј постаје доступан и оним ученицима којима су музејске изложбе недоступне.

Ограничавајући фактор је тај што би Скајп час могао да наруши већ устаљени разредно-часовни систем у школи. Најприхватљивији временски оквир за Скајп час је један сат. Оно што је такође велики проблем јесте да неке школе немају потребну техничку опрему ни добру интернет везу, што је неопходно за Скајп час.

На крају оцењивања оваквог начина рада са публиком треба рећи и следеће: да је за успешнију примену овакве врсте наставе у музеју неопходно ангажовање како едукатора тако и наставника, а задовољство након оваквог часа деле сви учесници подједнако. Музеј оваквим активностима престаје да буде изолована, затворена институција, и постаје институција отворена према новим, иновативним активностима.

Слика 4 Заједничка фотографија након успешно одржаног часа, сл. 5
Figure 4: A joint photograph after a successful class

³ Гордана Павловић Лазаревић, Да ли могу опет да дођем, *Музеји 2*, 2009, 137).

Литература

- Детлинг Денис, Изванучионичка настава у музеју Славоније. Музејска едукација, Осијек 2012, 259–269.
- Жилбер Клод, Музеј и публика, Београд 2005.
- Милутиновић Јована, Савремене теорије и модели учења у музеју и њихова имплементација, Рад музеја Војводине 47–48, Нови Сад 2006, 261–267.
- Милутиновић Јована, Конструктивистичка музејска педагогија, Настава и васпитање, Београд 2001, 304–316.
- Павловић Лазаревић Гордана, Да ли могу опет да дођем, Музеји 2, (2009), Београд 2009, 121–163.

Jelena Bogdanović

POSSIBILITIES OF SKYPE CLASSES REALIZATION IN THE
MUSEUM - NEW EDUCATIONAL EXPERIENCES

Summary

For many years, there has been controversy about the role of museums in the field of education. New technologies, but also the needs of visitors, place new demands on museums. It is no longer enough for museums to keep and exhibit objects, but it is necessary to provide visitors with something new, a place for communication, education and research through educational and other programs. Through this paper, we will show how museums, using a skype connection, provide a new experience, a new experience, in museum educational practice. The National Museum in Nis is the first museum in Serbia to use the opportunity to present itself to visitors in an interesting and new way. Thanks to the Microsoft educator community, the Nis Museum, in cooperation with a large number of schools, presented its collections in an interesting way.

Ивана Раствоић
Јелена Огњановић
Галерија Матице српске
Нови Сад

МЛАДИ У ФОКУСУ

Сажетак: Подстакнути титулом Новог Сада као европске престонице младих 2019. и престонице културе 2021. године, а захваљујући конкурсима Фондације „Нови Сад 2021” под називом „Публика у фокусу” Галерија Матице српске је у фокус ставила програме за младе. У настојању да постане простор доступан и привлачан младима, ослушкујући живот и ритам града и пратећи сопствену, унутрашњу линију развоја, Галерија је, као музеј који искрено верује у допринос установа културе образовању младих, заједно с њима указала на културне вредности града и богато културно наслеђе које баштини. Кроз сарадњу с младима, активно их укључујући у креирање, а не само конзумирање културне понуде, и прослављајући годину која их поставља у жижу живота града, реализована су два пројекта – „Мала школа музеологије” и „КУЛтура кроз Нови Сад”.

Кључне речи: млади, образовање, музеј, уметност, културно наслеђе, град

Галерија Матице српске већ пуне две деценије негује своју публику кроз разноврсне едукативне програме које реализује за различите узрастне категорије. На темељима успешног рада с децом предшколског и нижег школског узраста, у 2019. години у којој је Нови Сад био Европска престоница младих, запитали смо се да ли музеј, као место чувања прошлости и традиције, данас може бити атрактиван за младе. Зато смо, подстакнути претходно реализованим европским пројектом „HearMe. Bringing Youth and Museums Together”, одлучили да заједно с младима креирамо програме управо слушајући њих. Осмишљавањем и имплементацијом ових програма суочили смо се с изазовима, с којима се музеји широм света суочавају, покушавајући да привучемо и укључимо у рад музеја младе и остваримо дугорочну повезаност с њима.

Да млади чине најређу публику у музејима широм света, чињеница је која се не може оповргнути, али се осмишљеним и континуираним радом може променити. Стога је један од главних изазова који се поставља пред музејске стручњаке при раду с младима проналазак одговора на питање како их привући, одбацити устаљене предрасуде и повећати њихову мотивацију за активним и континуираним укључивањем у културне активности.

Долазак младих у музеј повезан је углавном с организованим посетама, које најчешће нису довољно инспиративне да подстакну њихов поновни долазак.

зак. Како се не би осетили интелектуално застрашеним и доживели музеј као досадно место које није за њих већ за неког другог, неопходно је спремно их дочекати и у њима пробудити жељу да наредна посета буде њихова потреба и одлука. Такође, да би се млади активирали, неопходно је информисати их о значају њиховог ангажмана и јасно дефинисати шта кроз њега могу добити.

Отварајући врата младима, музеј отвара врата и изазовима који заједно с њима улазе у простор музеја. Као један од водећих принципа који је тиме постављен пред музејске стручњаке јесте принцип експериментисања у раду, који подразумева храброст и спремност ризиковања, прихватање промена, као и прилагођавање и непрестано усавршавање. Један од првих корака је преиспитивање традиционалног, репрезентативног модела излагања у ком посетилац има пасивну улогу. Уместо њега у раду са младима истиче се неопходност њиховог активног укључивања и остваривања дијалога у комуникацији лишеној строге озбиљности (слика 1). То је пут у ком се образовање преплиће са забавом, а да ли је он успешан показаће управо млади својим даљим интересовањима и враћањем у музеј.

Слика 1: Радионица за младе „HearMe”
Figure 1: Youth workshop “HearMe”

Како би што потпуније одговорили на жеље, потребе и очекивања младих, потребно је уважити и принцип разумевања који, с једне стране, може бити остварен кроз креирање разноврсних програма намењених овој циљној групи, као што су уметничке, драмске, књижевне радионице, кроз едукативне програме или кроз њихово директно укључивање у процесе креирања и/или реализације програма. С друге стране, овај принцип обухвата и неопходност разумевања значаја успостављања специфичног, пријатељског и партнерског

односа између музејских едукатора и младих, јер квалитет и јачина овог односа могу допринети снажнијем везивању младих за установе културе и повећању њиховог ангажмана и продуктивности.

Како би своју богату колекцију, која броји око 10.000 уметничких дела, учинили доступном, атрактивном и популарном, велику пажњу у раду Галерија Матице српске посветила је увођењу иновативних модела на пољима интерпретације и комуникације, кроз које остварује контакт с младима (слика 2). Захваљујући едукативним програмима намењеним младима, који пружају могућност проширивања поља музејског деловања, подстичу размену идеја, знања и искустава и захтевају специфично креиране, интерактивне и често експерименталне методе рада, Галерија Матице српске је храбро закорачила унапред. Кроз сарадњу с младима, активно их укључујући у креирање, а не само конзумирање културне понуде, и прослављајући годину која их поставља у жижу живота града, реализована су два пројекта – „Мала школа музеологије” и „КУЛтура кроз Нови Сад”.

Слика 2: Радионица за младе „HearMe”
Figure 2: Youth workshop “HearMe”

Мала школа музеологије

„Мала школа музеологије” омогућила је младима – средњошколцима с територије Града Новог Сада да се директно упознају с различитим областима музејског рада, начинима функционисања једног музеја и свим могућностима које он пружа. Након неколико месеци обуке средњошколци су добили прилику да истраже колекцију Галерије Матице српске и самостално осмисле изложбу којом су богато културно наслеђе сагледали из сопствене перспективе.

Пројекат се састојао из два дела: обуке младих „кустоса” и њиховог рада на креирању и промовисању изложбе, чија реализација је трајала осам месеци. Од почетних састанака и радионица у трајању од два сата које су одржаване једном недељно, па све до њиховог свакодневног доласка и остајања у простору музеја и по

неколико сати. Време трајања пројекта, односно ангажмана младих, чинилац је који се не сме занемарити јер утиче на његову ефикасност. Време које су млади провели заједно, не само да је оснажило њихове међусобне везе кључне за тимски рад, већ је омогућило и остваривање ближе повезаности са музејским стручњацима и самим простором Галерије, који су сваког дана све више доживљавали као свој.

Пријавом двадесет и пет ученика из различитих средњих школа, започета је прва фаза реализације пројекта – одржавање радионица. Како бисмо на самом почетку освојили слободно време средњошколаца, мотивисали их и подстакли да га проведу у музеју, радионице су пажљиво осмишљене и засноване на принципима истраживања. Креиран је динамичан садржај који су учесницима пројекта преносили различити предавачи/водитељи радионица – кустоси, конзерватори и музејски едукатори (слика 3). Поред предавача, сваки сусрет носио је још једну новину – одржан је у различитим просторима Галерије, од изложбених простора, преко Дечје собе и свечаних салона, до депоа и конзерваторских атељеа. Кроз радионице с музејским стручњацима и радионице с гостујућим предавачем др Николом Крстовићем, професором музеологије на Филозофском факултету у Београду, млади су имали прилику да се упознају с радом и професионалном оријентацијом стручњака који раде у музеју, сазнају како и где се чувају уметничка дела, на који начин се рестаурирају и конзервирају, како се представљају јавности и које су основне тенденције музејских кретања, као и изазови с којим се суочавају музеји широм света како би се приближили друштву и заједници у којој делују (слика 4). При сваком сусрету било је важно испунити следеће циљеве:

- пренети нова сазнања у складу са знањима и искуствима учесника пројекта;
- подстаћи активно укључивање младих разговором и међусобним дељењем искустава;
- позитивно вредновати њихово мишљење како би се појачало и развијало њихово самопоуздање;
- подстицати их на изградњу тимског духа и уважавање разлика које међу њима постоје.

Слика 3: Радионица са кустосом
Figure 3: Workshop with a curator

Слика 4: Радионица са конзерватором
Figure 4: Workshop with conservator

На претпоследњој едукативној радионици смер комуникације је окренут – од младих ка музејским стручњацима. Кроз усмерени разговор и дискусију учесници пројекта су исказали своје идеје и интересовања, на основу којих су касније уобличили теме њихове изложбе под називом „Млади бирају”. Учесници су на овај начин били подстакнути да:

- самостално траже и дају сопствена значења уметничким делима, без обзира на она која су прихваћена у стручној јавности. Како би кренули тим путем охрабрени су становиштем да нема погрешних позиција, јер музејски предмет не носи у себи једну објективну истину и значење;
- кроз разговор дођу не само до заједничког решења, већ да се усмере и на неслагања и конфликте који се током изношења мишљења и ставова о уметничким делима појаве, јер управо они отварају пут ка новим садржајима и сазнањима;
- врше различите интервенције у простору и размишљају о могућностима коришћења других, неуметничких предмета и пратећег материјала како би снажније истакли поруку коју желе да пренесу.

Као једини императив у даљем раду постављена је слобода мишљења и тумачења. На основу сопствених интересовања и афинитета, у складу с темама које су изабрали, једанаесторо младих који су наставили с учешћем у пројекту, поделили су се у три тима. Како бисмо олакшали организацију рада и омогућили им да своје идеје реализују, сваком тиму доделили смо ментора – кустоса из Галерије Матице српске.

Први изазов који је постављен пред младе у реализацији изложбе био је одабир уметничких дела која би најпотпуније визуелно представила претходно уобличене теме. Како би дошли до њих, млади су истраживали Галеријску колекцију, прелиставали каталоге збирки и са својим менторима обилазили депоа (слика 5). Могућност обиласка депоа, према речима учесника, један је од сегмената рада који је оставио најснажнији утисак на њих. Ове просторије недоступне су широј јавности и самим тим су обавијене велом тајновитости, који је младе магнетски привлачио и распламсавао њихов ентузијазам и знатижељу да погледају свако уметничко дело, како нешто не би пропустили. У самом процесу бирања дела позиција

кустоса-ментора морала је остати у потпуности неутрална, како не би дошло до вертикалног преноса информација и утицања на њихово расуђивање и коначан избор дела. Млади су кретали од формалног читања уметничких дела, а на основу сопственог размишљања, закључивања и интуитивности, који нису захтевали никакво предзнање о делима, правили су селекцију експоната за изложбу. Били су упућени једни на друге, међусобно су се договарали и унутар тимова образлагали своје идеје и разлоге одабира појединих уметничких дела.

Слика 5: Одабир уметничких дела у депоу
Figure 5: Selection of works of art in the depot

Пошто су осмислили како да пренесу поруке и остваре комуникацију с публиком, под менторством кустоса и конзерватора укључили су се у постављање изложбе, која је била круна свих њихових претходних залагања. Обукли су беле мантите, ставили заштитне рукавице, пажљиво саслушали како се рукује уметничким делима, а затим једно по једно дело преносили из депоа у изложбене сале. Током неколико дана правили су распоред слика и скулптура, премештали, разговарали, поједина дела враћали у депо, да би на крају остао коначан одабир с посебним позицијама на зидовима, онако како су тимови осмислили (слика 6).

Слика 6: Поставка изложбе „Млади бирају”
Figure 6: Exhibition set up “Young people choose”

Након одабира уметничких дела и састанака у Галерији на којима су разрађивали теме у складу с изборима које су направили, млади су под менторством кустоса приступили писању легенди, пратећег материјала, флајера изложбе и осмишљавању њеног визуелног идентитета у сарадњи с дизајнером.

У четири сале изложбеног простора изложено је преко педесет уметничких дела која су представљала три теме: „Времеплов друштва”, „Почетак краја” и „А ко сам ја?” Прва тема приказала је живот и слободно време младих у прошлости и данас, приказујући историју из перспективе коју млади не уче у школи. Друга тема говорила је о потреби младих да искажу свој став отварајући питања ратова и друштвене неправде, док је трећа тема показивала непрестано трагање за идентитетом које је код младих веома изражено. Сматрајући ове теме значајним за њихову стварност и окружење, представили су их не само путем уметничких дела, већ и различитим пратећим материјалом – фотографијама, песмама, текстовима и другим (слика 7). Ходник који повезује почетак и крај изложбе био је резервисан за представљање младих учесника на начин на који су они желели. У једном кутку ходника постављен је и интерактивни део изложбе где су посетиоци добили прилику да са магнетима на којима су репродукције уметничких дела из сталне поставке Галерије Матице српске направе своје мале изложбе уклапајући их у теме и концепте представљене изложбом младих. Такође, у том простору организација ОПЕНС 2019 креирала је простор за опуштање у којем су посетиоци изложбе кроз игру и забаву могли да се упознају с идејом и програмом Омладинске престонице Европе.

Слика 7: Кустоско вођење кроз изложбу „Млади бирају”
Figure 7: Curatorial guidance through the exhibition “Young people choose”

Непосредно пре отварања изложбе средњошколци су преузели улогу младих амбасадора културе и Галерије Матице српске у локалној друштвеној заједници. Својим професорима, родитељима и пријатељима уручили су позивнице за свечано отварање изложбе, док су у школе и просторе у Граду у којима се окупљају и проводе време, однели плакате и флајере и на тај начин се обратили својим вршњацима и ширем кругу младих, позивајући их у музеј.

Приликом одржавања конференције за новинаре осмислили су и реализовали мање формалан контакт с представницима медија. Жеља младих да постану активни промотери изложбе била је резултат осећања задовољства и поноса постигнутим резултатима које су желели да поделе са другима (слика 8).

Слика 8: Отварање изложбе „Млади бирају”
Figure 8: Opening of the exhibition “Young people choose”

Живот изложбе започет је њеним свечаним отварањем на Дан Града Новог Сада, 1. фебруара. Током непуна два месеца изложбу је посетило око 2.500 посетилаца од којих је половина било младих. Одржано је неколико стручних тумачења изложбе, кустоска вођења за другаре из школе, као и свечано затварање изложбе. Медијски је највећи одјек имала акција младих учесника да осмисле тзв. мимове. Мимови – фотографије уметничких дела из Галеријске колекције са шaljивим коментарима и натписима младих, већ на самом почетку промотивне кампање преплавили су друштвене мреже и привукли велику пажњу јавности, наилазећи на велико одобравање младих, али и на негативне коментаре, махом старије публике. Тиме је указано и на постојање међугенерациских разлика, које само кроз сукобљавање мишљења и изношење ставова могу бити превазиђене. Мимови, као и целокупни пројекат били су искорак који је Галерија Матице српске начинила како би ове разлике превазишла и отворила могућност остваривања интергенерацијског дијалога.

КУЛтура кроз Нови Сад

Паралелно са пројектом „Мала школа музеологије” Галерија Матице српске је реализовала још један едукативни програм за младе. Удружени у циљу реализовања програма који ће укључити младе у креирање и промовисање културних вредности Новог Сада у сусрет 2021. години, када Нови Сад постаје европска престоница културе, Галерија Матице српске, Позориште младих и Архив

Војводине су осмислили пројекат „КУЛтура кроз Нови Сад”. Идеја пројекта била је да заједно с младима укажемо на културне вредности и значај Новог Сада, као и на важност његове историје и културе у европском контексту.

Пројекат је започет радионицама у Галерији Матице српске „Улице и лица мог града”. Млади су у школским групама посећивали Галерију и учествовали у овим радионицама које су се ослањале на претходно научене методе рада са LEGO® коцкицама. Реакције младих при првом сусрету с простором у коме су се одвијале радионице биле су изузетно позитивне. Увидевши да ће се „играги” LEGO® коцкицама, учесници су се видно обрадовали и често спонтано узимали коцкице и слагали их. Оне су изазивале пријатна осећања код младих, пре свега због присећања на искуства играња из детињства. Такође, учесници су често током читаве радионице дограђивали своје моделе, што их није ометало да учествују у другом вербалном делу радионице (слика 9). Посматрајући уметничка дела на којима је приказан Нови Сад и значајне личности града, млади су кроз игру са коцкицама, одговарали на питања: Шта и ко чини културу нашег града? „Градили” су и рекреирали омиљена места у свом граду, своје супер-хероје, представљали их, а потом је од свих LEGO® модела направљен пејзаж оних кутака и људи који млади доживљавају као њима најважнијим. Употребом лево коцкица млади су лакше изражавали и вербализовали своја размишљања, а полазећи од истих уметничких дела која су посматрали и користећи исте материјале креирали су различите моделе, односне одговоре, уочавајући при том разлике у сопственим креативним решењима и самим тим начинима размишљања. Кроз игру су ишчитавали кодове визуелне културе и тумачили је с аспекта садашњег тренутка, расправљали о начинима чувања сећања од заборава, и бивали подстакнути на размишљање о томе шта чини културу њиховог града, ко је креира и усмерава токове њеног кретања, као и да ли су и у коликој мери су и они сами њен део. Ово је био начин да са младима на занимљив и иновативан начин сагледамо културу Новог Сада и да кроз дијалог о Граду „некада и сада” дођу до одговара на питање шта њихов град чини јединственим на мапи Европе.

Слика 9: Радионица за младе „Улице и лица града”
Figure 9: Workshop for young people “Streets and faces of the city”

Кроз радионице је прошло скоро 500 ученика средњих школа и гимназија на територији Новог Сада и Зоне 021, да би се кроз анкете један мањи број младих одлучио да наставе дружење са кустосима, глумцима и архивистима током наредних шест месеци кроз радионице у Архиву Војводине и Позоришту младих.

С обзиром на то да се млади који су одлучили да наставе учешће у пројекту међусобно нису познавали, организована је радионица упознавања. Дobar заједнички рад у групи, који се подразумевао у наставку пројекта, морао је да буде императив, како би резултати били квалитетни и позитивни. Након ове радионице млади су имали прилику да учествују у картографској радионици у Архиву Војводине, која је имала за циљ да младе упозна са радом Архива и да им укаже на значај ове установе за разумевање културе и историје Новог Сада (слика 10). Потом су уследиле драмске радионице у Позоришту младих које су водили драмски педагози Позоришта и Театра младих „Мишоловка”. Циљ ових радионица заснованих на методама примењеног позоришта био је да млади стекну вештине јавног наступа и да осмисле на који начин ће јавности представити свој водич кроз Нови Сад, трагајући за стварима, местима, људима и догађајима који њихов град чине посебним (слика 11).

Слика 10: Картографска радионица у Архиву Војводине
Figure 10: Cartographic workshop in the Archives of Vojvodina

Слика 11: Драмска радионица у Позоришту младих
Figure 11: Drama workshop at the Youth Theater

Бављење овим питањима током неколико месеци на радионицама у Галерији, Архиву и Позоришту младима је омогућило да сами одлуче о томе какву слику о свом граду желе да пошаљу својим суграђанима и туристима кроз штампани водич „КУЛтура кроз Нови Сад”. Уследили су састанци, договори, истраживања, писање текстова, фотографисање различитих локација у граду. Музејски едукатори и драмски педагози су у улози ментора подржавали и помагали младима да осмисле изглед водича, али су младима дали слободу да сами одлучују и бирају. Водич са мапом града и значајним споменицима културе обогаћен је местима која млади посећују, где се окупљају, где највише воле да поједу сладолед или изађу увече у ноћни живот. Кроз осам кратких текстова дали су њихово виђење историје и културе града с идејом да младима који посећују Нови Сад представе симболе града али и дају „младаљачка” упутства (слика 12). Након уводног текста добродошлице у Нови Сад, у ком су слободним низањем, наизглед неповезаних, речи на једном месту објединили шта све чини њихов град јединственим и препознатљивим, уследиле су следеће целине:

- „Дунав – новосадска одисеја” којом су указали на значај реке у животу града, тумачећи је као одраз и носиоца његове културне прошлости и садашњости, али и као и места одакле ће се и они сами једног дана отиснути у будућност;
- „Кул музеји” чини с аспекта младих и њихових интересовања јединствен преглед новосадских музеја, са препорукама њихових активности и догађаја намењених младима, које Новосађани и туристи никако не би смели пропустити;
- „Тврђава – место где време другачије тече” представља богату симбиозу културне историје Петроварадинске тврђаве, њене јединствености, тајновитости и данашње популарности, због чега је млади истичу као место на ком време потпуно другачије тече;
- „Паркови Новог Сада – плућа града”, посвећена је причи о зеленим симболима града, њиховој историји али и значају који они имају за данашње младе;
- „Трг Слободе – место ’таман по мери’” опис је главног градског трга, као места где садашњост додирује прошлост при свакодневним сусретима Новосађана са монументалним, репрезентативним и историјским здањима која Трг окружују;
- „Тргвић – место за младе” посвећена је причи о настанку најмлађег градског трга, данас незаобилазног места окупљања младих свакодневно испуњеног смехом и радошћу дружења;
- „Позоришта – Нови Сад под рефлекторима сцене” кроз причу о три позоришне установе града указује на значај ових акустичних одаја за грађане и туристе чија се срца стапају са сценом у потрази за универзалним вредностима;
- „Кинеска четврт – Од сивила до шаренила” представља посебну целину којом су млади указали и на значај промишљених и осмишљених реупотреба простора, ценећи квалитет и вредности града који

се смислено мења, водећи при том рачуна о сопственом културном наслеђу и његовом значају.

Слика 12: Водич „КУЛтура кроз Нови Сад”
Figure 12: “CULture through Novi Sad” Guide

Водич на српском, енглеском и француском језику учесници пројекта су дистрибуирали у туристичке организације Новог Сада и Војводине, као и у кафиће, ресторане, књижаре, посластичарнице и друга места на којима се окупљају. Како би њихов рад дошао у фокус шире јавности, одлучили су да сниме промотивни филм у чијем осмишљавању им се придружио и познати новосадски јутјубер Јасерштајн, који је филм поставио и на свој Јутјуб канал. Главни актери филма су учесници пројекта, који говоре о Новом Саду као граду мостова, фестивала, боја, реке, науке, спорта... али закључују са идејом да је Нови Сад град љубави. Путем овог филма, они су указали на све оно што воле у свом граду, али и колико им је важно осећање које имају и негују према свом граду (слика 13).

Слика 13: Снимање промотивног филма
Figure 13: Shooting a promotional film

Други начин да промовишу свој водич био је мање конвенционалан. У сарадњи са драмским педагозима млади су кроз духовиту драмску форму на главном градском тргу представили историју Новог Сада, и на кратко оживели локације и личности из прошлости Новог Сада. Овај перформанс оставио је утисак како на грађане окупљене на Тргу с намером да чују више о овом подухвату тако и успутне пролазнике који су застали да из угла младих сазнају више о свом граду (слика 14).

Слика 14: Перформанс „КУЛтура кроз Нови Сад” на Тргу слободe
Figure 14: Performance “CULTure through Novi Sad” on Trg slobode (Freedom Square)

Кроз рад на пројекту „КУЛтура кроз Нови Сад” млади су се упознали са културним могућностима свог града, а захваљујући томе што су креирали водич који сада представља део званичне туристичке понуде Новог Сада, имају свест о томе да су и сами део културе града и да су учинили нешто како би је представили и осталима. Поред осећаја поноса на то што су направили сопственим залагањем, млади су изразили задовољство због упознавања са вршњацима који имају слична интересовања, као и због сарадње са установама културе у свом граду.

Реализацијом пројекта „Мала школа музеологије” и „КУЛтура кроз Нови Сад” младима је омогућено да:

- увиде могућности и широк спектар послова у култури који су важни за њихова будућа опредељења у школовању;
- сагледају могућности које пружа њихов град у погледу културе и уметности;
- стекну нова знања и вештине;
- развијају креативност и критички однос према култури и културном наслеђу кроз креирање водича „КУЛтура кроз Нови Сад”;

- подстичу развој самопоуздања;
- увиде значај повезаности културног наслеђа и уметности са свакодневним животом;
- заузму активну улогу у друштвеној заједници.

С друге стране Галерија Матице српске је:

- креирала будућу младу публику и носиоце културне продукције;
- промовисала различите професије у домену музејске делатности као и потенцијалне младе актере у култури;
- активно укључила публику у осмишљавање и реализацију програма и померила је из тачке пасивног реципијента.

Укључивање у програме музеја за младе може имати вишеструки значај. Поред формалног образовања које стичу током школовања, учење у музејима представља непресушни извор информалног образовања, које може допринети стицању знања и развијању личних способности, критичког мишљења, као и ојачавању веза између себе и света у ком живе. Кроз процес учења у музејима млади развијају позитиван однос према богатом уметничком наслеђу, разумевајући га као плод људске активности који општи с њима, а не као апстрактни концепт.

С друге стране, млади представљају нови пулс, ритам града и савремене културе, односно чине све оно што култура у савременом тренутку јесте и све оно што у блиској будућности може постати. Уважавање перспективе којом млади приступају разумевању културног наслеђа од изузетног је значаја, јер њихово уважавање омогућава праћење и разумевање потреба савременог друштва. У складу са својим знањима и искуствима, из сопствене визуре учитавају нове садржаје и значења музејским предметима, обогаћују их и истовремено омогућавају даљи, активни ток њиховог живота.

Стога отворимо врата музеја младима, препустимо се изазовима и новинама које доносе и, поучавајући их, не заборавимо да истовремено учимо од њих. На овај начин музеј заиста може постати уметничка лабораторија у којој заједно са публиком – младима – изводимо експерименте, истражујемо, сазнајемо, растемо и остварујемо обострану добит.

Након „Мале школе музеологије” и „КУЛтуре кроз Нови Сад”, позвали смо учеснике да нам се придруже у следећем пројекту – изложби „Ђура Јакшић. Између мита и стварности”. С радошћу прихватајући позив, осмислили су специјално вођење „Ђура Јакшић за младе и за све оне који се тако осећају” и током трајања изложбе тумачили је посетиоцима из свог угла. То је био корак више, којем се стручњаци Галерије нису надали, нити су помишљали да ће проистећи из пројекта.

Поучени искуствима едукативних програма и пројеката који су указали на отвореност и спремност младих за учешће у музејским програмима, прешли смо пут на чијем почетку је Галерија бирала младе и стигли до тачке у којој млади бирају Галерију. Стога са сигурношћу закључујемо да питање да ли је музеј за младе, можемо ослободити упитне конотације и претворити га у потврдну изјаву. (Слика 15 и 16)

Слика 15: Учесници пројекта „Мала школа музеологије”
Figure 15: Project participants of the “Small School of Museology”

Слика 16: Учесници пројекта „КУЛтура кроз Нови Сад”
Figure 16: Project participants of the “CULTure through Novi Sad”

Ivana Rastović
Jelena Ognjanović

YOUNG PEOPLE IN FOCUS

Summery

Encouraged by the title of Novi Sad as the European Youth Capital in 2019 and the Capital of Culture in 2021, and thanks to the competition of the “Novi Sad 2021” Foundation called “Audience in Focus”, the Matica Srpska Gallery focused on youth programs. In an effort to make the space accessible and attractive to young people,

listening to the life and rhythm of the City and following its own, internal line of development, the Gallery, as a museum that sincerely believes in the contribution of cultural institutions to youth education, together with them pointed out the cultural values which heritage. Through cooperation with young people, actively involving them in creating, not just consuming cultural offerings, and celebrating the year that puts them in the center of life of the City, two projects were realized - "Small School of Museology" and "COOL tour through Novi Sad".

„КУЛТУРНАУТ” У ТВОМ КРАЈУ

Сажетак: Пројекат „Културнаут” у твом крају имао је за циљ да се код ученика основних школа у Београду подигне свест о значају очувања културне баштине. Полазиште су биле микролокације односно културно наслеђе у одређеном крају града у комбинацији са местима која су деци данас важна и на којима се окупљају. Користећи дигиталне технологије за снимање прилога о културној баштини свог краја, као и о својим омиљеним местима за дружење, ученици су активним учествовањем уместо „конзумената” постали ствараоци прича и аутори кратких видео записа. Имајући у виду да су у пројекат биле укључене школе са четири различите општине, деца су истовремено имала прилику да сазнају занимљивости о различитим деловима Београда.

Кључне речи: културно наслеђе, школе, ученици, нове технологије, видео записи

Идеја пројекта „Културнаут” у твом крају¹ била је да ученици старијег основношколског узраста представе културно наслеђе краја у којем живе, с једне стране и места која воле, на којима се друже и проводе време, с друге стране, повезујући прошлост и садашњост, забављајући се и развијајући своју креативност и умеће приповедања, уз упознавање са новим вештинама и дигиталним технологијама. Изазов је био да функционишу као тим, да се снађу у улогама истраживача, приповедача, сниматеља и монтажера, као и да, у што већој мери, самостално изведу постављени задатак.

Пројекат је подржан финансијским средствима Министарства културе и информисања Републике Србије, а реализован је у партнерству са Дечјим клубом Музеја града Београда током јесени и зиме 2018. године.

У пројекту који се састојао из неколико фаза учествовали су наставници и по шест ученика од шестог до осмог разреда (12–14 година) из четири београдске основне школе са различитих градских општина: ОШ „Ослободилаци Београда” са Палилуле, ОШ „Филип Кљајић Фића” са Бановог брда, ОШ „Гаврило Принцип” из Земуна и ОШ „Светислав Голубовић Митраљета” из Батајнице. Школе су одабране на основу сарадње са наставницима руског језика Алмом Оташевић, историје Дејаном Михајловићем, Мирјаном Аничкић, Љиљаном Комазец и математике Александром Даниловић, који су са ученицима партиципирали у бројним едукативним програмима реализованим у Музеју града Београда претходних година.

¹ <https://kulturnaut.com/kulturnaut-u-tvom-kraju/>

Прва фаза је обухватала припрему за реализацију пројекта – одабир школа учесница, израду упутства за рад и плана активности у сарадњи са наставницима који су извршили избор културног наслеђа које ће бити презентовано. Други део припреме подразумевао је самостално истраживање ученика о одабраном културном наслеђу, а нарочито је било значајно да ђаци кроз тај сегмент представе своја размишљања и однос према баштини. Омиљена места ученици сваке школе бирали су сами, а због потребе релативне уједначености филмова, осмишљена су питања која су им била окосница у креирању овог дела приче: које је ваше омиљено место у крају; где се дружите са пријатељима након школе; да ли је то неко место за које сте посебно везани ви или неко од ваших другара; да ли имате у крају културно наслеђе за које сматрате да је једнако важно као и ваше омиљено место; како бисте се осећали уколико би ваше омиљено место за дружење нестало... Такође, припрема је укључивала поделу улога међу ученицима, као и израду сценарија за снимање, чиме је пројекат допринео и развоју децјег стваралаштва. Договорено је да свака школа сними по два кратка филма – један о одабраном културном наслеђу, а други о омиљеном месту за дружење, а како би видео записи били и временски сличног трајања ограничена им је минутажа.

Друга фаза пројекта је реализована снимањем видео записа. Снимање је са сваком школом трајало по један дан, изузев једне, са којом је потрајало два дана због удаљености одабраних локација. Током снимања је примећено да је деци у почетку било потребно време да се опусте, па би у случају наставка пројекта било корисно да се са ученицима раде пробе пре самог снимања, како би били сигурнији и релаксиранији. Осим заинтересованости за приповедање, била је приметна велика жеља за савладавањем вештина потребних за снимање камером, које је за ђаке било новина.

Ученици ОШ „Филип Кљајић Фића” са Бановог брда показали су озбиљан истраживачки потенцијал и дочарали изглед Београдског хиподрома (слика 1) у прошлости. Из њиховог филма може се сазнати где су се пре изградње хиподрома одржавале коњичке трке, када је кнез Михаило Обреновић организовао прва коњичка такмичења на новом хиподрому, колико различитих врста трка постоји, а у њиховом видео запису су се нашле и бројне друге занимљивости.² Као омиљено место за дружење изабрали су своју школу и испричали причу о народном хероју из Другог светског рата по којем је добила име.³

Ђаци ОШ „Гаврило Принцип” из Земуна су кроз занимљив, драмски приступ, као културно наслеђе презентовали Миленијумску кулу на Гардошу⁴ и говорили о њеном значају за Угарску краљевину, али и о разлозима због којих је кула (слика 2) и данас привлачна посетиоцима. Као своје омиљено место и они су одабрали своју школу.⁵

² Kulturnaut i OŠ „Filip Kljajić Fića”: kulturno nasleđe – Beogradski hipodrom (доступно на: <https://youtu.be/L9JwVj8XVCM>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

³ Kulturnaut i OŠ „Filip Kljajić Fića”: omiljeno mesto – škola (доступно на: <https://youtu.be/wBg3zTCXNR0>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

⁴ Kulturnaut i OŠ „Gavrilo Princip”: kulturno nasleđe – Gardoš kula (доступно на: <https://youtu.be/FtXxojhM3o>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

⁵ Kulturnaut i OŠ „Gavrilo Princip”: omiljeno mesto – škola (доступно на: <https://youtu.be/zsObduyPDcw>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

Слика 1. ОШ „Филип Кљајић Фића”, културно наслеђе - Београдски хиподром
Figure 1: „Filip Kljajić Fića” Elementary School, cultural heritage – Belgrade hippodrome

Слика 2. ОШ „Гаврило Принцип”, културно наслеђе - Миленијумска кула на Гардошу
Figure 2: „Gavrilo Princip” Elementary School, cultural heritage - . ОШ „Гаврило
Принцип”, културно наслеђе - The Millennium Tower on Gardoš

Ученици ОШ „Светислав Голубовић Митраљета” из Батајнице представили су цркву посвећену Светим арханђелима Михаилу и Гаврилу, најстарију у њиховом крају, која стилски припада бароку и потиче из 18. века. Интересантан је податак да су деца први пут обишла ову цркву за потребе пројекта односно снимања видео записа.⁶ Као омиљено место изабрали су парк (слика 3) посвећен девојци Милицы Ракић, настрадаој током бомбардовања 1999. године.⁷

Слика 3. ОШ „Светислав Голубовић Митраљета”, омиљено место - парк посвећен Милицы Ракић

Figure 3: „Svetislav Golubović Mitraljeta” Elementary School, favorite place - park dedicated to Milica Rakić

Ђаци ОШ „Ослободиоци Београда” су, изненађујуће и оригинално, одабрали исту локацију као културно наслеђе⁸ и омиљено место за дружење⁹ – Спомен-гробље ослободиоцима Београда посвећено настрадалим борцима за ослобођење престонице 20. октобра 1944, о чему су припремили лепу причу. У филму о омиљеном месту, осим што су показали своје најдраже дрво (слика 4), ученици су рекли да су их родитељи ту доводили као бебе и да су се на том месту често играли када су били мали, мислећи да су у парку.

Први део завршне фазе пројекта обухватао је постпродукцију – креирање најавних и одјавних шпица и монтажу филмова. Због недостатка микрофона у техничкој опреми и лошег звука поједини делови видео записа су изостављени.

⁶ Kulturnaut i OŠ „Svetislav Golubović Mitraljeta”: kulturno nasleđe – Crkva Svetih arhanela Mihaila i Gavrila, (доступно на: https://youtu.be/hq9_8xC9qOk, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

⁷ Kulturnaut i OŠ „Svetislav Golubović Mitraljeta”: omiljeno mesto – parkić, (доступно на: <https://youtu.be/DpE7cnSBbfo>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

⁸ Kulturnaut i OŠ „Oslobodioci Beograda”: kulturno nasleđe – Spomen-groblje oslobodilaca Beograda (доступно на: <https://youtu.be/eUAF65VVYxo>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

⁹ Kulturnaut i OŠ „Oslobodioci Beograda”: omiljeno mesto – Spomen-groblje oslobodilaca Beograda (доступно на: <https://youtu.be/F7Y1Hkr0evs>, @kulturnaut Youtube kanal, приступљено 01.09.2020.)

Филмове за две школе су монтирали наставници, а за преостале две Удружење „Културнаут”. Уколико би се пројекат наставио, и на овом сегменту, током припрема за реализацију, требало би радити са децом – обучити их за монтажу кратких филмова, чиме би савладали нову вештину, али и научили да је за такве форме потребно поједноставити сценарио.

Слика 4. ОШ „Ослободиоци Београда”, културно наслеђе и омиљено место - Спомен-гробље ослободиоцима Београда
Figure 4: „Liberators of Belgrade” Elementary School, cultural heritage and favorite place - Memorial Cemetery to the Liberators of Belgrade

У самој завршници пројекта, у Конаку кнегиње Љубице одржано је квиз такмичење између школа, током којег су ученици били у прилици да се међусобно упознају и друже. Сви учесници су добили симболичне награде за учествовање у пројекту. Приказано је свих осам филмова (доступни на @kulturnaut Youtube каналу) – по два из све четири школе, а ученици су одговарали на питања која су се односила на приче из других школа. На тај начин могли су да упознају друге крајеве Београда односно суседства других школа учесница, да направе поређења и закључе шта разликује њихова места од других, али и да уоче сличности.

Евалуацијом пројекта установљено је да су остварени његови основни циљеви. Истраживање, разговори и размишљања о културном наслеђу допринели су подизању свести код ученика о значају очувања баштине. Добијајући улогу да представе своје место из две визуре и користећи дигиталне технологије на креативан начин, ђаци су уместо посматрача постали актери, а уместо „конзумента” припремљених едукативних садржаја ствараоци – аутори прича и креатори видео записа.

Jovana Mijatović

“KULTURNAUT” IN YOUR NEIGHBORHOOD

Summary

The project “**Kulturnaut**” in your neighborhood was intended for the pupils of four elementary schools in Belgrade, as an entertaining cultural and educational activity. The participating pupils had the opportunity to record, display and talk about their own neighborhood, what it means to them and what cultural heritage represents for them, by using new digital technologies. The goal was to create space for kids to learn and think more about their neighborhood and everything that surrounds them, the places where they grew up and that have special value for them, and what would happen if some buildings they loved and were accustomed to, were no longer there. While reflecting on the cultural heritage in their neighborhood, the kids had the opportunity to make comparisons and highlight what distinguishes their places from other places, and what the similarities are. In this way, they realized the importance of cultural heritage and why is important to preserve it for present and future generations. By using new technologies they become creators of stories and authors of videos instead of “consumers”. At the end, children from all four schools were gathered at the Residence of Princess Ljubica, where they had a competition about stories from their videos. They had the opportunity to learn about other parts of Belgrade and made some new friendship.

КЛУБ – ПРОСТОР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ, ЗАБАВУ И УЧЕЊЕ У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ КИКИНДА

Сажетак: Едукативни рад са посетиоцима у музеју није ограничен само на изложбени простор. Радионице и други облици едукације са било којом узрасном групом захтевају друге, алтернативне просторе у музеју који музејски едукатори могу користити. То могу бити радионице, атељеи, лабораторије, простори за семинаре и слично. Само мали број музеја у Србији има посебно издвојен и дизајниран простор за децу, док остали музеји користе просторе сталних поставки, галеријске просторе, дворишта, мултифункционалне сале и сл. Сагледавајући досадашње активности које су у Народном музеју Кикинда реализоване за децу школског и предшколског узраста и узимајући у обзир *старосну структуру публике која у највећем проценту посећује музеј, отворен је трајни простор у музеју који омогућава откривање локалног наслеђа и квалитетно провођење слободног времена деце и њихових родитеља путем интеракције.*

Кључне речи: дечији простори, учење у музеју, интерактивно учење

Дечији простори и учење у музејима

Најраније идеје дечијих музејских простора јављају се 1880-их у Музеју Викторије и Алберта у Лондону (Victoria and Albert Museum), Метрополитан музеју у Њујорку (The Metropolitan Museum of Art) и у Институцији Смитсоnian у Вашингтону (Smithsonian Institution) у „дечијим собама” и „дечијим галеријама”. Прихватањем идеје да деца имају специфичне развојне потребе, почиње револуционарно раздобље у музеологији широм света. Дечији музеји утицали су на промену погледа на детињство и одређивање нових, алтернативних места за учење, повећање заинтересованости родитеља за своју децу, квалитетно провођење слободног времена, развој нових теорија учења.¹ Џон Дјуи (John Dewey), амерички филозоф и теоретичар образовања, сматрао је да деца имају урођену жељу за истраживањем, руковањем алаткама, материјалима, за конструисањем.² У музејској делатности за учење путем откривања употребљава се фраза „hands-on” која под-

¹ Wood, E., Children’s Museums: www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199791231/obo-9780199791231-0194.xml

² Милутиновић и Гајић, *Васпитање уметношћу – еманципаторски потенцијал у друштву знања*: Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду. UDK: 371.95. ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p. 173–184.

разумева да посетилац добије прилику да дотакне експонат или да на неки начин активно учествује. Како би искуство стечено у музеју деловало образовно, није довољно руковање предметима, већ је потребна и активација ума или „minds on”.³ Учење у музеју се у великој мери ослања на сензорну перцепцију – гледање, слушање, мирисање, испробавање, демонстрирање, како би се посетиоцу омогућило емоционално доживљавање предмета. Жан Пијаже (Jean Piaget) у својој развојној теорији истиче да очигледност, практични рад и експериментисање са музејским предметима, музеји треба да потенцирају код деце узраста 7–11 година, јер на овом стадијуму развоја они могу логички да мисле али у контакту са конкретним предметима.⁴ Цером Брунер (Jerome Seymour Bruner), амерички психолог, зачетник конструктивизма, сматра да у музејској образовној делатности треба практиковати ангажовање што више чула, спровођењем експеримената и учење откривањем.⁵ Амерички психолог Хауард Гарднер (Howard Gardner), указује да је важно обликовање педагошког окружења у којем постоји што више подстицаја, задовољства и изазова. Због различите публике која посећује музеје, презентације и изложбе треба да понуде предмете у контексту, моделе, диораме, аудио и сликовне материјале, легенде, јер такве изложбе и садржаји доприносе развоју различитих врста интелигенција.⁶ Марија Монтесори (Maria Montessori), италијанска педагошкиња, сматрала је да средина у којој се дете креће треба да подстиче позитивне и спонтане облике понашања. Све са чиме деца долазе у додир, треба да буде једноставно, квалитетно, доброг изгледа и лепо изложено. Боје треба да буду светле, ведре и хармонично распоређене а атмосфера треба да буде топла, опуштена и да позива на учествовање. Материјали које деца користе треба да привуку пажњу и подстакну процес концентрације.⁷ Музеји који своју изложбену делатности базирају на овим теоријама у фокус постављају посетиоца а не музејски предмет. Нагласак је стављен на посетиочево истраживање тако што легенде и дидактички материјал садрже питања и изазивају посетиоца да одговор потражи самостално, чиме му се омогућава субјективно искуство са предметима.

Дечији простор у кикиндском музеју

Народни музеј Кикинда посећују деца кикиндске општине али су све бројније посете школских и предшколских група из других општина у Србији у склопу ђачких екскурзија, те музеј сваке године посети преко 15000 деце и

³ Hein, G. E. (1998). *Learning in the Museum*. London/New York: Routledge.

⁴ Пијаже, Ж., Инхелдер, В., *Интелектуални развој детета*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.

⁵ Милутиновић, Ј., Џинкић, О., *Учење у музеју у светлу конструктивистичке теоријске основе*. Зборник одсека за педагогију бр. 28 Филозофски факултет у Новом Саду, 2019, 93–110.

⁶ Милутиновић, Ј., *Учење у музеју у светлу Гарднерове теорије вишеструких интелигенција*. Рад Музеја Војводине 50, Нови Сад, 2008, 333–338.

⁷ Каменов, Емил, *Предшколска педагогија* (књига II), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

младих, што чини скоро 70% укупног броја посетилаца на годишњем нивоу. У септембру 2019. године, у оквиру сталне поставке отворен је *Клуб – простор за истраживање, забаву и учење*.

Слика 1. Радионица о совама у Клубу
Figure 1: Workshop on owls in the Club

Радионице које је музеј организовао до отварања Клуба углавном су реализоване у простору сталне поставке, а у зависности од теме организоване су у простору етнолошке, археолошке, историјске и природњачке поставке. Практиковало се седење на јастуцима а цртање и писање на подлогама. Радионице које су захтевале више простора, организоване су у великом холу музеја. Оваква врста рада захтевала је посебну припрему мобилијара и пратеће опреме а након радионице распремање простора сталне поставке. Све већи број радионица резултирао је идејом да је због учесталости музејских активности за децу и младе заиста неопходан стални простор намењен њиховом одржавању. Основна идеја је била да се у њему путем интерактивних садржаја деци предшколског и основношколског узраста приближи локално наслеђе и улога и значај музеја као институције културе са једне стране, као и да се обезбеди стални простор или дечији кутак, са друге стране. Када се размишљало о реализацији ове идеје било је битно да се дефинише основни концепт, одреде циљеви и основни садржај простора. Поставило се питање како осмислити трајну поставку а да се при том обезбеди простор за радионице и пријем групе од око 30 до 40 деце. Морало се размишљати о функцији простора, како га прилагодити различитим узрастима, коју врсту медија и интерактивних садржаја употребити. Имајући у виду ова питања, циљеве и потребе, осмишљено је неколико целина унутар простора који је у односу на своју функцију добио назив *Клуб – простор за истраживање, забаву и учење*. То су следеће целине:

- **Шта је то музеј?** представља целину која пружа опште информације и даје одговоре на питања: шта је музеј, чему служи, шта су то стална поставка, музејски депо, изложба, галерија, експонати, које врсте музеја постоје, шта се све може радити у музеју.
- **Активни сто** је целина која је интерактивна и има за циљ да представи збирке Народног музеја Кикинда (детаљно је описан у даљем тексту).
- **Ко ради у музеју?** – путем овог паноа посетиоци могу да сазнају ко је све (и може бити) запослен у једном музеју.
- **Експонат месеца** је одређени музејски предмет, изложен на мобилном елементу (кубус, постамент) који се сваког месеца или у одређеном временском периоду представља посетиоцима. Уз сваки изложени предмет стоји и кратко објашњење а понекад и задатак. До сада су експонати месеца били: радио, препарирана сова, калупи за лицидарска срца, писаћа машина.
- **Кикинда – мали град са пуно занимљивости** представља велики панел ниско постављен на зиду који презентује град са његовим најзначајнијим идентитетима. Панел је статичан док се мање апликације на којима је симболички представљен по један елемент/идентитет (Велика дропља, мамут, Дани лудаје, сове, Сувача, Тера) могу поставити на одговарајуће место уз кратак опис. Овај сегмент погодан је за млађу децу и родитеље где они заједно, путем активног учешћа могу да науче више о локалним идентитетима.
- **Сазнај више о Сувачи** – на панелу посетиоци могу да се информишу да је сувача млин на коњски погон, које врсте млинова постоје, да у теглицама виде шта се добија након млевења кукуруза и пшенице (кукурузно брашно и пшенично брашно). Такође, деца узраста од 7 до 12 година могу да узму радни лист и одговоре на питања заокруживањем, повезивањем, допуњавањем текста.
- **Сазнај више о мамуту** – на панелу су наведене кратке информације о овој праисторијској животињи, најмлађима је понуђен радни лист Кикин забавни програм а могу и да додирну оригинални кутњак мамута који је постављен на панелу.
- **Сазнај више о малој ушари** – посетиоци се путем кратког анимираног филма упознају са овом врстом птице која је „брендирала” наш град а за предшколце и децу млађег школског узраста обезбеђени су радни листови У друштву са совама. Због значаја мале ушаре за наш град, и честих радионица које су њој посвећене, ова целина је употпуњена додатним и занимљивим информација на посебном мобилном елементу.
- **Зашто волим музеј?** је место где деца на папирићима могу да напишу или нацртају зашто воле музеј, који им је омиљени експонат, која активност им се највише допала и слично.

Све наведене целине постављене су на зидове просторије која је добро осветљена природним али и вештачким светлом а може бити замрачена уколико је то потребно. Централно место просторије „резервисано” је за мобилијар потребан за одржавање радионица, односно за столове и столице. Такође, у

простору се налази полица за различите материјале: папире, оловке, бојице, фломастере, маказе, колаж папир и слично.

Дизајн поставке је сведен и уједначен, лишен сувишних детаља и информација, а сви садржаји су прилагођени деци и једноставно визуелно уобличени. Иако је Клуб стални простор за децу у музеју, његов садржај може да се мења, допуњује и преобликује у складу са потребама, финансијским могућностима и слично. Садржаји временом могу да досаде сталним корисницима/посетиоцима а нове идеје, материјали и медији такође могу утицати на њихову променљивост или атрактивност.

Активни сто

Музејске збирке представљају културне, историјске и уметничке вредности и имају васпитну и образовну функцију. Креирање Активног стола управо представља начин на који се деци може приближити и објаснити значај и вредност збирки. У овом простору најмлађа публика има прилику да се активно ангажује и кроз сопствено искуство открије које су то збирке и предмети који се у музеју чувају. Путем ове целине посетиоци се упознају са појмовима: експонат, збирка (колекција), кустос. За графичко решење које визуелно употпуњује легенде и преноси поруку, коришћена је контура тегле (стаклене посуде у којој се чува зимница) која симболички представља неке од функција музеја као институције: чување, конзервацију и излагање предмета.⁸

Слика 2. Активни сто

Figure 2: Active table

⁸ Тегла је прозирна те се може видети шта је у њој и симболише музејску витрину, у њој је садржај конзервиран, што симболише конзервацију музејских предмета; тегла има поклопац који симболише чување предмета у музеју.

Претходно искуство у раду са најмањом популацијом показало је да нашња деца иако окружена дигиталним технологијама и њиховом коришћењу у свакодневном животу, итекако имају интересовање за класичне видове презентације музејске грађе, радо решавају и попуњавају радне листове везане за исту, учествују у изради различитих предмета по узору на експонате а у склопу музејских радионица. Отуда идеја да се за интеракцију унутар дечијег клуба креирају елементи који укључују класичне дидактичке материјале као што су разбој, слагалице, игра меморије и сл. *Активни сто* подељен је у 6 целина које уједно представљају и шест збирки музеја и свака од њих има кратко објашњење уз посебан задатак:

	Збирка	Задатак	Материјал
1.	Палеонтолошка	Помоћу оловке направи отисак мамута на папиру.	Изрезбарена матрица преко које се поставља папир а превлачење воштаним пастелом „открива” контуре мамута.
2.	Археолошка	Лепљивом траком састави делове разбијене посуде.	Разбијена глинена саксија и лепљива трака.
3.	Историјска	Сложи слагалицу.	Слагалица са сликом старе разгледнице Кикинде.
4.	Етнологшка	Опробај се у ткању.	Једноставни разбој, траке од памука, маказе.
5.	Уметничка	Нацртај свој портрет.	Папири малог формата и бојице.
6.	Природњачка	Од понуђених материјала представи своју омиљену животињу.	Плутана табла и природни материјали: камење, гранчице, љуштуре шкољки и кестење.

Разноврсност задатака у оквиру *Активног стола* имплицира различите способности, афинитете и мотивацију онога ко манипулише понуђеним предметима и материјалима. Употреба ликовног материјала – оловака, бојица, материјала из природе, тканине, папира, доприноси развоју ликовног изражавања а подразумева и развој одређених мануелних способности, маште и креативности. Такође, задатак попут спајања делова разбијене посуде или делова слагалице, захтева одређену прецизност и логичко расуђивање. Не могу сва деца једнако „успешно” решити задатак нити им се то овим путем намеће, већ им је понуђен избор, да свако добровољно приступи њиховом решавању. Задаци су овде постављени тако да свако дете може да покуша да приступи решавању проблема и не постоји грешка, већ се све своди на опробавање. У првом задатку дете може да види како повлачењем оловке/пастела преко изрезбарене матрице остају некакви трагови на папиру. Ова активност презентује једну графичку ликовну технику којом може да се направи отисак, у овом случају отисак мамута. Деца код куће могу ово испробати на било ком рељефном предмету а најједноставнији пример за то је метални новчић. У другом задатку дете не мора да састави целу посуду (иако је задовољство сигурно веће када се она у целини састави), већ ово стечено искуство може да примени у неком каснијем периоду (нпр. када се код куће разбије неки предмет). Овај задатак алудира на посао рестауратора и на разбијене археолошке посуде у музејима. У трећем задатку деца могу да склопе делове

слагалице. На слици је стара разгледница Кикинде јер је ова активност везана за историјску збирку музеја. Као и у претходном задатку потребно је стрпљење, прецизност, класификација, опажање. Четврти задатак има за циљ представљање ликовне технике кроз опробавање технике ткања, којом су се израђивали ћилими и крпаре. Деца их могу видети на етнолошкој поставци а ова активност обухвата елементе примењене и ликовне уметности, у којој учесник може слагати боје тканине (нити), користити маказе и научити принцип наизменичног провлачења тих нити на припремљеном разбоју. У петом и шестом задатку деца могу слободно ликовно да се изразе: кроз цртање портрета на папиру и кроз ређање датог природног материјала како би визуелно представили животињу коју желе. Све наведене активности доприносе развоју когнитивних, мануелних, опажајних, стваралачких способности и утичу на развој креативности код деце.

Поред горе наведених радних листова, у Клубу су за децу узраста од 7 до 12 година, за упознавање сталне поставке музеја и града обезбеђени радни листови *Музеј од А до Ш* и *Кикинда од А до Ш* са по 30 задатака. Путем ових активности деца на занимљив начин упознају локално наслеђе где обилазећи музеј или град трагају за одговорима на постављена питања. Овакав вид едукације захтева да учесници нешто уоче, доцртају, повежу, заокруже, допишу, те се самим тим мотивишу на истраживање и самостално, у пару или са родитељима несвесно или свесно стичу знање. Такође, упознају се са новим појмовима и терминима што умногоме доприноси развоју њихових интелектуалних способности. Када попуне радни лист, односе га кући, показују родитељима, пријатељима, рођацима, учитељима, и на тај начин шире информације о томе шта су у музеју видели и сазнали. То их може потаћи на даље истраживање и продубљивање знања.

Још један важан део педагошког рада у музејима јесте породично учење које омогућава деци и одраслима да уче заједно, истражују, комуницирају, да постижу резултате, да причају о ономе што већ знају али и да надограђују досадашња искуства, стицањем нових вештина и идеја. Отварањем *Клуба* у кикиндском музеју обезбеђен је простор у коме родитељи и деца иако различитих интересовања, заједно учествују у откривању наслеђа. Обезбеђивањем одговарајућих музејских садржаја овај простор може да постане ново место окупљања породице током викенда или празника.

Закључак

Уколико одређена циљна група више у односу на друге посећује музеј, а то су у случају кикиндског музеја деца, самим тим јој се мора посветити већа пажња и обезбедити што занимљивије, интерактивније и садржајније време проведено у музејском окружењу. Теорије учења указују да различити извори знања, манипулисање предметима, њихово додиривање, откривање, експериментисање доприносе квалитету учења у музеју. Конструктивистичке теорије треба да послуже као полазна основа свима онима који утичу на креирање или креирају музејска окружења и садржаје за децу. Руководећи се њима, осмишљен

је и новоотворени простор за децу и њихове родитеље у кикиндском музеју, као место доживљаја и уживања. У њему је учење повезано са садржајима музејских збирки и покренуто је личним интересовањима и потребама посетилаца. *Отварањем Клуба – простора за истраживање, забаву и учење*, обезбеђен је простор за развијање когнитивних и мануелних способности, пажње, маште и креативности најмлађих посетилаца. Садржаји прилагођени деци, једноставно визуелно уобличени, доприносе разумевању функције музеја и упознавању баштине. У наредном периоду неопходно је ослушкивати потребе посетилаца и овај простор оплемењивати новим, иновативнијим садржајима, дидактичким медијима, идејама и програмима.

Литература

Hein, G. E. (1998). *Learning in the Museum*. London/New York: Routledge.

Каменов, Е., *Предшколска педагогија* (књига II), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

Милутиновић и Гајић, *Васпитање уметношћу – еманципаторски потенцијал у друштву знања*: Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду. *UDK: 371.95. ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p. 173–184.*

Милутиновић, Ј., Џинкић, О., *Учење у музеју у светлу конструктивистичке теоријске основе*. Зборник одсека за педагогију бр. 28 Филозофски факултет у Новом Саду, 2019, 93–110.

Милутиновић, Ј., *Учење у музеју у светлу Гарднерове теорије вишеструких интелигенција*. Рад музеја Војводине 50, Нови Сад, 2008, 333–338.

Пијаже, Ж., Инхелдер, В., *Интелектуални развој детета*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.

Wood, E., *Children's Museums*: www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199791231/obo-9780199791231-0194.xml

Katarina Dragin

THE CLUB - A SPACE FOR RESEARCH, ENTERTAINMENT AND LEARNING IN THE NATIONAL MUSEUM OF KIKINDA

Summary

Educational work with visitors in the museum is not limited to the exhibition space. Workshops and other forms of education with any age group require other, alternative spaces in the museum that museum educators can use. These can be workshops, studios, laboratories, space for seminars, etc. Only a small number of museums in Serbia have

a specially designed space for children, while other museums use permanent exhibition spaces, gallery spaces, courtyards, multifunctional halls, etc.. Considering the activities carried out so far in the National Museum of Kikinda for school and preschool children and taking into account the age structure of the audience that most visits the museum, a permanent space has been opened in the museum that allows discovering local heritage and quality leisure time for children and their parents through interaction.

Katarina Ivanišin-Kardum
Marijo Zrna
Tehnički muzej Nikola Tesla
Zagreb, Hrvatska

U DRUŠTVU PČELA: OD MUZEJSKOG APISARIJA DO MUZEJSKOG DVORIŠTA

Sažetak: S ciljem edukacije različitih ciljnih skupina o pčelama osmišljen je muzejski edukativni program - radionice „U društvu pčela“. Program se temelji na muzejskom apisariju – košnicama sa živim pčelama i vrtu s medonosnim biljem u muzejskom dvorištu. Do sad obrađene teme radionica su: sadnja i uzgoj medonosnog bilja, u košnici i vrcanje meda, botaničko i zemljopisno porijeklo meda, formiranje i dizajn deklaracije proizvoda. Cilj je nastaviti razvijati program te tijekom 2022. godine postaviti interaktivnu izložbu u Tehničkom muzeju Nikola Tesla u suradnji s Prehrambeno-biotehnoškim fakultetom u Zagrebu i Botaničkim vrtom u Zagrebu. Autori programa su Katarina Ivanišin Kardum, Marija Crnčević i Marijo Zrna.

Ključne riječi: pčelarstvo, radionice, medonosno bilje, muzejski predmeti

Tehnički muzej Nikola Tesla smješten je u centru Zagreba, u zgradama sagrađenim 1949. godine za potrebe izložbenih prostora Zagrebačkog velesajma. Godine 1959. zgrade su preuređene u Tehnički muzej, da bi Muzej 1963. godine prvi put otvorio vrata posjetiteljima. Zbog svoje vrijedne arhitekture, koja je djelo arhitekta Marijana Haberlea, zgrada i dvorište Muzeja proglašeni su nepokretnom kulturnom baštinom Republike Hrvatske. Od 2015. godine Tehnički muzej nosi ime velikog znanstvenika rođenog u Hrvatskoj - izumitelja Nikole Tesle. Tehnički muzej Nikola Tesla ustanova je u kojoj se uz prikupljanje, čuvanje i izlaganje predmeta koji predstavljaju povijest znanosti i tehnike, svakodnevno održavaju razna događanja, predavanja, stručna vodstva, pokusi i radionice s ciljem da se znanost i tehnika približe posjetiteljima svake životne dobi.

Više od deset muzejskih odjela, poput odjela Prometa, Transformacije energije, Teslinog kabineta itd., čine ovaj Muzej jednim od najposjećenijih muzeja u Hrvatskoj, koji godišnje posjeti oko 180 tisuća posjetitelja. Odjel Osnove poljodjelstva, kojim se ukazuje na načine obrađivanja zemlje različitim napravama kroz povijest, dio je muzejskog postava, od samog otvaranja Muzeja. Riječ je o vizualno vrlo impresivnom postavu, autor kojeg je priznati hrvatski kipar Lujo Lozica.

Sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća, kao nastavak odjela Poljodjelstvo, muzejski postav je obogaćen za apisarij – košnice sa živim pčelama (Sl.1). Pčele su smještene u košnice sa staklenim stjenkama, koje su prolazima od pleksiglasa povezane s okolinom, što pčelama omogućava samostalan izlazak u prirodu i prikupljanje peluda i nektara

(Sl.2). S obzirom na transparentnost materijala košnica i prolaza, posjetitelji mogu promatrati pčele unutar košnica (Sl.3) te ih pratiti kako izlaze u okolinu ili se vraćaju „doma“ u Muzej. Jasno da mogućnost promatranja ovih izuzetno zanimljivih socijalnih insekata oduševljava sve uzraste te otvara niz mogućnosti za senzibiliziranje javnosti o raznim temama, od činjenice da je više tehničkih rješenja nastalo upravo promatranjem prirode i spoznavanjem prirodnih pojava do tema poput očuvanja prirode i okoliša.

Slika 1. Dio apisarija Tehničkog muzeja Nikola Tesla – stalci sa košnicama.

Fotografirao Zvonimir Ambruš (listopad ,2020.)

Figure 1: Part of the apiary of the Nikola Tesla Technical Museum - stands with beehives.

Photographed by Zvonimir Ambruš (October, 2020)

Slika 2. Prolazi od pleksiglasa koji povezuju apisarij (vitrine s košnicama) i okoliš.

Fotografirao Zvonimir Ambruš (listopad, 2020.)

Figure 2: Plexiglas passages which connect the apiary (showcases with hives) and the environment. Photographed by Zvonimir Ambruš (October, 2020)

Slika 3. Posjetitelji promatraju pčele u košnicama.

Fotografirao Marijo Zrna (svibanj 2016.)

Figure 3: Visitors observe bees in hives. Photographed by Marijo Zrna (May, 2016)

Od 2015. godine u Tehničkom muzeju Nikola Tesla provodi se edukativni program „U društvu pčela“, čiji je osnovni cilj ukazati na potencijal prirode kao neiscrpnog izvora ideja i informacija u prirodnim i tehničkim znanostima te na važnost interdisciplinarnog pristupa u znanosti i kulturi. Program „U društvu pčela“ čine interdisciplinarne pedagoške radionice koje se periodično evaluiraju i sukladno tome prilagođavaju/nadopunjuju. Osnove programa čine teme: sadnja i uzgoj medonosnog bilja, u košnici i vrcanje meda, botaničko i zemljopisno porijeklo meda, pčele i razvoj tehnologije, formiranje i dizajn deklaracije proizvoda. Tijekom radionica koriste se prostori Muzeja - postav muzeja s košnicama i živim pčelama te vrt s medonosnim biljem koji je u proljeće 2019. godine uspostavljen u dvorištu Muzeja, u okviru ovog programa (Sl.4). Radionice čine zasebne cjeline, ali se mogu pohađati i kao cjeloviti program. Tako se npr., u radionici sadnje vrta s medonosnim biljem u dvorištu Muzeja, koriste vrste kao kadulja (*Salvia officinalis* L.), agrumi (*Citrus* spp.), uljana repica (*Brassica napus* L.) i vriješak (*Calluna vulgaris* L.), a u kasnijim radionicama, koje je plan bio početi odrađivati tijekom proljeća 2020. (odgođeno zbog mjera suzbijanja COVID-19 pandemije), med spomenutog botaničkog porijekla koristit će se za demonstriranje fizikalno – kemijske i peludne analize meda.

Ovaj program čini elemente „zelenog muzeja“ obzirom da se uspostavljanjem muzejskog vrta medonosnog i aromatičnog bilja doprinosi hortikulturnom uređenju prostora Muzeja i potiče na promišljanje o važnosti urbanih vrtova. Putem muzejskih predmeta – košnica sa živim pčelama i programa „U društvu pčela“, senzibilizira se javnost na važnost očuvanja bioraznolikosti i zaštite prirode. Zanimljivo je da u Hrvatskom šumarskom listu 1943. godine, tadašnja Središnja pčelarska zadruga u Zagrebu, spominje štete u gospodarstvu zbog nerazvijenog pčelarstva i nepostojanja pčelinjih zajednica u pojedinim krajevima Hrvatske te posebno kao posljedicu ističe nedovoljno oprašivanje bilja. U članku se spominje da je korist od oprašivanja dese-

terostruko veća od koristi koje pčele donose u medu i vosku, što je gotovo sukladno suvremenim procjenama.

Slike 4. Uspostavljanje vrta s medonosnim biljem u dvorištu Tehničkog muzeja Nikola Tesla tijekom Edukativne muzejske akcije 2019. Fotografirao Marijo Zrna (travanj 2019.)
Figure 4: Starting of garden with honey plants in the yard of the Nikola Tesla Technical Museum during the Educational Museum Action 2019. Photographed by Marijo Zrna (April, 2019)

Znanja i vještine koje se stječu tijekom programa „U društvu pčela“ potiču sudionike na usvajanje obrasca ponašanja koji obuhvaća zaštitu prirode i bioraznolikosti, uspostavljanje vrtova u urbanim sredinama, na bavljenje pčelarstvom te na proučavanje prirode u istraživačke svrhe. Do sad je odrađen niz radionica koje su bile namijenjene svim uzrastima, posebno u sklopu EMA-e (Edukativne muzejske akcije), tema koje je 2019. godine bila (pre)hrana, obilježavanja Međunarodnog dana muzeja, 18. svibnja 2019. i Svjetskog dana pčela, 20. svibnja 2019. Uz interaktivnu edukaciju o pčelama i medonosnom bilju, posebnost radionica je demonstracija vrcanja meda (Sl. 5). Ove radionice, sudjelovanje u kojima se ne naplaćuje, posebno privlače predškolski, osnovnoškolski i uzrast treće životne dobi. U 2020. cilj je bio razvijati program koji bi privukao srednjoškolski uzrast, naglašavanjem suvremenih tehničkih i biotehničkih spoznaja o pčelarstvu, s posebnim osvrtom osim na uzgoj medonosnog bilja, na laboratorijski rad i analize meda sukladno zakonskim propisima. Obzirom na okolnosti uslijed pandemije Covid-19, planirane radionice koje su se trebale početi održavati u sklopu Festivala znanosti, odgođene su kao i sam Festival, za neka „prikladnija“ vremena. Ipak, programom prilagođenim danim okolnostima, obilježen je Svjetski dan pčela, 20. svibnja 2020., održavanjem radionice vrcanja meda na otvorenom – u dvorištu Muzeja, kao i održavanjem predavanja „Inteligencija roja u interakciji životinja

i robota“, za ograničen broj polaznika. Predavač je bio prof.dr.sc. Stjepan Bogdan iz Zavoda za automatiku i računalno inženjerstvo, Sveučilišta u Zagrebu, Fakulteta elektrotehnike i računarstva (FER). Na predavanju je predstavljen međunarodni projekt *Assisibf*, nazvan tako po svetom Franji Asiškome, za kojeg se vjeruje da je mogao komunicirati s životinjama (Assisi), dok je *bf* skraćena za *bees and fish*, odnosno pčele i ribe, tj. skupine životinja koje su se projektom proučavale. Prof. Bogdan u projektu je sudjelovao kao član međunarodnog istraživačkog tima. Cilj ovog projekta bio je da se proučavanjem i komuniciranjem s pčelama i drugim sličnim životinjama, dešifriraju algoritmi njihovog ponašanja čime bi se u budućnosti omogućilo da naši tehnički sustavi međusobno komuniciraju i donose odluke bez potrebe za nekim centralnim upravljanjem. Pčelinje zajednice broje od 30 do 40 tisuća članova, stabilne su i u njima, iako nemaju centraliziran sustav upravljanja, sve precizno funkcionira. Unutar zajednice zadaci su striktno podijeljeni, jedinke žive nekoliko tjedana tijekom kojih svaki tjedan rade drugačije poslove, bez da netko njima upravlja, kao da je ponašanje na neki način ukodirano u njih. Osim poznate činjenice da su socijalni insekti izuzetno zanimljivi i inspiracija brojnim djelatnostima čovjeka, prof. Bogdan predavanjem je potvrdio da su takvi insekti, tj. priroda općenito, velika inspiracija i važan izvor informacija i u razvoju suvremene tehnologije.

Slika 5. Radionice demonstracije vrcanja meda i kušnje meda u dvorištu Tehničkog muzeja Nikola Tesla. Fotografirao Marijo Zrna (svibanj 2019.)
Figure 5: Demonstration of honey extraction and honey tasting workshops in the yard of the Technical Museum. Photographed by Marijo Zrna (May, 2019)

Ovaj interdisciplinarni program, iniciran od strane Tehničkog muzeja Nikola Tesla, temelji se na suradnji različitih stručnjaka i institucija. Plan je nastaviti suradnju s već spomenutim institucijama te stručnjacima primjerice s Prehrambeno-biotehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Fakulteta elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Botaničkog vrta Biološkog odsjeka PMF-a Sveučilišta u Zagrebu... kako bi se programom obradili različiti aspekti „teme pčela“ te kako bi se program razvijao i prilagođavao različitim ciljnim skupinama. Obnova apisarija Tehničkog muzeja Nikola Tesla planirana je za 2021. godinu pa rezultati programa, kao i sam program „U društvu pčela“, mogu poslužiti kao podloga projektu obnove, dodatnim isticanjem elemenata „zelenog muzeja“, a „muzejski med“ može postati omiljeni suvenir Tehničkog muzeja Nikola Tesla (Sl. 6).

Moguće da je najznačajnija poruka koju ovim programom prenosimo mladima, bez obzira hoće li danas sutra biti znanstvenici, umjetnici, obrtnici...da budu čestiti ljudi, da pošteno i vrijedno obavljaju svoj posao pridonoseći zajednici, da pomažu jedni drugima, ne analizirajući tuđe postupke...baš poput pčela. Navodno je i Nikola Tesla svojedobno izjavio: „Velik je onaj čovjek koji prikuplja znanje na način na koji pčela prikuplja med“ (Sl. 7).

Slika 6. Teglica „muzejskog meda“. Dizajn etikete: Narcisa Vukojević.
Fotografirala Katarina Ivanišin-Kardum (listopad 2019.)

Figure 6: A jar of the “museum honey”. Label design: Narcisa Vukojević. Photographed by Katarina Ivanišin-Kardum (October, 2019)

Slika 7. Muzejske pčele. Fotografirala Katarina Ivanišin-Kardum (listopad 2020.)
Figure 7: The Museum bees. Photographed by Katarina Ivanišin-Kardum. (October, 2020)

Izvori

- Franić, Zdenko. „Apišumarstvo - pčelarstvo i šumarstvo“. Šumarski list, 3–4 (2019): 171–178.
- Hrvatski sabor. „Zakon o zaštiti prirode“, Narodne novine 80/2013, 15/2018, 14/2019, 127/2019.
- Središnja pčelarska zadruga u Zagrebu. „Suradnja pčelarstva i šumarstva“. Hrvatski šumarski list br. 10-11-12 (1943): 321- 322.

Katarina Ivanišin Kardum
Marijo Zrna

IN THE COMPANY OF BEES

Summery

In the company of bees is a museum educational programme based on museum objects of the Technical Museum Nikola Tesla (TMNT) - a museum display with three hives containing live bees. It was developed with an aim to educate on beekeeping technologies and biotechnology methods used in honey analysis, but more importantly to raise the public awareness on nature protection, with special reference to biodiversity on the concrete example of beekeeping practice. This programme consists of the inter-

disciplinary educational workshops on the following themes: Planting and Growing of Melliferous Plants, In the Beehive - Harvesting and Extracting Honey, Botanical and Geographical Origin of Honey, Bees and Development of Technology, Formation and Design of Product Declaration. During workshops Museum spaces are used - a museum display with hives and live bees and the garden with melliferous plants which was designed and planted in the Museum courtyard within this programme. The programme forms elements of the “green museum”, considering that setting up of the museum garden with melliferous and aromatic plants contributes to the museum horticultural activities and confirms the importance of urban gardens and beekeeping.

Kristina Pavlović
Dvor Veliki Tabor
Desinić
Hrvatska

VELIKOTABORSKI LABIRINT KAO „DUHOVNA HRANA”

Sažetak: Labirint svojom magičnom geometrijom predstavlja sveto mjesto. Simbolizira duhovni put – ulazak označava pročišćenje i otpuštanje, središte je mjesto svjetla i uvida, a izlazak simbolizira integraciju i vanjsku akciju. On je „duhovna hrana”. Srednjovjekovni labirinti služili su kao simbolični hodočasnički put. U okviru 24. Edukativne muzejske akcije u Hrvatskoj, a kojoj je 2019. tema bila (PRE)HRANA, na livadi pored Velikog Tabora oblikovan je labirint od kamenja i u njemu su posađene ljekovite biljke. Labirint su gradila djeca, učenici lokalnih osnovnih škola iz Desinića i Vinagore, zajedno s učiteljicama i roditeljima, a cijeli je proces sniman i pretvoren u video zapis dostupan na YouTube-u.¹

Cljučne riječi: labirint, Dvor Veliki Tabor, OŠ „Đuro Prejac Desinić”, PŠ Vinagora, Edukativna muzejska akcija – EMA

Uvod

Veliki Tabor je kasnosrednjovjekovni burg, građen sredinom 15, odnosno početkom 16. stoljeća. Prvorazredni je spomenik hrvatske povijesti, arhitekture i kulture općenito. Njegovi obrisi prepoznatljiv su identitet ne samo Hrvatskog zagorja već i cijele Hrvatske, a sam objekt ima svojstvo kulturnog dobra najviše, nulte kategorije. *Dvor Veliki Tabor* je naziv muzeja smještenog u burgu.

Slika 1 – Veliki Tabor, autor fotografije
Siniša Slukan

Figure 1 – Veliki Tabor (The Grand Camp),
author of the photograph: Siniša Slukan

¹ Youtube - popularna mrežna usluga za razmjenu videozapisa. Poveznica na video o Velikotaborskom labirintu je https://www.youtube.com/watch?v=c7g1diHnzMM&feature=share&fbclid=IwAR3SdlQCXf8qa7g8v0l0rvAKiRWXPt11Iq5i_-QS7CQsciLRkQAmJkiJJqc

U Dvoru Veliki Tabor muzejskoj pedagogiji i odnosima s posjetiteljima svih dobi pridaje se posebna pažnja. S tim u vezi tijekom godine se organiziraju različite edukativne, kulturne i turističke manifestacije, brojne muzejske radionice za posjetitelje svih dobi kao i lutkarske predstave od strane putujuće muzejske kazališne trupe Ioculatori. U tim je događanjima, primjerice, u 2019. godini sudjelovalo 2.347 osoba. Tijekom takvih neformalnih oblika obrazovanja posjetitelji, osnovnoškolske dobi naročito, osjećaju se slobodnima dati svoj puni doprinos. Temeljna misao prilikom kreiranja i provedbe edukativnih programa je – podučiti i omogućiti iskustvo!

S tom mišlju je i 2019. godine, a na temu (PRE)HRANA, provedena u Dvoru Veliki Tabor kao, uostalom, i u brojnim drugim hrvatskim muzejima, 24. EMA – edukativna muzejska akcija. Kako u obradi teme u Taboru nismo htjeli ići „na prvu loptu”, valjalo je biti kreativan i osmisлити program koji ne bi uključivao samo radionice o srednjovjekovnoj hrani velikaša i seljaka nego koji bi, prvenstveno djecu, pokrenuo fizički i dao im priliku da nauče i dožive nešto sasvim neuobičajeno, ali vezano uz srednji vijek.

U procesu pretraživanja mogućih poveznica na temu ključnu je ulogu odigrao jedan lančić i privjesak s otisnutim labirintom, preslikom onoga koji se, kao mozaik, nalazi na podu gotičke katedrale u francuskome Amiensu.² S gotičkim razdobljem Veliki Tabor ima i te kakve poveznice jer je u kasnogotičkome stilu, uostalom, sagrađena peterokutna kula, središnji palas dvora.

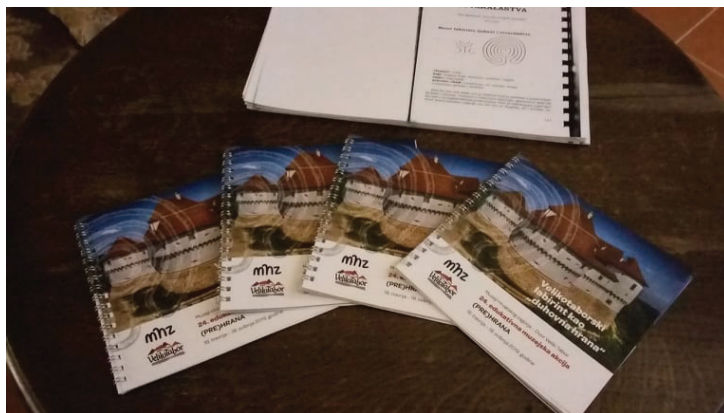
Dakle, postavilo se pitanje zašto ne bismo istražili malo te tajanstvene forme zvane labirinti? Oni, doduše, ne hrane tijelo, ali hrane duh. Poznaju ih ljudske zajednice od antike (vjerojatno i ranije) naovamo i to po cijelome svijetu, a kao točka na „i” cijeloga projekta i EMA-e mogao bi se oblikovati jedan na prostoru pored Velikog Tabora. Stoga smo u muzeju odlučili kreirati kameni labirint pored Velikog Tabora. Labirint za brojne zajednice svijeta predstavlja duhovni put, pročišćava, osnažuje i „hrani”³, a u srednjem je vijeku bio osobito značajan kao zamjena za hodočašće.

Forma kamenog labirinta našla je svoje mjesto pored Velikog Tabora već na prvoj radionici koja je, za darovite, talentirane i motivirane učenike, provedena u suradnji s Osnovnom školom „Đure Prejca Desinić” i PŠ Vinagora. Učiteljica mentorica Božica Mandić i muzejska pedagoginja Kristina Pavlović te grupa desinićke djece započela je 24. travnja 2019. s kreacijom labirinta ljubavi i stvaralaštva, koji u sebi uključuje i ljekovite biljke, obilježivši time početak 24. EMA-e.

U svrhu edukacije posjetitelja o biljkama i labirintima tiskana je i prigodna publikacija za djecu i odrasle.

² Katedrala Notre-Dame u Amiensu je remek-djelo gotičke umjetnost i rane francuske gotike. Katedrala je 1981. godine upisana na UNESCOv popis mjesta svjetske baštine u Europi. <https://www.luc.edu/medieval/labyrinths/amiens.shtml>

³ Premda je 24. EMA bila posvećena kulturi prehrane, pri čemu se najviše misli na hranu za tijelo, kultura prehrane obuhvaća i šire područje, uključujući i „hranu za emocije i duh”. Ne kaže se uzalud kako „ne živi čovjek samo o kruhu” (Mt 4,4).

Slika 2 – Publikacija
Figure 2 – Publication

Što je labirint?

„U labirintu se čovjek ne gubi, u labirintu pronalazi sebe.”⁴

Labirint je put koji naokolo vodi u središte zamršenog dizajna i natrag van. Svojom magičnom geometrijom intrigira i za mnoge zajednice predstavlja sveto mjesto. U labirintu se ne možete izgubiti! Naime, labirint je struktura koja ima **jedan ulaz** (koji je ujedno i izlaz) te **stazu koja vijuga** ili više puta skreće i vodi do **jednog središta**. Znači, labirint nema slijepe ulice. Ipak, poznati su oblici koji isto tako sadrže brojne ukrižane staze i u kojima se možete zagubiti. To su *zagubilišta*, iako se za njih u hrvatskom jeziku također koristi izraz *labirint*. Na engleskom jeziku za takvu strukturu postoji izraz *maze* (zagubilište), a za labirint – *labyrinth*.

Svaki labirint ima takozvani sjemeni oblik iz kojeg počinje konstrukcija i putem kojeg se formiraju staze, zaobljenog ili pravocrtnog oblika. Nakon što se završe staze i labirint bude fizički oblikovan u prostoru, na papiru ili u nekom drugom materijalu, treba ga simbolično „otvoriti”. To se čini uz pomoć posebnog rituala o kojem smo na radionici čitali iz knjige *Labirinti i njihove tajne* (2007) autora Adriana Predraga Kezelea. Labirint se može „otvoriti” hodajući prvi put kroz njega, prelazeći prstom po stazama nacrtanima na papiru ili upotrebom štapića za male labirinte u glini i slično.

Evo kako je izgledao sjemeni oblik našeg Velikotaborskog labirinta:

⁴ Navod iz filma „Chartres, duh srednjeg vijeka” snimljenog 1998. godine, autora Ulrike i Stephana Bleeka.

Slika 3 – sjemeni oblik
Figure 3 - Seed form

Zašto baš labirint ljubavi i stvaralaštva pored Velikog Tabora

*Legenda o Veroniki Desinićkoj*⁵ oživljava nesretnu ljubavnu priču iz 15. stoljeća, između grofa Fridrika II Celjskog i Veronike iz Desinića. Velikotaborski labirint podsjeća na nju. Ljubav je svim ljudima potrebna, zato je labirint ljubavi važno „šetalište” za svakoga tko se nađe u blizini. Oni koji su nesretni nalaze utjehu, dok oni čija ljubav cvjeta nalaze razlog za slavlje prolaskom kroz staze. Ljubav je i prostor kreativnosti, stoga ovaj labirint ima moć poticanja stvaralaštva na području na kojem se nalazi i kod onih koji njime prolaze.

Element mu je voda, boje koje mu pripadaju su srebrna, bijela i dugino šarenilo. Smjer labirinta je jugoistok, a u prirodnom obliku ima tri vanjske staze, unutarnju spiralu i središte. Djeluje na ostvarenje želja, ljepotu, šarm, umjetnost, glazbu, izražajnost, strastvenost, mekoću, ljubav i kreativnost!

Svečanim dovršetkom gradnje kamenog labirinta ljubavi i stvaralaštva, te ceremonijalnim prolaskom kroz njega⁶, obilježen je, 18. svibnja 2019. godine Međunarodni dan muzeja i kraj 24. Edukativne muzejske akcije. Unutar labirinta ukomponirano je nekoliko biljaka, važnih u srednjovjekovnom razdoblju izgradnje Velikog Tabora: čuvarkuća, kadulja, menta, matičnjak, gavez, kopriva, majčina dušica i peršin.

Na toj su se, završnoj, radionici djeci, učiteljici Mandić i muzejskoj pedagoginji Pavlović, pridružili još i vjeroučiteljica Anita Matuša Popović, njezina djeca, te nekoliko zainteresiranih roditelja. Nakon što su sudionici radionice u svojim rukama i u priručnim kolicima donijeli/dovezli još kamenja s obližnjeg deponija, te popunili liniju staza, labirint je otvoren uz prigodnu recitaciju koju je napisala učenica 8. razreda iz desinićke osnovne škole, Mishela Broz. Svaki sudionik radionice svečano je i u tišini prošao kroz staze labirinta kako se i priliči – od ulaza pa sve do središta

⁵ <http://www.veliki-tabor.hr/o-muzeju/pregled/legenda-o-veroniki-desinickoj>

⁶ Prema naputcima iz knjige „Labirinti i njihove tajne” (2007) autora Adriana Predraga Kezelea.

i natrag, sporo i dostojanstveno. Upravo tako, kroz njega posjetitelji muzeja i danas prolaze, u smislu atrakcije, zabave, meditacije i sl.

Osim spomenutih aktivnosti, u okviru 24. EMA-e, organizirana je i radionica *Ljekovito bilje u i oko Velikotaborskog labirinta*. Nju je stručnjakinja iz muzeja, Andrea Brlobuš, održala za dvadesetero djece koje je, najprije, upoznala s ljekovitim biljem u okruženju, a onda i s poveznicom bilja, srednjovjekovlja i Velikog Tabora. Potom se išlo na teren, pored Dvora, na *Veronikin put*⁷ gdje su biljke bile pojedinačno detektirane i o svakoj se zasebno učilo – o njenom izgledu, cvatnji, sadnji, upotrebi i ljekovitosti.

Kako je labirint poslužio kao temelj neformalnog učenja

Glazbeni i likovni odgoj, povijest, matematika i geometrija, pjesništvo, vjera i vjerske prakse – to su bile teme preko kojih su učiteljice obradile, na školskim satovima, pojam, oblik i značenje labirinta. Kružni oblik, crtež, oblikovanje gline, oblikovanje strukture kuglicama, uspostava ritma – s vanjske strane (netko udara u bubanj), vlastitog ritma kuckanjem kuglicama po stolu, gregorijanski koralni kao podloga hodanja kroz labirint – bez žurbe, preskakanja, meditativno, ritual otvaranja labirinta uz posebne stihove (poezija) koje su djeca sama napisala, labirinti oblikovani na podovima srednjovjekovnih crkava kao mjesta hodočašća. O svemu su tome sudionici radionica, ali i druga djeca u školi, učila na primjeru forme labirinta.

„Srednjovjekovno mišljenje svodi pojam ljepote na pojmove savršenstvo, proporcija i sjaj.” (Huizinga, 1991:257) pa tako muzika uvelike ima veze s matematikom, notne vrijednosti se računaju, dijele se, razvija se notacija. U tom procesu pripreme za izradu labirinta, učiteljica Božica Mandić iskoristila je kružni oblik vrtova i labirinata, te oblikovala matematičke zadatke za djecu, poput slijedećeg koji se tiče **opsega i površine kruga**:

Primjeri mogućih matematičkih zadataka za učenike u sklopu istraživačke aktivnosti za kružni labirint (pretpostavimo li da su dijelovi labirinta, omeđeni živicom ili nekom drugom građom, u obliku koncentričnih krugova):

- (1) *Izračunati opseg i površinu najmanjeg i najvećeg kruga.*
- (2) *Izračunati opseg i površinu dijela labirinta omeđenog najvećim i najmanjim krugom.*
- (3) *Izračunati površinu plohe koju zauzima labirint.*
- (4) *Odrediti volumen zemlje potrebne da se prekrije cijela ploha labirinta u visini od 15 cm, pri čemu će se zemlja prirodno sleći i izgubiti 30% svog volumena.*

Pri kraju, još nešto o labirintima

Labirinti se mogu kreirati i izvoditi na mnogobrojne načine. Mogu biti kružnog, kvadratičnog ili spiralnog oblika. Mogu imati manji ili veći broj staza. Može

⁷ Naziv pješačke staze koja se proteže od Velikog Tabora do glavne prometnice ispod brda na kojem je dvor, a vodi kroz livade i šumarke.

ih se nacrtati na papiru, urezati u glinenu pločicu, oblikovati na ekranu svog računala, sagraditi na podu dnevnog boravka pomoću samoljepive vrpce ili ga načiniti na otvorenom prostoru, u vrtu, parku, pored mora, uz pomoć kamenja, bilja, lišća, snijega, knjiga, staklenih boca itd.

Najbitnije je da labirint zadrži osnovne značajke, a to su: **sjemeni oblik, unutarnja struktura, određeni broj staza i određeni način kretanja**. U najpoznatijoj hrvatskoj knjizi na ovu temu, *Labirinti i njihove tajne* autora Adriana P. Kezelea (2007:57), navodi se 9 labirinata:

- labirint moći;
- labirint osjećaja;
- labirint energije;
- labirint povezanosti;
- labirint znanja;
- labirint ljubavi i stvaralaštva;
- labirint života i smrti;
- labirint preobrazbe;
- labirint slobode.

Što je ostalo od izgradnje Velikotaborskog labirinta

Cjelokupni proces nastanka labirinta sniman je dronom i kamerama od strane stručne ekipe *FX foto video audio Studia*, a video o nastanku Velikotaborskog labirinta objavljen je na društvenim mrežama i za stalno stacioniran na *YouTubeu* (poveznica je navedena na početku ovoga teksta).

Tijekom trajanja projekta kroz Veliki Tabor prošlo je oko 4 tisuće ljudi. Većina njih se upoznala s Velikotaborskim labirintom, što prolazeći kroz njega, što putem publikacije. U provedbi programa, gradeći labirint i participirajući u organiziranim radionicama sudjelovale su 143 osobe.

O gradnji labirinta i, općenito, o svim aktivnostima tijekom trajanja 24. EMA-e u Dvoru Veliki Tabor, pisali su lokalni mediji, snimljen je prilog za *Zagorsku televiziju* koja se emitira na *Mreži TV*⁸ za emisiju *Zagorje moje*, a sve lokalne radio stanice također su, u svojim emisijama koje se bave kulturom, emitirale razgovor o radionicama koje su snimile telefonskim putem s muzejskom pedagoginjom, Kristinom Pavlović.

⁸ Mreža TV je regionalna tv postaja u Hrvatskoj koja se spajanjem dviju lokalnih tv stanica sa područja Zagreba i Splita ujedinila u jednu zvanu Mreža TV. Poznati po svojoj nezavisnoj produkciji i emitiranju programa kojeg se druge televizijske postaje nisu usudile emitirati.

Slika 4 – Velikotaborski labirint i njegovi graditelji, svibanj 2019. godine
Figure 4 – Velikotaborski (The Grand Camp) labyrinth and its builders, May 2019

Zaključak

Sada, više od godinu i pol nakon što je izgrađen, Velikotaborski labirint zadržao je svoj oblik i kroz njegove staze prolaze djeca i odrasli, posjetitelji Dvora Veliki Tabor. Kamenje je na mjestu. Nije završilo u šumi premda se i to moglo očekivati. Od biljaka je preostao jedino peršin. Ostale su si ljudi ponijeli kući. Barem se tako nadamo. Djeca koja su sudjelovala u cjelokupnom procesu stvaranja labirinta i na radionicama povezanim uz 24. EMA-u još uvijek pričaju o tom iskustvu, kako su mjerili veličinu labirinta uz pomoć olovke i špage, kako su određivali strane svijeta i mjesto ulaska u labirint uz pomoć kompasa, kako su nosili kamenje i slagali ih u formu, kako su sadili biljke. To nam je potvrda da je cilj postignut – podučiti i omogućiti iskustvo. Dapače, prema informacijama dobivenim od njih samih, često se na to iskustvo podsjete gledajući video-zapis na *YouTube*-u. I što je još zanimljivije, u školskoj godini 2019/2020. sami su, u dva prostora (učionice) u svojoj školi, uz pomoć ljepljivih vrpce oblikovali vlastite labirinte. Time su svoje znanje i iskustvo prenijeli na kolege i prijatelje koji o tome, do tada, nisu ništa znali.

Slika 5 – Velikotaborski labirint u kolovozu 2020. godine
Figure 5 - Velikotaborski (The Grand Camp) labyrinth in August 2020, author of the photograph: Siniša Slukan

Bibliografija

- Huizinga Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed Zagreb 1991.
Kezele Adrian Predrag, *Labirinti i njihove tajne*, Dvostruka duga Čakovec 2007.

Fotografije

Fotografije snimili: Siniša Slukan, Kristina Pavlović i Božica Mandić

Kristina Pavlović

THE LABYRINTH OF VELIKI TABOR AS “SPIRITUAL FOOD”

Summary

The labyrinth is one of the ancient universal symbols of a journey to the centre that one finds in most cultures in all parts of the world. It is possible to observe it, analyse it, and create it in numerous ways. With the intention of practically introducing the form of the labyrinth, a series of workshops were held for the children of the local primary schools from Desinić and Vinagora during April and May of 2019. Within the framework of the project a labyrinth of large dimensions was made out of stone in an open space/a meadow next to the castle Veliki Tabor and medicinal herbs were planted in it. The labyrinth was built by the children together with their teachers and a few parents, organised by museum experts of the Castle Veliki Tabor. The pedagogical goals encompassed learning about spatial orientation in an informal situation, about mathematics and forming geometric shapes with the help of different tools, and about medicinal herbs and poetry. The entire process was filmed using professional equipment and was turned into a five-minute video available on YouTube.

Мирјана Бабић
Милена Видосављевић
Музеј науке и технике
Београд

МУЗЕЈ КАО ИГРАОНИЦА У ОКВИРУ ПРОСЛАВЕ ДЕЧИЈЕГ РОЂЕНДАНА

Сажетак: У овом раду говорићемо о делу музејског посла који је намењен промоцији учења у инспиративном музејском окружењу. На почетку ћемо поменути историјат Музеја науке и технике и просторе његових сталних поставки. Представљајући рад са публиком, посебну пажњу ћемо посветити програмима Музеја који су намењени деци. С обзиром на то да велики број посетилаца припада категорији деце и младих, истаћи ћемо значај развијања програма намењеног овој популацији како би Музеј, користећи своје потенцијале, постао истински значајан ресурс за учење. Иако, наравно, не постоје старосне границе, описаћемо просторе који су посебно дизајнирани, функционални и опремљени да деци и младима пруже знање кроз забаву и да подстакну њихову природну радозналост. Такође ћемо истаћи утицај који овакви програми имају на укупан развој Музеја и на његово усавршавање у правцу савремених, већ потврђених добрих пракси у свету. Посебно ћемо издвојити и детаљније описати програм прославе рођендана у Музеју и утицаја овог програма на посећеност и видљивост Музеја науке и технике као истински подстицајне средине за учење.

Кључне речи: Музеј науке и технике, програми за децу и младе, музеј као ресурс за учење, научна играоница, прослава рођендана

1. Увод

Музеј науке и технике је основан 1989. године у Београду. Основна делатност Музеја је заштита научно-техничке баштине на територији Републике Србије. Осим прикупљања, истраживања и заштите техничких културних добара, задатак Музеја је и њихово представљање јавности са циљем подизања нивоа научно-техничке културе, као и популаризација науке и савремених научних достигнућа. Захваљујући радионицама и другим едукативним програмима, Музеј науке и технике је постао ближи животу, потребама и жељама корисника, нарочито младих, јер им пружа прилику да учествују у широком спектру занимљивих, образовних и узбудљивих изложбених искустава у Музеју.

Слика 1. Музеј науке и технике
Figure 1: Museum of Science and Technology

2. Сталне поставке у Музеју науке и технике

У централној згради Музеја налазе се три сталне поставке: Галерија „Александар Деспић”, Галерија играчака и Научна играоница у којима се и одвија програм, који ће детаљније бити представљен у овом раду. Осим наведених, Музеј има и сталну поставку под називом „Медицина у Србији кроз векове” у згради Српског лекарског друштва у Београду и „Музеј бањског лечења” на Тргу културе у Врњачкој Бањи.

У Галерији Александар Деспић је представљена стална поставка са преко 550 предмета из фонда музеја. Експонати из различитих области науке и технике, сврстани су у 25 збирки и распоређени у четири шире целине које носе називе:

- точак-машина-мотор;
- комуникација;
- човек и техника;
- мера и број.

Слика 2. Стална поставка у Галерији „Александар Деспић”
Figure 2. Permanent exhibition in the “Aleksandar Despić” Gallery

У Галерији играчака је изложен део Збирке играчака и ту посетиоци имају прилику да се упознају са око 200 експоната/играчака. Ова поставка осликава социјалне, културне и економске услове живота деце из периода 1920–1970. године. Међу њима се налазе разноврсне крпене и порцеланске лутке, аутомобилчићи, дрвене, лимене и пластичне играчке, музичке кутије, играчкице на навијање, друштвене игре, као и легендарни модели парне машине и железничке станице. У овом простору се такође одвијају и радионице као и други педагошки програми а у њему се налази и један савремени интерактивни експонат који ће касније бити детаљније описан.

Слика 3. Галерија играчака
Figure 3: Toy gallery

Научна играоница садржи интерактивне експонате који на забаван начин приближавају деци различите научне принципе. Експонати се обрађају различитим чулима, способностима, стиловима учења и могу се користити на више начина. На поставци се не добијају готови одговори већ се промовише учење кроз откривање, учествовање, експериментисање и непосредан контакт са научним темама. Циљ концепта Научне играонице Музеја науке и технике јесте да прикаже науку као целовит систем знања, независан од формалне поделе на научне дисциплине и школске предмете. Концепт посетиоца поставља у центар говорећи о науци кроз објекте из његовог свакодневног окружења (људско тело, опажање, точак, полуга).

„Музеј као институција може имати бројне предности у процесу подучавања деце, јер учење на неформалан начин подстиче унутрашњу мотивацију и жељу за сазнавањем. Деца, ослобођена школског притиска и обавезе, могу у музеју да искажу своју аутентичну радозналост. С друге стране музејски садржаји представљају продубљено и проширено знање које се стиче у оквиру школских програма на различитим нивоима образовања.”¹

Научна играоница тако руши клише о једноличности и монотонији музеја. Кроз њу се деца слободно крећу и испробавају интерактивне експонате насумично, без наметања са стране већ према својим личним афинитетима. И поред тога што нема строге оквире, сазнајне могућности које ова радионица нуди су велике.

Научна играоница је добар пример оплемењеног и успешно искоришћеног музејског простора, у коме, и поред одличних резултата које даје, и даље има простора за усавршавање у складу са потребама посетилаца.

Слика 4. Научна играоница
Figure 4: Science playroom

¹ Гордана Павловић Лазаревић, „Да ли могу опет да дођем?“, *Музеји 2*, Београд, 2009, 124.

3. Педагошки програми

Већ смо поменули да је посебан део рада Музеја посвећен развоју и спровођењу педагошких програма који су намењени деци и младима различитих узраста и интересовања.

Иако релативно млада институција, Музеј науке и технике од свог оснивања настојао је да на многе начине привуче и заинтересује публику различитих профила. Временом, посебно место заузела су деца као публика чије је учешће у музејским активностима постајало из године у годину све веће. То је био разлог из кога смо значајан део активности усмерили управо на најмлађу публику са намером да осавременимо делатности у домену едукације и тако допринесемо побољшању опште културне климе у друштву. Показало се да фонд Музеја науке и технике представља добру основу на којој је могуће науку и технику деци приближити на интересантан начин, кроз једноставне задатке и тако им пробудити радозналост и жељу за активним учествовањем. Едукативни програми Музеја науке и технике намењени деци спроводе се са циљем да прошире границе школског образовања, подстичући младе да у што већој мери користе ресурсе Музеја.

Један од начина да се музеј активно обрати публици јесу музејске радионице које се организују са циљем да публици понуде активно учествовање и платформу за размишљање. Музеј тако постаје *подстицајна средина* која учеснике радионица инспирише на креативно мишљење, преузимање иницијативе и развијање способности да развијају, размењују и реализују своје идеје. Радионице представљају пример како Музеј може да буде значајан ресурс и место активног учења и на који начин музејска поставка и едукативне активности у Музеју могу да употпуне и обогате процес учења.

Посебним активностима Музеја на пољу едукације најмлађих, скреће се пажња јавности, а нарочито младих људи, на садржаје и програме који се овде организују. Овај вид комуникације такође пружа могућност подизања нивоа свести у друштву о проблемима с којима се срећу и образовни систем и музејске институције, са жељом да понуди заједничка специфична решења која активно креирају културне потребе у друштву и подстичу младе да позитивно мењају себе саме и своје заједнице.

Циљ оваквих програма, с једне стране, јесте да се осавремењивањем рада са децом у музејским институцијама унапреди сама делатност музеја и његова образовна улога у друштву, а са друге да се створи навика код људи да од малих ногу максимално користе потенцијале музеја. Такође, употреба музеја као едукативног центра значајно унапређује рад самог музеја у домену односа према посетиоцима, и генерално повећава посећеност. Примери сличних пројеката у свету указују на потребу овакве врсте едукације намењене најмлађима, који су у протеклим деценијама довели до значајног осавремењивања рада у музејима и унапређења како њихове делатности тако и повећања посећености. С друге стране, овакви програми значајно унапређују и школски систем који је сам по себи, будући да је велики, спорији у реформама и прилагођавању потребама младих у 21. веку.

4. Програм у оквиру прославе дечијег рођендана

Ослушкујући мишљења наших посетиоца и имајући у виду да сваки родитељ поклања велику пажњу и труд прослави дечијег рођендана, дошли смо на идеју да осмислимо посебан програм како би деца могла да прославе рођендан са својим другарима на један другачији начин. Показало се да фонд Музеја науке и технике представља добру основу на којој је могуће науку и технику деци приближити на интересантан начин и кроз једноставне задатке пробудити им радозналост и жељу за активним учествовањем.

Програм траје 120 минута, састоји се из две такмичарске игре и учешћа у Научној играоници, а првенствено је намењен деци узраста 8–12 година.

4.1. Окупљање и „размрдавање” уз ХВОХ

Програм започиње тако што се деца окупљају у Галерији играчака у којој се осим старих играчака налази и ХВОХ, играчка нове генерације, у којој се физичке вежбе изводе помоћу компјутера. Оно што ову модерну играчку чини тако посебном за наше најмлађе посетиоце јесте комбинација сензора и софтвера која детектује човека, његово лице и покрете. Када дете стане испред сензора, на зиду, на коме се врши пројекција, угледаће свој аватар, који може бити персонализован или неперсонализован. Тада почиње забава, јер аватар опонаша покрете које дете прави. На овај начин уче се, на пример, основни кораци различитих плесова, вежбају се различити спортови попут тениса, фудбала, скијања на води или куглања. Оно што уради дете, урадиће и аватар, а с обзиром на то да пројекција заузима цео зид и да су игре такмичарске, веома су узбудљиве и деца им приступају са великом страшћу.

Слика 5. Окупљање другара уз ХВОХ
Figure 5: Friends gathering friends with HVOX

4.2. Прва такмичарска игра „Пронађи загонетни предмет”

Када се друштво окупи, почиње прва такмичарска игра која се зове „Пронађи загонетни предмет”, у оквиру које деца постају прави истраживачи. Игра се одвија на сталној поставци, у Галерији „Александар Деспић”. Деца се деле у пет тимова који се разликују по бојама и добијају стикере у боји свог тима. Задатак сваког тима је да пронађе одређени предмет који је изложен на сталној поставци.

Како би решили задатак, деца користе посебне мапе у боји свог тима, прате инструкције на њима, и тумаче трагове како би дошли до коначног решења. Мапа се састоји од шест асоцијација у облику кратких прича, загонетки, ребуса и слично.

Решење сваког задатка је такође један од предмета са сталне поставке, а као потврду за тачно решен задатак, деца поред предмета проналазе беџ у боји свог тима. Будући да има шест задатака, циљ је да деца сакупе свих шест беџева.

Слика 6. Деца у потрази за загонетним предметом
Figure 6: Children looking for a mysterious object

На полеђини сваког беџа се налази слово од којих деца слажу реч која представља коначно решење, односно главни загонетни предмет. Ова игра је веома динамична и омиљена код деце.

Деца на овај начин обиђу целу поставку и веома су концентрисани на предмете које виде. Уз то, овако се вежба и тимски рад, па ова игра на више начина испуњава и своју педагошку улогу.

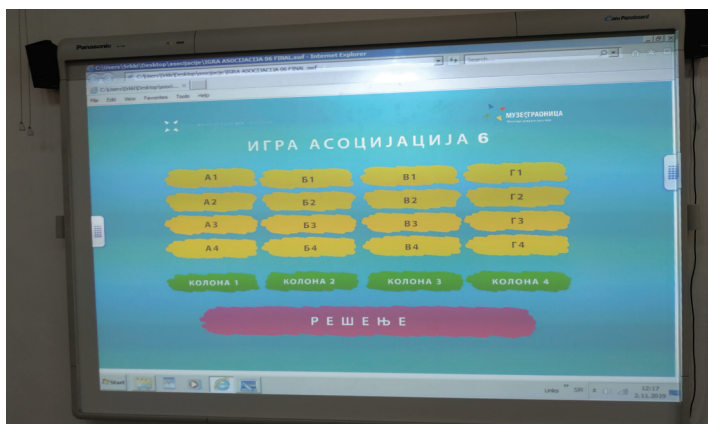

Слика 7. Деца састављају реч у првој такмичарској игри
Figure 7: Children composing a word in the first competition game

4.3. Друга такмичарска игра „Асоцијације”

Следећа такмичарска игра су „Асоцијације” у простору Галерије играчака. Ова игра је замишљена као предах после динамичне прве игре и она такође усмерава дечју пажњу на предмете које Музеј чува. Како би дошли до решења, деца треба да реше четири споредне асоцијације, а затим помоћу четири добијена појма и главну асоцијацију која је опет одређени музејски експонат. Кроз асоцијације се ти предмети детаљније описују, скреће се пажња на њихову употребу, облике, материјале и слично.

Након завршетка такмичарских игара, сабирају се бодови и тим који је освојио највише бодова осваја прво место.

Слика 8. Друга такмичарска игра „Асоцијације”
Figure 8: The Second competition game: “Associations”

4.4. Трећа активност – учешће у Научној играоници

Након такмичарског дела програма следи посета Научној играоници, један од најатрактивнијих делова Музеја у којем и током редовних групних посета деца и млади проводе највише времена. Ту су окружени интерактивним експонатима и тешко се одлучују шта пре да испробају. Експонати научне играонице су замишљени тако да пробуде и инспиришу природну дечју радозналост за коју у редовној школи углавном нема много простора.

За оне баш јако радознале, сви експонати су употпуњени легендама са објашњењима. Деца заиста показују велики ентузијазам па тако штошта науче, неко више неко мање, наравно, али свеукупно верујемо да њихова жеља да ту проводе време потврђује да смо успели да им понудимо право научно игралиште.

На једном од експоната који је онедавно у Научној играоници, деца могу да заиграју и Икс-Окс на сасвим нов и неочекиван начин. Ова игра такође промовише и заштиту животне средине, одличним спојем забавног и корисног, односно, игре Икс-Окс и рециклаже.

Игра се тако што се празне лименке убацују у изабрана поља и на табли активирају Х или О, а у исто време се и сакупљају за рециклажу. Циљ је да поређате три иста карактера у непрекинут низ.

Врхунац забаве и далеко најомиљенији експонат у Научној играоници је Крива соба. Цела соба је накривљена по две осе, али су у соби сви зидови под правим углом. Када се закорачи у собу не уочава се ништа неуобичајено чулом вида, али због смера гравитације наш мозак добија информацију да вертикално није вертикално. Последица може бити лака вртоглавица коју деца такође виде као забаву и подносе је далеко лакше од одраслих па на тај начин науче понешто и о појму и ефектима гравитације.

Дечију пажњу у Научној играоници такође привлачи и „Препознавање емоција”. То је машина која препознаје осећања „читајући” мимику у реалном времену и деца је веома забавна. Играју се тако што један учесник гледа у мету и мења изразе лица, а други са екрана чита да ли је и колико срећан, тужан, изненађен, уплашен или љут.

Слика 9. Крива соба
Figure 9: Curved room

4.5. Торта као симбол рођендана

Деца се тешко одвајају од Научне играонице, па је крај прославе предвиђен за тарту и дување свећица. Тренутак када се сви окупе око слављеника певајући му рођенданску песму је свакако за памћење а слављеник том приликом добија и рођендански поклон из музејске сувенирнице.

5. Закључак

Музеји треба да код публике стварају свест о различитим вредностима, да представљају извор сазнања о прошлим временима, да негују културно-историјске споменике. Међутим, веома је важно и да буду флексибилни и свесни времена у коме живимо, те да се прилагођавају потребама, жељама и животу својих посетилаца. Стога од музеја морамо да очекујемо да, поред обавезних информација и образовања, пружи и сатисфакцију и разоноду. Јасно је да развој музеја умногоме зависи од његовог односа према најмлађој публици. Због тога музејски програми који, с једне стране обогаћују искуства, шире видике, доприносе стварању исправног система вредности и развијају машту, с друге стране истовремено постају незаборавни тренуци из којих се састоји детињство. Укратко речено – „Задовољство је најбољи стимулатор!”²

Са програмом прослава дечијих рођендана Музеј науке и технике је започео 2012. године. Од самог почетка реализације, музејски едукатори константно прате интересовања деце и прилагођавају им методе и приступе презентације. Различите активности, поменуте у раду, подстичу младе да у што већој мери користе ресурсе које Музеј пружа уз стални труд да одређеним знањима допринесу постојећим редовним школским програмима.

Учествовањем у програму деца стичу основна техничко-технолошка знања, умећа и вештине, оспособљавају се за њихову примену у будућем учењу, свакодневном животу и раду и развијају способности практичне реализације својих идеја. Да су пронашла инспирацију и задовољство учења у музејском простору, потврђује и број реализованих радионица у оквиру прославе дечијег рођендана који стално расте, као и жеља понеког детета да код нас прослави рођендан неколико година заредом. Једини озбиљнији проблем са којим се сусрећемо је то што је интересовање за програм рођендана много веће од наших капацитета. Број термина за рођендане наравно, ограничавају разне друге активности Музеја које се одвијају у истим просторима, а делимично и недовољан број запослених. У супротном, број реализованих радионица у оквиру прославе дечијег рођендана био би знатно већи.

² Гари Едсон приредио, *Музеји и етика*, Београд, 2003, 297.

Литература

Aleksandra Savić, *Muzeji u javnosti, javnost u muzejima*, Beograd, 2012.

Гари Едсон приредио, *Музеји и етика*, Beograd, 2003.

Гордана Павловић Лазаревић, *Да ли могу опет да дођем?*, *Музеји 2*, Beograd, 2009, 121–163.

Irina Subotić, *Muzeji i publika*, Beograd, 2005.

Mirjana Babić

Milena Vidosavljević

THE MUSEUM AS A PLAYGROUND FOR THE CHILDREN'S BIRTHDAY PARTY

Summary

In this paper we will discuss a part of the museum work intended to the promotion of learning in the inspirational museum environment. In the beginning we will briefly describe the history of the Museum of Science and Technology and the spaces of its permanent exhibitions. Presenting the work with audience, we will pay special attention to the Museum's programs intended for children. Given that a large number of visitors belong to the category of children and youth, we will emphasize the importance of developing programs intended for this population, in order for the Museum to become a truly important learning resource by using its potentials. Although, of course, there is no age limit, we will more closely describe spaces that are specially designed, functional and equipped to provide knowledge to children and young people through entertainment, while stimulating their natural curiosity. We will also underline the impact which such programs have on the overall development of the Museum and on its improvement according to the contemporary, already confirmed examples of good international practices. In particular, we will single out and closely describe the program of birthday parties in the Museum and the impact of this program on the attendance and visibility of the Museum of Science and Technology as a truly stimulating learning environment.

РАДИОНИЦА ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СОМБОР „МУЗЕЈ У КОФЕРУ”

Сажетак: Информално учење у музејском окружењу пружа велики потенцијал у креирању музејске едукације која развија лична интересовања и имагинацију и помаже у процесу разумевања и поштовања културног наслеђа. Са циљем формирања и привлачења нове младе публике, Градски музеј Сомбор популарисао је своју установу бројним радионицама под називом „Музеј у коферу” реализованим помоћу занимљивих експоната, представљених у школском амбијенту и усклађених са наставним јединицама. Ове радионице одржане су у свим школама сомборске општине. Добра страна радионице огледа се у већој заинтересованости деце, нарочито из сеоске средине за посету музеју.

Кључне речи: информално образовање, едукативни програм, школа, музејска радионица, Музеј у коферу

Музејска едукација

Информално образовање у музејском окружењу пружа велике потенцијале за учење. Данас се посебно наглашава специфичност информалног учења у музејском окружењу, повезаног са квалитетно проведеним слободним временом и осећајем пријатности који подижу животни квалитет.¹ Учење у музејима као информалним окружењима је самоусмерено, добровољно и персонално. Музеји су места у којима људи различитих узраста могу учити властитим темпом, задовољити своју радозналост, помоћу сопствених способности формулисати питања или одговоре и објаснити другима шта су научили.² Комплексност и богатство музејских збирки као неисцрпна могућност васпитно-образовног рада омогућава стицање знања из разних научних области, као и повезивање тих знања у интегрални систем.³

¹ Željka Jelavić, „Etnografski muzej – mjesto učenja o kulturi”, Ka stalnoj postavci Etnografskog muzeja, Etnografski muzej Beograd, 2016, 97 (dostupno na: https://www.academia.edu/31629687/EMZ_mjesto_ucenja_o_kulturi, pristupljeno 21.9.2020.godine)

² Milutinović, Jovana. „Učenje u muzeju.” *Povijest u nastavi* VIII, br. 16 (2) 2010, 217 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/82545>, pristupljeno: 21.9.2020.godine)

³ Станисављевић, Владимира, Одељење за педагошки рад и односе са јавношћу, У Споменица музеја Војводине 1847–1947–2017, Нови Сад, 2017а, 258.

Оригинални музејски предмети носиоци су вишеслојних вредности и значења, који помоћу одговарајућих дидактичких мера пружају јединствену могућност спонтаног учења.⁴ Јединствена и специфична прилика учења у музеју је искуствена природа учења која се базира на сусрету са реалним предметима. Учење у музеју почиње обично перцепцијом предмета уз активацију што више чула како би се акумулирао што већи број информација о предмету који се анализира. Кључни елемент учења у музеју обухвата стварање веза између познатог и непознатог стицањем аутентичног искуства путем посматрања и размишљања о реалним стварима или истраживањем контекста у којем су предмети креирани. Музејске збирке, због мноштва прича које причају, различитих информација које преносе и различитих идеја које сугеришу, представљају богате изворе за стицање многобројних искустава. Искуствено учење у музејима најчешће се јавља унутар социјалног контекста. Посете музејима су обично групно организоване. Вршњачка интеракција у току посете и након ње, може бити велика подршка учењу. Природа музеја као институције подразумева да људи ступају у међусобну интеракцију. Учење је вођено разноликошћу, жељом за откривањем и социјалном сарадњом. Може се рећи да музеји представљају места интеграцијског учења. Учење у музеју је процес који ангажује чула и меморију, развија лична значења и имагинацију, буди радозналост и потпомаже процес разумевања и поштовања културног наслеђа.⁵

Музеји који желе да подстакну учење, проналазе начин у креирању дијалога између посетиоца и предмета.⁶ Музејски педагози су посредници, спона између музејских експоната, збирки, изложби и публике, али су и спона кустоса и публике. Њихов задатак је да посредују између музејских садржаја и посетилаца, заступају широке интересе публике, осигурају тактилни, визуелни, аудитивни пренос информација као дела културне поруке, као и да их прилагоде различитим циљним групама.⁷ Њихова улога је да путем разних едукативних програма, новим стратегијама и методама тумачења материјалне и духовне културе, комуницирају са свим друштвеним структурама.⁸ Музејску едукацију можемо дефинисати као скуп вредности, концепта, знања и праксе са циљем подстицања развоја посетилаца.⁹ Музејска едукација, као један од видова комуникације, представља сложен процес у којем музеји развијају односе са својим посетиоцима, али и друштвом у целини.¹⁰

Музејима као институцијама аутентичног света, додељена је посебна улога да својом дидактиком у разним едукативним програмима задрже постојећу

⁴ Станисављевић, Владимира, Едукативни програми музеја Војводине, У Рад музеја Војводине, 59, Нови Сад, 20176, 169.

⁵ Nav. delo J. M. „Učenje u muzeju.”

⁶ Isto.

⁷ Nav. delo Ž. J. „Etnografski muzej – mjesto učenja o kulturi”.

⁸ Andre Gob i Neomi Druge, *Muzeologija: istorija, razvoj i savremeni izazovi*, Beograd, 2009, 85.

⁹ Nav. delo Ž. J. „Etnografski muzej – mjesto učenja o kulturi”.

¹⁰ Нав. дело В. С. Одељење за педагошки рад и односе са јавношћу.

публику, али и да привуку и формирају нове посетиоце. У тој значајној улози музеји себе виде као релевантног чиниоца културе и туризма у својој средини. Рад са посетиоцима један је од инспиративнијих задатака музеја. У динамичном контакту са људима отварају се многе могућности за инвентивни приступ, у кога је уграђен визионарски и хумани циљ оплемењивања публике.¹¹ Трансформацијом музеја у динамичну институцију едукације, изазова и инспирације, музеј испуњава своју друштвену мисију.¹²

Сарадња са школама

Како би се побољшао квалитет појединца и осигурао одржив развој заједнице, мото целоживотног учења постао је императив савременог друштва. Образовање, чији је циљ разумевање, најбоље одговара савременим друштвеним променама. Те свеобухватне друштвене промене намећу потребу за излагањем из оквира школских зидова, као и ослањање на друге изворе знања. У том оквиру музеји као институције информалног образовања имају бројне педагошке предности. Искусвена природа учења која се базира на сусрету са реалним предметима, даје музеју велику шансу да буде претходница образовних промена.¹³

Градски музеј Сомбор реализује различите музејске едукативне програме у корелацији са курикулумима школе, што обезбеђује квалитетну сарадњу између ове две институције. Приближавањем сфере уметности и културе у музејској едукацији, ученици се подстичу у комуникацији, креативним процесима учења и образовања, развоју личности, стварању свести о сопственом идентитету, као и схватању временске и просторне димензије. Програми су засновани на теоријским основама конструктивистичког приступа учењу, а огледају се у осмишљеним активностима: вођење кроз сталну поставку, радионице које прате сталну поставку и тематске изложбе, као што су „Музеј у коферу”, „Шарена меморија”, „Потрага за музејским благом”, музејске учионице, ученички концерти, изложбе дечјих радова, школске позоришне представе у музејском амбијенту и многе друге.

Музеј у коферу

Радионица „Музеј у коферу” представља активну сарадњу између школа и музеја. Настала је из потребе да се музеј својим експонатима представи школама сомборске општине и на тај начин популарише музејску установу. Садржај радионице је усклађен са наставним планом, са циљем да истакне вредност неговања

¹¹ Irina Subotić, *Stvoriti i voleti publiku*, U Muzej i publika, Beograd, 2005, 14.

¹² Нав. дело В.С. Едукативни програми музеја Војводине.

¹³ Jovana Milutinović, Učenje u muzeju u svetlu Gardnerove teorije višestrukih inteligencija, U Рад Музеја Војводине 50, 2008, 334.

традиције. Ова радионица организовано је изведена у простору градских школа. Директном сарадњом у договору са учитељима, наставницима или директорима, прилагођена је наставној јединици. Са сеоским школама било је теже остварити сарадњу услед недостатка материјалних средстава са обе стране.

Један непопуларан догађај створио је предуслове за реализацију пројекта и у селима. Поводом рационализације, 2016. године, угашене су све сеоске библиотеке. Овај догађај узбуркао је становништво сомборске општине. Локална самоуправа из тог разлога донела је одлуку да се све установе културе својим програмом представе ученицима сеоских школа. Том приликом, посредничка улога између установа културе и школа припала је Културном центру Сомбор „Лаза Костић”. С обзиром на то да је превоз финансирала локална самоуправа, сарадња сеоских школа и музеја је остварена.

Радионица „Музеј у коферу” највише је извођена на часовима предмета Народна традиција, Свет око нас и Историја. Одабрани музејски предмети, у складу са програмом наставе, донети су на школски час у дрвеном војничком коферу из Првог светског рата, по којем је радионица добила назив. Овај сандук има необичну причу о војнику који је са њим обишао многе земље света. Посредством излагања о њему, преко географске карте, деца се упознају и са земљама Европе, Азије и Америке. Указивањем на вишеслојно значење одабраних експоната који су ручно украшени одређеним симболима (обрамица, рибаљка, тиквица, печат града Сомбора из 1849, царски печат, пешкир, пегла и многи други), ученицима се отварају хоризонти посматрања и размишљања, не само о временској и просторној димензији, већ и модификовању и усавршавању људске свести помоћу предмета који олакшавају човеков рад. Како бисмо држали фокус дечје пажње, на почетку радионице организује се игра. На засебним папирима исписана су имена предмета, а свако дете понаособ ставља одабран назив поред предмета којем мисле да припада. Након игре појачана је дечја пажња и мотивисаност за слушање кроз увиђање да ли су означили тачан или погрешан назив. На крају часа следи квиз у коме деца показују шта су запамтила. Комбинацијом различитих метода и принципа усваја се знање.

У овој радионици деца из свих градских и сеоских школа у сомборској општини упознала су се са делом музејске поставке.

Ефекти радионице „Музеј у коферу”

Радионица организована у школском амбијенту довела је до појачаног интересовања ученика за музеј и музејску делатност, чиме је остварена успешна сарадња. Школе обухваћене овом радионицом групно су посетиле музеј и са кустосом обишли сталну поставку. Временом, на иницијативу просветних радника, осмишљени су нови програми ради стицања квалитетнијег знања. Одржане су едукативне и креативне радионице у музејској учионици, које су створиле већу заинтересованост деце за сопствени идентитет и културно наслеђе.

Успешна сарадња најбоље се показује у заједничком осмишљавању програма који се интегришу у наставни план школе и музеја за наредну годину.

Заинтересованост деце за идентитет културног наслеђа свога места најбоље се показао у ОШ „Никола Тесла” у Кљајићеву, у коме су ученици након више организованих радионица у музеју, основали школски музеј од сопствених предмета. Градски музеј Сомбор је сваком ученику појединачно уручио захвалницу, чиме је потврдио и подстакао њихову идеју и труд.

Добра страна радионице

Музеј и школа се разликују у начину учења, али се међусобно допуњују. Чињенице и концепти у школи представљају се секвенцијално путем вербализма структуралним начином, док у музеју предмети стварају основу која укључује интересовања, идеје и искуства ученика.¹⁴ Програми међусобног допуњавања спајају добре карактеристике обе стране. Од велике важности је да се препозна сваки аспект образовања који доприноси целокупном искуству ученика. Музејска едукација намењена школској деци групише различите активности са сврхом посредника између школске групе и предмета, између младог људског бића и баштине, обезбеђујући експлицитну функцију посредовања и разрађујући дискурс у најразличитијим формама на што забавнији начин.¹⁵

Литература

- Berry Nancy. A Focus on Art Museums/School Collaborations, *The Official Journal of the National Art Education Association*, 51, 1998, 8–12.
- Gob Andre i Druge Neomi, *Muzeologija: istorija, razvoj i savremeni izazovi*, Beograd, 2009.
- Jelavić Željka, *Etnografski muzej – mjesto učenja o kulturi*, 2016, Preuzeto sa: https://www.academia.edu/31629687/EMZ_mjesto_ucenja_o_kulturi (21. 9. 2020)
- Milutinović, Jovana, Učenje u muzeju u svetlu Gardnerove teorije višestrukih inteligencija, У Рад Музеја Војводине, br. 50, 2008, 333–338.
- Milutinović, Jovana, Učenje u muzeju, У *Povijest u nastavi*, VIII (16 (2)), 2010, 217–229. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/82545> (21. 9. 2020).
- Станисављевић Владимира, Одељење за педагошки рад и односе са јавношћу, У *Споменица музеја Војводине 1847–1947–2017*, Нови Сад, 2017а.
- Станисављевић Владимира, Едукативни програми музеја Војводине, У *Рад музеја Војводине*, 59, 2017б, 169–179.
- Subotić, Irena Stvoriti i voleti publiku, У *Muzej i publika*, Pr. K. Žilber, Beograd, 2005, 5–32.

¹⁴ Nancy Berry, A Focus on Art Museum/School Collaborations, У *Journal Art Education* 51, 1998, 9.

¹⁵ Nav. delo G&D, *Muzeologija: istorija, razvoj i savremeni izazovi*.

Nevena Živadinović Kusonić

WORKSHOP OF THE CITY MUSEUM IN SOMBOR “MUSEUM IN A SUITCASE”

Summery

Informal learning on museum premises represents great potential in creating museum education that can, in turn, help develop personal interests and imagination, as well as encourage the process of understanding and appreciating one's cultural heritage. With the aim of forming and attracting the new and young audience, the Town Museum of Sombor promoted itself through numerous workshops named “The Museum in a Suitcase”. The workshops were based on presenting fascinating artefacts suitable for school lessons in every school of the municipality of Sombor, resulting in successful cooperation between the Town Museum and schools. What followed were educational programs on the museum premises. The advantage of having such workshops is the increase of interest in visiting the museum and preserving the cultural heritage among schoolchildren, especially those who come from the rural environment.

У ДОДИРУ СА

Сажетак: Пројекат „У додиру са” осмишљен је као део програма *Инклузија и Музеј* Музеја савремене уметности у Београду. Са намером да уметничко наслеђе 20. и 21. века учини приступачним слепим и слабовидим, пројекат је постао инспиративна интердисциплинарна платформа за разматрање могућности у оквиру медијације и интерпретације савремене уметности у музејском окружењу и испитивање метода у музеју. У пројекат су укључени студенти Факултета ликовних уметности у Београду, као и слепи и слабовиди суграђани. Кроз размену искустава, знања и идеја, студенти су израдили мултимедијалне интерпретације једанаест дела из збирки Музеја савремене уметности, представљене на изложби „У додиру са”.

Кључне речи: интерпретација, медијација, приступачност, социјална инклузија, слепи, музејска едукација, мултисензорно учење, савремена уметност

Музеји већ дуго гаје навике и праксу у понашању посетилаца приморавајући их да приликом обиласка музејске поставке говоре тихо, ходају полако, ситним корацима и пажљиво, готово као да се шуњају, пратећи одређену путању, без много лутања, питања и изненађења. Никако им није дозвољено да додирују изложене музејске предмете, већ само да их посматрају са „сигурне” дистанце. Ова правила их приморавају да јаче контролишу своја физичка тела, да ограниче покрете и реакције, а то се одражава на сам доживљај предмета који су изложени, па и саме изложбе, контекста и порука које изложба тежи да пренесе. Уз недостатак информација, појашњења и упутстава, који најчешће прати савремене музејске поставке, посетиоцу остаје само да се диви изложеним предметима, уместо да их разуме или искористи за сазнавање неких нових наратива и за учење.

Према Дејвиду Хаузу „један од најтиших трендова у новој музеологији јесте рехабилитација додира”.¹ Хауз примећује да се последњих деценија повећава интересовање о сензорном експериментисању у савременим кустоским праксама, као и међу истраживачима хуманистичких и социолошких наука. Он подсећа да су први музеји у 17. и 18. веку били конципирани по партиципативном и практичном моделу, односно да је додиривање ових ретких предмета имало, између

¹ David Howes, Introduction to Sensory Museology, *The Senses and Society*, vol. 9 No. 3 (2014), Milton Park, Abingdon, UK 2014, 259.

осталог, и терапеутско дејство. Посетиоци су били подстицани да додирују предмете и да их доживе у целости. Оснивањем првих јавних музеја, у 19. веку одустало се од оваквих уверења и музејски предмети су излагани само чулу вида. Ипак, крајем 20. века нови трендови у музеологији враћају такав манир у музејску праксу, кроз истицање важности интеракције, партиципације, ангажованости и дијалога публике са музејском колекцијом, са циљем сазнавања и коришћења музејских предмета као ресурса у едукацији. Под идејом нове музеологије и демократизације музеја, у фокус се ставља приступачност културном наслеђу и креирање простора за дијалог са публиком, подстиче се непосредна интеракција са наслеђем, отварање нових канала за директну комуникацију. Музеји постају отворенији ка публици, ка потребама најразноврснијих група публике, а ту је и инклузија, укључивање припадника такозваних маргинализованих група друштва. Када говоримо о приступачности музеја, музејских програма и садржаја најширој публици, у коју убрајамо и особе са различитим видовима инвалидитета, поред физичког приступа веома је значајно обезбедити и приступ значењу, односно интелектуални, концептуални и мултисензорни приступ, кроз адекватну медијацију и интерпретацију.

Фото бр. 1. Изложба „У додиру са“ у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)

Photo no.1 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

Музеј савремене уметности у Београду је на иницијативу кустоскиња Катарине Крстић и Сенке Ристивојевић развио пројекат *Инклузија и Музеј* као друштвено ангажовану вишегодишњу едукативну платформу. Циљ пројекта је да се обезбеди приступачност културном наслеђу за особе са различитим врстама инвалидитета, али и да се развије већа сензибилност у друштву за потребе ових суграђана. Рад са сваком појединачном групом захтева посебан

приступ и сагледавање специфичних потреба, што неизоставно подразумева сарадњу са стручњацима из различитих области. Након покретања програма за особе са менталним и интелектуалним тешкоћама, као и за особе оштећеног слуха, кустоскиње Музеја су се упустиле у авантуру тумачења визуелних уметности за слепе и слабовиде особе.

Прилагођавање визуелних музејских садржаја за слепа и слабовида лица није новост. Музеји се најчешће одлучују за израду тактилних дијаграма, реплика – рељефа и објеката намењених додиривању, а који су добијени машинским путем, 3Д штампом или радом на ЦНЦ машини. Овакви видови интерпретације се фокусирају на преношење цртежа и других ликовних форми уметничког дела. Међутим, када говоримо о савременој уметности, поред ликовних вредности, подједнако важна је и она наративна вредност, историјски, социолошки, политички контекст у којем је дело настало. Стога се веома брзо одустало од ове врсте репрезентације и тим се окренуо једном обухватнијем начину. Водећи се идејом да је свака уметничка збирка непресушни извор информација, наратива и знања, као и да је задатак музеја да те приче и значења учини доступним публици, а имајући у виду Хајнову теорију о „конструктивистичком музеју”² и искуственом учењу, настао је пројекат „У додиру са”. Ауторски пројекат кустоскиња Музеја, Катарине Крстић и Сенке Ристивојевић, изведен је у сарадњи са студентима вајарског одсека на Факултету ликовних уметности и њиховим менторима професорима Радошем Антонијевићем и Мрђаном Бајићем, уз несебичну помоћ Бориса Дончића из Савеза слепих и слабовидих Србије. Намера да се уметничка дела која се чувају у музејским збиркама приближе слепим и слабовидим особама била је узбудљив изазов и повод за отворено интердисциплинарно истраживање могућности интерпретације дела визуелних уметности. Овај подухват је отворио прегршт питања и интересовања, као и потенцијала на тему интерпретације ликовних уметности. Разменом искустава, знања и идеја међу учесницима остварен је интерактивни, мултимедијални полигон за тумачење и разумевање, али и истраживање и промишљање уметничког наслеђа које се чува у Музеју савремене уметности.

Укључивање студената уметности у пројекат била је промишљена и важна одлука. Зграда Музеја савремене уметности била је десет година затворена због радова на реконструкцији, па је тако и колекција Музеја, која је у тренутку затварања зграде Музеја бројала преко 8.000 уметничких дела, била недоступна. У току тих десет година Музеј је приређивао изложбе из своје колекције по различитим просторима у Србији и иностранству, али је недостајао изложбени простор који би се идентификовао са колекцијом, као и опсежна поставка која би понудила увид у музејски фонд. Ово је изузетно важно када се има у виду образовање нових генерација визуелних уметника и историчара и теоретичара

² Џорџ И. Хајн је свој модел „конструктивистички музеј” развио касних осамдесетих година 20. века. Према њему, знање је резултат човекове интеракције са светом, посетиочеве интеракције са музејским предметом или изложбом. Конструктивистичка теорија заговара учење путем искуства, активне партиципације и доживљаја.

уметности. Музејске збирке су значајне за успостављање културног континуитета, као референтна тачка у развоју једног друштва. Сви ми градиме то наслеђе и идентификујемо са њим. Веза и однос са културним наслеђем је нешто што дефинише наш идентитет и репрезентује друштво у којем је стварано. Стога је значајан задатак пројекта „У додиру са” било стварање простора за интеракцију студената Факултета ликовних уметности са уметничким делима, односно уметничким наслеђем које је настајало на подручју Југославије и Србије. У пројекту су учествовали студенти треће и четврте године вајарства, као и студенти постдипломских студија. Њима је наслеђе понуђено као комуникацијски чин, а пред њих је стављен задатак да тај чин пренесу даље, као нека врста медијума или канала.

У планирању пројекта, прихваћен је модел оријентисан ка процесу и који подржава сарадњу и јачање тима, односно заједнице у једном ширем контексту. Укључивање студената, младих уметника који су још у систему формалног образовања, али увелико у потрази за личним изразом и преиспитивању сопственог идентитета, настојало се да се Музеј отвори за нове и другачије експерименте. Уметничко дело, односно изложба као центар и примарни медиј комуникације у музеју³, јесте место где се дешава декодирање свих наратива и креирање нових искустава, а из којих се онда развијају теме за даље дискусије и промишљања. Задатак интерпретације и приближавања визуелних уметничких садржаја особама оштећеног вида покренуо је истраживање и отворио безброј нових питања. Овај задатак подразумевао је трансдисциплинарни приступ. Дејвид Дин интерпретацију дефинише као „чин или процес објашњавања или разјашњавања, превођења или презентовања личног разумевања о некој теми или предмету”.⁴ У случају пројекта „У додиру са”, то превођење или преношење информација дешава се са нивоа визуелног на нивое других сензорних надражаја и искустава; пажљиво и темељно, али у исто време, слободно и отворено, онако како то омогућава универзални језик уметности.

Објашњавајући конструктивистички приступ едукацији у музејима, Хајн каже да је знање резултат активне партиципације кроз интеракцију са предметом.⁵ Учење представља активан процес где посетилац у интеракцији са предметима добија сензорни инпут (надражај), на основу којег конструише значење. У уметничким музејима учимо од дела визуелних уметности. Као и у већини других музеја где је додиривање експоната још увек забрањено, највећи део података добијамо кроз визуелни надражај, односно гледањем. А шта се дешава када останемо ускраћени за то чуло, тај пријемник? Научили смо да верујемо да видимо очима, али заправо мозак је тај који опажа. Гледамо умом, а око је само један од канала којим сензорне информације долазе до нашег ума, где их даље обрађујемо. У оквиру науке о уметности, у својој расправи

³ David Dean, *Museum Exhibition: Theory and Practice*, London & New York 1994, 3.

⁴ Исто, 6.

⁵ George E. Hein, *Learning in the Museum*, London & New York 1998, 6.

под називом „Проблем стила у ликовној уметности” објављеној 1915. године, Ирвин Пановски каже да је гледање физиолошки процес примања визуелног стимуланса, оптички доживљај.⁶ Он наводи да „око као орган делује само као прималац форме, а не као стваралац форме”⁷, а да је за наше разумевање форме и стила задужен наш ум, односно интерпретација света како га видимо. Живимо у визуелном свету, слике су свуда око нас, и наш мозак непрестано ради на декодирању информација које прима путем нашег чула вида, што из традиционалних медија, што са билборда, апликација са наших паметних телефона, друштвених мрежа, интернета, реклама у изложбама радњи, у маркетинга и сл. Визуелна уметност је превазишла велики пут и од почетка 20. века труди се да нам пренесе поруке које нису одмах, а некада нису уопште видљиве нашем оку. Већ поменуто, сензорна музеологија користи се мултимодалношћу и мултисензорношћу, повезујући различите семиотичке ресурсе – језичке, визуелне, аудитивне, тактилне, како би се креирало, интерпретирало и комуницирало значење. Стога многи светски музеји креирају своје изложбе и садржаје обраћајући се физичком телу посетиоца са циљем стварања аутентичног искуства. Стимулишући афективне реакције, односно телесне надражаје које се јављају пре осећања, код посетиоца се ствара моментално искуство доживљено непосредно сопственим чулима.⁸

Додир је једно од чула које користимо за прикупљање информација, естетско уживање, успостављање односа и комуникацију. Додиром откривамо, истражујемо, сазнајемо. „Додир је увек узвратан, то је увек боравак на оној граници која истовремено дели и спаја двоје, а која због своје граничности не може да припада само једном”.⁹ Хаптика као научна и примењена дисциплина о додиру сагледава различите аспекте додиривања: од психолошког, техничког, филозофског, до уметничког. Савремена уметност се највише ослања на чуло вида и слуха (слика, инсталација, видео и аудио радови...), док су чула мириса, укуса и додир недовољно употребљена, иако могу бити веома битна у допуњавању или новом доживљају уметничког предмета.

⁶ Ирвин Пановски, Проблем стила у ликовној уметности, *Erwin Panofsky: Rasprave o osnovnim pitanjima nauke i umetnosti*, приредио и превео Зоран Гаврић, Београд, 1999, 55.

⁷ Исто, 55.

⁸ Jennifer Harris, *Turning to the Visitor's Body: Affective Exhibition and the Limits of Representation*, *ICOFOM Study Series – ISS*, 41 (2012), Paris 2012, 202.

⁹ Михаил Епштејн, *Филозофија тела*, Београд 2006, 43.

Фото бр. 2. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)
Photo no.2 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

Још један од важних аспеката приближавања ликовних садржаја особама које не виде јесте и аудиодескрипција. Као алатка приступачности за слепе и слабовиде, аудиодескрипција представља вид интерсемиотског превођења визуелних садржаја, односно знакова у вербалне знакове. Она служи да се визуелни садржај (филм, серије, позориште, опера, плес, перформанс, спортски догађаји, уметност) опише вербално и на тај начин учини приступачним особама оштећеног вида. Као почечи аудиодескрипције у литератури се наводи екфраза (грч. ἔκ-φρασις, ἔκ-φρασεως) која се у реторици античке Грчке користила да дочара изглед предмета о којем се говори, уз што детаљнији опис. Најчешће коришћен пример је опис Ахиловог штита у Хомеровој *Илијади*. У музејима, аудиодескрипција је значајна не само због приступачности, већ помаже да се код посетилаца развије живље, експресивније и маштовитије искуство.¹⁰ Овај вид превођења служи како слепима и слабовидима тако и видећима, јер пружа увиде у детаље које често знамо да превидимо, занемаримо. Основно правило аудиодескрипције гласи: „Говори оно што видиш”, а добар аудиодескриптор се може назвати „вербални објектив камере”.¹¹

Аудиодескрипција је код нас у спорадичној примени и може се рећи да није довољно искоришћена. Углавном се користи за адаптацију филмских пројекција и ту је пронашла примену захваљујући Удружењу слепих Хомер, које од 2005. године ради на пројекту адаптације и синхронизације филмова за особе са оштећеним видом. Удружење је адаптирало преко осамдесет филмова и организовало десет фестивала филмова за слепе особе, а у сарадњи са Радио-

¹⁰ Joel Snyder, Audio Description: the Visual made Verbal, *The International Journal of the Arts in Society*, vol. 1 No. 2 (2007), Champaign, Illinois, USA 2007, 102.

¹¹ Исто, 102.

телевизијом Србије у периоду од 2011. до 2013. године приказивани су адаптирани и синхронизовани филмови за слепе и слабовиде. Музеј савремене уметности је организовао једну овакву пројекцију документарног филма „Уметник је присутан” о животу и раду уметнице Марине Абрамовић, а у склопу изложбе њених радова под именом „Чистач”. У оквиру пројекта „У додиру са”, аудиодескрипција је послужила као важан дидактички метод.

Радови интерпретације¹² настали су у оквиру једне школске године. У току процеса рада, вођене су дискусије о уметничким делима из збирки Музеја, као и о искуству додира и размишљању прстима, повезивању искуства додира и других сензорних искустава са значењем уметничког дела. Тражећи одговор на питање свих питања – како интерпретирати и дочарати дело визуелног стваралаштва особи која не види – имали смо на уму да комуницирање значења и вредности уметничког дела захтева два аспекта. Први је физичка присутност у виду форме, композиције и материјалности; а други представља интелектуалну, емоционалну и духовну снагу дела. Сусрет ове две компоненте резултира креирањем сопственог доживљаја, променом коју то искуство сусрета са уметничким радом доноси у живот посетиоца. Уметност делује као катализатор за проматрање сопственог животног искуства и зато је значајно да дело комуницира информације о теми, уметнику, материјалима и техникама, као и о историјском и социјалном контексту у којем је настало. Кроз проток информација и размену искустава и доживљаја о делима из збирки Музеја између слепих и видећих особа постигнут је потпуни инклузивни приступ. Преиспитивања, дискусије, експерименти, све је то оно што стимулише креативност и што доноси резултате.

Музеј је овде сагледан као семиотички инструмент који нам помаже да откријемо, декодирамо, истажимо значења, наративе, да научимо нешто ново, а готово увек је то нешто о нама самима, о нашем идентитету. Тежећи да креирају изложбу као емоционално резонантну средину која ће подстаћи људе да буду агенти промена за себе и за своју околину, кустоскиње су бирале дела из збирки Музеја која носе идеју друштвене трансформације. Овај пројекат је сагледан као допринос ширењу те идеје, да све почиње од нас и да смо ми носиоци сваке. Пројекат је променио досадашње сагледавање музејске интерпретације уметности и улоге коју уметност има у друштву, а то је да буде путоказ, да нам покаже да смо ми ти који покрећу свет. Самим тим, изложба, као резултат тимског истраживања, истакла је важну улогу промене, али морамо прво да поверујемо у сопствену одговорност и сопствене моћи.

¹² У недостатку адекватне терминологије, „рад интерпретација” се намеће како термин за радове које су извели студенти како би пренели значења, односно интерпретирали уметничка дела из колекције Музеја особама које су слепе или слабовиде.

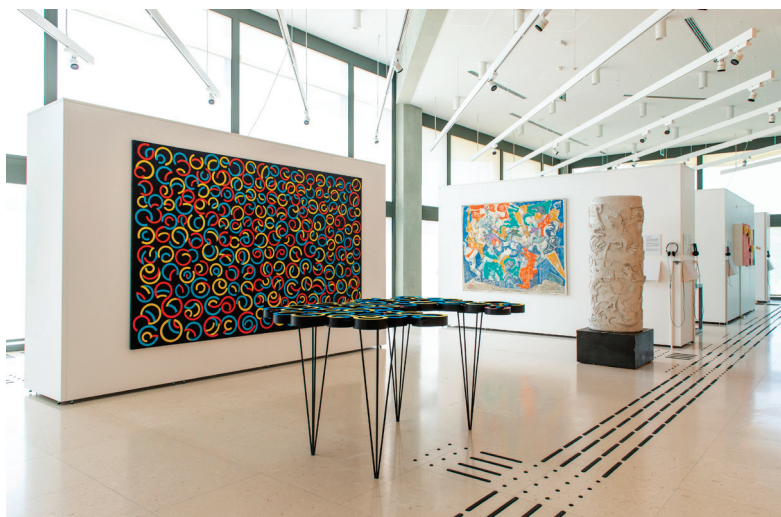

Фото бр. 3. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)
Photo no.3 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

Уметничко наслеђе из збирки Музеја савремене уметности је било веома инспиративно младим уметницима, а сам задатак им је дао слободу да изађу из формалних оквира скулптуре и објекта, којима су посвећени у оквиру својих студија на Факултету. Уметничка дела из збирки интерпретирани су користећи се разноврсним уметничким формама и медијима, од тактилних и аудио радова, до перформанса и просторних, амбијенталних инсталација.

Рад који је дочекивао посетиоце изложбе био је интерпретација слике Радомира Рељића „Чари рата” из 1964. године. Рељић је посебна и специфична појава у југословенској уметности. Слика представља често обрађиван Рељићев мотив ратника, који носи један сложенији интимни наратив. Наиме, Рељићев отац је био официр у војсци Краљевине Југославије и 1942. године је погинуо у обрачуна са комунистичком герилом. Аутор је тада имао само 4 године и ово враћање теми ратника за Рељића представља покушај да одржи успомену на оца, реферишући готово увек на шири контекст збивања у новијој локалној историји. Портретисани официр уместо лица има мету концентричних кругова, у уху има војничку трубу, која имплицира на војничку послушност, док је официрска униформа са еполетама једини идентификујући атрибут. Овим јаким симболима Рељић даје доказ да се прошлост може пренети без натуралистичких представа. Студенти Филип Ђукић и Никита Живановић определили су се за скулптуру, бисту официра, по узору на споменике народних хероја. Преносећи дводимензионалну представу у трећу димензију, дајући јој и тактилну сензибилност, они су „оживели” ту ироничну Рељићеву идеју о ратницима јунацима, без сопственог идентитета, жртве туђих идеологија.

Фото бр. 4. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)

Photo no.4 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

Дела двојице југословенских импресиониста Косте Миличевића и Рихарда Јакопича интерпретирана су амбијенталном инсталацијом и перформансом. Сliku „Маслињак” Миличевић је насликао на Крфу 1918. године где се опорављао после борби на Солунском фронту. Она представља медитерански предео са стаблима маслина, док се у другом плану назире војнички шатори, тек да подсети на ратне немире. Предео је дочаран комадом стабла маслине који је постављен на постамент и предвиђен да се додирује, а доживљају додатно доприносе звукови цврчака који допиру из звучника. Рад интерпретација је дело студента Константиноса Пателиса Милићевића. Катарина Бошковић је осмислила интерпретацију Јакопичеве „Месечине” и то кроз извођење песме „Пијем сам на месечини” кинеског песника Ли Баја.

Значајан део југословенског уметничког наслеђа су авангардне појаве, како с почетка тако и оне из друге половине 20. века. Инсталацијом тактилних колажа које су пратили аудио записи интерпретирани су фотограми Вана Бора, резултати надреалистичких експеримената. „Аксиоме” Зорана Поповића, перформанс из 1972. године, аутори Андреја Прокопијевић и Филип Ђукић представили су кроз тактилне рељефе и музику састава Пинк Флојд коју је Поповић користио у свом раду.

Како су авангардни покрети представљали трансформацију у свету уметности, студентски протести 1968. године су несумњиво били носилац једне од највећих социолошких и политичких трансформација у читавом свету. Томислав Петернек својим фотоапаратом забележио неке од иконичних сцена протеста студената у Београду. Петернек је у јуну 1968. године снимио фотографије београдских студената и њиховог сукоба са милицијом, што се види на фотографији из збирке Музеја „Студентски немири, Црвени универзитет”. Фотографија је на изложби интерпретирана предметима, транспарентима са исписом на Брајевом пис-

му, који гласи „Зар је важно шта пише”. Студент Лука Цветковић је тако истакао идеју транспарента као начина комуникације и слободе јавног говора. Петар Омчикус је читаву једну серију слика с почетка седамдесетих година прошлог века посветио немирима на улицама Париза из маја 1968. године. Рад интерпретација Омчикусове слике „Загонетка шлема II” из 1971. године био је један од најзапаженијих на изложби. На слици из колекције Музеја савремене уметности доминира збијена маса и волумени које чини анонимна група људи под шлемовима са истуреним палицама и штитовима. Слика је потпуно ишчишћена, наспрам групе фигура је чиста, сива позадина, без иједног детаља, као да се група налази у некој кутији, и тако збијена емитује тај набој, заједничку снагу уз јасне симболе снаге, режима, оружја и моћи. Осећај тескобе, нестабилности, репресије, немира и нелагодности, дочаран је просторном инсталацијом у виду тунела, теснаца кроз који је посетилац позван да прође. Њега ту са једне стране гурају полицијски шлемови и штитови који се користе за разбијање демонстрација, а са друге стране се суочава са мало мекшом потпором од сунђера која му не дозвољава да „побегне”. Доживљај употпуњују и звукови који наглашавају атмосферу уличних нереда. Оваква интерпретација, која делује на посетиочево физичко тело, подстиче оно што Харис назива *афект*.¹³ Проласком кроз тунел, може се осетити како се простор око физичког тела смањује, што производи осећај спутаности, отргнуте слободе, а додир изгребаних штитова¹⁴, као и потиска са друге стране, појачавају ту нелагоду иако постоји свест да се све дешава у простору Музеја. Додати још томе и звукове разбијеног стакла, тупих удараца, пучњева из ватреног оружја и топот стопала у трку – лако се пробуде сећања на нека слична лична искуства, некада проживљене ситуације, сцене насиља из телевизијског програма. Рад је извела студенткиња Марија Томић.

Фото бр. 5. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)
Photo no.5 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

¹³ Ј. Н, *нав. дело*, 202.

¹⁴ За потребе рада, опрема је позајмљена од полиције, тако да су ти штитови већ коришћени за спровођење силе над грађанима.

Слику Петра Лубарде, „Косовски бој” из 1953. године Богдан Ђукановић пренео је у рељеф у облику ваљка одакле се прстима може прочитати драма историјског догађаја који Лубарда приказује кроз ковитлац контура и обриса људи, коња, мачева и штитова. У гомили испреплетаних апстрактних облика назире се ратник с мачем у руци на пропетом коњу, фигура прободена мачем, глава коња са израженим чељустима, као прикази сукоба кроз замрзнуту акцију. Летак Пива Караматијевића „Сви на посао”, пример је социјалне графике који велича револуцију, изградњу и обнову послератне Југославије, приближен је публици кроз тактилни дијаграм и аудио рад. У звучном запису могу се чути песме које су певане на радним акцијама, а које изводе студенткиња Ана Маринковић са својим дедом, некадашњим бригадиром, док у другом запису њена баба приповеда како су се на једној од тих радних акција њих двоје упознали.

Интерпретација дела апстрактне уметности носи посебан изазов. На изложби „У додиру са” интерпретирана су две такве слике, Боре Иљовског и Ивана Табаковића. Обе су представљене тактилним инсталацијама уз употребу различитих текстура и материјала како би дочарале доживљај ових уметничких дела. Слика Иљовског „На црном пољу” из 1978. године презентована је рељефним исечком у који посетилац може да уђе и додиром доживи форму патерна¹⁵, геометризоване заобљене шаре. Иљовски је велики део свог стваралаштва посветио истраживању обрасца, а у овом случају то је облик прекинутог круга у три боје на црној позадини. На раду Јелене Мирковић свака боја назначена је различитом текстуром. Рад је намењен за тактилни доживљај, а понављајући шаблон се простире колико може рука да испружи, преносећи осећај бесконачности који нам доноси посматрање слике Боре Иљовског. Табаковићева слика „Светло, облак и лептир” из 1963. године такође је пренесена кроз тактилну интерпретацију, уз додатак мириса и извора топлоте који треба да дочарају нежност и мисаоност, позив на контемлацију, коју слика доноси посматрачу. Интерпретацију Табаковићевог дела је израдила Никита Живановић.

Још један рад који је интерпретиран перформансом јесу лавирани цртежи Владимира Миладиновића из серије „Rendered History” из 2012. године. У оквиру критичког промишљања улоге медија у обликовању јавног простора и мишљења током деведесетих година 20. века, уметник је прецизно прецртавао новинске странице са текстовима који прате ратне догађаје на тлу Југославије. Перформанс Катарине Јовановић Алфе подразумевао је читање новинске странице из Миладиновићевог рада.

Поред радова интерпретација који слепим и слабовидим приближавају свет визуелних уметности кроз материјале различитих текстура, аудио записе и ароме, изложбу у Музеју савремене уметности пратили су и други дидактички материјали – табле са легендама и објашњењима дела исписане крупнијим фонтом, намењене видећим и слабовидим особама, затим исти садржај на таблама штампаним Брајевом азбуком, као и звучни записи са описима дела и подацима о аутору и делу. Поред дидактике, веома важан сегмент, када се

¹⁵ На енглеском језику реч *pattern* значи шаблон, образац.

ради о обезбеђивању приступачности јесте и опремање простора тактилним тракама које омогућавају боље сналажење у простору и праћење изложбе.

Фото бр. 6. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)

Photo no. 6 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

За комплетније разумевање уметничких дела на изложби коришћена је и аудиодескрипција доступна у изложбеном простору на носачима звука, заједно са додатним информацијама о појединачном уметничком делу и аутору. Ови звучни записи су били расположиви и на апликацији *Guide Me*. Уз свако дело, у оквиру дидактичке табле, били су и QR кодови чијим читавањем се могло приступити аудио садржају, а исти кодови се налазе и у каталогу изложбе, и садржај је и даље доступан. Апликација је креирана и за Андроид и за ИОС уређаје, а настала је у оквиру тимског рада групе младих програмера и радника у ИТ сектору са жељом да своје знање и вештине искористе како би слепим и слабовидим особама помогли да се лакше сналазе у визуелном свету.

Изложбу у Музеју су пратиле радионице вајања које су биле осмишљене као вид дружења видеће публике и слепих и слабовидих посетилаца, а које су водили студенти вајарства, учесници у пројекту. Ове радионице, као и организовани разговори, вођења кроз изложбу, били су драгоцени за учеснике у пројекту јер су увек подразумевали живу расправу и размену утисака и искустава са посетиоцима. За време изложбе организована је и панел-дискусија „Перспективе аудиодескрипције визуелног садржаја намењене слепим особама” на којој су стручњаци из ове области разменили искуства и разматрали неопходне кораке у побољшању услова за живот особа са инвалидитетом.

Фото бр. 7. Изложба „У додиру са” у Музеју савремене уметности
(фото Бојана Јањић, МСУБ)

Photo no.7 Exhibition “In contact with” at the Museum of Contemporary Art
(Photo: Bojana Janjić, MSUB)

Рад на пројекту „У додиру са” донео је нова сазнања и увиде о одликама културних добара и начинима да се њихова значења ефикасније пренесу публици. Аспекти као што су мирис, текстура, осећај простора и окружења, звукови и амбијент, послужили су осмишљавању начина да се уметничко наслеђе 20. и 21. века интерпретира посетиоцима и широј јавности, а све кроз креирање средине за стицање нових доживљаја и искустава. Изложба уметничких дела из збирки Музеја и радова интерпретација студената вајарства, подстакла је да се музејски ресурси активирају за другачију друштвену примену. Они су постали доступни слепим и слабовидим посетиоцима, док су видећој публици пружили нове перспективе у сагледавању модерне и савремене уметности. Млади уметници су публици понудили један неуобичајени и иновативан начин да се уметничка дела из збирки сагледају слушајући, додирујући, у интеракцији са њиховим радовима. Ова изложба никако није имала намеру да буде објашњење радова из збирки, већ позив да се дела истраже и доживе другим чулима. Кроз сензорно, тактилно и аудитивно искуство подстиче се интимни дијалог са уметничким наслеђем, омогућава нам се да активирамо наше „унутрашње очи” и свој ум отворимо за нове перцепције, како бисмо боље сагледали могућности које нам нуди уметност. Као што нам учење страних језика помаже да боље разумемо свој матерњи, тако нас и гледање прстима учи да боље разумемо оно што видимо.

Изложба није дуго трајала, али је изазвала значајно интересовање. За то време, у Музеју је постојао полигон за учешће у учењу, за активирање физич-

ких тела посетилаца, што је онда ослободило и њихове умове, подстакло их на интимнији дијалог, а све је то заједно чинило сјајну атмосферу за трансфере знања. Нарочито су биле дирљиве и инспиративне посете ученика из Школе за ученике оштећеног вида „Вељко Рамадановић” из Земуна, али и других посетилаца. Према сведочењима суграђана оштећеног вида, за њих су овакви догађаји велики благослови, пошто их има веома мало.

Искуства пројекта „У додиру са” говоре да оно што музеји могу да ураде јесте да у оквиру својих изложби створе средину која подстиче укљученост, партиципацију посетилаца и то на најразличитије начине. Наравно да ће увек постојати људи који не желе да учествују, али желе да слушају и гледају са стране. На музејима је да посетиоцима пруже интелектуални и сензорни ужитак боравка у музеју, јер је то предуслов да приме поруке.¹⁶ Према Шоли, музеј је „и медиј и средство; постоји да би послужио као важан трансфер мудрости”.¹⁷

Литература

- Białostocki Jan, Erwin Panofsky (1892-1968): Thinker, Historian, Human Being, Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art, Vol. 4, No. 2 (1970), Amsterdam, Netherlands 1970, 68-89.
- Da Milano Cristina, Museums as agents of social inclusion, http://museummediators.eu/wp-content/uploads/2013/09/Museums-as-agents-of-social-inclusion_DaMilano.pdf (приступљено 27.10.2020. године)
- Dean David, Museum Exhibition: Theory and Practice, London & New York 1994.
- Епштејн Михаил, Филозофија тела, Београд 2006.
- Гомбрих Ханс Ернст, Уметност и илузија, Београд 1984.
- Harris Jennifer, Turning to the Visitor's Body: Affective Exhibition and the Limits of Representation, ICOFOM Study Series – ISS 41 (2012), Paris, France 2012, 199-210.
- Hein George E., Museum Education, zbornik radova: A Companion to Museum Studies, Oxford 2006.
- Hein George E., Learning in the Museum, London & New York 1998.
- Hooper-Greenhill Eilean (ur.), The Educational Role of the Museum, London & New York 2008.
- Hooper-Greenhill Eilean, Museums and Their Visitors, London 1994.
- Hooper-Greenhill Eilean, The Educational Role of the Museum New York 1999.
- Howes David, Introduction to Sensory Museology, The Senses and Society, vol. 9 No. 3 (2014), Milton Park, Abingdon, UK 2014, 259-267.
- Johnson Anna, Huber Kimberly A, The Museum Educators Manual. Educators Share Successful Techniques, Lanham, Maryland 2009.

¹⁶ Томислав Шола, Од образовања до комуникације, *Informatica museologica*, Vol. 19 No. 1-2 (1988), Загреб, 1988, 94.

¹⁷ Исто, 95.

- Крстић Катарина, Ристивојевић Сенка, У додиру са, Београд 2019.
- Кулић Бранка, Рандацо Ђузепе (ур.), Осети уметност. Интерактивно искуство у музејској едукацији, Нови Сад 2008.
- Leshchenko Anna, A visitor-centered approach: enhancing museology with perceptual theory, ICOFOM Study Series – ISS 42 (2103), Paris, France 2013, 154-160.
- Levent Nina (ur.), Pascual-Leone Alvaro (ur.), The Multisensory Museum: Cross-Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory, and Space, Lanham, Maryland 2014.
- Menezes de Carvalho Luciana, Scheiner Tereza, Museums of each one, museums of everyone: reflecting about ideas and possible practices for an effective dialogue, ICOFOM Study Series – ISS 42 (2013), Paris, France 2013, 71-82.
- Morsch Carmen, Angeli Sachs, Thomas Sieber (ur.), Contemporary Curating and Museum Education, Bielefeld 2017
- Панофски Ирвин, Ервин Панофску: Расправе о основним питањима науке и уметности, (приредио и превео Зоран Гаврић), Београд 1999.
- Randaccio Monica, Museum Audio Description: Multimodal and ‘Multisensory’ Translation: A Case Study from the British Museum, Linguistics and Literature Studies, vol. 6, No. 6 (2018), San Jose, California, USA 2018, 285-297.
- Randaccio Monica, Museum AD: A Transdisciplinary Encounter, International Journal of Translation 19 (2017), Trieste, Italy 2017, 187-206.
- Sartwell Marcia (ur.), The Accessible Museum. Model Programs of Accessibility for Disabled and Older People, Washington D.C. 1992.
- Silverman Lois H., The Social Work of Museums, London & New York 2010.
- Snyder Joel, Audio Description: the Visual made Verbal, The International Journal of the Arts in Society, vol. 1 No. 2 (2007), Champaign, Illinois, USA 2007, 99-104.
- Шола Томислав, Од образовања до комуникације, Informatica museologica, Vol. 19 No. 1-2 (1988), Загреб 1988, 92-95.
- Wood Elizabeth, Latham Kiersten F., The Objects of Experience: Transforming Visitor–Object Encounters in Museums, London & New York, 2014.
- Villeneuve Pat (ur.), Rowson Love Ann (ur.), Visitor-Centered Exhibitions and Education in Art Museums, London 2017.

Senka Ristivojević

IN TOUCH WITH

Summery

“In touch with” is the project designed to make the artistic heritage accessible to the blind and visually impaired. Eleven artworks from the collection of the Museum of Contemporary Art were presented to the audience accompanied by interpretations conceived and realized by the students of the Sculpture department at the Faculty of

Fine Arts in Belgrade. The students worked in a variety of artistic forms and media (from tactile, audio works, to performances and spatial, ambient installations) with the intent to faithfully convey the stories, meanings and experiences of the artworks from the Museum collection. In this way, the Museum aims to make its collection accessible in an innovative and interactive way. Along its way, the project has become an inspiring interdisciplinary platform for considering possibilities within mediation and interpretation of contemporary art and examining museum learning methods. For this modest experiment, the selected works from the collection deal with the concepts of social transformation. By highlighting these ideas, the aim is to create a space in the Museum that emotionally resonates with the viewer, reminding them of their ability to act as agents of change for themselves and for their environment. The sensory, tactile and audio aspects of the exhibition encourage the audience to activate their “inner eyes” and open their minds to new perceptions.

Владимира Станисављевић
Музеј Војводине
Нови Сад

БОТАНИКА ЗА ПРИНЦЕЗЕ И ВИТЕЗОВЕ ПРОЈЕКАТ САРАДЊЕ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ И ПУ „РАДОСНО ДЕТИЊСТВО” НОВИ САД

Сажетак: У раду је представљен заједнички интерактивни, интердисциплинарни и интергенерацијски едукативни пројекат Музеја Војводине и ПУ „Радосно детињство” намењен деци старијег предшколског узраста. У раду су представљене фазе креирања и реализације пројекта као и његова педагошка, теоријска, дидактичка и методолошка основа.

Кључне речи: музејска едукација, анимација, игра, креативност, културна баштина, интерактивност

Уважавајући чињеницу да је детињство један од најзначајнијих периода развоја детета, које карактерише изразити сензибилитет, маштовитост, радозналост, Одељење за педагошки рад и односе са јавношћу Музеја Војводине осмислило је нове видове комуникације са најмлађом публиком; едукативне пројекте који имају циљ да презентују културно наслеђе на атрактиван и иновативан начин. Музејска едукација усмерена на ширење музејске културе нашла је своју форму у заједничким пројектима Музеја Војводине и ПУ „Радосно детињство” у Новом Саду: *Ботаника за принцезе и витезове, Бајке и биљке, Од овце до ћилима, Од земунице до солитера, Мирис мога хлеба, Ко је жељан гледат позоришта, нек изволи доћи, не плаћа се ништа, Мајстор свог заната...*

Фотографија бр. 1: Овце
Photograph no.1: Sheep

Фотографија бр. 2: Од земунице
Photograph no. 2: From a dugout

Према мишљењу једног од најзначајнијих музеолога Берија Лорда (Barry Lord) „музејско образовање је трансформативно, афективно искуство у којем деца развијају своје ставове, интересовања, уверења или вредности у неформалном добровољном контексту”.¹ Музеј као специфичан ресурс знања може утицати на развој и образовање деце у најширем смислу. Едукативни програми Музеја Војводине промовишу другачије начине „долажења” до знања, уз већу динамичност и интердисциплинарност у процесу учења и поучавања. У поменутих програмима не инсистира се на количини, већ на квалитету знања, на усвајању нових замисли, развијању и ослобађању дечје маште, обезбеђивању радосних и незаборавних тренутака карактеристичних за детињство.

Нису се толико изменили концепти музеја колико су се проширили и усавршили видови образовања публике. Рад са најмлађима је осетљива област у коју мора бити укључено више стручњака и образовних институција, са циљем да код најмлађих подстакну формирање навика коришћења музеја као извора знања као и васпитавања будуће одрасле публике или конзумента културних садржаја.

Пројекат *Ботаника за принцезе и витезове* интерактивни је едукативни пројекат инспирисан настанком археоботаничке баште Музеја Војводине. Примерен је узрасној доби, мотивацији и интелектуалним особеностима деце предшколског узраста. Пројекат има за циљ да децу уведе у племенити свет уметности и културе, да их упозна са културном и природном баштином кроз разне облике стваралаштва и игре.

Осмишљен је тако да деци приближи делатност музеја, да упознају свет биљака, да развију осећај одговорности и љубави према природној и културној баштини, да развију еколошку свест, обогате речник и подстакне машту путем бајки – књижевне форме најпримереније деци поменутог узраста.

¹ Barry Lord, *The Manual of Museum Learning*, United Kingdom; Lanham, Plymouth, 2007, 17.

Овај едукативни пројекат промовише интерактивно учење и усвајање знања путем игре. Игра је средство, метод и циљ васпитања. Учење кроз игру једино је учење које је мотивисано и награђено задовољством. Деца уче спонтано истражујући, експериментишући, решавајући задатке, упућена су једно на друго, на комуникацију са музејским педагогом, са археоботаничарем. Игра је основни облик деље активности којом оно задовољава своје најприродније потребе за учењем и активношћу. Васпитна снага игре лежи у томе што она потпуно заокупља дете, стимулира чула и мобилизује вољу. У назначеном пројекту игра није само облик рада са децом и модел васпитања деце већ и средство упознавања богатог културног наслеђа.

Ексклузивност овог пројекта огледа се у његовој интердисциплинарности, будући да овај пројекат синтетизује сазнања из музеологије, археоботанике, екологије, упознавања природе, ликовне уметности и књижевности примерено предшколском узрасту.

Реч је о интергенерацијом едукативном програму који иако намењен деци, својим садржајем повезује више генерација: децу, родитеље, васпитаче, ликовне педагоге, музејске стручњаке те подразумева тимски рад у свим фазама пројекта.

Фазе реализације пројекта

Планирање рада са публиком дугорочна је и сложена активност, изузетно важан сегмент рада педагошке службе. Планирање се врши са интенцијом да музејски програми буду део дугорочне и систематске образовне политике која ће у процес планирања укључити све кориснике музејских услуга.

Кишовар Иванда расправљајући о партнерству јавних институција школа и музеја у едукацији претпоставља „жељу заједничког рада свих судионика пројекта на стварању, развијању, дизајнирању и имплементирању програма, којем заједно теже”.² У том смислу су музејски педагог, археоботаничар и ликовни педагози ПУ приступили планирању – осмишљавању пројекта.

У првој фази осмишљена је тема пројекта, одређено је повезивање теме са бајкама, прецизиран је деци допадљив и инспиративан назив програма. У овој фази планиране су подтеме унутар главне теме, прецизиран је креативни део програма, испланирани су едукативни кораци што подразумева комбиновање образовних, анимативних и забавних елемената програма.

Такође, важно је одредити потребан материјал за креативно изражавање и едукацију најмлађих, дидактичко учило, време трајања активности и величину групе.

² Kisovar Ivanda, *Музеји и школе партнери у образовању*, : Pedagogy and the Knowledge Society vol.2, Collected papers of 2nd Scientific Research Symposium Zadar, Croatia, доступно на: <http://www.ufzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2010/09/Pedagogy-and-the-Knowledge-Society-vol.2.pdf>

Фотографија бр. 3: Учило
Photograph no.3: Teaching aid

Потребно је најпре испланирати припрему изложбе дечјих радова и медијску презентацију исте.

Друга фаза подразумева презентацију програма стручном тиму ПУ „Радосно детињство” и стручном тиму Музеја Војводине, презентацију пројекта васпитачима и њихову едукацију за реализацију програма и припрему деце.

Трећа фаза односи се на реализацију пројекта.

Четврта фаза подразумева осмишљавање поставке и дизајна изложбе дечјих радова у Музеју.

Пројекат се реализује у једној неформалној средини и опуштеној атмосфери: у музеју, у археоботаничкој башти, вртићима.

Теоријски и креативни део пројекта

Пројекат је методолошки примерен узрасту предшколске деце, а конципиран је са теоријским и практичним делом. Теоријски део је усмерен на стицање знања, док се практични део базира на савладавање техника ликовног израза и стицања других специфичних вештина кроз игру.

У оквиру теоријског дела пројекта деца усвајају основна сазнања о музеју, музејској делатности, експонатима у вези са темом. Креативни део пројекта подразумева уметничко изражавање деце у вртићу и у музеју.

Реализација пројекта

У музеју

Сусрет са најмлађима у Музеју Војводине у оквиру пројекта *Ботаника за принцезе и витезове* за многе је значио први пут у музеју, прву посету музеју, упознавање са кустосом педагогом, кустосом археоботаничрем, прво сазнање шта раде музеји, шта може бити музејски предмет, како предмети долазе у музеј, шта нам они причају, како изгледа музејска изложба? Била је то zgodна прилика да се упознају са правилима понашања у музеју у пријатној и опуштеној атмосфери.

Анимација и разгледање археолошког дела изложбе

Деца су са великим занимањем разгледала археолошки део сталне поставке који приказује: како су се људи хранили у праисторији (камено, бакарно, бронзано доба), какав је био биљни и животињски свет, какве су биле прве алатке за сечу биљака, посуде за чување и припрему хране, алатке за обраду земље, како су изгледале статуете – праисторијска божанства посвећена култу плодности? Након вођеног разгледања уследила је анимација деце применом методе симулације ситуације потраге за биљкама и израде првих посуда.

Фотографија бр. 4: Симулација
Photograph no.4: Simulation

Овај део програма био је инспирација за разговор уз видео презентацију о живој и неживој природи, о биљном свету који нас окружује, о томе како се гаје, негују, размножавају и штите биљке.

Анимација на археолошком делу сталне поставке представљала је увод у наставак дружења са музејским педагогом. Заједничко читање и причање бајки

у којима се појављују биљке резултирало је одушевљењем деце. Са великим заносом деца су слушала бајке *Јоца и чаробни пасуљ*, *Трноружица* и *Принцеца на зрну грашка* у којима се поред принцеца и витезова појављују и необичне биљке које данас расту у археоботаничкој башти Музеја Војводине. Уживљавајући се у судбине њихових јунака и маштајући о чаробним биљкама, деца су размишљала како да утиске из Музеја преточе у слику, игру, креативни рад.

Фотографија бр. 5 Деца слушају
Photograph no.5: Children are listening

У археоботаничкој башти

Одлазак у археоботаничку башту представљао је велико узбуђење пошто су најмлађи открили откуд биљке из бајки у археоботаничкој башти. Тамо су

деца упознала стручњака археоботаничара, који им је представио праисторијске биљке којима су се праисторијски људи сладили, биљке којима су се лечили, потом биљке којима су се бојиле тканине, корове с којима су се преци мучили. У археоботаничкој башти деца су научила још једну бајку, *Чаробни лончић*, и опробали се у раду у башти: сејали нове и заливали постојеће биљке.

Фотографија бр. 6: Археобашта
Photograph no. 6: Archeo garden

У вртићу

Инспирисана догађајима у Музеју деца предшколске установе „Радосно детињство” у Новом Саду у својим вртићима, према својим афинитетима одабрала су диференциране задатке: припрема представе – драматизација бајке, израда сценографије – израда кулиса, израда костима из бајки, чаробних биљака, илустрације бајке, садња биљака, израда и украшавање саксија. У овом делу пројекта укључили су се и родитељи деце.

По инструкцијама ликовног педагога и васпитача настајале су кулисе, костими, мале баште, илустрације и драматизације бајки.

Фотографија бр. 7: Активност у вртићу
Photograph no.7 : Kindergarten activity

Фотографија бр. 8: Активност у вртићу 1
Photograph no. 8: Kindergarten activity 1

Изложба у Музеју Војводине

Цео овај пројекат резултирао је изложбом креативности и стваралаштва. Заносне принцезе, храбри витзови, чаробне биљке, чудесне кулисе из бајки и дечје маште, изложени су у простору Музеја, а на свечаном затварању изложбе изведена је представа *Трнова ружица*.

Фотографија бр. 9: Изложба
Photograph no. 9: Exhibition

Фотографија бр. 10: Отварање
Photograph no. 10: Opening

Пројектом *Ботаника за принцезе и витезове* (са учешћем 36 предшколских група, 72 васпитача, 5 ликовних педагога, 1 музејског педагога и 1 археоботаничара) постигнути су следећи циљеви:

Образовни: у неформалном контексту, на занимљив начин, деца су усвојила основне музеолошке појмове: музеј, кустос, музејски предмет, делатност музеја; стекла елементарна сазнања о расту и неговању, размножавању биљака, њиховој заштити и чувању.

Формативни задаци: Код деце је подстицана креативност и развијан сензибилитет за уметничко изражавање, развијана машта и богаћен речник, утицано је на буђење културних потреба, интересовања, навика посећивања институција културе.

Васпитни задаци: Кроз едукацију прилагођену интересовањима деце подстицан је развој еколошке свести, развој осећања и одговорности према културној и природној баштини.

Без теоријског појашњења осврнућемо се на дидактичко-методичку основу пројекта, наводећи и принципе примењене у реализацији пројекта. Најзаступљеније су свакако вербалне методе: монолошке: метода излагања, метода тумачења и приликом интерпретације поставке; дијалогске: метода разговора и њене варијације: хеуристичког разговора и метода драматизације – односи се на драматизацију бајки. Примењене су и аналитичко-синтетичка и метода посматрања: посматрање и описивање делова биљке, музејских експоната, док су експериментално-демонстративне методе примењене приликом експеримента с белим цветом и током симулације израде алатки и посуда. Метода практичног рада примењена је у археоботаничкој башти и вртићима.

У реализацији програма испоштовани су следећи дидактички принципи: принцип очигледности, принцип систематичности и поступности. Експлицитне методе поучавања прилагођене узрасту, примењене у овом пројекту, варирају укључујући прилике за игру, интеракцију, истраживање, експериментисање, креативно решавање проблема и креативно изражавање.

Нов начин едукације на граници учења и забаве развија чула, машту, доживљај, визију, реаговање детета. Примена различитих организационих форми, различитих метода и облика рада, избор интересантних тема и њихово повезивање са бајкама кључни су за мотивацију и успех програма. Важну димензију рада представља маштовитост реализатора програма, едукатора, која утиче на активност и сензибилитет васпитаника. Едукатор у овом програму све мање има улогу приповедача, а све више улогу аниматора, особе која децу укључује и води, мотивише и едукује, са пуно стрпљења, педагошког такта, инвентивности и маштовитости. Интерактивним односом едукатора и детета постиже се осећање међусобног поверења и слободе која дете подстиче на изражавање својих жеља, идеја, намера, решења, креативности, маште па чак и талента. Интерактивно учење на методички уобличеним саржајима, уз правилно дозирање и занимљиву информацију утиче на кооперативност детета и жељу за стицањем знања. Облици рада са „малима” предшколског и школског узраста било да је у питању сликање, цртање, моделовање, певање, писање, причање прича,

рецитоване, драмско приказивање, и сложенији програми чији су реализатори деца, педагози, васпитачи, имају заједнички императив – да дете не сме да буде пасиван слушалац, већ активан учесник. Најуспешнији програми су они који код деце изазивају сензацију и остварање дечје имагинације.

Највеће промене у домену рада музеја начињене су у области комуникације и едукације која се огледа у све већој фокусираности на публику, на њене унутрашње потребе и потенцијале. Стога су и едукативни програми и садржаји Музеја Војводине осмишљени са циљем не само подстицања посете, већ и комуницирања са различитом публиком: од најмлађе, која се васпитава за музеј; преко младе публике, жељне нових подстицаја и сазнања; до зреле и старије публике, која чува и негује традицију.

Ово наравно не значи умањење значаја основне музејске делатности већ прилагођавање савременим светским трендовима и интересовањима данашње публике, која мора да буде посебно мотивисана да дође у музеј. Пратећи све ове захтеве времена музеј постаје динамична институција едукације, забаве, изазова и инспирације.

Закључак

Назначени пројекат осмишљен је настанком археоботаничке баште Музеја Војводине. Представља успешан пример едукације најмлађих са циљем приближавања институција музеја као места учења у неформалном контексту и анимирања за даљу партиципацију у културном животу институције. Промо-више интерактивно учење и интердисциплинарно усвајање знања путем игре, открића и креативног стваралаштва. Базиран је на теоријским достигнућима музејске педагогије и уважава потребе и потенцијале ове категорије конзументна културних садржаја. Чињеница је да су највеће промене у домену рада музеја начињене у области комуникације и едукације која се огледа у све већој фокусираности на потребе различите публике.

Литература

- Barry Lord, *The Manual of Museum Learning*, United Kingdom; Lanham, Plymouth, 2007.
- Kisovar Ivanda, Музеји и школе партнери у образовању: *Pedagogy and the Knowledge Society vol.2*, Collected papers of 2nd Scientific Resarch Symposium Zadar, Croatia.
- Владимира Станисављевић, Едукативни програми Музеја Војводине, *Рад Музеја Војводине*, 59, 2017, Нови Сад, 169–180.

Vladimira Stanisavljević

BOTANY FOR PRINCESSES AND KNIGHTS

Summery

The project presented here was being formulated with the creation of archaeobotanical garden in the Museum of Vojvodina. It represents a successful example of education of the youngest, bringing the Museum closer to them, as a place of informal learning and cultural animation, for the sake of their future participation in the life of an institution. The project also promotes interactive learning and interdisciplinary knowledge adaptation through playing, discovering and creativity. It is based on the theoretical achievements of the museum pedagogy and respects the potentials and needs of this category of cultural content consumers. The fact is that the major changes in the work of the museum have been made in the field of communication and education and are being reflected in the rising needs of different kind of audience.

ШКОЛСКИ ЧАСОВИ У ГАЛЕРИЈИ Примери добре праксе

Сажетак: Овај рад има за циљ да покаже неколико примера добре праксе у оквиру сарадње Галерије слика „Сава Шумановић” и основних и средњих школа у Шиду, односно реализованих пет школских часова по корацама. Школски часови у Галерији осмишљени су тако да деца уче изван учионице окружена очигледним наставним средствима – уметничким делима Саве Шумановића. Сваком уметничком делу приступили смо из угла едукације: повезали смо уметничко дело са наставним садржајем издвојених наставних јединица у корелацији са школским предметима: ликовна култура, српски језик и књижевност, свет око нас, природа и друштво, историја, цртање, сликање, вајање, музичка култура и математика.

Кључне речи: Галерија, школа, школски часови у Галерији, амбијентално учење

Увод

Галерија слика „Сава Шумановић” у Шиду (у даљем тексту Галерија) основана је 1952. године на основу даровног уговора између сликареве мајке, Персиде Шумановић, и града Шида којим је она поклонила граду легат од 417 слика свог сина. У непосредној близини Галерије налази се Спомен-кућа Саве Шумановића (даље Спомен-кућа), кућа у којој је сликар провео своје детињство и последњих десет година живота. И Галерија и Спомен-кућа су места где планирамо и реализујемо све облике педагошког рада. Педагошки рад реализујемо кроз:

- креативне радионице (програм намењен деци предшколског и школског узраста);
- школске часове у Галерији (школски часови за децу и младе школског узраста);
- породични дан (програм заједничких посета родитеља односно чланова породице и деце);
- ђачке екскурзије (организована вођења прилагођена узрасту ђака).

Зашто школски час у Галерији? Наша намера је да ученицима омогућимо да активно уче изван учионице, у новом амбијенту, окружени очигледним наставним средствима – уметничким делима Саве Шумановића. Сваком уметничком

делу приступили смо из угла едукације: повезали смо га са наставним садржајем издвојених наставних јединица и наставних тема у корелацији са школским предметима: ликовна култура, српски језик и књижевност, свет око нас, природа и друштво, историја, цртање, сликање, вајање, музичка култура, математика и предложили просветним радницима да их реализују у Галерији или Спомен-кући. Сарадња са школама добро је успостављена: од контакта са просветним радницима, договора, планирања до саме реализације часа. Пре саме реализације часа кустос педагог одабере једно или више уметничких дела (очигледна наставна средства), дефинише циљ, задатке и кораке по којима ће час бити реализован. Затим следи договор са учитељима /наставницима о начину припреме и реализације часа у Галерији, подели задужења, утврђивање метода и облика рада, техника и материјала за рад као и пратећег материјала. Кустос педагог припрема пратећи материјал који ће ученике заинтересовати за одабрано дело и мотивисати за даљи рад. Следи реализација часа у Галерији која се поклапа са артикулацијом часа у школи. Уводни део часа почиње вођењем кроз сталну поставку или изложбу. Ученици посматрају одабрано уметничко дело и уз унапред припремљене инструкције кустоса одговарају на питања, загонетке или питалице, постављају питања, решавају задатке на радном листу, укрштенице, састављају слагалице. Следи централни део часа односно практичан рад ученика. У завршном делу часа ученици разговарају о реализованом задатку са наставником и кустосом педагогом. Након сваког реализованог часа следи евалуација коју одвојено раде просветни радници и кустос педагог у складу са својим планом и очекивањима.

Како мотивишемо ученике за рад? Да бисмо мотивисали ученике за рад током централног дела часа, у договору са наставницима и учитељима, одаберемо одговарајући пратећи материјал чији су задаци осмишљени као методички елементи за стицање знања. Кустос припрема задатке у оквиру пратећег материјала водећи рачуна о наставној теми, садржају, о предзнањима и узрасту ученика и сложености задатака. Пратећи материјал у Галерији чине:

- радни листови (питања са понуђеним одговорима);
- слагалице;
- игра меморије;
- детективске карте;
- фотографије делова намештаја у Спомен-кући;
- питалице и загонетке;
- укрштенице;
- задаци оријентисани на цртеже (*Повежи детаљ и слику, Заокружи шта не припада*).

У периоду од 2013. до 2019. године Галерија је развила добру сарадњу са основним школама „Бранко Радичевић” и „Сремски фронт”, Гимназијом „Сава Шумановић” и Средњом техничком школом „Никола Тесла” у Шиду. Позитивни примери часова одабрани су да покажу приступе у реализацији школских часова у Галерији. Наша намера није била да се бавимо теоријском основном образовног рада у Галерији већ да укажемо на неколико примера из праксе.

Примери добре праксе

1. Час

Наставни предмет: ликовна култура

Разред: шести, ученици Основне школе „Бранко Радичевић” у Шиду

Наставна тема: *Текстура*

Наставна средства: уметничко дело Саве Шумановића *Млади пар на клупи у граду, 1929*, уље на платну

Циљ: развијање ликовно естетске осетљивости за текстуру као и посматрање и естетско доживљавање уметничког дела

Сценарио часа по корацима:

Уводни део часа

1. Ученици посматрају одабрану слику и одговарају на питања о текстури

Централни део часа

1. Практичан рад ученика: дорада и преобликовање детаља одабране слике комбиновањем различитих материјала и техника

Завршни део часа

2. Анализа заједничког рада

3. Евалуација

Ток часа: У уводном делу часа кустос упознаје ученике са одабраним уметничким делом *Млади пар на клупи у граду*. Очекује се да ученици утврде знање о текстури пред уметничким делом. Кустос описује сцену на слици и подстиче ученике на разговор питањима: *Шта је текстура? На који начин сликар изражава текстуру? Како сликар постиже глатку/храпаву текстуру? Шта све утиче на грађу слике?* Следи централни део часа, односно практичан рад: ученици комбинују различите материјале и технике с циљем да на свој начин заврше детаљ Шумановићеве слике. У завршном делу часа следи разговор о реализованом задатку.

Исходи / Добити: ученици ће утврдити основна знања о текстури и упознати се са средствима и материјалима ликовног изражавања и обликовања код колаж технике.

Прилог 1. Час ликовне културе у Галерији с ученицима шестог разреда ОШ „Бранко Радичевић” у Шиду (Фотографија: Документација ГССШ)

2. Час

Наставни предмет: Српски језик и књижевност

Разред: трећи, ученици Средње техничке школе „Никола Тесла”

Наставна тема: *Лексикологија*

Наставна средства: Породична писма Саве Шумановића

Циљ: проналажење основних елемената језичке културе у рукописима (породичним писмима) Саве Шумановића који припадају националној културној баштини

Сценарио часа

Уводни део часа

1. Вођење кроз Спомен-кућу: разговор о начину живота једне грађанске породице почетком прошлог века уз подсећање на најважније елементе биографије уметника

Централни део часа

2. Читање гимназијских писама Саве Шумановића упућених родитељима
3. Анализа садржаја писама: познавање правописне норме, етичност и естетичност
4. Ученици наводе непознате и необичне речи у писмима (истраживачки рад ученика) и исписују скраћенице, жаргонизме и емотиконе које користе у савременој комуникацији
5. Ученици пишу поруку родитељима или блиској особи од којих су тренутно далеко

Завршни део часа

6. Читање порука које су написали на разгледницама

Ток часа: У уводном делу часа ученици са кустосом обилазе Спомен-кућу, у којој је сликар провео детињство и последњих десет година живота. Кроз разговор о аутентичном намештају поновљамо основне биографске податке сликара: *Где је рођен Сава Шумановић? Када се са породицом вратио у Шид? Где завршава основну школу/ гимназију? А где је студирао? Када се вратио у Шид из Париза? Ко је била Ема? Где проналази инспирацију за своје слике током последње деценије?* Следи централни део часа када кустос чита сликарева гимназијска писма, а затим поставља питања (уметник је био приближно истих година као ученици): *На који начин се обраћа својим родитељима на почетку сваког писма? Како описује наставнике/ другарице? Да ли сликар поштује правописну норму? На који начин ви комуницирате са родитељима када сте далеко? Да ли често шаљете СМС поруке? Које речи користите приликом писања порука?* Следи централни део часа који реализујемо са професором књижевности: понављање основних елемената језичке културе с освртом на жаргонизме и језик младих. Ученици исписују на флип-чарт табли речи које користе у савременој комуникацији; у другом делу часа сваки ученик добија разгледницу на којој пише кратку поруку родитељима од којих су тренутно

далеко. У завршном делу часа читамо шта су написали родитељима и анализирамо садржаје њихових порука.

Очекивани исходи: ученици се упознају са породичним (гимназијским) писмима Саве Шумановића кроз истраживачки рад; успостављају паралелу између некадашњег начина преношења информација и савремене интернет комуникације с посебним освртом на жаргон (речник младих).

Прилог 2. Час српског језика у Спомен-кући са ученицима СТШ „Никола Тесла” (Фотографија: Документација ГССШ)

3. Час

Проблем који се обрађује. Реализација пројекта *У свету слика* планиран је по фазама као двочас у оквиру наставних предмета ликовна култура и свет око нас.

Етапе пројекта *У свету слика*:

- ликовна култура; наставна тема *Облик*;
- свет око нас, наставна тема *Прошлост мог краја*;
- презентација пројекта родитељима.

Наставни предмет: Ликовна култура

Разред: Први разред, ученици Основне школе „Бранко Радичевић”

Пројекат: *У свету слика*

Наставна тема: *Облик*

Наставна средства: Одабрана уметничка дела *Мртва природа, уље на платну, 1938*, и *Разнобојне лале у вази, уље на платну, 1941*

Циљ: упознати ученике са ликовним мотивом мртва природа

Сценарио часа по корацима:

Уводни део часа

1. Разговор кустоса и ученика о одабраним уметничким делима (мотивација)
2. Одлазак у простор предвиђен за рад и подела радних листова
3. Решавање две групе задатака, који су по сложености прилагођени нивоу знања
4. Решавање задатка на другом радном листу
5. Анализа решених задатака

Централни део часа

6. Практичан рад деце по групама: дорадити детаљ слике Саве Шумановића пастелним бојама – кредама у боји на свој начин

Завршни део часа

7. Анализа радова

Ток часа: После добродошлице и понављања правила понашања у музејима, кустос води децу до одабраних уметничких дела и питањима их наводи на разговор о сликама: *Шта је мртва природа? Каквог су облика јабуке/чинија? Шта је испод сребрне чиније? Каквог је облика сто? Наведите природне / вештачке облике на слици?* Следи одлазак у простор за рад и подела радних листова: први радни лист је у корелацији са математиком: *Колико лала има у вази? Колико би било лала у вази ако додамо три жуте лале? Колико има жутих/ црвених лала?* На другом радном листу (црно-бела репродукција одабраних дела) ученици ће оловкама у боји обележити облике које препознају. После анализе решења задатака следи централни део часа који је предвиђен за практичан рад: ученици пастелним бојама и оловкама у боји дорађују детаљ слике. У завршном делу часа разговарамо о радовима: групе саме одреде свог представника који свима објасни како су и зашто баш тако дорадили свој детаљ слике и да ли су поштовали карактеристике пастел боје.

Исходи/ Добити: ученици се упознају са ликовном техником пастел; препознају и наводе природне и вештачке облике на одабраним уметничким делима; стичу основна знања о груписању облика у простору

Прилог 3. Пројекат *У свету слика* са ученицима првог разреда ОШ „Бранко Радичевић” (Фотографија: Документација ГССШ)

4. Час

Наставни предмет: Свет око нас

Разред: први, ученици Основне школе „Бранко Радичевић”

Наставна тема: *Прошлост мог краја*

Наставна средства: Конкретни трагови прошлости (употребни предмети у породичној кући Саве Шумановића)

Циљ: Истраживање појединих аспеката прошлости (прошлост породице и Шида) односно упознавање са породичном кућом Саве Шумановића и животом једне грађанске породице у нашем граду

Сценарио часа по корацима:

Уводни део часа

1. Вођење кроз Спомен-кућу и разговор о намештају и употребним предметима

Централни део часа

2. Подела ученика у групе и подела задатака по групама

3. Истраживачки рад ученика

Завршни део часа

4. Анализа радова: представници група читају решења задатака

5. Такмичење у игри школице у дворишту Спомен-куће

Ток часа: У уводном делу часа ученици обилазе Спомен-кућу, кустос их подстиче питањима на разговор: *Када је саграђена ова кућа? Да ли је било удобно спавати у овом кревету? Чији су иницијали на јастуцима у сликаревој спаваћој соби? Да ли нешто недостаје у кући? Да ли бисте волели да живите у оваквој кући?* Следи централни део часа и подела ученика по групама. Свака групе добија свој задатак; прва група: *разврстати намештај по просторијама и уписати у табеле*, друга група: *на Шумановићевој школској фотографији утврдити колико је било ученика, како су ученици обучени, које народне ношње носе деца, описати школско двориште*; трећа група: *именовати предмете у сликаревом атељеу*. Ученици решавају задатке по групама. Представници група затим читају решења задатака. У завршном делу часа организујемо такмичење у игри школице.

Исходи/ Добити: ученици препознају и именују конкретне трагове прошлости: атеље, делове намештаја, употребне предмете; пореде школу некад и сад на основу школских фотографија Саве Шумановића и праве паралелу о слободном времену и играма деце некад и сад.

Прилог 4. Реализација часа у Спомен-кући са ученицима првог разреда ОШ „Бранко Радичевић” (Фотографија: Документација ГССШ)

5. Час

Наставни предмет: српски језик и књижевност

Разред: трећи, ученици Гимназије „Сава Шумановић”

Наставна тема: *Модерна у европском контексту*

Наставна јединица: *Симболизам*

Наставна средства: уметничко дело *Скица за Пијани брод*, 1927, уље на картону

Циљ: компаративна анализа симбола на *Скици за Пијани брод* Саве Шумановића и у поеми *Пијани брод* Артура Рембоа

Сценарио часа по корацима:

Уводни део часа

1. Вођење кроз сталну поставку с кратким освртом на биографске податке из тог периода
2. Разговор кустоса и ученика о одабраном уметничком делу
3. Анализа *Скице за Пијани брод* Саве Шумановића

Централни део часа

4. Подела ученика у групе
5. Подела задатака по групама (радни листови са питањима)
6. Осврт на друштвено историјски контекст у ком је слика / поема настала
7. Истраживачко читање поеме *Пијани брод* Артура Рембоа
8. Разговор о истраживачком раду и излагање на флип-чарт табли

Завршни део часа

9. Дискусија на нивоу одељења

Ток часа: У уводном делу часа кустос подстиче ученике на разговор о уметничким делима која је Шумановић насликао и донео са собом из Париза: *Шта све сазнајемо док посматрамо слике које је уметник донео са собом из Париза? Ко је била Кики? Које су сликареве омиљене теме у Паризу? Како се потписује?* Пред Скицом за *Пијани брод*: *Који је твој први утисак о слици? Шта на слици није реално? Који детаљ привлачи твоју пажњу? Каква је композиција? Наведите контрасте. Којим ликовним средствима су наглашене супротности на слици?* Током централног дела часа, који води професор књижевности, ученици читају и анализирају поему *Пијани брод* Артура Рембоа (групни рад), наводе симболе, пореде симболику мора, морнара, брода, буре, олује у поеми и на Шумановићевој Скици за *Пијани брод*. У завршном делу часа у оквиру дискусије на нивоу одељења ученици праве паралелу животних вредности некад и сад изражене апсолутном метафором *navigatio vitae*.

Исходи/Добити: ученици се упознају са карактеристикама модерне на примерима различитих уметности (наводе сличности и разлике); повезују елементе поетике модерне и стилских одлика са конкретним уметничким делом; утврђују друштвено-историјски контекст када је настало уметничко дело поема/ слика

Прилог 5. Школски час српског језика и књижевности са ученицима Гимназије „Сава Шумановић” (Фотографија: Документација ГССШ)

Закључна разматрања

Од самог почетка педагошког рада у Галерији слика „Сава Шумановић” у Шиду, 2013. године, кустос педагог у континуитету планира и осмишљава креативне радионице и часове у оквиру којих се обрађују ликовне, историјске, књижевне и културолошке теме и води документацију рада. У процесу планирања и осмишљавања радионица и часова води се рачуна о одговарајућем приступу најмлађој публици. Све радионице и часови документовани су фотографисањем учесника и њихових радова.

Шта смо постигли сарадњом са школама?

- ученици уче у новом окружењу, окружени уметничким делима;
- учесници радионица и часова у Галерији свој доживљај уметничког дела изражавају кроз игру, покрет, цртање и разговор;

- вођења кроз сталну поставку прилагођена су деци и младима;
- ученици уче властитим темпом, реализују задатке самостално и у групи, запажају, уочавају, упоређују, закључују, развијају истраживачке способности, као и способност критичког мишљења;
- часови су планирани, дидактичко-методички уобличени са дефинисаним циљем и задацима, методама и облицима рада;
- образовни медијум је стална поставка или тематска изложба;
- Галерија је успоставила сарадњу са школама у Шиду и околини;
- сваке године се повећава број реализованих школских часова у Галерији (током 2019. године реализовано је 89 часова);
- поједини наставници и учитељи су препознали потенцијале које пружа учење у Галерији и уносе у свој План и програм рада реализацију часова у Галерији (угледни часови);
- ученици се упознају са циљем и значајем учења изван учионице, учења у Галерији слика „Сава Шумановић”.

Литература

Правилник о плану наставе учења основног образовања и васпитања, Службени гласник РС, 2019.

Правилник о плану наставе учења средњег образовања и васпитања, Службени гласник РС, 2019.

Гвозденовић, Жана, *Пијана лађа између класичног и савременог*, Зборник радова са научног скупа: „Класично, модерно, визионарско у стваралаштву Саве Шумановића”, Шид 2014, 59–81.

Квас Милана, *Између стварности и визије: жанр сликарство Саве Шумановића*, Шид 2019, 11–13.

Демшар Марија, *Писма из Шиде*, Шид 2014, 32–38.

Анджелка Радосављевић

THE SCHOOL CLASSES IN THE GALLERY

Examples of good practice

Summary

Pedagogical work in Art Gallery “Sava Šumanović” in Šid is realized through the workshops, school classes in the Gallery, family day in the Gallery and students’ excursions. The school classes in the Gallery are planned in a way that children learn outside the classroom. We approached each work of art from the point of view of education, connected it with the content of the school units and suggested teachers to

realize them in the Gallery. Cooperation with schools is well established. The curator-pedagogue defines the aim and tasks, presents it to the teacher and then they talk about the realization of the class methods, forms of work and accompanying material. The realization of the class in the Gallery matches with the articulation of the class at school. This work showed some examples of good practice: - five school lessons by steps that were realized in Art Gallery “Sava Šumanović” and in the Memorial House of Sava Šumanović in cooperation with schools in Šid.

Прилози

Прилог 1. Час ликовне културе у Галерији саученицима шестог разреда ОШ „Бранко Радичевић“ у Шиду (Фотографија: Документација ГССШ)
Attachment 1. Art class in the Gallery with the sixth grade students of “Branko Radičević” Elementary School in Šid (Photograph: GSSŠ Documentation)

Прилог 2. Час српског језика у Спомен кући са ученицима СТШ „НиколаТесла“
(Фотографија: Документација ГССШ)

Attachment 2. Serbian language class in the Memorial House with students of
“NikolaTesla” Secondary Technical School (Photograph: GSSŠ Documentation)

Прилог 3. Пројекат *У свету слика* са ученицима првог разреда
ОШ „БранкоРадичевић“ (Фотографија: Документација ГССШ)
Attachment 3. *In the world of images* Project with the first grade students of “Branko
Radičević” Elementary School (Photograph: GSSŠ Documentation)

Прилог 4. Реализација часа у Спомен кући са ученицима првог разреда
ОШ „Бранко Радичевић“ (Фотографија: Документација ГССШ)
Attachment 4. A class in the Memorial House with the first grade students of “Branko
Radičević” Elementary School (Photograph: GSSS Documentation)

Прилог 5. Школски час српског језика и књижевности са ученицима
Гимназије „Сава Шумановић“ Фотографија: (Документација ГССШ)
Attachment 5. A school class of Serbian language and literature with students of “Sava
Šumanović” High School (Photograph: GSSŠ Documentation)

РОЛПЛЕЈ РАДИОНИЦЕ КАО СРЕДСТВО ЗА УЧЕЊЕ Свакодневни живот у средњем вијеку

Сажетак: Ролплеј радионице подразумевају да учесници радионице узимају активно учешће у њеној реализацији. Користећи се знањем које су стекли у школи, информацијама до којих су дошли посредним путем кроз конзумирање популарне културе, као и интерпретацијом предмета који се налазе у Народном музеју у Београду, учесници радионице су у прилици да креирају ликове и „оживе” средњовјековну гозбу. На располагање су им стављени сценарио, описи улога и минимална количина реквизита. Рад садржи планирање радионице, опис и утиске са њене реализације, као и напомене и завршна разматрања.

Кључне ријечи: ролплеј радионица, школа, популарна култура, Народни музеј у Београду, средњи вијек, сценарио, опис активности

Ролплеј као средство за учење

Ролплеј радионице, тзв. играње улога, представљају релативно ново и посебно средство за учење које се користи у музејској едукацији.¹ Оне презентују праву мјеру учења и игре, а младима омогућавају да на иновативан, интерактиван и забаван начин приступе учењу о прошлости што њихово знање чини трајнијим, а мотивацију за учење јачом. Ролплеј можемо да посматрамо као врсту драмске активности. Уколико говоримо о школама, ваннаставне активности као што су различите врсте секција (ликовна, драмска, рецитаторска, новинарска, итд.) омогућавају ученицима да развију креативност и могућност импровизације, али и да квалитетно проводе вријеме са вршњацима.² Исто можемо да констатујемо за радионице у музејима и галеријама, а нарочито за ролплеј радионице које представљају спој учења и игре.

Ролплеј се користи у раду са свим узрасним групама, али сматрамо да је посебно добродошао у раду са дјецом и младима, будући да од учесника тражи да буду активни и да на другачији начин проживљавају тему ролплеја. Важно је изражавање мишљења и осјећања, до чега учесници долазе кроз уживљавање у улоге. Организатори радионице, међутим, треба да буду опрезни са играњем историјских

¹ Група аутора, *Приручник за музејску едукацију. Народни музеј у Београду*, Београд 2017.

² Марија Бјељац, *Школска сцена (драмска, луткарска, новинарска, литерарна и рецитаторска)*, Београд 2013.

догађаја и замишљених ситуација из живота у прошлости – важно је да се поштује начело вјеродостојности.³ Такође, из искуства у организовању ролплеј радионице која је тема овог рада, закључујемо да је подједнако важно и одржавање дисциплине током играња. Средњовјековна гозба у музеју може да буде прилично бучна што омета друге посјетиоце који желе да уживају у умјетности и историји.

Извори за познавање средњег вијека настава из историје за ученике основних школа

Дјеца се у образовању са термином „средњи вијек” срећу већ у првим годинама школовања. У уџбенику за предмет Природа и друштво за четврти разред основне школе⁴ издвојене су сљедеће наставне јединице:

- *Србија Немањића* (Држава и владари; Како се живело у држави Немањића) и
- *Освајање Балкана* (Велике битке; Освајање Србије).

Ученици се тако већ у четвртном разреду упознају са основним информацијама у вези са животом људи у прошлости. У најкраћим цртама се говори о навикама средњовјековних људи, док је тежиште на достигнућима владара из династије Немањића чиме се ученици уводе у наставу историје која им слиједи у шестом разреду.

Из уџбеника⁵ ћемо издвојити наставне јединице које су планом и програмом предвиђене за шести разред основне школе, и највише одговарају теми нашег рада, а то је свакодневни живот средњовјековног човјека:

- *Свакодневни живот у средњем веку* (Племство; Живот у селу; Развој трговине и настанак градова; Породица; Путници средњег века) и
- *Одлике и наслеђе средњовековне културе* (Одлике средњовековне културе; Образовање и писменост; Књижевност; Средњовековна уметност; Проналасци).

Теме које су побројане су веома интересантне, али наше искуство у пракси је такво да сматрамо да се ученици ипак више муче са памћењем година и достигнућа владара него што проводе вријеме на часу слушајући о томе како је живот обичног човјека изгледао на примјер у Београду почетком петнаестог вијека, када је он проглашен за српску престоницу. Наравно, увијек постоје наставници који обрађивању таквих тема поклањају посебну пажњу и са уживањем причају о комичним, али и страшним детаљима из свакодневице људи у прошлости.

³ Arja van Veldhizen, *Education Toolkit. Methods and Techniques from Museum and Heritage Education*, Utrecht 2017.

⁴ Винко Ковачевић, Бранка Бечановић, *Природа и друштво. Уџбеник за четврти разред основне школе*, Клет, Београд 2006.

⁵ Група аутора, *Историја 6. Уџбеник са одабраним историјским изворима за 6. разред основне школе*, Клет, Београд 2019.

Додатни извори информација за учење о средњем вијеку

Дјеца и млади се кроз популарну културу такође упознају са прошлошћу. Анимирани филмови и серије, играни филмови и серије, видео игре, рекламе, стрипови, књиге и други садржаји са историјском, а нарочито средњовјековном тематиком омиљени су различитим генерацијама. Без обзира на то да ли нам говоре о реалној историји или фикцији, садржаји са историјском тематиком имају своју публику међу одраслима, али и међу дјецом. Сјетимо се само дугометражних анимираних филмова продукцијске куће Дизни (Disney) – Мач у камену (The Sword in the Stone, 1963), Робин Худ (Robin Hood, 1973), или трилогије Господар прстенова (The Lord of the Rings). Такође, постоје бројне видео игре чија је радња смјештена у стварни или измаштани средњи вијек.

Корисници наведених садржаја се на непосредан начин упознају са друштвеним нормама и различитостима у животу припадника различитих друштвених слојева у средњем вијеку. Наравно, не залажемо се за то да је за дјецу и младе довољно да се образују крај малих екрана – ипак предност треба дати формалном образовању које добијају у школи кроз наставу историје. Популарна култура је ту да их забави, али и обогати њихова знања и машту. Исту идеју смо имали када смо одлучили да организујемо ролплеј радионицу која је тема овог рада.

Стална поставка народног музеја – средњи вијек

У Народном музеју у Београду чува се неколико збирки са предметима који потичу из средњег вијека:

1. Рани средњи век;
2. Позни средњи век;
3. Српска и византијска уметност;
4. Византијски, српски и европски новац;
5. Послевизантијска уметност;
6. Копије фресака и одливци пластике;
7. Епиграфски и анепиграфски споменици и
8. Ђердап – средњи век.

Збирке су заступљене већим бројем екпоната који су укључени у сталну поставку музеја. При обликовању сталне поставке, поштовани су принципи хронологије и теме, тако да су истородни предмети из истог периода груписани у једној витрини или просторији. Просторије су лако проходне, тако да је дио сталне поставке који илуструје средњи вијек приступачан за извођење стручних вођења и радионица за дјецу и одрасле. Изложене предмете посматрамо као материјалне историјске изворе о времену у ком су настале. Међутим, нарочито када су млађи посјетиоци у питању, неопходно је да водич или кустос причом „оживи” предмет и на тај начин додатно заинтересује публику за поставку и мотивише је за учење.

Планирање и реализација радионице

Ролплеј радионица *Свакодневни живот у средњем вијеку* је премијерно изведена 2019. године. Планирали смо је за дјецу и младе узраста од десет до четрнаест година, а за највише десет учесника. Истраживање на интернету и припрема за радионицу која је подразумијевала писање сценарија, осмишљавање ликова и вођења које је претходило ролплеју трајало је неколико седмица. У наставку ћемо изложити опис комплетне активности (тзв. Session Outline), сценарио, опис улога, као и утиске о реализацији.

Опис активности (Session Outline):

Одговорна особа:	Дена Бабајић
Вријеме извођења активности:	22.6.2019; 13:00–15:00
Назив активности:	Ролплеј – средњовековна гозба
Тема коју активност покрива:	Свакодневни живот у прошлости
Резултати и циљеви активности:	<p>Резултати: Учесници радионице су кроз практични и креативни рад утврдили знања о средњем вијеку стечена у школи и током обиласка наше сталне поставке. Учесници радионице су формирали критичко мишљење о друштвеним односима у средњовјековној Србији.</p> <p>Циљеви: Подстицање учесника радионице на креативни рад. Подстицање учесника радионице на преузимање иницијативе и вођење игре. Подизање свијести о значају игре и забаве у образовању младих.</p>
Детаљан опис активности:	<p>Учесници радионице се окупљају у атријуму. Упознају се са одговорном особом и члановима Клуба сарадника Народног музеја (КСНМ). Одговорна особа даје кратки увод са најавом активности. Заједнички обилазак дијела сталне поставке на ком су изложени предмети из средњег вијека. Вођење кроз поставку уз додатне илустрације репродуковане на таблети. Дискусија са учесницима о друштвеним односима у средњем вијеку, положају одређених слојева друштва, владара и црквених лица. Прелазак у просторију за едукацију на првом спрату. Смјештање учесника и чланова КСНМ за сто. Одговорна особа објашњава шта је ролплеј, изражајно чита сценарио. Због родне одређености неких улога (укупно 10), одговорна особа врши подјелу улога. Учесници и чланови КСНМ као и одговорна особа читају описе својих улога и узимају реквизите. Самостално, а затим и у договору са другима осмишљавају своје ликове и дијалог. Игра почиње. Прво извођење се одвија спорије, као нека врста пробе. Коментари на прво извођење. Друго извођење иде брже, учесници су самосталнији и преузимају вођство. Игра се завршава. Дискусија о активности и провјера наученог. Завршни коментари и усмена евалуација активности. Крај радионице.</p>

Расподјела трајања активности:	120 мин = 10 мин окупљање учесника и упознавање са КСНМ + 5 мин увод + 30 мин вођење и разговор на сталној поставци + 10 мин објашњење ролплеја и читање сценарија + 10 мин подјела улога, читање улога и узимање реквизита + 10 мин осмишљавање ликова и дијалога + 20 мин прво играње + 2 мин коментари + 15 мин друго играње + 8 мин дискусија, евалуација и закључење активности.
Помоћ при реализацији:	Стефан Вилотић, Олгица Лукановић, Властимир Тутуновић и Јасмина Новаковић.
Дидактички материјал:	По један примјерак сценарија и улога за сваког учесника.
Материјал:	Таблет за пуштање репродукција (фреске и копије фресака), реквизити (накит, мараме, књига, варјача, тацна, кецеља, кухињска крпа, играчка, лаута од картона, пластичне чаше, посуде, таџири, храна од дрвета; сто и столице).
Биљешке:	Чланови Клуба сарадника треба да подстичу учеснике да буду активни и да им помогну у осмишљавању дијалога.

Учеснике су родитељи пријавили на радионицу неколико дана пред њено одржавање. Опис радионице са позивом су пронашли на сајту Народног музеја. Пријављивање су извршили путем мејла, а том приликом, родитељи су добили проширене информације о радионици и о томе шта ће полазници на њој радити. Напоменули смо да је ријеч о атипичној радионици за оне који редовно долазе на програме Народног музеја, а који углавном подразумијевају мануелни креативни рад. Било је важно да будемо сигурни у то да сви учесници припадају циљној групи за коју смо планирали радионицу (10–14 година). Од укупно десет расположивих мјеста, имали смо пет пријава (четири дјечака и једну дјевојчицу). Сви учесници су имали десет година. Само један дјечак није познавао никога од пријављених иако је раније долазио на радионице Народног музеја.

Организациони тим је био сачињен од пет одраслих особа (два кустоса едукатора и троје чланова Клуба сарадника Народног музеја), чија су имена написана у опису активности који слиједи. Млади учесници радионице су жељели да и чланови организационог тима учествују у ролплеју, тако да смо формирали групу од десет учесника, за десет написаних улога.

Организациони тим је начелно био задужен за праћење вођења кроз дио сталне поставке Народног музеја у ком су изложени предмети из средњег вијека и техничку подршку при извођењу свих дијелова радионице. Одговорна особа (ауторка овог текста) је одржала кратко вођење и дискусију на сталној поставци, а након тога је учесницима објаснила суштину радионице, прочитала сценарио и подијелила улоге.

Дружење смо почели у атријуму музеја. Ту су се млади учесници радионице и њихови родитељи упознали са организационим тимом. Упутили смо се ка првом спрату гдје је било планирано да заједно прођемо кроз дио сталне поставке на ком је приказана средњовјековна култура и уз кратко вођење дискутујемо о свакодневном животу људи у средњем вијеку. Тако смо и учинили.

Пролазили смо кроз просторије и застајали поред одабраних експоната – посућа, алата, оружја, оригиналних и копија фресака. Тражили смо предмете који могу да илуструју тему која нас је занимала, а то је шта су људи јели и пили, гдје су живјели, како су се понашали, шта су облачили, какав накит су носили. Такође, разговарали смо и о различитим друштвеним слојевима, односно, о положају владара и властеле с једне, а обичног становништва с друге стране. Издвојили смо свештенство којим се тог дана нисмо посебно бавили.

Обилазак поставке је био обогаћен приказивањем репродукција фресака на којима су приказане гозбе, унутрашњост двора, куће богаташа, трпезе на којој се јасно види храна, домаће животиње, одјећа у коју су обучени богати и сиромашни. Учесницима су биле нарочито занимљиве фреске на којима се види како људи играју коло, веселе се уз музику и грију се око ватре. Констатовали су да оне на најбољи начин илуструју тему свакодневног живота.

Послије вођења и дискусије, цијела екипа састављена од учесника радионице и организационог тима упутила се ка простору за извођење радионица. Ту су сјели за велики сто, а одговорна особа је објаснила шта је ролплеј и зашто ће тог дана да „глуме”. Учесници су били знатижељни, али и помало збуњени будући да је само један дјечак имао претходно искуство у глуми и било каквој врсти јавног наступа. Одговорна особа је прочитала сценарио, односно, ситуацију у којој су се ликови нашли, што је било праћено смијехом учесника. Послије тога, одговорна особа је питала учеснике да ли желе да сви присутни добију улоге и играју се, како би могли да испоштују све што је сценаријом предвиђено. Сви учесници су се сложили са идејом.

Неке од написаних улога за ролплеј постављене су дуално (нпр. слуга/слушкиња), али властелин и властелинка су јасно одређени. Одговорна особа је при додјељивању улога водила рачуна о томе која би ком учеснику најбоље одговарала. Важно је било и да се истакне то да не постоје главне и споредне улоге и да у ролплеју количина текста или број скичева које један учесник може да изведе зависе само од њега.

Одговорна особа је улоге подијелила према процјени учесника и чланова организационог тима (нпр. дјечак који се бави музиком је добио улогу музичара, дјевојчица је постала властелинка, а најнесташнији дјечак је постао краљев изасланик који је требало да буде највише озбиљан у причи). Остале улоге су распоредили насумично, једино уз поштовање родних улога оба властелина и друге властелинке.

Сценарио и улоге су написани на екавском нарјечју српског језика, будући да је оно заступљеније у Републици Србији.

СЦЕНАРИО – 10 учесника:

Некада давно у једном забаченом делу богате земље, један властелин прошири свој двор грађњом нове дворане за забаве. Пожелевши свима да покаже раскош свога дома, позва краља, краљицу и све племиће из земље да дођу на гозбу и диве се велелепном здању које је сазидао на свом имању. Његова супруга и он бежаху веома добри домаћини, па за ту прилику позваше најбољег музи-

чара да увесељава госте. Чак и својим наследницама одржаше слово о томе како треба да се понашају за столом током гозбе. Послаше ловце у шуму да улове дивљач, а слуге у подруме да донесу најбоље вино. Али, не даде им се да се провеселе са гостима. Три дана пред гозбу настаде провала облака, киша је толико падала да се земља претворила у језеро, а на гозбу дођоше само краљев изасланик и властелин и властелинка из оближњег краја. Фазани, дивље свиње и срндаћи не стигоше до њихове трпезе, па за вечеру једоше безукусни зелениши који им припреми бивши краљев кувар. Властелин је, иако разочаран тиме што су на славље дошла само три госта, и то краљево пискарало са намером да се распита о порезу и пословима, досадни комишија весељак који чак ни у весељу не одустаје од приче о продаји земље, његова жена која се увек на све жалити, одлучио да његова породица ипак има гозбу, поготово због тога што је музичару исплатио унапред цело богатство. Слуга обиграваше око господина и госпође жалећи што су невесели, али само погоршаваше њихову нарав стално правећи грешке. Кувар такође направи штету не прихватајући то да се господи његова храна не свиђа. Гозба тешко паде одраслима, а нарочито музичару који безуспешно покушаваше стиховима да развесели присутне. Деца се, с друге стране забавише: једно се цело вече играло храном и зачикивало друго дете које је покушавало да се уклопи у друштво одраслих и покаже своја знања.

УЛОГЕ:

Властелин 1: Збуњен је због тога што гости нису дошли, али не отказује гозбу. Труди се да му ништа не поквари добро расположење.

Властелинка 1: Досађује се, није очекивала да гости неће доћи. Сашила је хаљину посебно за ту прилику.

Дете 1: Неће да једе. Покушава да се забави током вечере играјући се храном.

Дете 2: Лепо се понаша за столом. Води учтиве разговоре са одраслима.

Музичар/музичарка: Посебно позван/позвана да увесели госте. Покушава да се додвори господи како би добио/добила бољу напојницу.

Слуга/слушкиња: Труди се да буде на услузи, али стално прави грешке.

Кувар/куварица: Правда се због тога што вечера није укусна. Брани се тиме што је краљ лично био задовољан његовом/њеном храном.

Краљев изасланик/изасланица: Надгледа присутне и саставља извештај о њиховом понашању. Запиткује о новцу и пословима.

Властелин 2: Жели да покаже како је добар комшија. Воли да се шали.

Властелинка 2: Жали се на храну, друштво и музику. Није желела да дође на гозбу.

Сви „глумци” су добили унапријед припремљене реквизите (накит, кутлачу, музички инструмент сличан гитари направљен од картона, књигу, играчку, итд.) који су им помогли да се удубе у улоге и смисле неке појединости у вези са ликовима које треба да тумаче. Послије краћег размишљања и договарања, приступили су првом, а потом и другом игрању. Као у сценарију, играње је почело домаћиновим нервозним ишчекивањем гостију. Викао је на слугу и кува-

ра, тјерао је музичара који је био нестрпљив да почне са музичким програмом и расправљао се са супругом, док су дјеца правила неред за столом. Стигли су гости – други властeosки пар. Домаћин је почео са држањем здравице коју је прекинуо изненадни долазак краљевог изасланика. Гозба се наставила уз разговор, смијех, препирке и чак и покушај физичког кажњавања слуге због сталног посртања и просипања хране и пића. Будући да се ролплеј игра уживо и да не постоји текст који тумачи улога изговарају већ им сценарио служи само као оквир за смишљање ситуација, тешко је препричати све појединости из првог и другог играња. Између играња постојао је кратки предах за консултације током којих су учесници осмислили крај игре, а то је тренутак у ком краљев изасланик демонстративно напушта гозбу запањен понашањем свих присутних. У другом игрању, учесници су тако и учинили и тиме је ролплеј завршен.

Закључење активности и напомене за даљи рад

Евалуација спроведена усменим путем која је услиједила помогла је да се сумирају утисци и увиде добре и лоше стране ролплеја као едукативне активности. Као најбољу особину ове врсте учења одговорна особа оцјењује непосредност у приступу и комуникацији са младим учесницима, а као проблематично, дисциплину. Учесници су били бучни, а повремено су се смијех и јурење слуге око стола отимали контроли. У сваком случају, учесници и чланови организационог тима су на крају били задовољни.

Будући да планирамо да наставимо са повременим одржавањем ролплеј радионица, истаћи ћемо напомене за наредна извођења. Неопходно је да одговорна особа или неко други из организационог тима буде модератор радионице, односно, да не тумачи улогу већ да надгледа играње. Такође, пожељно би било да се учесници познају од раније (нпр. да се радионица изводи за ученике истог одјељења) будући да ће тако бити слободнији и спремнији за рад. Утисак са одржане радионице је да су млади учесници који су иначе отворенији у комуникацији такви били и током радионице, чиме су се поставили у први план. Веома је важна позитивна енергија која долази од организационог тима, а која подстиче разиграност код учесника радионице.

Литература

1. Бјељац Марија, Школска сцена (драмска, луткарска, новинарска, литерарна и рецитаторска), Београд 2013.
2. Група аутора, Историја 6. Уџбеник са одабраним историјским изворима за 6. разред основне школе, Клет, Београд 2019.
3. Група аутора, Приручник за музејску едукацију. Народни музеј у Београду, Београд 2017.

4. Ковачевић Винко, Бечановић Бранко, Природа и друштво. Уџбеник са четврти разред основне школе, Клет, Београд 2006.
5. Van Veldhizen Arja, Education Toolkit. Methods and Techniques from Museum and Heritage Education, Utrecht 2017.

Dena Babajić

ROLE PLAY WORKSHOP AS A LERNING TOOL - EVERYDAY LIFE IN THE MIDDLE AGES

Summery

Role play represents a new way of learning in museums, rated positively because of its combination of learning and having fun. History teaching through role play has shown great potential, especially if we aim to engage role play participants in active thinking about the society of a specific period in human history. We decided to make a reconstruction of a feast set in medieval Serbia. Primary school students in Serbia learn about medieval times very early. Also, they have been familiar with historical figures and periods through books, comic books, movies and other popular culture sources. Permanent collection of the National museum in Belgrade displays beautiful examples of medieval art, jewellery, pottery, silver plates, weapons and other kinds of relevant artefacts. We combined all of the above to create screenplay and roles for role play workshop named *Medieval Feast – Everyday Life in the Middle Ages*. By using simple props and costumes participants gave life to the characters they were playing. Half of the participants were young (aged 10) and the other half were adults, members of museum staff. This paper gives an insight in doing research, writing and planning the entire workshop and also conclusion and afterward thoughts.

Христина Муратиду
Академија уметности Нови Сад

Армин Јоха Хаџимусић
*Центар за позоришна истраживања
Нови Сад*

ДРАМА У ГАЛЕРИЈАМА (ДУГ): ПРЕТВАРАЊЕ ЈАВНИХ УМЕТНИЧКИХ ПРОСТОРА У ПРОСТОРЕ ИЗВОЂЕЊА И ИНТЕРАКТИВНОГ УЧЕЊА

Сажетак: Заснована на интерактивној едукативној драми, методологија Дrame у галеријама промовише учење о уметности сликарства, као и о *уметничким, образовним и културним вредностима*. Представиће се социолошке, естетске, уметничке и педагошке димензије методологије ДуГ у пројектима у Галерији Матице српске и другим галеријама широм Војводине. Анализираће се улога фактора *простора*, и како *методологија ДуГ* употребљава креативну интеракцију између реалних простора галерије/музеја и имагинарних простора драме подржавајући идентитет јавних уметничких простора као простора социополитичког учења и простора мултикултурализма.

Кључне речи: интеракција, Процесна драма, импровизација, Галерија Матице српске, сликарство, реални и имагинарни простори

Драма у галеријама – акроним: ДуГ – *интердисциплинарна је методологија Примењене драме*. То је драматизација садржаја уметничких слика интерактивним методама, са циљем промоције учења о уметности самог сликарства, али и о уметничким, образовним и културним вредностима које представља установа уметности која излаже одређену уметничку слику. Тачни методолошки облик ДуГ-а, који се анализује у овом раду, осмислили су и први пут имплементирали аутори овог чланка – глумци и драмски педагози Христина Муратиду и Армин Јоха Хаџимусић, у **оквиру њихове сталне сарадње са Центром за позоришна истраживања Нови Сад (ЦПИ НС)**. ДуГ је сада званична методологија ЦПИ НС-а.

Почетна идеја драматизовања садржаја уметничких слика у галерији припада Весни Ждрња, професорки Драмског одсека Академије уметности у Новом Саду и председници ЦПИ НС. Концепт овог креативног експеримента дуго је заокупљао пажњу професорке Ждрња и ауторе овога рада. Иако смо сви изникли из професионалне глуме и педагогије драме и позоришта, били смо фасцинирани и ликовном уметношћу и просторима који их угошћују. Увере-

ни смо да су уметнички простори заправо алтернативне школе које кроз своје уметничке збирке образују људе свих узраста. Потицај за ДуГ била је наша визија, као главних едукатора ЦПИ Нови Сад, да педагошки радимо с децом и младима у тим алтернативним школама које њихове заједнице с поносом поседују, али које деца и млади посећују врло ретко или никако.

Структурне карактеристике ДуГ-а

Драмске радионице дефинишемо као ДуГ када су реализоване кроз ова 4 фактора:

1. **Исходиште односно *подстицај* драмске радионице је одређено уметничко дело једне галерије или музеја (стална поставка, или краткотрајна изложба);**
2. **Сарадња са кустосима и музејским педагозима.**

Та сарадња је неопходна. То ће помоћи драмским педагозима да схвате историјску, естетску и социолошку важност ***подстицаја радионице***.

Следећи фактори 3 и 4 су неопходни за ДуГ; без њихове корелације, драмска радионица није ДуГ.

3. **Интеракција драмске групе се одвија пред *стварним* уметничким делом / подстицајем драмског рада**

Све наше ДуГ радионице *реализујемо испред уметничких дела из збирки јавних галерија/музеја која су изабрана као наши подстицаји за интерактиван драмски рад*. Не користимо фотокопије или постере тих дела. Учесници радионице, посебно врло млади, на овај начин доживљавају поштовање које припада уметничком делу: оно се не може једноставно преместити у играоницу попут реквизита или плаката; не може се ставити у аутомобил и одвести у школе. Потребно је физичко присуство учесника радионице, који ће је посетити и постасти креативно мотивисани у холу галерије која је излаже и штити.

4. **Фактор *Простора* (фактор 3 ствара фактор 4)**

ДуГ радионице морају се реализовати у празном физичком простору који је доступан испред уметничког дела изабраног као подстицај. Празан простор галерије испред уметничког дела се трансформише у простор драме, непосредно инспирисане тим уметничким делом, односно подстицајем за машту учесника.

Централност фактора простора у ДуГ-у

Термин „Драма у галеријама” усвојили смо у току првих радионица у **Галерији Матице српске** (јесен 2014). Галерија Матице српске (ГМС) је била прва институција која је угостила ДуГ методологију. Др Тијана Палковљевић

Бугарски, управница ГМС, и др Снежана Мишић, програмски директор ГМС, изразиле су велико интересовање за сарадњу, са циљем промоције нових концепата музејског образовања који укључују перформансе.

Као позоришне уметнике, природно нас привлаче велики празни простори који могу бити претворени у позоришне сцене за наше драмске групе. Одмах смо видели да су неке од изложбених сала ГМС пружале довољно празног простора – посебно изложбена сала у којој се налазила уметност 20. века, а то је био уметнички период на који смо углавном желели да се фокусирамо. И пре прве радионице намеравали смо избећи собе за дечије активности, јер обично такве собе у уметничким институцијама нису предвиђене за групно извођење. Наш инстинкт нам је говорио да ће рад испред слике, уместо у соби галерије са фотокопијама или плакатима слике / стимулуса, пружити незаборавнију и значајнију везу са самом сликом, поготово што ће деца бити омогућено да:

- се позову на визуелне знакове које сви могу јасно и истовремено видети;
- изводе догађаје на слици насупрот саме слике, стварајући физичке „3-Д епизоде” инспирисане наративом слике;
- искусе дубљу емпатију за ликове на слици и разумевање за исте док их изводе испред уметничке слике која их приказује.

Захвални смо администрацији ГМС што нам је омогућила да држимо све драмске радионице пројекта у сали у којој су биле изложене наше слике / подстицаји (велика сала уметности 20. века), јер нас је то довело до горе поменутих открића, као и многих других (види следећи одељак), који су почели да формирају ДуГ методологију пред нашим очима. Имати оригиналну уметничку слику која ће стимулисати драмски развој управо унутар простора у којем ће се то развијање десити двострука је предност у којој драмски педагози врло ретко имају прилику уживати, јер смо обично приморани да радимо са папиром или дигиталним репродукцијама уметничких дела.

Одмах након прве драмске радионице, ми водитељи и кустоси ГМС-а који су сарађивали и посматрали драмски рад закључили смо да нас је одлука да се радионица одржи испред уметничког дела које је инспирисало радионицу (Сава Шумановић: *Енглескиње у Паризу*) довела да искусимо нешто што смо желели да поновимо и одржимо: **театрализација званичног, обично неутралног, мирног изложбеног простора**. Због тога смо били веома изненађени и срећни када су остале четири установе у Војводини, у којима смо одржавали ДуГ радионице, без оклевања прихватиле нашу естетско-педагошку стратегију. То нам је омогућило да избегнемо угрожавање јединствених естетских и образовних благодати које пружа корелација горе поменута четири фактора. Наравно, нису све галеријске и музејске сале биле тако простране као уметничка сала ГМС 20. века. Међутим, сувишно је рећи да су деца и млади врло креативно сарађивали са нама у прилагођавању њихових јединствених импровизација унутар изложбених сала различитих величина. Задатак драмског педагога, између осталог, јесте да прилагоди исто драмско дело просторима / сценама различитих величина.

Усвајање појма „Драма у галеријама” означава централност и важност коју ова врста простора заузима у овој примењеној драмској методи: простор који је у почетку намењен изложби ликовних уметности (тј. не-позоришни простор), простор естетског образовања, отвореног за ширу заједницу без дискриминације, с часном мисијом: поклонити уметничка дела посетиоцима и истовремено их заштитити, омогућавајући ликовним уметностима да служе својој примарној функцији, а то је комуникација, а не само декорација.

Зашто „Драма у галеријама”, а не „Галеријска драма”? Инспирисале су нас традиције *Драме у образовању (Drama in Education – DIE)* и *Позоришта у образовању (Theatre in Education – TIE)*. Драма у Галеријама дели са ДИЕ и ТИЕ све своје методе драматизовања материјала за учење. Такође дели снажну заједничку представу о потреби примене ових метода унутар простора заједнице.

Други део израза ДИЕ и ТИЕ, „у образовању”, односи се на локације повезане са формалним образовањем – учioniце, школске зграде, просторе који нису нормално изграђени да би функционисали као позорнице! Кад год се ДИЕ и ТИЕ одвијају унутар школских зграда, они трансформишу ове просторе обавезне свакодневице у просторе енергије, маште, игре, колективне одговорности; просторе у које би ученици желели да се врате. *„Простор у који бих се желео вратити” такође је крајња мисија ДуГ-а, јер покушава дубље повезати музеје и галерије са новом публиком!* Драма у галеријама води до театрализације јавних уметничких простора, дајући три међусобно повезана исхода:

- *естетски*: службен, неутралан, миран изложбени простор постаје позорница;
- *едукативни*: подржава образовне оквире кроз интерактивност, задовољство и забаву;
- *социолошки*: подржава идентитет јавних уметничких простора као простора социополитичког учења и простора мултикултурализма.

Приступи изведбе у ДуГ

1. Процесна драма: централни приступ ДуГ-а

Централни драмско-педагошки приступ у Драми у галеријама је *Процесна драма (енгл. Process Drama)*. То је једна од најчешће коришћених и истраживаних методологија драмског педагошког поља. Процесна драма настала је почетком 70-их година 20. века у учioniцама земаља енглеског говорног подручја. Деца и тинејџери уче о себи, о својој култури и туђим културама, кроз драмске игре и импровизације. Оне су у облику такозваних драмских конвенција.

Процесна драма заснива се на:

1. педагогији колективитета;
2. једнаким шансама за наступ свим учесницима;
3. импровизацијама сцена и развијањем, а не пробањем већ написаних позоришних сцена.

Драмски фацитатори заједно са групом дефинишу специфичности *нарације* и *улога* теме на коју ће се они фокусирати. Они су иницирани пажљиво одабраним **подстицајима**. То могу бити историјски догађаји, изводи из литературе или другог школског програма, предмети, фотографије итд. У случају ДуГ-а, подстицај је уметничко дело изложено у галерији или музеју. Учесници радионице и фацитатор сарађују у **драматизацији епизода** овог наратива кроз *импровизације целе групе, и импровизације у малим групама*.

2. Позориште у образовању (енгл. Theatre in Education, акр. ТИЕ)

ДуГ користи технике ТИЕ у одређеним радионицама. У програму ТИЕ, глумци или добро обучени глумци аматери изводе за групе деце или младих добро припремљену *позоришну представу* (у трајању од 5 до 70 минута). *Пре* и *после* позоришних сцена, па чак и између њих, водитељи помажу гледаоцима да и они играју улоге које су гледали, као и додатне улоге које би можда желели да створе у односу на догађаје у представи.

Кроз разне технике импровизоване игре улога, рефлексije и дијалоге, глумци / водитељи радионица помажу учесницима да искажу сопствено разумевање и мишљење о темама, људима и специфичним социополитичким околностима о којима их представа образује.

3. Креативна драма

Одржава се на почетку свих ДуГ радионица. Широки је концепт позоришне обуке за промоцију психофизичког развоја и благостања деце и старијих грађана; учење о себи и својој култури, кроз драмске игре, импровизацију и глумачке вежбе које произилазе из традиција физичког позоришта, импровизације, маске, луткарства, плеса итд. Историјски гледано, то је био један од главних корена како Процесне драме тако и Позоришта у образовању, делећи са њима кључне педагошке вредности, као што су:

1. педагогија *колективног стварања*;
2. *једнаке шансе за наступ и дијалог* за све учеснике;
3. *осмишљавање* позоришних сцена и представа уместо увежбавања већ написаних драмских текстова.

У овом тренутку, неопходно је да објаснимо шта *Драма у галеријама није*:

- *Није музејско позориште*: Музејско позориште је измишљено представљање историјских догађаја или животних стилова прошлости у извођењу професионалних глумаца или обучених кустоса у музејима који су често и места историјског и културног наслеђа. Публика има мале или никакве шансе да глуми заједно са глумцима Музејског позоришта – мада им је често дозвољено да учествују у дискусији са историјским ликом који је представљен пред њима.
- *Није игра улога*, поједностављена техника извођења коју примењују историчари, кустоси уметности или други едукатори као кратки, практични део академског семинара о историји приказаној у уметничком делу или о ликовној уметности уопште.

Имплементација методологије ДуГ-а у музејима и галеријама Војводине

Уз финансијску помоћ Градске управе за културу и Покрајинског секретаријата за културу и јавно информисање, у јесен 2014. године, у Галерији Матице српске имплементирали смо методологију Дrame у галеријама кроз **пројекат „Креативне драмске радионице у Галерији Матице српске“**. Сарадници пројекта су били музејски едукатори **Јелена Огњановић** и **Мирослава Жарков**.

Пројекат у бројевима:

- 12 двочасовних радионица за ученике основних школа, сваке суботе од 12 до 14 ч;
- 2 двочасовне радионице за младе глумце аматере и студенте глуме са Академије уметности Нови Сад;
- 14 уметничких слика из сталне поставке ГМС су дале подстицај за драмске радионице.

У јесен 2015. године, поново уз финансијску помоћ Покрајинског секретаријата за културу и јавно информисање, имплементирали смо 6 двочасовних радионица са методологијом ДуГ-а за ученике основних школа, кроз **пројекат „Креативне драмске радионице у музејима и галеријама Војводине“**, у следећим културним просторима (једна уметничка слика/ драмски подстицај у свакој од институција):

- **Музеј Срема Сремска Митровица** (2 радионице), сарадница: Светлана Субашић;
- **Градски музеј Суботица** (2 радионице), сарадници: Олга Нинков и Анико Баба;
- **Народни музеј Кикинда** (1 радионица), сарадник: Драган Киурски;
- **Галерија слика „Сава Шумановић“ Шид** (1 радионица), сарадница: Анђелка Радосављевић.

Морамо нагласити да су кустоси и васпитачи уметности свих институција у којима смо радили од самог почетка били неопходна помоћ у процесу припреме ДуГ радионица. Такође, били су присутни током радионица, подржавајући интердисциплинарну примену ДуГ-а коментаришући однос између визуелног подстицаја (слика) и садржаја драме, док су неки играли улоге заједно са децом.

Практична примена: примери техника; ангажовање учесника;
одређени закључци

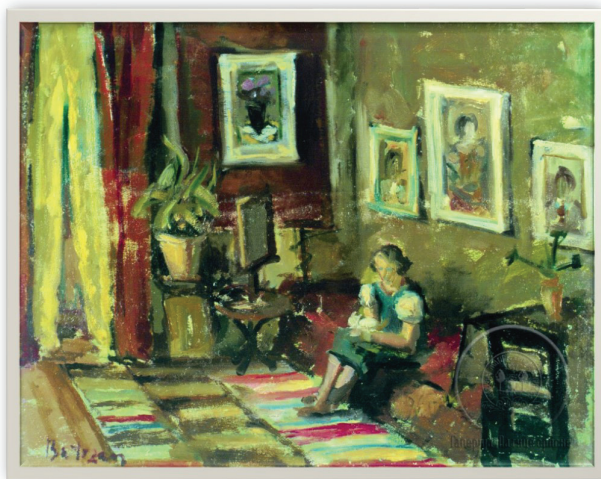
Кроз искуство планирања и координације двадесет ДуГ радионица, као и током припреме за нове кругове имплементације ДуГ-а у оквиру Културне престонице Европе Нови Сад 2021, у могућности смо да направимо неке закључке:

- Закључке од *естетског* и *педагошког* значаја;
- Закључке од *социолошког* значаја.

Шта се у потпуности постиже када за време драматизације слике посматрамо оригиналну слику уместо њене репродукције?

Закључци од естетског и педагошког значаја

- Учесници могу што ближе прићи и посматрати знакове језика сликарства које фотокопије, слајдови, плакати не могу да обезбеде у целини, или никако:
 - стварне величине слика;
 - праве нијансе свих боја;
 - мале сенке између блиставих шарених површина;
 - ситни детаљи на лицима, одећи, предметима, намештају, зградама, природном станишту, који пружају информације о епохи или откривају симболике које је сликар намерно створио;
 - на сликама савременијих уметничких покрета могу да уоче одређену напетост и правце којима је сликарева рука бацала количине боје на платно да би створила слојеве рељефних боја, технику која уноси нерв и проток у слику (густа боја која ствара утисак јаког ветра, текуће воде, ноћног времена препуног мистерије, интензивних емоција на лицу, емоционалне рањивости, нејасних сећања)... Ови елементи пружају осетљиве информације у вези са тим какву атмосферу и какву психологију захтевају њихове драмске сцене.

Фотографија 1 - „Ентеријер”, М. Бутозан
Photograph 1 - “Interior”, M. Butozan

Фотографија 2 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Ентеријер” у Галерији Матице српске Нови Сад
 Photograph 2 – Creative drama workshop on the art painting “Interior” at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Фотографија 3 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Ентеријер” у Галерији Матице српске Нови Сад
 Photograph 3 – Creative drama workshop on the art painting “Interior” at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

- Учесници могу стварати *tableaux vivants* које „причају”. Приступају фигури чији ће живот драматизовати, да их пажљиво посматрају и њиховим телима репродуцирају положаје фигура на канвасу, сваким детаљима. Док су њихова тела у мирноћи (у *tableau*, или „замрзнута”), гласови учесника оживљавају нацртане фигуре које причају о мислима, успоменама, емоционалном стању које би могли да се крију у њима.

Фотографија 4 – „Енглескиње у Паризу” С. Шумановић
Photograph 4 – “English women in Paris” by S. Šumanović

Фотографија 5 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици
„Енглескиње у Паризу” у Галерији Матице српске Нови Сад
Photograph 5 – Creative drama workshop on the art painting “English women in Paris” at
the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

- Они играју догађаје са слике насупрот њој. На тај начин стварају физички направљене тродимензионалне епизоде о наративу и другим алтернативним наративама слике.

Фотографија 6 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Пркос”
Г. Пешке у Градском музеју Суботица
Photograph 6 – Creative drama workshop on the art painting “Spite” by G. Peške at the
City Museum Subotica

Фотографија 7 – „Гениус” И. Табаковић
Photograph 7 – “Genius” by I. Tabaković

Фотографија 8 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Гениус”
у Галерији Матице српске, Нови Сад
Photograph 8 – Creative drama workshop on the art painting “Genius” ” at the Matica
Srpska Gallery, Novi Sad

- Кад играју ликове слике испред те саме слике, они осећају дубљу емпатију и разумевање за те замишљене дводимензионалне фигуре. То је важније у случају када је сликар инспирисан људским односима у околинама и епохама које су непознате или имају дистанцу за ту децу.

Фотографија 9 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Гајдаш”
С. Шумановић у Галерији Матице српске, Нови Сад
Photograph 9 – Creative drama workshop on the art painting “Bagpiper” by S. Šumanović
at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Драмски педагози могу искомбиновати причу коју слика говори с пажљиво одабраним предметима, који би могли припадати фигурама на платну.

Фотографија 10 – Подстицаји за рад на уметничкој слици „Ентеријер” у Галерији Матице српске, Нови Сад
Photograph 10 – Stimuli for working on an artistic painting “Interior” at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Реална слика + реални предмети стварају јачу емпатију и дубље разумевање социокултурне позадине слике.

Фотографија 11 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад
Photograph 11 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Деца често одлуче да импровизују сцене одмах поред или испред слике. Или, кад драмска вежба тражи да пишу текст као да су једна од тих фигура (дневник, тајна, песма...), инстинктивно одаберу да то раде близу фигуре у чије име ће говорити. То је резултат емоционалне идентификације са овим ликовима.

Фотографија 12 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 12 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Такође се може догодити да деца одлуче да директно читају поруке ликовима са слике, као да читају пријатељу личне поруке и писма која су им написала на крају радионице. Или, да поред лика читају поруку коју би лик желео да остави особама које стоје испред њега/ње.

Фотографија 13 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 13 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Фотографија 15 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 15 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Фотографија 16 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 16 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Б. ПРОСТОР ПРИКАЗАН НА СЛИЦИ

Насупрот сала галерије, простори приказани на слици су фиктивни простори који садрже ликове, живот, боју, приповести, емоције, симболику, субјек-

тивност... Ови измишљени простори и ликови постоје унутар стварног и веома ограниченог простора платна. Учесници комбинују своју машту и сценски језик помоћу којих ће пренети у стварни простор – салу галерије – оне измишљене, осликане ликове и просторе.

Фотографија 17 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 17 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

„Ширење оквира слике”: почетна фаза у осмишљавању драмског наратива

У фотографијама 18 и 19 можете видети како подстичемо наше учеснике да замисле како они растежу платно на све четири стране, да би „видели” који други могући ликови, догађаји, локације могу окруживати наратив. „Ширење оквира” је посебно неопходно када је подстицај портрет, јер не можемо да имамо драму ако не можемо да замислимо какав је живот окружен седећим, неактивним фигурама.

Фотографија 18 – Радионица „Раширимо оквир” у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 18 – “Let’s expand the framework” Workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Фотографија 19 – Креативна драмска радионица у Галерији Матице српске Нови Сад

Photograph 19 – Creative drama workshop at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Ц. ПРОСТОР ДРАМАТИЗОВАНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

У моменту кад учесници оживљавају непокретност насликаних фигура и осликаних простора (Простор Б), званични простор сале галерије (Простор А) трансформише се у незваничну, а опет јасно одређену позоришну позорницу (Простор Ц). Импровизовани наступи пружају не само тродимензионални приказ, већ и декодирање естетских знакова – лица, положаја тела, боја, распореда фигура у простору... Кроз то деца стварају сопствене интерпретације потенцијалних порука слике. На пример, на фотографијама 20 и 21 виде се драмски педагози који траже од младих глумаца да кажу оно за шта лично верују да личности које представљају мисле или говоре у тренутку када их је сликар одлучио насликати.

Фотографија 20 – Креативна драмска радионица у Градском музеју Суботица
Photograph 20 – Creative drama workshop at the City Museum Subotica

Фотографија 21 – Креативна драмска радионица у Градском музеју Суботица
Photograph 21 – Creative drama workshop at the City Museum Subotica

Простор галерије испред слике постаје позоришна сцена. Инклузивна сцена: сваки учесник ће у одређеним фазама функционисати као гледалац, док је у другим фазама глумац.

Фотографија 22 – Креативна драмска радионица у Градском музеју Суботица
Photograph 22 – Creative drama workshop at the City Museum Subotica

Д. ПРОСТОР СТВАРНОГ СВЕТА ОКО УЧЕСНИКА

Иако драма није стварни простор, она претвара стварни простор галерије у живописан простор учења о четвртом простору: *свет који окружује три горе наведена простора*. Драматизација уметничких дела води до дубљег разумевања историјских и социолошких стварности представљених у уметничким делима.

Испод су неки примери драмског рада инспирисаног уметничким сликама из музеја и галерија Војводине и њихове теме.

Слика / драмски подстицај: „ЦИГАНСКА СВАДБА“, Ђорђе Теодоровић (1939) Галерија Матице српске, Нови Сад

Фотографија 23 – „Циганска свадба“, Ђ. Теодоровић
Photograph 23 – “A Gypsy wedding”
by Đ. Teodorović

Фотографија 24 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Циганска свадба” у Галерији Матице српске НС
 Photograph 24 – Creative drama workshop on the art painting “A Gipsy wedding” at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Тема из историјске и социолошке стварности је била: Договорени бракови тинејџерки. Израз лица потцењене невесте и тесан распоред седења њене породице око ње деца су протумачила као недостатак пристанка за венчање саме невесте. Делујући у оквиру технике „Ширења оквира слике”, користили су степениште у холу галерије да би створили две различите замишљене куће, горе и доле (мајчина кућа и кућа младог пара). Деца су слободно импровизовала, без проба, једну епизоду за другом, у којој се млада девојка постепено буну неколико дана након венчања. У два замишљеним кућама одиграна је прича о освети невесте, са врло штетним последицама. Кратким, али интензивним перформансом који су створили, играњем на степеницама, дали су импресивну изјаву да разумеју корене насиља и да немају сви проблеми у животу срећан крај.

Слика / драмски подстицај: „ПРЕЛАЗ ПРЕКО САВЕ”, Фрањо Мраз (1956) Музеј Срема, Сремска Митровица

Фотографија 25 – дрворез „Прелаз преко Саве”, Ф. Мраз
 Photograph 25 – Woodcut “Crossing the Sava River” woodcut by F. Mraz

Конкретно, на овој слици смо применили сет од две радионице које су биле повезане темом али са разликом у хронолошким и географским околностима.

Прва радионица:

Догађаји из прошлости, деци мање познати, попут српских избеглица у Другом светском рату. Како је било тим људима који су имали само неколико минута да узму оно што им је највише потребно и да оду, можда заувек?

Фотографија 26 – Креативна драмска радионица у Музеју Срема, Сремска Митровица

Photograph 26 – Creative drama workshop at the Museum of Srem, Sremska Mitrovica

Друга радионица:

Како је данашњим избеглицима? Тих дана када смо радили радионице, сиријске избеглице пролазиле су поред Сремске Митровице тражећи руте ка ЕУ. Драмски педагози помогли су деци да „уђу у ципеле” људи из различитих култура и религија. Фотографије предмета које су сиријске избеглице носиле са собом биле су упоређене са предметима на слици „Прелаз преко Саве”.

Фотографија 27 – Креативна драмска радионица у Музеју Срема, Сремска Митровица
Photograph 27 – Creative drama workshop at the Museum of Srem, Sremska Mitrovica

Фотографија 28 – Креативна драмска радионица у Музеју Срема, Сремска Митровица
Photograph 27 – Creative drama workshop at the Museum of Srem, Sremska Mitrovica

*Слика / драмски подстицај: „УТАКМИЦА”, Иван Табаковић (1927),
Галерија Матице српске, Нови Сад.*

Фотографија 29 – „Утакмица”, И. Табаковић
Photograph 29 – “A Football match” by I. Tabaković

Фотографија 30 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Утакмица” у Галерији Матице српске, Нови Сад
Photograph 30 – Creative drama workshop on the art painting “A Football match” at the Matica Srpska Gallery, Novi Sad

Фудбал као заједнички ритуал у прошлим временима и данас – драмски педагози осмислили су са децом забавну причу, док се дотичу питања корупције и национализма који су баш у том месецу потресали српски фудбал.

**Слика / драмски подстицај: „БЕРАЧИЦЕ”, Сава Шумановић (1942)
Галерија слика „Сава Шумановић”, Шид**

Фотографија 31 – „Берачице”, С. Шумановић
Photograph 31 – “Female pickers” by S. Šumanović

Историјско уметничко дело *Берачице* је било истраживано кроз драму у два различита времена и места:

1. 1941. Војводина (град Шид), почетком Другог светског рата, када је насликано;
2. 2015. у земљама у које би млади из Србије, због велике незапослености у војвођанском региону, могли да емигрирају.

Фотографија 32 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици „Берачице” у Галерији слика Сава Шумановић, Шид
 Photograph 32 – Creative drama workshop on the art painting “Female pickers” at the Sava Šumanović Painting Gallery, Šid

Слика / драмски подстицај: „НАСЕЉАВАЊЕ НЕМАЦА“, Стефан Јагер (1910), Народни музеј Кикинда

Фотографија 33 – „Насељавање Немаца”, С. Јагер
 Photograph 33 – “Settling of the Germans”, S. Jager

Драмске сцене, које су деца импровизовала, подстакнуте овом сликом, бавиле су се појмом природног простора, националног простора, доласком „других”, разлозима због којих је Војводина постала мултинационална. Драмски педагог помогао је деци да избегну националне стереотипе и да се запитају:

како су преживљавање и културне потребе ове мањине, доласком у Војводину, биле сличне онима њихових предака?

Прелазак у простор прошлости помаже деци да данашњи простор виде са више хуманости и критичког мишљења.

Фотографија 34 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици
„Насељавање Немаца” у Народном музеју Кикинда
Photograph 34 – Creative drama workshop on the art painting “Settling of the Germans” at
the National Museum Kikinda

Фотографија 35 – Креативна драмска радионица на уметничкој слици
„Насељавање Немаца” у Народном музеју Кикинда
Photograph 35 – Creative drama workshop on the art painting “Settling of the Germans” at
the National Museum Kikinda

Концепти за будуће примене драме у галеријама

Тренутно истражујемо потенцијале методологије осмишљавањем драмског рада које се не заснива само на дводимензионалним приказима (слике, фреске). Нове радионице су дизајниране за истраживање односа између измишљених простора и уметничких дела која тродимензионално заузимају стварни простор:

- скулптуре,
- уметничке инсталације,
- керамика и разни други предмети практичне или декоративне намене, који се чувају у историјским и етнолошким музејима, а на себи носе нацртане мотиве људских активности,
- површине са мотивима људског деловања рађене бојом, мозаиком или другим материјалом (остаци зидова, подова, надгробних споменика),
- споменици уметничких дела заштићени на јавним просторима на отвореном (тргови, баште галерија и музеја или других институција, отворени простори школа и универзитета),
- уметнички радови наручени за јавна места последњих година (графити, скулптуре).

Један од начина на који се органска комуникација може створити између драмске фантастике и тродимензионалног уметничког дела, на пример, може бити постављање сцена око ње, окружујући тродимензионално уметничко дело драмом, јер би то сада било могуће (већина слика већ висе на зиду и не може се одатле уклонити, омогућавајући само фронтални однос између њих и гледалаца и глумаца).

Литература

Процесна драма:

Bowell, P., & Heap, B.S. (2001) *Planning Process Drama*. London, David Fulton Publishers.

O'Neil, C., & Lambert, A. (1982) *Drama Structures*. London, Hutchinson.

Позориште у образовању:

Jackson, T. (Ed) (1999) *Learning Through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education*. London, Routledge.

Πιτούλη, Γ., & Μουρατίδου, Χ. (2000) Θεατροπαιδαγωγικές Ομάδες στην Εκπαίδευση: «Δια-φυγές» από τις εξαρτήσεις και τα Нарκωτικά. Στο Ν.Γκόβας & Φ. Κακλαμάνη (Ed.) *Αναζητώντας τη Θέση του Θεάτρου στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. (114-20). Αθήνα: Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής.

The Journal for Drama in Education: T.I.E. Special Issue. London, Summer 2013, The National Association for the Teaching of Drama.

Примењена драма:

Prendergast, M., & Saxton, J. (2013) *Applied Drama: A Facilitator's Handbook for Working in the Community*. Bristol, UK / Chicago, USA, Intellect.

Драмске конвенције у Драми и Позоришту у образовању:

Neelands, J., & Goode, T. (2000) *Structuring Drama Work: A Handbook of Available Forms in Theatre and Drama*. Cambridge University Press.

Учитељ / фацилитатор-у-улози:

Finney, M. (2013). The Role of the Actor/Teacher: So Much More than Hot Seating. *The Journal for Drama in Education: T.I.E. Special Issue*. Summer 2013, 14-17.

„Teacher in Role“ (38-66). In Morgan, N., & Saxton, J. (1989) *Teaching Drama: A Mind of Many Wonders*. London, Hutchinson Education.

Сложени подстицај:

Somers, J. (2008). Narrative, Drama and the Compound Stimulus. *Education and Theatre*, Number 9, March 2008.

Позоришне игре, вежбе за емотивно, физичко и рефлексно загревање, активности групне импровизације:

Boal, A. (2001, second edition) *Games for Actors and Non-Actors*. London, Routledge.

Mouratidou, H. (2005) *Basic Elements of Acting: an Approach through Drama in Education, Physical Theatre, Devised Theatre, Theatre of the Oppressed*. Mostar, University “Dzemail Bijedic”.

Hristina Muratidu

Armin Joha Hadžimusić

DRAMA IN GALLERIES (DIG): TRANSFORMING PUBLIC ART SPACES INTO SPACE FOR PERFORMANCE AND INTERACTIVE LEARNING

Summary

Founded on interactive educational drama, the Drama in Galleries (DiG) methodology promotes learning about the art of painting, as well as about artistic, educational and cultural values. DIG workshops are always realised in front of the art work chosen as the drama pedagogical stimulus, and inside the gallery where this work is exhibited. This choice supports the identity of public art spaces as spaces of socio-political learning and multiculturalism. The article will present sociological, aesthetic, artistic and pedagogical dimensions of DiG projects inside the Gallery of Matica Srpska (Novi Sad) and other galleries throughout Vojvodina. Also, it will analyse the dynamic interaction between four types of spaces:

The official space (Sp.A) which holds the art exhibit / workshop stimulus; the space in the paintings (Sp.B) – holding life, stories, emotions, subjectivity; the imaginary spaces created by improvisations (Sp.C) happening inside the real, official space (Sp.A) and inspired by the painted spaces (Sp.B). Spaces C transform Space A into a space of learning about Space D: the world which surrounds all three aforementioned spaces, and its current historical realities.

Mateja Ribarič
Slovenski šolski muzej
Ljubljana, Slovenija

SLOVENSKI ŠOLSKI MUZEJ POVEZUJE ŠOLE IN MUZEJ

Povzetek: Pomembno poslanstvo našega muzeja je, da obiskovalcem omogočimo začetiti izkušnjo šole v različnih zgodovinskih obdobjih. V članku predstavimo pedagoško dejavnost s poudarkom na najbolj prepoznavnem programu »Učne ure naših babic in dedkov«. Gre za živo igro zgodovine, kjer se najbolj živahno prepletajo poslanstvo našega muzeja in poslanstvo šol. Začetek programa sega v leto 1999, ki smo ga iz leta v leto dopolnjevali z novimi učnimi vsebinami iz različnih časovnih obdobji za različne starostne skupine. V letu 2019/20 obiskovalci lahko izbirajo med 13 različnimi vsebinami učnih ur. V 20 letih je ta program postal pravi fenomen. V tem času so gospodične učiteljice in gospodje učitelji odigrali čez 7500 ponovitev različnih učnih ur. Prispevek sloni na kvantitativni in kvalitativni analizi programov.

Gljučne besede: Slovenski šolski muzej, muzejski pedagoški program, Učne ure naših babic in dedkov

Slovenski šolski muzej povezuje šole in muzej

Slovenski šolski muzej že v svojem naslovu vsebuje tako besedo šola kot besedo muzej, kar ga postavlja na posebno mesto in je vezni člen med šolstvom in muzeologijo. Korelacija šola – muzej je tesno prepletena že od samega nastanka šolskega muzeja naprej.

Sodi med najstarejše muzeje na Slovenskem, ustanovljen je bil leta 1898 in je prvi specialni muzej pri nas. Njegova tesna povezava s šolstvom sega že v samo ustanovitev, saj so ga ustanovili učitelji oz. Zveza slovenskih učiteljskih društev, ki je ustanovila takrat imenovan Šolski muzej slovenskega in istrsko-hrvaškega učiteljstva v Ljubljani. Korenine nastanka muzeja so v prirejanju razstav šolskih učil, nadaljnja pomembna naloga je bila zbiranje dokumentov in prikaz stanja šolstva v določenih obdobjih.

Muzej je v posameznih obdobjih deloval v različnih prostorih, od leta 1984 naprej deluje v prostorih med uršulinskim samostanom in Gimnazijo Jožeta Plečnika v centru Ljubljane (v nekdanjih šolskih prostorih).

Vloga Slovenskega šolskega muzeja je v povezavi s šolstvom dvojna. Ustanovljen bil je zaradi dokumentiranja zgodovinskega razvoja šolstva in vzgoje ter izvajanja muzejske dejavnosti na področju vzgoje in izobraževanja in s tem povezan nalog zbiranja, ohranjanja, dokumentiranja, preučevanja, interpretacije, razisko-

vanja, upravljanja in razstavljanja premične in nesnovne kulturne dediščine s področja zgodovine šolstva in vzgoje.¹ Njegova vsebina delovanja sloni na dediščini šolstva in vzgoje, s šolami pa je povezan tudi upravno- organizacijsko, saj prav tako kot šole deluje pod pristojnostjo Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Poleg tesne povezanosti s šolstvom hkrati deluje po načelih muzejske stroke in želi, tako kot vsi drugi muzeji, nadgrajevati in razvijati muzejsko pedagogiko.

Živa igra zgodovine – radosti v starih šolskih klopeh

Pomembno poslanstvo našega muzeja je med drugim tudi to, da obiskovalcem omogočimo začutiti izjemno izkušnjo vzdušja pomembnega dela vsakdanjega življenja, kot je šola, v različnih zgodovinskih obdobjih. Prizadevamo si, da bi bil muzej čimbolj prijazen in odprt do obiskovalcev, ki bi iz njega odšli bogatejši za novo izkušnjo in vedenje o šolski kulturni dediščini. Vsak predmet na razstavi pripoveduje svojo zgodbo. Naloga kustosov pedagogov je, da zgodbe posameznih muzejskih predmetov na razstavah z različnimi metodami in oblikami dela približajo različnim starostnim skupinam obiskovalcev, saj vsaka od njih (vrtci, osnovnošolci – 1., 2. in 3. triada, srednješolci) zahteva drugačen pristop, primeren njihovi starosti in zmožnosti dojemanja. Pri nas v muzeju med zaposlenimi ne boste našli samostojnega kustosa pedagoga, se pa s to zelo pomembno nalogo ukvarjamo tako rekoč vsi. Poleg stalne in občasne razstave ter pedagoškega programa, ki poteka ob njih (muzejske delavnice, različni natečaji - literarni, fotografski, likovni ...), se Slovenski šolski muzej s šolami povezuje še na druge načine (tekmovanje mladih zgodovinarjev, seminarji za učitelje Od šolske kronike do zgodovine moje šole, strokovna pomoč pri oblikovanju muzejskih zbirk na šolah, strokovna pomoč pri šolskih praznovanjih na posameznih šolah ...).

Že dvajset let pa je muzej daleč najbolj prepoznaven po projektu Živa igra zgodovine – Radosti v starih šolskih klopeh. Gre za pedagoški program, kjer se najbolj živahno prepletajo poslanstvo našega muzeja in poslanstvo šol. Začetek sega v leto 1999, ko smo imeli na programu prvo učno uro s konca 19. stoletja z naslovom »Cesarska pesem«. Program smo iz leta v leto dopolnjevali z novimi učnimi vsebinami iz različnih časovnih obdobji za različne starostne skupine. V letu 2019/20 obiskovalci lahko izbirajo med 13 različnimi vsebinami učnih ur. V 20 letih je ta program postal pravi fenomen, ki kar zasenči ostalo pedagoško ponudbo. V tem času so gospodične učiteljice in gospodi učitelji odigrali čez 7500 ponovitev različnih učnih ur.

Zakaj je največ zanimanja za »učne ure naših babic in dedkov«?

Ker postanejo obiskovalci kot učenci aktivni udeleženci učne ure, ki je odigrana po učnih načrtih iz različnih časovnih obdobji (od antike do stare Jugoslavije). Ker učne ure ponujajo izjemno priložnost spoznavanja in doživljanja zgodovine šol-

¹ Sklep o ustanovitvi, 2016).

stva ob aktivnem, spontanem prepletu igre in učenja. Ker je sedeti v starih šolskih klopih pred gospodično učiteljico oz. gospodom učiteljem s strogim glasom, ki sta oblečena po šolski modi tistega časa, z obvezno šibo v roki, svojevrstno doživetje. Nenadoma se znajdeš v šolskem razredu, kjer veljajo druga pravila, kjer ni dovoljeno klepetati, kjer je priporočljivo odgovarjati stoje v celih stavkih, če ne želiš klečati v kotu na koruzi ali si nadeti lesenega osla na hrbet, kakor so kaznovali učence nekoč. Ustvari se posebno vzdušje. Mladim je zanimivo primerjati to učno uro in učiteljico oz. učitelja s svojimi v sedanji šoli. Starejše obiskovalce pa zajame nostalgija po šoli in se jim utrne kakšna vesela ali žalostna prigoda iz njihovih šolskih dni.

Kako se je začelo?

Obiskovalcem smo vsebino stalne razstave Razvoj šolstva na Slovenskem želeli prikazati na čim bolj privlačen, razgiban način in jih potegniti v pripoved, da bi začutili duh starega časa in dobili svojo izkušnjo stare šole. Začeli smo iskati ideje in možnosti. Korenine projekta Radosti v starih šolskih klopih segajo v leto 1997. Kustosi smo se udeleževali strokovnih simpozijev po Evropi in v Bremnu v Nemčiji doživeli eno takšno učno uro. Izkušnja nam je ostala v prijetnem spominu in tako smo v muzeju poskusili tudi sami s prvo učno uro, ko smo kot spremljevalni program ob občasni razstavi Spomini na šolo pripravili učno uro »S kredo po tablici«. Učenci so v starih šolskih klopih pisali lepopisne črke s kredo po šolskih tablicah, ki so bile izdelane v ta namen. Igrali so tudi igro vlog, eden od učencev se je prelevil v učitelja, ostali pa v učence. Nadgradnja te ure je leta 1999 zaživela v Mestnem muzeju Ljubljana ob razstavi o županu Hribarju, pri kateri je strokovno sodeloval tudi naš muzej. Navdušenje med obiskovalci učne ure je bilo zelo veliko, zato smo jo v dogovoru z Mestnim muzejem Ljubljana (danes Muzej in galerije mesta Ljubljane) prenesli v Slovenski šolski muzej, kjer je postala del ponudbe ob stalni razstavi o zgodovini šolstva na Slovenskem. V letu 1999 smo ob stalni razstavi o razvoju šolstva na Slovenskem obiskovalcem ponudili prvo učno uro iz časa Avstro-Ogrske z naslovom Cesarska pesem.

Kako nastajajo scenariji učnih ur?

Pogledali smo v stare učne načrte in učne programe iz različnih obdobj ter v stare pedagoške časopise. Izbrali smo različna obdobja in različne vsebine. Treba je bilo urediti tudi učilnico. Žal smo prostorsko omejeni in tako vse te različne učne ure potekajo v eni učilnici, ki jo je zato vsakokrat potrebno posebej preurediti, da odseva duh tistega časa. Oprema ostane ista, klopi, ki so replike starih šolskih klopi, po stenah visijo učne slike, na sprednji steni pa je zemljevid tistega obdobja, iz katerega je učna ura. Tam visi tudi slika voditelja tiste dobe, to je na primer cesar Franc Jožef ali pa kralj Aleksander. Ne sme manjkati niti križ, ki so ga v naših šolah obvezno imeli do leta 1953 (tistega leta je bil ukinjen tudi verouk v šolskih prostorih). Gospodje uči-

telji in gospodične učiteljice so vsakokrat oblečeni po modi tistega časa. Učiteljice imajo običajno krila, dolga do tal, visoke, zapete ovratnike in dolge rokave. Tudi učenci se preoblečejo v »stare obleke«: dekleta dobijo predpasnike, fantje pa telovnike. Tako se lažje vživijo v vlogo učencev iz starih časov, saj vsebino vsake učne ure postavimo v konkretni čas in kraj dogajanja. Učni uri Antična Emona in Telovadba pa se trenutno izvajata v hodniku muzeja.

In kako poteka posamezna muzejska učna ura?

»Togo udarjanje šolskega zvonca so presekali odločni koraki gospodične učiteljice. Za seboj je vlekla dolgo krilo po modnih zapovedih avstroogrškega časa. V roki je držala dolgo leskovo šibo in z mrkim pogledom izpod očal se je bližala učencem tretjega razreda, ki so jo stoje in precej prestrašeni čakali v majhni temačni učilnici, iz katere se je širil vonj po starem lesu. Ko je učiteljica vstopila, so jo učenci pozdravili: »Bog daj, gospodična!« »Bog daj, otroci!« jim je odvrnila. V strahu pred udarci dolge šibe je nastala grobna tišina. Še brki cesarja Franca Jožefa, slike nad katedrom, so se postavili čisto pokonci. Pouk leta 1900 se je pričel z molitvijo in pregledom čistoče ...«

Pod strogim očesom gospodične učiteljice, oblečene po modi iz konca 19. stoletja, obiskovalci

»v živo« doživijo pouk, kakršnega so obiskovali njihovi vrstniki pred sto in več leti. Učna ura je preplet spontanega učenja in zabave, prilagojena je različnim starostnim skupinam. Udeleženci učne ure niso samo pasivni opazovalci, ampak z aktivnim sodelovanjem pri pouku tudi sami sooblikujejo učno uro. Če hočejo kaj vprašati, dvignejo roko in med govorjenjem stojijo. Sedijo mirno, z rokami na hrbtu. Če klepetajo, lahko sledi kazen, to je klečanje na koruzi ali klečanje v kotu, sedenje v oslovski klopi. Učiteljica ali učitelj pa imata v roki ves čas palico, ki je na muzejski učni uri sicer ne uporabita, v resnični šoli pa sta jo lahko pogosto. V tistem času in še vse do začetka 20. stoletja so uporabljali tudi črne in zlate bukve: v črne so vpisovali učence, ki se niso lepo obnašali ali se niso držali reda in discipline, v zlate pa marljive in pridne učence. Za nagrado je učenec lahko dobil tudi spominek pridnosti, ki so jih učitelji podeljevali ob koncu pouka ali pa ob koncu šole. V preteklosti so v večjih mestih imeli deške in dekliške šole, na vasi pa so bili učenci obeh spolov v istem razredu, a so vendar sedeli ločeno: dečki na eni strani razreda³, deklice na drugi. Podobno jih, če je le mogoče, posedemo tudi v naši stari učilnici.

Poleg spoznavanja širše zgodovine Slovencev pridobijo udeleženci projekta »Radosti v starih šolskih klopeh« znanje iz zgodovine šolstva in vzgoje. Mladi udeleženci tako spoznajo način vzgoje v preteklosti, jo primerjajo s sedanjo in ugotavljajo, katere so dobre in slabe plati ene in druge oblike vzgoje. Vsekakor je živo sodelovanje pri učni uri iz časov pred sto leti za vsakega posameznika tudi nepozaben dogodek.

² Brošura Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju, 2010/11.

³ Brošura Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju, 2010/11.

Učne ure smo iz leta v leto dopolnjevali z novimi vsebinami iz različnih obdobj in za različne starostne skupine.

Trenutno ponujamo dvanajst vsebinsko različnih učnih ur, ki se razlikujejo po zgodovinskem obdobju (Rimski imperij, Ilirske province, Avstrijsko cesarstvo, Avstro-Ogrska, Kraljevina Jugoslavija ...) in po vsebini predmetnika (Ipopis, računstvo, prirodopis ...). Obiskovalci lahko izbirajo med Antično Emono, Vodnikovo šolo, Nedeljsko šolo, Staro šolo za najmlajše, Fiziko, Računstvom, Lepim vedenjem, Ipopisom, Ročnimi deli, Prirodopisom, Telovadbi in Higieni, tujcem pa je namenjena Učna ura za tujce. Učiteljski zbor v šolskem letu 2019/2020 sestavljajo: Anton Lokovšek (Anton Arko), Matevž Grom (Matej Hrastar), Menarda Meden (Taja J. Gubenšek), Apolonija Škarja (Polona Koželj), Terezija Zvon (Mateja Pušnik) in Quintus Caelius Kallikrates/Matija Pevc (Matej Prevc), Matilda Trpežnik (Hana Čosić), Mihael Ravnik/Decimus Orbilius Severus in Gregorij Vidmar (Grega Vauhnik).

Nekaj zanimivosti o posameznih urah

Šolo v antični Emoni smo prvič uprizorili leta 2014 v atriju Uršulinskega samostana, ko je Ljubljana praznovala 2000 let Emone. K sodelovanju smo pritegnili dva študenta grščine in latinščine. Antična šola je bila namenjena obema spoloma, učili so se na prostem, poučevali so učitelji oziroma magistri. Na muzejski učni uri magister pride iz Rima v Emono in začne poučevati v latinščini. Ko vidi, da ga učenci ne razumejo, nadaljuje v slovenščini. Učijo se štetja od ena do deset po latinsko. Seznanijo se s tem, od kod so meseci dobili svoja imena, magister pa tudi prebere odlomek zgodbe o Marsu in Veneri in ga sproti prevaja. Učenci aktivno sodelujejo in pišejo na voščene tablice, ki so jih uporabljali v tistih časih. To je bil lesen okvir, v katerem je bil stopljen vosek. S stilusom, lesenim pisalom, so vrezovali v ta vosek. Na drugi strani stilusa je bila lopatka, s katero so vosek spet zgladili. Udeleženci antične ure si nadenejo tunike, magister pa je oblečen v togo. Miz ni, sedijo na klopeh.

Učna ura iz Vodnikovih časov je nastala leta 2010 ob muzejski razstavi Ilirske province. Z ustanovitvijo Ilirskih provinc leta 1809 so Francozi razširjali znanje francoskega jezika, a vendarle dovolili, da je bil učni jezik v osnovnih in nižjih srednjih šolah deželni (slovenski) jezik. Valentin Vodnik je za pouk v slovenskem jeziku napisal prve slovenske učbenike, njihovo vsebino pa spoznavajo tudi udeleženci muzejske Vodnikove šole. Učenci se naučijo osnov bohoričice, slovenske pisave, ki je bila v rabi od sredine 16. stoletja do sredine 19. stoletja. Učijo se branja, prevajajo stari jezik v sodobnega, pa tudi v francoščino in v slovenščino.

Od začetka 19. stoletja so ob nedeljah in praznikih organizirali začetne in ponavljalne **nedeljske šole**, saj med tednom mnogi vaški otroci niso mogli obiskovati pouka zaradi zaposlenosti z drugim delom in oddaljenosti od šole. V njih so ponavljali snov, ki bi se jo sicer naučili med tednom v redni šoli. Nedeljske šole je uvedel Anton Martin Slomšek in tudi napisal učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Učna ura se dogaja v Avstrijskem cesarstvu leta 1865. Učenci se učijo pisati in računati do

deset, rešujejo preproste besedilne naloge. Zapojejo Slomškovo pesem Ljuba vigred. Seznanijo se z lepim vedenjem, redom in disciplino v takratni šoli. Primerna je za učence od 3. razreda OŠ naprej.

Program **Stara šola za najmlajše** je pripravljen za najmlajše obiskovalce muzeja. Uvedli smo ga zato, ker so bile klasične učne ure za najmlajše prestroke in so jokali, se preveč bali strogih učiteljev iz preteklosti. Otroci med pogovorom in kratkim zaigranim prikazom pouka pred sto leti ter ob raziskovanju stare šolske torbice dobijo vpogled v šolski vsakdan učenca ljudske šole na podeželju v času avstro-ogrske monarhije. Spoznajo, kakšna oblačila so si otroci nekoč nadeli za v šolo. Kakšni učni pripomočki so se skrivali v učenčevi leseni šolski torbici, kako so se učili »številjenja«, pa tudi kako so učitelji kaznovali zamujanje, klepetanje in druge prestopke zoper »šolske postavce«.

Lepopis je bil eden pomembnejših šolskih predmetov v narodni šoli v Kraljevini Jugoslaviji. Učence so želeli naučiti razločno in lepo pisati. Na lepopisni učni uri, ki je tudi najbolj priljubljena pri obiskovalcih (ima daleč največ ponovitev), se osnov takšnega rokopisa lahko naučimo tudi sami. Učenci spoznajo posamezne lepopisne črke in njihove elemente ter vežejo črke v besede in povedi. Pri tem je pomembno, kako držijo pero, sedeti morajo lepo in pokončno, nepisoča roka počiva na hrbtu, ne smejo se naslanjati na mizo, ne smejo tiščati peresa in morajo paziti, kako namakajo pero v črnilnik.

Kdor še ne zna pravilno prišiti gumba, se tega lahko nauči **na učni uri ročnih del**. Ta učna ura izvira iz šole v Kraljevini SHS in je postavljena v leto 1926. Originalno so se dečki in deklice učili različnih stvari. Deklice so na primer šivale in krpale oblačila, vezle, pletle in kvačkale, dečki pa so se učili pletenja košar iz vrbovih viter in drugih koristnih stvari. Namen teh ur je bil pridobiti koristna znanja za vsakodnevno življenje, naučili pa so se tudi reda in marljivosti, snažnosti in urejenosti.

Pri učni uri **Telovadba** učenci izvajajo telesne vaje in igre po sokolskem sistemu: pravilna stoja telesa, nastop v vrstah – po eden, dva, tri, štiri. Hoja in tekanje v vrsti. Obračanje na levo in desno. Proste vaje na mestu. Na koncu se igrajo različne družabne igrice. Pri tem razvijajo spretnost gibov, vzdržujejo duševno in telesno zdravje in se navajajo na dostojno in lepo vedenje.

Seveda pa tega zahtevnega programa ne bi zmogli brez naših vodičev in animatorjev učnih ur, ki te številne dejavnosti zelo uspešno vodijo. To nam dokazujejo številne čestitke, pohvale, izrazi zadovoljstva in zapisi navdušenih obiskovalcev. Da bi bile informacije o novostih pedagoškega programa čimbolj dostopne in razširjene, vsako leto natisnemo zloženko, ki jo pošljemo na številne naslove osnovnih in srednjih šol po celi Sloveniji.

Odzivi obiskovalcev

Od učencev dobivamo številne odzive in vtise z učnih ur, ki so nam v pomoč pri načrtovanju novih programov. Po odzivih sodeč najmočnejši vtis nanje naredi učna ura lepopisa in stroga gospodična učiteljica s šibo v roki.

Na učni list Domača mačka, ki ga prejme vsak obiskovalec učne ure, smo leta 2000 zapisali prošnjo, da bi od obiskovalcev radi izvedeli njihovo mnenje o vsebini učne ure, in vprašanje, ali je taka oblika dela predvsem z mlajšimi obiskovalci primerna. Kaj jim je všeč, kaj jih pritegne in kaj ne, kaj bi spremenili ter kaj so si najbolj zapomnili z obiska v muzeju. Dragoceni so bili tudi odzivi, ki so kaj pogrjali, saj smo s tem lahko vsebine učnih ur izboljšali. Na nek način smo s tem povabilom obiskovalcem izvajali evalvacijo obiska muzeja. Že v letu 2000 smo dobili tudi prve odzive.

V petih letih je nastala izjemno bogata, svojevrstna »knjiga vtisov«, iz katere smo leta 2006 pripravili razstavo »Muzej v otroških očeh«. Na naš naslov je prispelo kar 629 različnih izdelkov, med katerimi so prevladovale predvsem risbice (243 ali 38,6 % izdelkov) in spisi (197 ali 31,3 % izdelkov). Odzvalo se je kar 36 različnih šol in posameznikov z vse Slovenije. Tukaj je odlomek sestavka, ki smo ga dobili iz OŠ Trnovo v Ljubljani: *»V šolskem muzeju mi je bilo všeč marsikaj, frizura in obleka učiteljice, način, kako je poučevala. Ko je vstopila v razred, me je bilo malo strah, toda potem sem se navadila. Niso mi bile všeč kazni. Pesmi smo se morali učiti na pamet. Pri kiticah se je vsaka vrsta začela z veliko začetnico. Ko je kdo od nas bral, je moral vstati. Nato si moral ponoviti s svojimi besedami, nerazumljive besede si moral razložiti. Na tablice smo pisali posamezne črke: tanko navzgor in debelo navzdol. V tej učilnici mi je bilo zelo všeč in upam, da bom v to učilnico prišla še kdaj drugič.«*⁵

Učne ure obiskujejo tudi bodoči učitelji in učiteljice

Že od leta 2000 dalje SŠM in učne ure obiskujejo študentje z različnih članic Univerze v Ljubljani: s Filozofske fakultete z Oddelka za pedagogiko in andragogiko, s Fakultete za matematiko in fiziko z Oddelka za matematiko in Oddelka za fiziko, s Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo z Oddelka za kemijo ter z Biotehniške fakultete z Oddelka za biologijo. Znotraj svojega pedagoškega študija se pripravljajo na vlogo bodočega učitelja/profesorja, pedagoga ali andragoga in se seznanjajo z odnosom med učiteljem ter učenci danes. Da je razumevanje te vloge toliko bolj razumljeno, ker bodo bodoči učitelji na svojem strokovnem področju, je pomembno tudi poznavanje vloge učitelja in odnosa med učiteljem in učenci v preteklosti. Za lažje razumevanje oz. kar doživetje stare vloge učitelja in učencev študentje obiščejo staro učno uro, ki si jo izberejo sami. Vsaka učna ura predstavlja določen izsek iz zgodovine pedagogike in šolstva ter omogoča, da študenti spoznajo, kako je potekal pouk nekoč, kakšna je bila vloga učitelja, kakšni so bili odnosi med učitelji in učenci, kakšen je bil učni jezik, kakšne so bile vsebine pouka, kakšna je bila disciplina pri pouku, učni pripomočki idr. Omenjena spoznanja jim pomenijo veliko, ker so neposredno vključeni v doživetje stare učne ure iz določenega izbranega obdobja.

Stare učne ure so zelo pomembno dopolnilo k izobraževanju bodočih učiteljev,

⁴ Mateja Ribarič 2006

⁵ Mateja Ribarič 2006

pedagogov in andragogov, saj ti veliko bolje razumejo, kakšni so bili odnosi med učitelji in učenci, vloga učitelja, kako so npr. učenci doživljali disciplino v šoli in kakšen pouk je bil značilen v določenem času zgodovine slovenskega šolstva. So učinkovito vzgojno-izobraževalno sredstvo, da se študenti veliko bolj zavedajo tudi svoje bodoče vloge učitelja/profesorja, pedagoga in andragoga.

Pa še spomin gospoda učitelja

Kustos Anton Arko se spominja:

»Na pot gospoda učitelja Antona Lokovška sem stopil leta 2009, ko se je na programu, ki ga je ponujal Slovenski šolski muzej, tedanjim učnim uram pridružila še Nedeljska šola branja, pisanja in računanja. Program zanjo sva oblikovala s tedanjo muzejsko bibliotekarko Valentino Tominec, ki je imela za seboj precejšnjo kilometrino učnih ur Lepopisa. Sprva sem kot gospod učitelj po učni uri moral preobleči srajco, sčasoma pa je tudi trema pošla, tako da se je kdaj pa kdaj pripetilo, da sem učencem razlagal o 'lojtrcah' in enostavnih računih z jabolki, obenem pa sem razmišljal, če bom za kosilo jedel hamburger ali pa bom raje šel na pico.

Včasih je tako nanoslo, da sem imel tudi štiri učne ure zapovrstjo. Takrat so mi umetni brki, ki sem si jih prilepil na obraz, pri četrti učni uri že močno plesali pod nosom. In če sem bil pri prvi še ves strog in zagnan, mi je pri zadnji že precej pošla koncentracija, tako da tudi nisem bil več občutljiv, če je v razredu popoln mir ali ne. Kaj vpliva na to, da je v razredu mir ali ne, pa mi do zdaj ostaja neznanka.

Vodnikova šola iz Ilirskih provinc se je pridružila ostalim spomladi leta 2010. Snov in zahtevnost te učne ure je primerna za srednješolce, saj morajo udeleženci glasno brati besedila, zapisana v bohoričici, določati stavčne člene, zahteva pa tudi nekaj malega znanja francoščine. Pri tej učni uri se kot stalnica valijo salve smeha. Največkrat je to zaradi tega, ker udeleženci glasno nepravilno preberejo besedo ali večji del besedila. Tako sem enkrat doživel, da je 'Napoleon dokazal svojo moškost' namesto 'mogočnost' ali da se je stavčni člen, ki ga danes imenujemo 'osebni zaimek' in se mu je včasih reklo 'namestimé', ker se pojavi namesto imena, spremenil v 'namêsti mê' in spet drugič, da je besedica 'sicer' postala 'frizer'...

Vodenje učnih ur kot gospod učitelj doživljam, kot da mi je pisano na kožo. Poleg naučenega poteka ure je potrebno ogromno improvizacije in iznajdljivosti, saj so otroci vedoželjni, hudomušni, nagajivi, predvsem pa zelo različni, zato se pri tovrstnih izzivih v vlogi gospoda učitelja zelo dobro počutim. Je veselje, je zabava, je adrenalin in je vedno zanimivo, kajti niti dve skupini otrok nista na učni uri enaki.

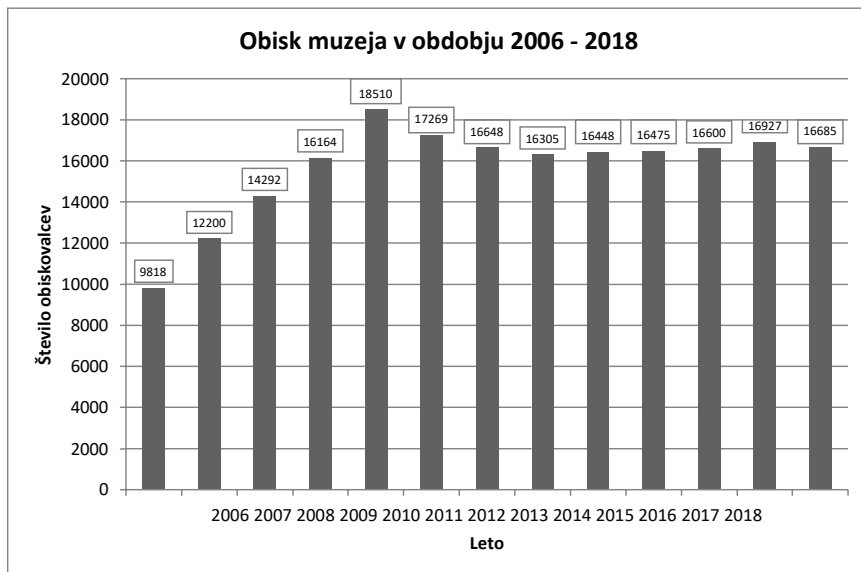
To, da imamo v Slovenskem šolskem muzeju možnost doživeti zgodovino, torej učne ure iz starih časov, se mi zdi ogromen prispevek k oznanjanju zgodovine šolstva na Slovenskem. Zakaj bi človek o zgodovini bral, če jo lahko »doživi« in na ta način najbolj spozna in si največ zapomni?»

⁶ Monika Govekar Okoliš, 2017.

⁷ Anton Arko, 2017.

Nekaj statističnih števil za ponazoritev

Graf 1: Obisk muzeja v obdobju 2006- 2018

Graf 2: Obisk učnih ur v obdobju 2006 – 2018

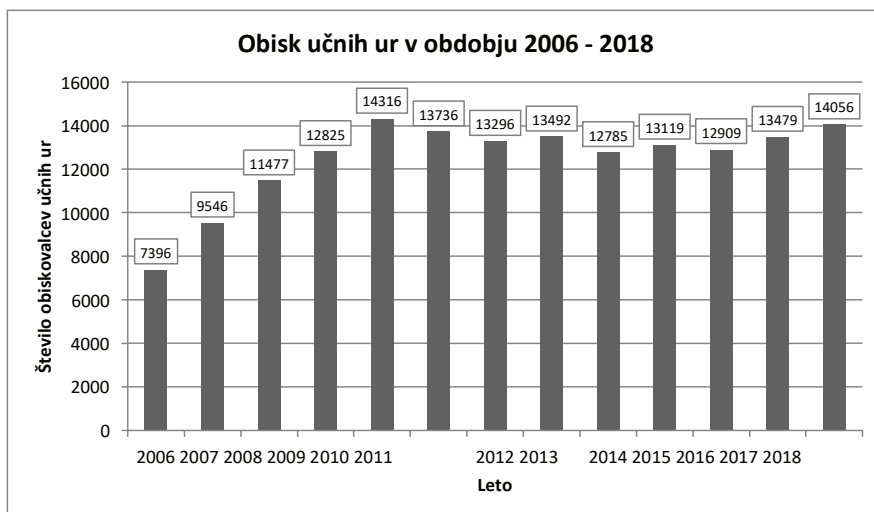

Tabela 1: Primerjava števila obiskovalcev muzeja v letu 2018 in 2017 po starostnih skupinah obiskovalcev

	Predšolski otroci	osnovnošolci	srednješolci	študenti	odrasli	skupaj
2018	114	12.774	466	398	2.933	16.685
2017	148	12.240	476	552	3.511	16.927
indeks	77,0	104,4	97,9	72,1	83,5	98,6

Tabela 2: Učne ure 2018 in primerjava z letom 2017

Učna ura	Izv.	Izv.	Obisk	Obisk	O/UU	O/UU
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Lepopis, 1930	231	186	5817	5150	25,2	27,7
Lepo vedenje, 1907	86	86	2182	2151	25,4	25,0
Nedeljska šola, 1865	129	95	3378	2390	26,2	25,2
Ročna dela, 1926	12	6	295	143	24,6	23,8
Fizika, 1900	12	18	316	402	26,3	22,3
Računstvo, 1905	13	19	294	518	22,6	27,3
Vodnikova šola, 1810	10	19	195	443	19,5	23,3
Prirodopis, 1907	9	13	152	361	16,9	27,8
Učna ura za tujce, 1906	6	7	126	155	21,0	22,2
Učna ura v antični Emoni, 1. st.	12	19	279	441	23,3	23,2
Stara šola za najmlajše, 1900	19	71	445	1695	23,4	23,9
Telovadba, 1932	0	6	0	186	0	31
Cesarska pesem, 1901	0	1	0	21	0	21
Učne ure skupaj	539	546	13479	14056	25,0	25,7

Ugotovitev:

Muzej od leta 2010 letno obišče povprečno okoli 16.500 obiskovalcev (največ leta 2010 – 18.510 obiskovalcev), od tega jih obišče program učnih ur povprečno okoli 13.500.

V letu 2018 je obiskalo muzej skupaj 16.685 obiskovalcev, od tega 114 predšolskih otrok, 12.774 osnovnošolcev, 466 srednješolcev, 398 študentov in 2933 odraslih. V istem letu je bilo v muzeju izvedenih 546 učnih ur, na katerih je sodelovalo 14.056 udeležencev, od tega največji delež osnovnošolcev. Na izbiri je bilo 13 različnih učnih ur, največ ponovitev (186) je imela učna ura lepopisa.

Letos praznujemo že 20 let tega zelo uspešnega in prepoznavnega pedagoškega programa z več kot 7500 ponovitvami UU. Ob tej priložnosti bomo naslednje leto izdali jubilejno publikacijo z zgodovinskim pregledom, spominskimi pričevanji tako

⁸ Poročilo o delu SŠM, 2018

izvajalcev kot učencev v starih šolskih klopeh. Vsi ti podatki govorijo o res veliki priljubljenosti učnih ur. In zanimanje za obisk ur ne pojenja. V stare šolske klopi k nam v muzej vabimo tudi vas!

Viri in literatura

- Arko Anton, Po stopinjah gospoda učenika (v tipkopisu), Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2017.
- Balkovec Debevec Marjetka, O mentorstvu v Slovenskem šolskem muzeju, *Andragoška spoznanja* 22/2, Ljubljana 2016, 9-22.
- Brošure Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju za posamezno šolsko leto (od leta 1999/2000 do 2019/20), Slovenski šolski muzej Ljubljana.
- Govekar-Okoliš Monika, Obisk študentov s FF, FME, FKKT in BF z Univerze v Ljubljani v Slovenskem šolskem muzeju (v tipkopisu), Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2017.
- Okoliš Stane, (2013). Ob 115-letnici Slovenskega šolskega muzeja (1898–2013), *Šolska kronika* 22/3, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2013, 664–667.
- Ostanek France, Kratek oris nastanka muzeja in njegova ureditev, Ob sedemdesetletnici ustanovitve Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani 1898–1968, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1968, 5–18.
- Pavlič Slavica, Mesto Slovenskega šolskega muzeja v zgodovini slovenskega muzealstva, *Šolska kronika* 7/XXXI, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1998, 11-15.
- Poročila o delu Slovenskega šolskega muzeja od leta 1999 do 2018, *Šolska kronika* 1999–2018, Slovenski šolski muzej, Ljubljana.
- Ribarič Mateja, Preparing Child-oriented Exhibitions at the Slovenian School Museum, 7th International Symposium for School Museums and School History Collections, Leeds 1997, Leeds, Bremen 1999, 109-116.
- Ribarič Mateja, Pedagoški rad sa različitim ciljnim grupama u Slovenskom školskom muzeju Ljubljana, Zbornik I. skupa muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb 2002, 41-52.
- Ribarič Mateja (ur.), Muzej v otroških očeh. Ljubljana, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2006.
- Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Slovenski šolski muzej (2016).
- Šuštar Branko (ur.), Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja: stalna razstava. Razstavni katalog (zloženka) – 74 a, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2002.
- Tome Staša, 40 let Pedagoške sekcije Skupnosti muzejev Slovenije, *Argo* 55/1, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2012, 64–69.
- Žnidar Vincenc, Misli o muzejski pedagogiki in didaktiki, [tipkopis]. Ljubljana 1967.
- Žnidar Vincenc, Zadaci i oblici suradnja muzeja i škola. Muzeologija 15, Muzejski dokumentacioni centar. Zagreb 1972.

Mateja Ribarič

THE SLOVENIAN SCHOOL MUSEUM IN THE CORRELATION BETWEEN SCHOOL AND MUSEUM

Summary

The Slovenian School Museum has a special place in the correlation between school and museum. It is one of the oldest museums in Slovenia (founded in 1898) and is the first special museum in Slovenia. An important mission of our museum is to enable visitors to experience an exceptional experience of the atmosphere of an important part of everyday life, such as school in different historical periods.

In the article we present the pedagogical activity with an emphasis on the most recognizable program »Lessons of our grandparents«. It is a living game of history, where the mission of our

museum and the mission of schools are most vividly intertwined. The beginning of the program dates back to 1999, when we had the first lesson from the end of the 19th century entitled »Imperial Song«. From year to year we supplemented the program with new learning content from different time periods for different age groups. In 2019/20, visitors can choose from 13 different lessons. In 20 years, this program has become a real phenomenon. During this time, the Miss Teachers and Gentlemen Students played over 7.500 repetitions of different lessons. The paper is based on quantitative and qualitative analysis of programs.

Јасминка Королија
Универзитет у Београду
Хемијски факултет

Ана Новаковић
Етнографски музеј Београд

Бојан Ђокић
Универзитет у Београду
Хемијски факултет

ПОВЕЗИВАЊЕ САДРЖАЈА ИЗ ОБЛАСТИ ХЕМИЈЕ И ЕТНОЛОГИЈЕ: УЧЕЊЕ ПУТЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Сажетак: Интердисциплинарни приступ учењу усмерен је на садржаје и методе из више различитих дисциплина које имају заједничке проблем или теме. Идеја је да ученици усвајају различите перспективе и долазе до решења која су усмерена на стратегије и принципе а не садржаје једне дисциплине. Могућности примене интердисциплинарног приступа испитане су у оквиру емпиријског лонгитудиналног истраживања образовног програма „Дете и традиција”. У оквиру овог програма, у сарадњи Етнографског музеја и Хемијског факултета у Београду, организоване су едукативне радионице „По зрно, по зрно” и „Видљиво и невидљиво о јајету” за ученике узраста од 9 до 11 година. Циљ ових радионица представљало је повезивање садржаја из области хемије и етнологије.

У овом раду биће приказан део резултата који се односи на мишљење ученика и наставника о оваквом начину рада. У истраживању је учествовало 240 ученика трећег разреда и седам учитеља основних школа из Београда. На основу интервјуа са учесницима програма можемо да закључимо да су њихова мишљења о примени овог програма веома позитивна. Ученици истичу да им је рад у радионицама врло занимљив, јер трагају за одговорима на питања и у том процесу уче у сарадњи са другом децом, експериментишући и испробавајући различита решења. Посебан допринос ових радионица наставници виде у развијању самосталног закључивања ученика јер се, током израде и дискусије свих огледа у радионици, као и у току демонстрационог огледа, ученици питањима подстичу да праве различите претпоставке и да износе чињенице за и против. Интердисциплинарни приступ одређеним феноменима из свакодневног живота путем неформалног образовања у виду игре, у простору музеја, има вишеструку корист. Кључни закључак нашег истраживања односи се на позитивна искуства ученика и наставника о учењу кроз интердисциплинарно повезивање садржаја из области хемије и етнологије. Будући да резултати указују на то да овај приступ има позитивне ефекте на интересовање ученика и њихову мотивацију за учење, препоручује се његова шира примена у настави и ваншколским активностима.

Кључне речи: интердисциплинарни приступ, садржаји из области хемије и етнологије, едукативне радионице, учење, истраживање, музејска едукација

Приликом уласка у Етнографски музеј кратким уводним разговором откривамо шта се чува у музеју, ко су кустоси и упознајемо ђаке са током радионице и шта ће све ново научити. Потом следи упознавање, исписујемо крупним словима своја имена или надимке (укључујући кустоса, волонтера-студента, наставника) на медаљоне који носимо око врата.

У радионици „По зрно, по зрно” у трајању од два школска часа са кратком паузом, деца упознају обичаје у вези с нашим обредним хлебом, а путем лабораторијских огледа испитују својства главних састојака брашна.

Прву активност започињемо на изложби испред рала за волове и ђаци сазнају о процесу настајања хлеба „од њиве до векне”. Добијају реченице које треба сложити по редоследу: орање је ..., дрљање је ..., сејање је ..., окопавање је ..., жетва је Обилазе оруђе за обраду земље, а кустос објашњава о поднебљима у којима се житарице узгајају. Испред макете воденице и ветрењаче разговара се о процесу прављења брашна. Добијају задатак да на изложби пронађу обредне хлебове које се користе за Божић и славу. Разговара се ко како у својој породици и за који обичај спрема и украшава обредни хлеб као и који све хлебови постоје: поступаоница, суђеница, чесница, василица, славски колач, варица, бразданица, младенчићи.

Потом у простору дечје радионице имају прилике да виде и додирну зрневље пшенице, оваса, ражи, кукуруза. Према боји врпце на медаљонима или према сугестији учитеља, делимо разред у четири групе. Сваку групу прати студент-хемичар и започињу лабораторијске огледе о брашну.

Први оглед: Узимање кашичицом малог узорка брашна и преношење на Петријеву шољу. Сипање воде у епрувету до $\frac{1}{4}$ њене запремине. Сипање пар капи воде на брашно. Додавање по 2–3 капи повидон јода на овлажено брашно и у воду. Уочавање разлике у боји воденог раствора и брашна. Закључивање: Шта са повидон јодом даје плаву боју? Вода или брашно?

Други оглед: Воли ли брашно (скроб) воду? У две чаше ученици одмеравају по пет кашичица брашна (скроба). У једну чашу додају топлу а у другу једнаку запремину хладне воде. Промешају садржине чаша и оставе да одстоји 3–4 минута. За то време праве предпоставке о растворљивости брашна у води и о утицају температуре на растварање. Из сваке чаше одлију малу запремину у епрувету. Упоредују степен замућености смеша у епруветама. Дискутују. Доносе закључак о томе при којој температури се брашно боље меша с водом. Повезују то са знањима о мешању теста у њиховом окружењу.

Трећи оглед: Шта је „мамац” за квасац; Шта се гради када квасац ради? У епрувету ставити 2–3 кашичице брашна, комадић свежег квасца, кашичицу шећера и сипати мало млаке воде. На врх епрувете навући дечји балон. Тако припремљену епрувету ставити на водено купатило тј. у чашу топле воде на решоу. Пратити шта се дешава. Описују уочену промену и објашњавају шта се десило.

Крајњи исход радионице је да ђаци науче о симболици и називима хлебова који се код нас традиционално праве за одређена славља, као и о процесу настајања хлеба уз обилазак музејских предмета као што су рало, плуг, дрљача, мотика, срп, жрвањ, круњач, наћве. У новом окружењу (музеј), обновили су

своја знања о врстама житарица и поднебљима у којима се оне узгајају. Стекли су вештине у основним хемијским операцијама (одмеравање супстанци, прављење раствора и смеша, загревање на воденом купатилу). Научили су да употребљавају основни хемијски прибор (спрувета, чаша, пипета, Петријева шоља...). Научили су да уочавају појаве и промене, именују, упоређују резултате, образлажу, проверавају тачност, дискутују, логично размишљају. Започели су усвајање основних научних појмова (скроб, растворљивост, јод, тинктура јода, врење, угљен-диоксид). Сагледали су сложеност једне животне намирнице (хлеба) и научили да је скроб главни састојак брашна. Обогаћен је речник и усвојени су нови изрази. Ученици су увидели да су им за решавање проблема потребна знања из различитих области, које на први поглед немају додирне тачке. Знају да организују рад у групи. Подстакнути су радозналост, интересовања и способности који су потребни за активно упознавање свог свакодневног окружења. У оквиру школске наставе музејска радионица „По зрно, по зрно” може се увезати са предметима: Свет око нас, Народна традиција, Српски језик, Биологија, Хемија.

У ускршњој радионици „Видљиво и невидљиво о јајету” у трајању од два школска часа и кратком паузом, након шарања јаја на традиционалан начин, ученици путем лабораторијских огледа испитују својства љуске и садржине јајета.

У првом делу радионице кустос започиње причу о обичајима за Васкрс. Објашњава шта је то чуваркућа и зашто се боји баш у црвену боју. На изложби заједно обилазе ентеријер панонске куће где су изложена ускршња јаја на столу. Разговара са ђацима како се данас шарају и украшавају јаја и указује на разлику са јајима са изложбе. Потом кустос упознаје ђаке са током радионице и шта ће све ново научити.

Како је унапред договорено са учитељима (родитељима, васпитачима) свако дете доноси два тврдо скувана јајета и од кустоса добија писаљку за јаје, восак и упаљену малу свећу. На сваком столу се налазе картице са мотивима ускршњих јаја са традиционалним шарама из фондуса Етнографског музеја као идеја или инспирација за шару. Преносилац народних знања и вештина, одевен у народну ношњу Баната, господин Ласло Мухи, ђацима стрпљиво демонстрира како се помоћу писаљке и воска осликава јаје. Када ђаци заврше са шарањем јаја, прелази се на процес фарбања природним бојама у луковини и варзилу. Сваки ђак носи ускршње јаје својој кући.

У другом делу радионице према сугестији учитеља, делимо разред у четири групе. Сваку групу прати студент-хемичар и започињу лабораторијске огледе о јајету. Ђаци добијају радни лист са илустрованим огледима и са девет кратких питалица загонетки и народних изрека у вези са јајетом. У празна поља треба уписати речи које недостају.

Први оглед: Потрага за скривеним састојком јајета. Коришћење боце за дестиловану воду, пипете, кашичице (манипулативне способности); израда огледа (истраживање); уочавање сличности и разлика (плава боја: со бакра – вода, со бакра

– беланце; зелена боја: со бакра – жуманце); доношење одлука: „Шта је скривени састојак јајета?“ (вода), „Има ли воде у беланцету и жуманцету јајета?“.

Други оглед: Проверавање свежине јајета. Одмеравање једнаких запремина раствора соли у две чаше; спуштање једног јајета у сваку чашу (манипулативне активности); запажање; тражење одговора на питање „Зашто једно јаје тоне а друго плива?“; повезивање са сликом из радног листа пресека јајета – ваздушна комора; извођење закључка и доношење одлуке; дискусија о искуственим знањима о провери старости јајета.

Трећи оглед: Од чега је састављена љуска јајета. Разбијање кокошијег јајета; одвајање беланцета од жуманцета и преношење сваког дела у одвојену чашу; уситњавање љуске; преношење љуске и уситњене шкољке у две епрувете; употреба пипете за додавање сирћета (манипулативне активности); уочавање, доказивање и сличности између љуске јајета и љуштуре шкољке /боја и реакција са сирћетом – издвајање мехурића гаса, шуштање.

Крајњи исход радионице „Видљиво и невидљиво о јајету“ је посматрање огледа, уочавање, усвајање знања и вештина, упоређивање резултата, образлагање, именовање, откривање законитости и процеса, проверавање тачности, дискусија, логичко размишљање. Развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења путем хемисјких огледа. Усвајање основних научних појмова, здрав начин живота и исхрана, продубљивање знања о Васкрсу и обичајима за Васкрс, свладавање коришћења традиционалног алата за шарање јаја. Стицање појма орнаменту и развој креативних способности. Богађење речника и усвајање нових изрека. Схватање важности чувања и неговања народне традиције. Корелација са наставним програмом из Света око нас, Народне традиције, Српског језика, Ликовне културе, Биологије и Хемије.

На крају сваке радионице урађени су кратки интервјуи у којима ученици наводе да је рад у радионицама врло занимљив јер самостално раде огледе, сарађују са члановима групе и разговарају о својим запажањима и очекивањима. Омогућено им је да практично испробају различите предлоге за решења огледа и да „трагају“ за узроцима уочених промена, износе своја искуства и знања. Учитељи и наставници допринос радионица учењу / настави виде у интердисциплинарном приступу садржајима из свакодневног живота (обичаји, исхрана, јаје) и осамостаљивању ученика за практични рад. Подстицању за прављење претпоставки, развијању самосталног закључивања и развијању комуникативних компетенција у оквиру рада групе.

Предмет заједничког рада две институције, Етнографског музеја и Хемисјког факултета, јесте истраживање могућности повезивања етнологије и хемије. Циљ оба програма је комбиновање народних обичаја и хемијских знања ради чешће примене мултидисциплинарног приступа у учењу/настави. Рад се завршава решавањем проблема за које су потребна и знања сакупљена у радионици. Бази добијају штампани материјал у коме су дати огледи, приче, легенде и веровања у вези са обрађеним садржајем.

Радам у групама (5–6 ђака) руководе кустоси и студенти хемије.

Наставници као посебан допринос ових радионица виде развијање самосталног закључивања ученика. Интердисциплинарни приступ одређеним

феноменима из свакодневног живота путем неформалног образовања у виду игре, у простору музеја има вишеструку корист. Од раног узраста ученици музеј доживљавају као свој простор и учење прихватају као жељу и потребу а не као обавезу. Зато су у припреми и друге радионице које се баве повезивањем предмета из фонда Етнографског музеја и хемијских садржаја.

Jasminka Korolija
Ana Novaković
Bojan Djokić

CONNECTING THE CONTENTS FROM CHEMISTRY AND ETHNOLOGY: LEARNING THROUGH RESEARCH

Summary

Interdisciplinary approach to learning is focused on contents and methods from a number of different disciplines that share common problems or topics. The idea is that students take different perspectives and come up with solutions that are focused on strategies and principles rather than on the content of a single discipline. The potentials of using the interdisciplinary approach were examined within empirical longitudinal research of education program "Child and Tradition". Within this program, in cooperation with the Ethnographic Museum and Faculty of Chemistry in Belgrade, the education workshops "By grain, by grain" and "Visible and invisible about the egg" were organized for students aged 9 to 11. The aim of these workshops was to connect the contents from the fields of chemistry and ethnology. This paper will present a part of the result regarding the students' and teachers' opinions about this approach. The research involved 240 third-grade students and seven primary school teachers from Belgrade. Using the interviews with program participants, we can conclude that they have positive opinion about implementation of this program. The students point out that workshop activities are very interesting because they search for answers to the questions and, in this process, learn in collaboration with other children by experimenting and testing various solutions. In the teachers' opinion, these workshops particularly contribute to development of independent reasoning as, during preparation and discussion of all the workshop experiments, as well as during the demonstration experiment, students are encouraged to make different assumptions and communicate all the pros and cons. An interdisciplinary approach to some everyday-life phenomena via non-formal education in the form of a game, located in a museum, has multiple benefits. Key conclusion of our research involves positive experiences of students and teachers about learning through interdisciplinary connection of contents from the fields of chemistry and ethnology. Since the results indicate that this approach has positive effects on students' interests and motivation to learn, its wider use in teaching and extracurricular activities is recommended.

Милена Милошевић Мицић
Завичајни музеј
Књажевац

АРХЕО-ЕТНО ПАРК У РАВНИ КАО РЕСУРС ЗА РАЗВОЈ ОБРАЗОВНИХ ПРОГРАМА

Сажетак: Музеји су данас важан елемент система јавног образовања. За Завичајни музеј Књажевац активна улога у систему образовања локалне заједнице је стратешки циљ. Образовни програми музеја базирају се на елементима културног наслеђа специфичним за књажевачки крај.

Са идејом да је знање важно, а знање о завичају најважније, тим музеја развио је неколико образовних програма са циљем подизања свести о значају одрживе употребе и очувања културног наслеђа у склопу развоја локалне заједнице. Употреба археолошког налазишта, амбијента сеоске заједнице или ентеријера варошке куће са краја 19. века, музеја као учионице за развој програма амбијенталног учења по методи „путовања кроз време”, пружа нове могућности за интерпретацију и презентацију културног наслеђа.

Дајемо пример програма у амбијенту Архео-етно парка у Равни.

Кључне речи: музеј, културно наслеђе, образовни програми, Завичајни музеј Књажевац, Архео-етно парк у Равни

Музеј, његова улога и функција у друштву

Развој друштва, глобализација, нове животне навике и захтеви људи, утицали су на потребу преиспитивања основних функција музеја а коначно и саме дефиниције музеја.¹ Музеји већ дуго нису само трезори, чувари сведочанстава о прошлости, они данас успостављају комуникацију са окружењем и имају активну улогу у заједници. Они су простори намењени свима и који треба да буду доступни свима, простори који отварају дијалог, постављају питања, образују, и који свакако нису неутрални.

Прихватањем нових научних и техничких достигнућа њихова улога постаје вишеструка. Они су активни учесници у друштвеном и економском развоју средине у којој се налазе, незаобилазни елементи културно-туристичке понуде и образовног система. Једно од основних мерила успешности рада музеја, поред броја посетиоца и програма, јесте и интензитет и квалитет комуникације коју музеј различитим средствима остварује са најширом публи-

¹ За више информација о важећој дефиницији музеја, види: Museum Definition - ICOM - ICOM (посећено 12.12.2020.), једно виђење поводом дебате која се покренула поводом нове дефиниције музеја: A New Definition of "Museum" Sparks International Debate (hyperallergic.com) (посећено 12.12.2020.);

ком. Било да се ради о уобичајеном односу комуникације на релацији музејски предмет – публика, оствареном кроз сталну поставку, изложбе и слично, или о посебном односу који са посетиоцима остварује интеракцијом у амбијенту представљајући тако материјалну и духовну културу једног народа или поднебља, коначан резултат јесте задовољење културних потреба посетилаца али и даљи трансфер знања и пренос информација. Књажевачки музеј, којим се овај рад бави, покушава да перманентним развојем, усавршавањем и употребом савремених технологија, алата и метода прати и одговори потребама заједнице, али и најшире публике.

О Завичајном музеју Књажевац

Завичајни музеј Књажевац формиран је 1980. године као самостална установа заштите покретних културних добара са циљем да сакупља, чува, научно истражује, излаже, промовише и интерпретира културно наслеђе књажевачког краја.² Овај релативно млади музеј комплексног типа у саставу има више различитих објеката и амбијенталних целина од којих су неке заштићена непокретна културна добра.

У згради у Карађорђевој 15³, налази се музејска поставка која тематски и хронолошки, кроз делове археолошке, етнолошке, културно-историјске, уметничке и збирке примењене уметности објашњава и илуструје континуитет живота који се одвијао на овом просторима. Поред изложбених поставки ту су и галеријски простор као и простор дворишта који служе за организацију различитих културних и образовних програма.

Сл. 1 Зграда Завичајног музеја Књажевац у Карађорђевој
Fig. 1 Building of the Homeland Museum Knjaževac in Karađorđevoj

² За више информација о Завичајном музеју Књажевац: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/o-muzeju> (посећено 15.12.2020.);

³ За више информација: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/objekti-u-sastavu/zavicajni-muzej-knjazevac> (посећено 15.12.2020.);

У саставу музеја је и Музеј града у кући Алексе Аце Станојевића⁴, још један музејски објекат заштићен као споменик културе. Реч је о објекту градске архитектуре са почетка 20. века, типа италијанске виле са елементима сецесије, који је припадао значајној историјској личности. Овом поставком, у горњој етажи реконструисан је грађански ентеријер са краја 19. и почетка 20. века и приказани су лични предмети и део заоставштине Аце Станојевића, док је у другој етажи у амбијенталним целинама приказан породични живот у граду кроз поклоне и легате старих књажевачких породица. Овај део поставке има едукативне и интерактивне елементе као резултат иновативног приступа и посебним програмима који се развијају задњих година.

Сл. 2 Музеј града у кући Аце Станојевића
Fig. 2 City Museum in the house of Aca Stanojević

Сл. 2а Музеј града у кући Аце Станојевића – салон
Fig. 2а City Museum in the house of Aca Stanojević - salon

⁴ За више информација: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/objekti-u-sastavu/muzej-grada-u-kuci-ace-stanojevic> (посећено 15.12.2020.);

Посебну целину Завичајног музеја Књажевац чини Архео-етно парк у Равни⁵, специфичан простор музеја на отвореном и истраживачки али и важан образовни центар који чине: објекат старе сеоске школе са археолошком поставком доступном и особама са инвалидитетом, истраживачком станицом и конзерваторском лабораторијом, смештајним капацитетом, лапидаријумом епиграфских римских споменика; објекти народног градитељства: стамбени објекти „мала” и „велика” кућа у којој је Музеј вина, привредни објекти амбар и казаница за печење ракије, објекат са конференцијском салом, сувенирницом и смештајним капацитетом, грнчарска радионица са репликом античке и традиционалне керамичке пећи.

Сл. 3 Архео-етно парк у Равни
Fig. 3 Archeo-ethno park in Ravna

Сл. 3а Архео-етно парк у Равни – кућа
Fig. 3а Archeo-ethno park in Ravna house

⁵ За више информација: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/objekti-u-sastavu/arheo-etno-park-ravna> (посећено 15.12.2020.);

Сл. 36 Архео-етно парк у Равни – лапидаријум
Fig. 36 Archeo-ethno park in Ravna lapidarium

У близини овог комплекса налази се и археолошко налазиште Тимасум Минус⁶, најстарије римско војно утврђење у долини Тимока основано у 1. веку наше ере.

Сл. 4 Бедеми Тимасум Минус-а
Fig. 4 Бедеми Тимасум Минус-а

⁶ За више информација: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/objekti-u-sastavu/timacum-minus> (посећено 15.12.2020.);

Завичајни музеј и заједница

Завичајни музеј Књажевац, као музеј комплексног типа са разноврсним и богатим збиркама, различитим објектима у саставу и различитим типовима поставки има активну улогу у животу локалне заједнице. Не само као носилац културног идентитета града, промотер и интерпретатор културног наслеђа, већ и као важан део система јавног образовања овога краја. Овакав приступ раду и заједници одређен је још 2003. године, првим стратешким планом музеја⁷, а интензивно је развијан последњих двадесет година са формирањем Одељења за едукацију и односе с јавношћу. Иако је у току вишедеценијског рада у музеју, поред редовних музеолошких активности, реализован низ различитих едукативних програма, тек се са оснивањем овог одељења али и укључивањем свих кустоса и других стручних служби, почиње са систематски организованим активностима. Ове активности имају за циљ да музеј, музејске поставке и програме приближе најширој публици и тиме образују и формирају музејску публику, која би кроз интерактиван однос стекла навике коришћења музеја као ресурса за едукацију, развој креативности, забаву и др. Образовни и креативни програми музеја често се припремају и реализују у сарадњи са стручњацима других сродних културних и васпитно-образовних установа.

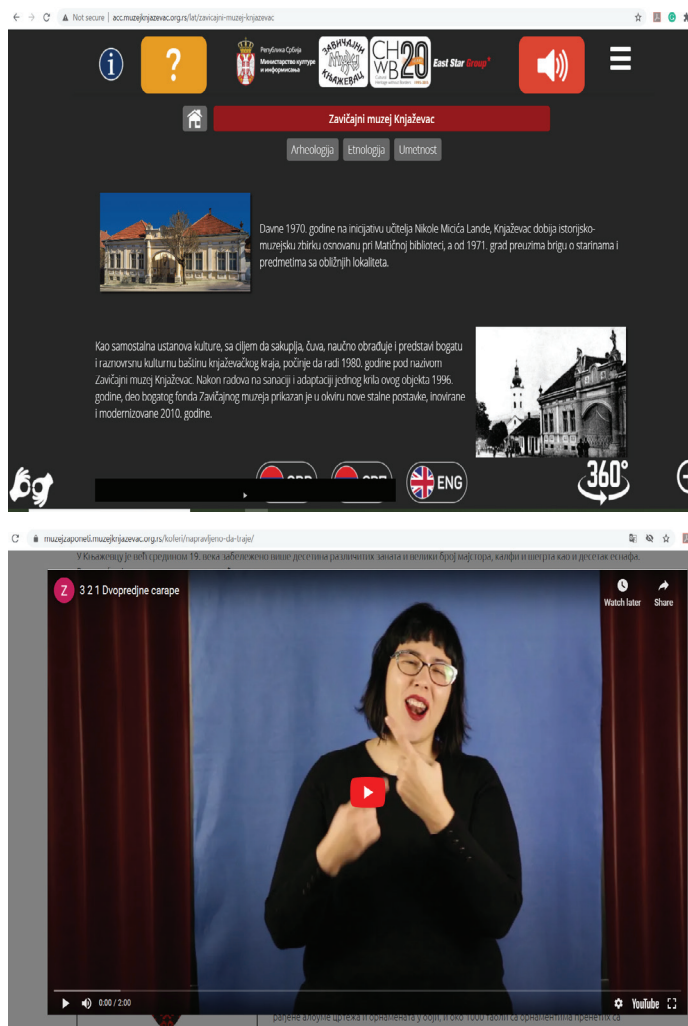

Сл. 5 Образовни програм у галерији Завичајног музеја Књажевац
Fig. 5 Educational program at the Homeland Museum Knjaževac Gallery

У протеклих петнаестак година Завичајни музеј Књажевац реализовао је бројне програме који су се базирали на музејским поставкама, збиркама, актуелним изложбама и другим музејским садржајима, али и различите „немuzeјске садржаје” – концерте, предавања, промоције, дебате и сл.

⁷ Dušica Živković, Milena Milošević Micić „Strateški plan Zavičajnog muzeja Knjaževac 2003-2007“, dokumentacija Zavičajnog muzeja Knjaževac;

Завичајни музеј Књажевац пионир је у развоју инклузивних програма⁸ али и програма образовног туризма.⁹ Оваквим приступом, музеј се обраћа најразличитијој публици, не само у локалној заједници, већ домаћим и страним туристима и свим категоријама посетилаца.

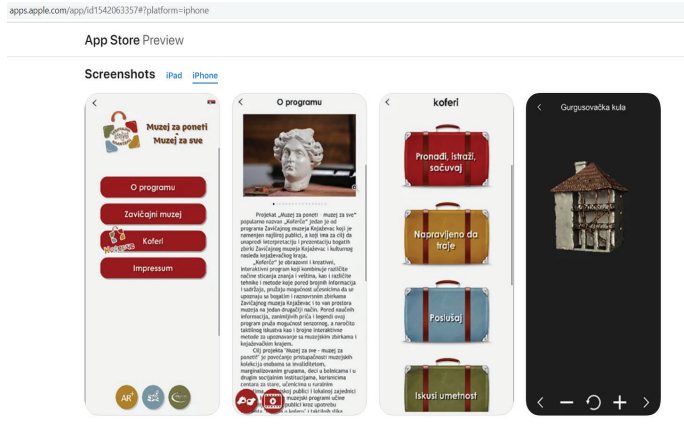
Сл. 6 и 6а Приказ дела сајта Завичајног музеја Књажевац приступачног особама са инвалидитетом

Fig. 6 and 6a Part of the Homeland Museum Knjaževac website accessible to people with disabilities

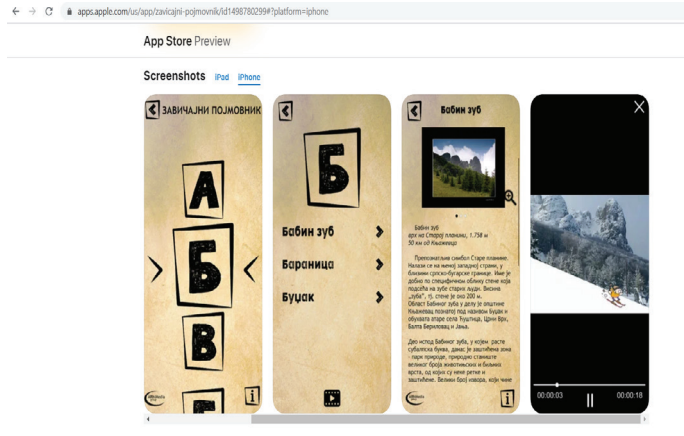
⁸ За више информација: <http://acc.muzejknjzevac.org.rs/cir/> (посећено 15.12.2020.);

⁹ За више информација: <http://obrazovnaavantura.muzejknjzevac.org.rs/sr/> (посећено 15.12.2020.);

Последњих година, пратећи развој нових технологија и потребе музејске публике и посетилаца, Завичајни музеј Књажевац развио је различите облике презентације, користећи нове канале комуникације, медије и дигиталне алате, водећи рачуна о приступачности и доступности програма свима. У овом тренутку, књажевачки музеј поред виртуелне галерије дела Драгослава Живковића и поддомена интернет презентације музеја, нуди преко различитих интернет платформи за преузимање пет бесплатних апликација за „паметне” мобилне уређаје.

The application "Museum2Go - Museum4all" popularly called "Suitcase" is one of the projects of the Knaževac Homeland Museum, which is intended for everyone, and which aims to improve the interpretation and presentation of rich collections of the Knaževac Homeland Museum and the cultural heritage of the Knaževac area.

Zavicajni pojmovnik - all about Knaževac, from A to Z enriches knowledge of the homeland and raises awareness of the importance of preserving cultural and natural heritage.

Сл. 8 и 8а Примери бесплатних апликација музеја за „паметне” уређаје
Fig. 8 and 8a Examples of free Museum applications for “smart” devices

Без обзира на различите погодности које сваки од објеката у саставу Завичајног музеја Књажевац пружа, посебне специфичности и погодности за осмишљавање и организацију образовних програма пружа управо простор Архео-етно парка у Равни. Ипак пут до циља није био ни лак, а ни кратак.

Реализоване активности са циљем остварења постављених циљева

Архео-етно парк у Равни уређиван је и даље развијан у складу са његовом наменом и раније постављеним концептом, не само да задовољи основне захтеве музеологије и музејске публике, већ и да одговори потребама најразличитијих група корисника, посетилаца и туриста.

Сл. 9 Група средњошколца у посети Архео-етно парку у Равни
Fig. 9 Group of high school students visiting the Archeo-ethno park in Ravna

Пуно се радило на уређењу самог простора, објеката унутар парка, на повезивању намене, функције и садржаја са потребама стручних екипа али и публике. Целокупан процес подразумевао је одрживу употребу постојећих ресурса и развој нових уз поштовање мера заштите, не само елемената материјалног и нематеријалног културног наслеђа, већ и природе без нарушавања карактеристика амбијенталне целине и пејзажа.

У оквиру Архео-етно парка изграђен је још један вишенаменски објекат са изложбеном, рецептивном и смештајном функцијом, по узору на традиционалну архитектуру књажевачког краја. Ту се организују разни стручни скупови, конференције, семинари, програми обуке традиционалних техника домаће текстилне радиности, организују промоције и дегустације.

Сл. 10 и 10а Нови објекат у Архео-етно парку у Равни, конференцијска сала
Fig. 10 and 10a New building in the Archeo-ethno park in Ravna, conference hall

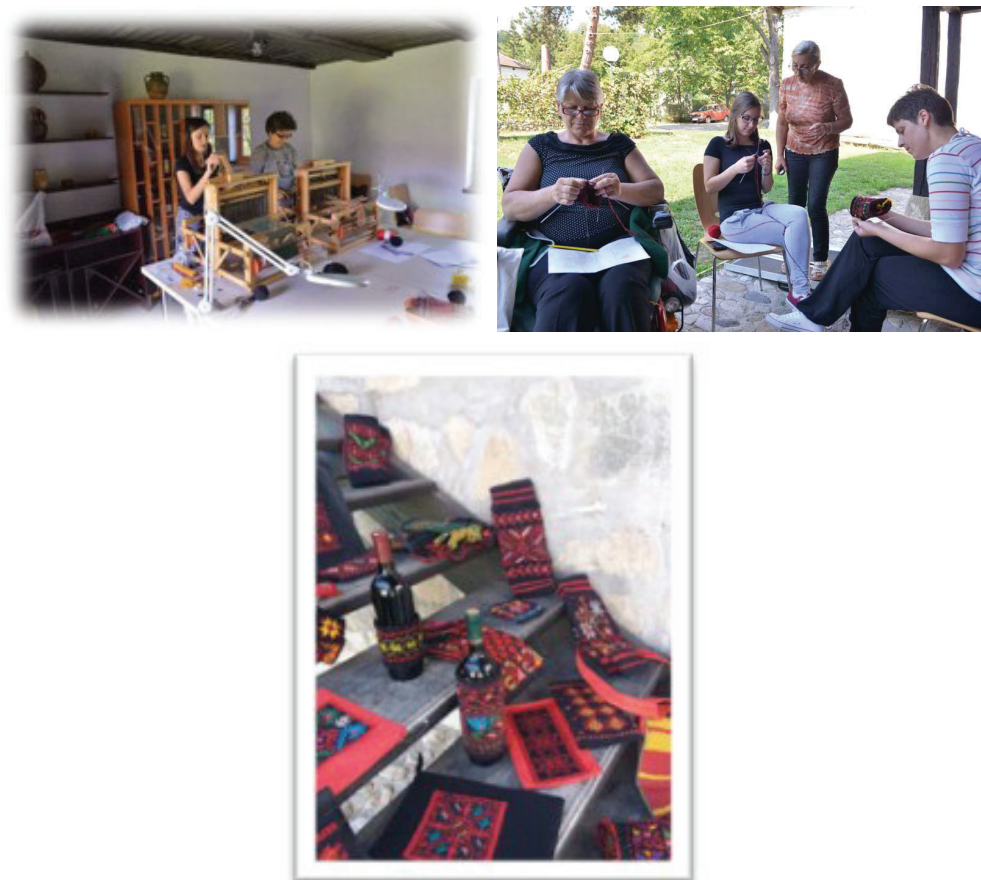
Поред постојећих објеката направљена је и грнчарска радионица за потребе реализације Летње школе традиционалних заната¹² која се реализује уз подршку Министарства културе и информисања. Кроз пројекат развоја образовног туризма, који је подржао УНИЦЕФ и међународни пројекат сарадње између Србије и Шпаније и средствима музеја, набављене су и изграђене реплике традиционалне и античке керамичке пећи.

¹² За више информација: <https://citaonica.muzejknjazevac.org.rs/izdanja/publikacije/letnja-skola-tradicionalnih-zanata-grncarstvo/> (последњи пут посећено 12.12.2020.)

Сл. 11, 11а, 11б Грнчарска радионица, радови учесника и реплика античке пећи
Fig. 11, 11a, 11b Pottery workshop, works of participants and replica of an ancient kiln

Поред поменутих програма за очување традиционалног грнчарског заната организују се и обуке ткања и двопређног плетења, као и програм који модел социјалног предузетништва користи као алат за очување традиционалних знања дајући прилику социјално угроженим, осетљивим категоријама и маргинализованим групама да равноправно учествују у културном животу заједнице, да се развијају, стичу нова знања и вештине и економски оснажују.¹³ Овај програм подржала је Америчка амбасада у Београду.

Сл. 12, 12а, 12б Радионице ткања и плетења, програм музејских сувенира
Fig. 12, 12a, 12b Weaving and knitting workshops, the Museum souvenir program

Још неколико омладинских програма и кампова реализовано је у Археолшкој парку у Равни. То је програм Омладинске ликовне колоније „Сликајмо бојама Књажевца”, али и Међународни волонтерски камп у сарадњи са Младим истраживачима Србије. Ту су и елементи програма „Образовна авантура” Завичајног музеја Књажевац као и програми за особе са инвалидитетом.

¹³ За више информација: <https://www.muzejknjazevac.org.rs/prodavnica> (посећено 12.12.2020.)

Сл. 13, 13а, 13б, 13в, 13г, 13д Образовни програми Завичајног музеја Књажевац
 Fig. 13, 13a, 13b, 13c, 13d Educational programs of the Homeland Museum Knjaževac

Посебан елемент и вредност ових програма јесте реализација у специфичном окружењу, несвакидашњем амбијенту, као и активно укључивање полазника и учесника у програму, поштујући принцип учења кроз рад. Овакво стечено искуство и процес учења свакако дају боље резултате.

Управо је за потребе ових програма у простору парка направљена и мала археолошка сонда која омогућава посетиоцима да се упознају са принципима и процесом археолошких истраживања и ископавања која се одвијају на оближњем археолошком налазишту. Овако конципиран музеј на отвореном и сви пратећи објекти и садржаји пружају могућност за активну комуникацију и укључивање посетилаца у програме музеја.

У оквиру старе сеоске школе – истраживачке станице у парку реализују се научно-истраживачки пројекти и студентска теренска пракса у сарадњи са факултетима и институтима из земље. У школи је формиран и научно-истраживачки центар, лабораторија за конзервацију у којој се реализују различите активности попут обраде археолошког и другог материјала. Овде се реализује и Летња школа конзервације¹⁴ која подразумева учешће средњошколаца, студената и младих музејских професионалаца у програму обуке кроз теоријски и практичан рад.

Сл. 14, 14а, 14б Летња школа конзервације
Fig. 14, 14a, 14b Summer school of conservation

¹⁴ За више информација: <https://citaonica.muzejknjazevac.org.rs/izdanja/publikacije/letnja-skola-konzervacije-keramika/> (посећено 12.12.2020.)

Још један веома занимљив програм реализован је у Архео-етно парку у Равни, али и на археолошком налазишту Timasum Minus и дворишту Завичајног музеја у Књажевцу. Реч је о програму „Time Travel” – „Путовање кроз време” који су развиле и представиле колеге из градског музеја у Калмару у Шведској. Овај програм базиран на амбијенталном учењу омогућава коришћење елемената наслеђа за учење историје, развијање критичког мишљења, аналитичких способности и других социјалних вештина. Сарадњу између шведских и српских музеалаца омогућили су Амбасада Шведске у Србији и Шведски институт кроз сарадњу више локалних организација и међународних партнера.

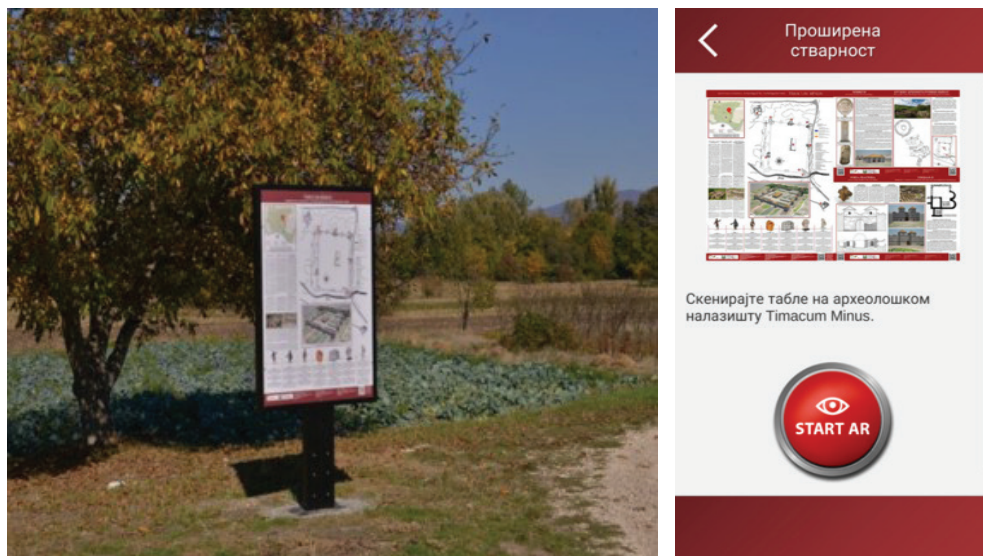

Сл. 15, 15а, 15б „Путовање кроз време”
Fig. 15, 15а, 15b “Time travel”

У оквиру етнопарка у Великој кући из Горње Каменице са краја 19. века формиран је Музеј вина са винаријом који је као део Архео-етно парка укључен у програм Пuteви вина Србије Туристичке организације Србије. Овај парк је укључен у Мастер план Римских царских путева Србије али и сертификоване европске културне руте „Пут римских царева” и „Дунавски пут вина”.¹⁵ Овде се припрема традиционална трпеза књажевачког краја, приређују вечери народне музике, врши реконструкција обичаја, организују дегустације вина и ракије локалних произвођача у сарадњи са различитим удружењима и организацијама.

Овај парк послужио је за снимање великог броја документарних филмова, тематских емисија и прилога из туризма и гастрономије, културног наслеђа, образовања¹⁶ и екологије.

Уз помоћ дигиталних алата сада је могуће, поред искуства на терену доживети и елементе виртуелне или проширене реалности употребом апликација попут е-водича кроз Завичајни музеј Књажевац или Timacum Minus.

Сл. 16 и 16а Интерактивна табла на локалитету Timacum Minus и детаљ апликације Timacum Minus

Fig. 16 and 16a Interactive whiteboard at Timacum Minus locality and detail of Timacum Minus application

Специфичност образовних програма Завичајног музеја Књажевац у Архео-етно парку у Равни

Простор Архео-етно парка у Равни, и специфичан амбијент који чине разнородни објекти који пружају различите садржаје и могућности, представља

¹⁵ За више информација: <https://romanemperorsroute.org/> (посећено 10.12.2020.)

¹⁶ Види: <http://obrazovnaavantura.muzejknjazevac.org.rs/sr/galerije/video-galerija> (посећено 15.12.2020.)

изузетно важан ресурс Завичајног музеја Књажевац али и ресурс за одрживи развој културног, а нарочито образовног туризма у Књажевацу.

Сл. 17 Рад са децом млађих разреда у Архео-етно парку у Равни
Fig. 17 Working with children in lower elementary grades in the Archeo-ethno park in Ravna

Могућност учења и рада у амбијенту, боравак у аутентичном простору, употреба аутентичних материјала, справа и алата, сензорно искуство, учење кроз рад и активности, интеракција са окружењем, представљају драгоцене елементе који чине основу за даљи развој образовних програма Завичајног музеја Књажевац.

Овај простор пружа могућност увођења дидактичко-методичких иновација, повезивање образовних програма са планом и програмима предметне наставе: историје, географије, физике и хемије, језика, природе и друштва и др. Такође, постоји могућност увођења елемената из свакодневног живота, обичајне праксе, игре и слично у процес учења. Свакако да све наведено доприноси успешности усвајања градива код ученика, али и лакшем усвајању знања и вештина, које се касније дуже задржавају и памте.

Приступ учењу у просторима књажевачког музеја, а нарочито у амбијенту парка у Равни, подразумева приступ од општег ка посебном, повезивање претходно стечених знања и искустава са новим информацијама и садржајима, мануелни рад, индивидуални рад и рад у тимовима, учење кроз игру, сензорна искуства, коришћење елемената културног наслеђа као ресурса.

Конципирајући образовне и креативне програме Завичајног музеја Књажевац, покушали смо да путујемо кроз време и причамо приче које повезују људе и простор, да учимо и радимо, чувамо и обнављамо, ревитализујемо и реконструирамо, делећи знање и искуство заговарамо и промовишемо, да бу-

демо приступачни¹⁷ и да укључимо све у процес учења, али и да сами учимо припремајући се за нову публику.

Јер, знање је важно, али знање о завичају је најважније!

Сл. 18 Из музејске публикације „Коферче” – програм „Музеј за понети – музеј за све”
Fig. 18 From the museum publication ”Little suitcase” - “Takeaway museum - a museum for everyone” Program

Сл. 19 Илустрација из брошуре програма „Образовна авантура Завичајног музеја Књажевац”
Fig. 19 Illustration from brochure of the “Educational adventure of the Homeland Museum Knjaževac” Program

¹⁷ Више информација: <https://muzejzaponeti.muzejknjazevac.org.rs/> (посећено 15.12.2020.)

Литература

- van Veldhuizen Arja, Education Toolkit, Utrecht, 2017. доступно на: <https://arjavanveldhuizen.nl/en/project/education-toolkit/> (приступљено 15.12.2020.)
- Веленденчић Слађана, Музеји у функцији реализације васпитно-образовног садржаја, Настава и историја 1(2003), Нови Сад 2003, 138–153.
- Гавриловић Љиљана, Музеји и географије (националне) моћи, Музеји у Србији: Започето путовање, Београд, 2008, 33–45.
- Живковић Душица, Милошевић Мицић Милена „Стратешки план Завичајног музеја Књажевац 2003–2007”, документација Завичајног музеја Књажевац <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Јовановић Вера, Дечији и омладински образовни туризам у руралним областима, Београд, 2012. доступно на: <http://obrazovnaavantura.muzejknjazevac.org.rs/sr/publikacije>
- Клер Жан, Нерострат или музеј под знаком питања, Култура бр. 41, Београд, 1978. 29–43.
- Милошевић Мицић Милена, Образовна авантура Завичајног музеја Књажевац, Књажевац, 2012. доступно на: <http://obrazovnaavantura.muzejknjazevac.org.rs/sr/publikacije>
- Милошевић Мицић Милена, Музеј за понети – музеј за све, Књажевац, 2019. доступно на: <https://muzejzaponeti.muzejknjazevac.org.rs/knjiga/>
- Чаусидис Никос, Метафизички аспекти музеја (митска и магијска база музеологоје), Музеји у Србији: започето путовање, Београд, 2008. 9-21.
- Шола Томислав, МАРКЕТИНГ У МУЗЕЈИМА, или о врлини и како је обзнанити, 2002.
- Westergren Ebbe, Wollentz Gustav, Time Travel Method in the Service of Society and its Development, Kalmar, 2018. доступно на: https://www.academia.edu/37273658/The_Time_Travel_Method_In_the_Service_of_Society_and_its_Development_Edited_together_with_Ebbe_Westergren_Kalmar_County_Museum (приступљено 12.12.2020.)

Milena Milošević Micić

THE ARCHAEO-ETHNO PARK IN RAVNA AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAMS

Summary

Today, museums represent an important element of the public education system, which is why the Knjaževac Homeland Museum has set the development of educational programs and an active role in the local community education system as a strategic goal.

These programs are all based on elements of cultural heritage, specific to the Knjaževac region. Some programs are implemented in cooperation with educational institutions, other cultural institutions, youth organizations.

With the idea that knowledge is important but the knowledge about the homeland is the

most important, the professional team of the museum has developed several different educational programs. Use of cultural heritage as a resource for learning (archeological site, specific ambience of rural architecture or interior of a town house from the end of the 19th century, etc.) museum space as a classroom, ambient „learning by doing“ programs using "Time Travel" method, provides new opportunities for interpretation and presentation of cultural heritage.

Therefore, we will emphasize the importance and possibilities of using the specific ambience of the Archaeo-Ethno Park in Ravna. All these programs use cultural heritage as a basic educational component with the ultimate goal of raising awareness of the importance of sustainable use and preservation of cultural heritage for the sustainable development of the local community.

ΑΡΧΕΟΛΟΓΙΑ

ARCHAEOLOGY

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ХЛАДНОГ ОРУЖЈА ЗА СЕЧУ И УБАДАЊЕ

Сажетак: У овом раду биће представљено оружје за сечу и убадање које се чува у средњовековној збирци Народног музеја Ниш. Ради се о три мача који потичу из Ниша и његове околине. Чињеница да предмети представљају случајне налазе без контекстуалних података условила је да предмети буду анализирани са типолошког аспекта и да се коришћењем аналогича из наше, али и околних земаља одреди време њихове употребе.

Кључне речи: Ниш, средњи век, мачеви

Имајући у виду вишевековну доминацију мача на бојним пољима, покушали смо да на основу сачуваних примерака представимо развој и улогу овог, по много чему особитог оружја. Просторни оквири у којима смо проучавали задату тему ограничени су на територије са којих потиче наш материјал.¹ Мач представља део личног нападаог наоружања које служи за ударање, сечење и убадање. Назив, у основи, потиче од готске речи *mēki* коју су прихватила словенска племена називајући то оружје *mač*, *meč*, *mič*.²

Мач

Користили су га у борби изблиза, пешадија и коњица. Састоји се од сечива и балчака који може бити различито обликован. Сечиво може бити са једном или са две оштрице, са оштрим или са тупим врхом. Понекад су равна, а често су и канелирана, с једним или више жлебова. Балчак се састоји од дршке (рукохвата) која на врху има јабучицу, а на прелазу између сечива и корена рукобран (накрсница, браник). Поједини мачеви имају на балчаку и штитник у облику корпе. Балчак може бити обликован на два начина, пуно ливен или са језичком. Мачеви са језичком имају на дршци и на рукобрану више перфорација за причвршћивање делова од других материјала. Јабучица, дршка и рукобран израђивани су од легуре бакра или од материјала органског порекла (дрво, кост, рог) да би се омогућило амортизо-

¹ В. Milosavljević, *Mačevi u zbirkama Vojnog muzeja od XIV do XX veka*, Beograd 1993, 5.

² Г. А. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд 1957, 35.

вање удараца. Мач се чува и носи у канији – корицама, које могу бити прављене од метала, али и од материјала органског порекла који се ојачава металним деловима. Канија и метални делови ојачања су површине које су често декорисане на различите начине и различитим материјалима.³ У средњовековној збирци Народног музеја Ниш чувају се три мача од којих два потичу из Ниша (Т. I, сл. 1 и Т. II, сл. 1), а о једном нема никаквих података (Т. II, сл. 2).

Први примерак (Т. I, сл. 1) потиче из Ниша и ради се о широком мачу, спљоштеном, са оштрицама на обе стране дужине 0,92 м, док укупна дужина мача износи 1,05 м. На обема странама, по средини, од балчака па до нешто више од једне трећине дужине мача налазе се три паралелне канеловане линије, од којих је средња најдужа. При завршетку крајњих канелованих линија, урезан је орнамент у облику полумесеца, и то са једне стране један, а са друге стране два, окренути у супротним правцима. Дршка је без браника ширине 0,085 м, са ширим попречним делом, накрсницом дужине 0,11 м, а у горњем делу завршава се биконичним проширењем (јабуком) овалног пресека димензија 4,5х5,5 цм. Канија је од коже и украшена је подужним, тачкастим и цик-цак урезима. Нажалост, приликом конзервације није било могуће скинути канију са оштрице мача, те смо ускраћени за цртеж орнамената. По Г. Шкриванић примерци оваквог облика сечива и накрснице у употреби су у XV веку.⁴ Д. Прибаковић мачеве са сличним обликом јабучице смешта у период прве половине XIV до краја XV века.⁵ За овај примерак аналогije налазимо и у Бугарској на налазишту Перник. Гледајући форму и конструкцију, овакви мачеви били су распрострањени веома широко, нарочито у источној Европи. По А. Кирпичникову овакви мачеви у Русији били су заступљени у XI–XII веку, док А. Медведев сматра да су обликом слични примерци били коришћени од X до XV века.⁶

Други примерак из Ниша (Т. II, сл. 1) има оштећену оштрицу укупне дужине 0,35 м и одбијени врх. Сачувана је равна накрсница ширине 0,20 м и држач са полигоналном јабучицом дужине 0,12 м. Аналогije по облику јабучице и накрснице налазимо у музеју у Шапцу где су два слична примерка датована у XIII, односно другу половину XIV века.⁷ Аналогije налазимо још и у Војном музеју у Београду у примерку са непознатог налазишта датованом у XIII век, као и у Музеју Крајине у Неготину где је обликом сличан мач смештен у крај XIV века.⁸

За трећи примерак немамо података о месту налаза (Т. II, сл. 2). Ради се о мачу са оштећеним, односно одбијеним сечивом укупне дужине 0,25 м, које је

³ Vojna Enciklopedija, Beograd 1973: 169–171, Лексикон српског средњег века, Мач, Београд 1999, 386.

⁴ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 49, сл. 16–6.

⁵ D. Pribaković, Оружје на zidnom slikarstvu Srbije i Makedonije, *Vesnik Vojnog muzeja JNA I*, Beograd 1954, 79–80, Prilog I.

⁶ Ђ. Чангова, *Перник том III, Крепостта Перник VIII–XIV в.*, София 1992, 166–167, Обр. 150. 1.

⁷ С. Милутиновић, Мачеви из збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 6, Шабац 2005, 112–114, 118–119, Табла I, II.

⁸ М. Пековић, *Збирка праисторије, антике и средњег века*, у Београду, Београд 2015, 309, кат. бр. 400; Д. Миловановић, *Уметничка обрада неплеменитих метала на тлу Србије – од позне антике до 1690. године*, Београд 1985–1986, 118, кат. бр. 290.

наоштрено са обе стране. Сачувана је благо повијена накрсница ширине 0,22 м, држач дужине 0,18 м, као и дискоидна јабучица (јабучица у облику бразилског ораха). У музеју у Чачку, у мачу из Заблаћа који има двобриво сечиво са плитким жљебом, рукохват са пљоснатом јабуком и накрсницу налазимо сличан примерак. Датован је у другу половину XIV века.⁹ Аналогије налазимо и у музеју Крајине у Неготину у примерку датованом у XIV век са локалитета Клокочевац-Врчеж,¹⁰ као и у музеју у Пожаревцу где је овакав мач смештен у период XIII–XIV века.¹¹ Обликом сличан примерак датован у XIV век пронађен је у близини Шапца, у реци Сави.¹² Са локалитета Ковачница у Рековцу потиче сличан мач хронолошки опредељен у XIV–XV век.¹³ Аналогије налазимо још и у Војном музеју у Београду у примерцима са непознатог налазишта и из Београда датованих од XIII до XV века.¹⁴

Закључна разматрања

Највећи проблем са примерцима из средњовековне збирке Народног музеја Ниш, како је већ предочено, представља то што се ради о налазима без јасног археолошког контекста, те је немогуће одредити ближе њихово време употребе. Једини начин јесу аналогије из музејских збирки широм Србије, које су и саме понекад смештене у шири временски оквир. Поуздане податке дају једино примерци са археолошких ископавања којих има веома мало.

Од XII века на развој мачева имали су утицај развој коњице и појава оклопа, јер је требало не само сећи, него и пробадати кроз осетљива и слабо заштићена места на оклопима витезова. Због тога су мачеви обично двоштрични, постајали све дужи и све их је било више са шиљастим врхом. Да би се боље заштитила рука и лакше парирао ударац непријатеља, мачеви се израђују са све већом накрсношћу. Док су раније јабучице биле углавном облика шешира или гљиве, у XII и XIII веку су облика бадема, а у XIV веку округле или пљоснате крушколике (готски облик).¹⁵ У току целог XV века мач је у сталном развоју и усавршавању. У овом временском раздобљу, због развоја пуних оклопа, развила се и примена мачева дворучњака, који се употребљавају од краја XIV века.

⁹ О. Марковић, Средњовековни мач из Заблаћа, *ГСАД* 5, Београд 1989, 154–155.

¹⁰ Г. Јањић, *Археологија музеја Крајине*, Неготин 2016, 140, кат. бр. 72; Д. Миловановић, *нав. дело*, 117, кат. бр. 288.

¹¹ М. Пуњак, *Средњовековно оружје и опрема ратника са територије Подунавског и Браничевског округа*, *Смедерево* 2005, 45, 141, кат. бр. 99, Табла 19/99.

¹² П. Поп-Лазичић, Каталог средњовековног оружја и опреме у Историјском музеју Србије, *Зборник Историјског музеја Србије* 20, Београд 1983, 179, 189–190.

¹³ S. Vetnić, Medieval Weapons and Implements Deriving from the Middle Morava Basin, *Balcanoslavica* 10, Beograd 1983, 143, T. V, 2.

¹⁴ М. Пековић, *нав. дело*, 312,314, кат. бр. 406,410; В. Milosavljević, *нав. дело*, 23, 26, кат. бр. 1.

¹⁵ D. Piletić, Мачеви из збирке Војног музеја (I), *Vesnik Vojnog muzeja* 23–26, Beograd 1980, 16–17.

Гледајући облик јабучице и накрснице наш мач (Т. I, сл. 1) припадао би типу Е, односно типу 3,¹⁶ док по А. Ruttkay наш мач припада типу IX, односно типу 4.¹⁷ Тип сечива по По Е. Oakeshott којем би припадао наш мач јесте XX.¹⁸ Пуна дужина мача који се чува у средњовековној збирци Народног музеја Ниш износи 1,05 м, док је дужина сечива 0,92 м. Накрсница је дужине 0,11 м. Такви односи дужине и накрснице говоре о мачевима немачког порекла, или пак да су прављени по немачком узору.¹⁹ У групи мачева за једну, једну и по, и две руке, наш би, судећи по дужини дршке, био једноручњак, а имајући у виду претходно наведене аналогije могао би се датovati у XIV–XV век.

Други примерак из Ниша (Т. I, сл. 2), виткији је од претходних са водоравном накрсношћу. Гледајући облик јабучице и накрснице, наш мач би припадао типу F, односно типу 1.²⁰ С обзиром на то да није очувана доња половина оштрице мача, не можемо са сигурношћу да претпоставимо којем типу сечиво припада. Овакви примерци, по Д. Прибаковић, припадају старијем типу који су се употребљавали до краја XIII века, а у зидном сликарству се осликавају до прве половине XIV века. Међутим, то није правило, јер и на споменицима друге половине XIV века и прве половине XV века налазимо на представе старијих примерака.²¹ Мачеви оваквих карактеристика, са равном накрсношћу и полигоналним обликом јабучице углавном се датују у период XIII–XIV века, те бисмо и наш примерак могли да сместимо у ово раздобље.

Трећи примерак за који немамо података припада типу мача са профилисаном дискоидном јабучицом и равном или благо повијеном накрсношћу који се у средњој Европи појављује крајем XII, а заступљен је до средине XIV века.²² Типолошка схема за мачеве овог типа са источноевропског простора састављена је на основу налаза XII и XIII века у Русији,²³ односно до друге половине XII до друге половине XIV века у Словачкој.²⁴ Јабучица у облику диска је основна карактеристика јужноевропских мачева XII и XIV века. Овај елемент мача припада старом медитеранском културном наслеђу који је поново унет у Европу у XII веку, а у областима које су окруживале Дубровник заступљен је на на-

¹⁶ M. Aleksić, *Medieval swords from southeastern Europe – material from 12th to 15th century*, Belgrade 2007, 24, 31, Fig. 1, Fig. 4.

¹⁷ A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*. *Slovenská archeológia*. XXIV-2, Bratislava 1976, 249, Abb. 1.

¹⁸ R. E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, London 1964, 24.

¹⁹ M. Birtašević, *Mačevi vukovci u jugoslovenski zbirkama*, *Vesnik Vojnog muzeja* 13–14, Beograd, 1968, 89.

²⁰ M. Aleksić, *нав. дело*, 24, 31, Fig. 1, Fig. 4.

²¹ D. Pribaković, *нав. дело*, 80–81.

²² В. Нинковић, *Средњовековно оружје из збирки Народног музеја у Београду*, *Зборник Народног музеја – археологија* 19-1, Београд 2009, 457.

²³ А. Н. Кирпичников, А. Ф. Медведев, *Вооружение*, у: *Древняя Русь, город, замок, село*, Москва 1985, 300–308, 326, Т. 114/24–25, Т. 118/7, тип V.

²⁴ A. Ruttkay, *нав. дело*, 259–260, Abb. 1, tipovi XVI и XVII.

лазима који су хронолошки опредељени од XII до друге половине XIV века.²⁵ Мачеви оваквих карактеристика, са дужином мањом од 1,0 м, правоугаоном крсноцом и мањим сужењем ка јабуци која је облика бразилског ораха карактеристични су за XIII век.²⁶ Гледајући облик јабучице и накрснице, по типологији А. Ruttkaу, наш мач би припадао типу XVIII, односно типу 11,²⁷ док би по Е. Oakeshott припадао типу XII, односно подтипу XIIa који се користио током XIII и XIV века.²⁸ На основу аналогија које су горе наведене примерак који се чува у средњовековној збирци Народног музеја у Нишу можемо датовати у период XIII–XV века.

После појаве ватреног оружја (средина XIV века) значај мача као оружја постепено опада. У пешадији мач ће додуше још дуго времена имати не само копљаници, већ и стрелци, наоружани у XV веку аркебузама, а у XVI веку мускетама, али ће га на прелазу из XVII у XVIII век заједно са копљем истиснути пушка. Касније је понегде служио још само за украс и као обележје достојанства и друштвеног положаја. У коњици га је почетком XVIII века заменила сабља.²⁹

Slobodan B. Mitić

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF MEDIEVAL COLD STEEL FOR CUTTING AND STABBING

Summary

The paper deals with elaboration and analysis of three swords that are deposited in the medieval collection of the National Museum Niš. The main problem is related to dating because these are random findings. For the second and third specimens, dating is especially complicated by the fact that they are damaged, that is, they lack the lower half of the blade. In that regard, the only way in which the swords could be determined chronologically are analogies, that is, parallels from closed archeological units with the help of which the approximate time of use of these objects was obtained, which we find both in our localities and in the neighboring countries, as well as in Russia and Poland. The published material is part of the medieval collection fund of the National Museum Niš, which has not been exhibited or published so far, and exactly this fact contributes to additional popularization of this archaeological material.

²⁵ Ђ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976, 20–21.

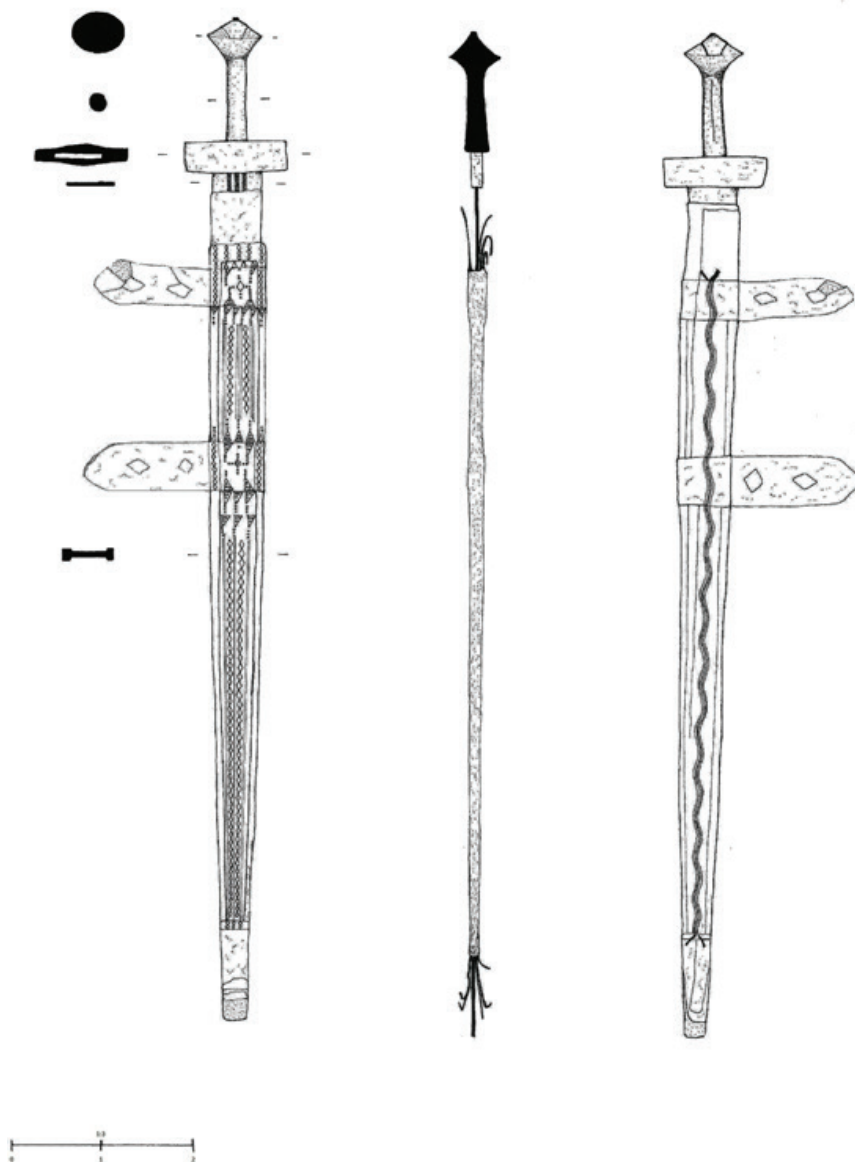
²⁶ М. Цуњак, *нав. дело*, 42.

²⁷ А. Ruttkaу, *нав. дело*, 249; М. Aleksić, *нав. дело*, 24, 31, Fig. 1, Fig. 4, 4 – cat. no. 226, r. Bregalnica, vicinity of Kočani, eastern Macedonia, Type H1, XIIIa, 2/6.

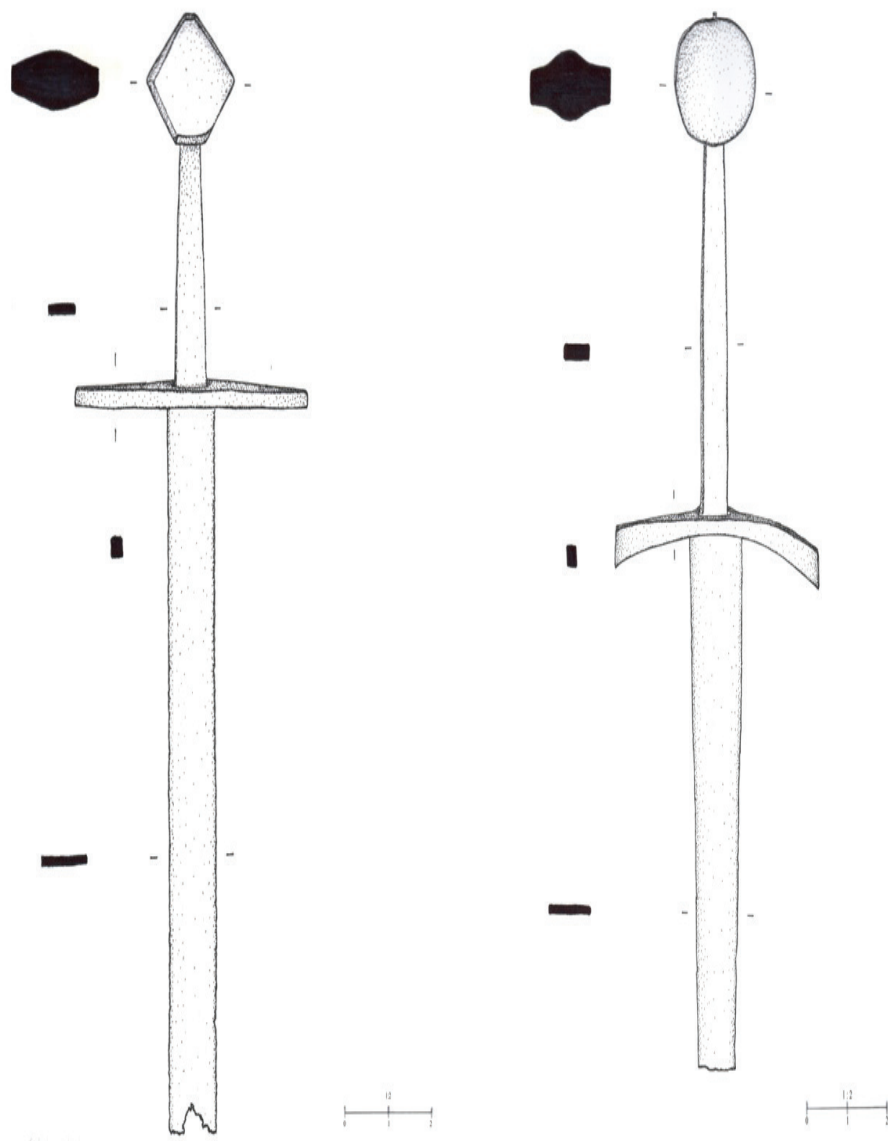
²⁸ R. E. Oakeshott, *нав. дело*, 37–41.

²⁹ D. Piletić, Rimsko oružje na teritoriji Gornje Mezije, *Vesnik Vojnog muzeja* 17, Beograd 1971, 17; М. Ниношевић, Ј. Пешић и С. Јовић, *Оружје за сечу и убадање, у: Хладно оружје: каталог музејске збирке I*, Лесковац 2011, 14.

Илустративни прилози

Т. I, сл. 1 - Мач из околине Ниша (цртеж: М. Јовић)

Т. II, сл. 1 – мач из околине Ниша; сл. 2 – мач без података о месту налаза,
(Цртежи: М. Јовић)

ИСТОРИЈА
HISTORY

НИШКИ ОФИЦИРИ ПАЛИ У ВЕЛИКОМ РАТУ 1914–1918. САХРАЊЕНИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ

Сажетак: Током Балканских и Великог рата страдало је више од 100 нишких официра. До сада је идентификовано 26 официра који су погинули или умрли од рањавања и болести а који су сахрањени у маузолејима на острву Видо и Зејтинлику у Грчкој и на српским војничким гробљима у Северној Македонији. За већину, истраживањем на терену, потврђено је или откривено гробно место са идејом да потомци могу да обиђу пронађене гробове.

Кључне речи: Велики рат, Солунски фронт, острво Видо, Крф, Зејтинлик, Северна Македонија, српска војничка гробља, нишки официри

Овај рад је базиран на капиталном делу магистра историје Радоја Костића *Нишки официри пали у ратовима 1912–1918*, издатом у Нишу 2011. године а који је први пут у скраћеном облику објављен у *Зборнику* бр. 16–17 Народног музеја из Ниша. Крајем 2019. године указала се потреба да се грађа ажурира и допуни подацима о официрима из Ниша, погинулим и сахрањеним на Солунском фронту.

На крају основних биографских података о погинулим официрима српске војске дата је табела са подацима, који се о њима налазе на двд издању Војног архива као могући извор података за неко даље истраживање.

Највећи број фотографија надгробних споменика и крипти официра су из личне архиве аутора а резултат су вишегодишњег рада и истраживања на терену у Грчкој и Северној Македонији.

Удружење за неговање и чување српске баштине „Кајмакчалан” у претходних 12 година доста је радило и на проналажењу, идентификацији и уређивању српских војничких гробаља и појединачних гробова, насталих у току трајања Солунског фронта, на простору Републике Македоније и потрази за потомцима пронађених погинулих српских јунака.

Сваке године се организује једно или више вишедневних путовања кроз места у којима је стварана српска историја током Великог рата. Путовање траје 3–4 дана и обухвата боравак у Битољу и околним селима, уз обилазак меморијала и српских војничких гробаља. Током тих путовања се организује, у сарадњи са Србима из Битоља, рад на уређивању гробаља која су, најчешће она удаљена, била у веома запуштеном стању, где годинама нико није обилазио те гробове, упалио свећу тим јунацима, прочитао молитву, спустио грудву земље из Мајке Србије, ставио јабуку на гроб... Акција уређивања гробаља обухвата кошење траве, чишћење жбуња и сечење осушених стабала, сређивање појединачних гробова усправљањем полеглих надгробних споменика, фотографирање и евидентирање података о сахрањеним српским војницима. Ти подаци се годинама ажурирају на Фејсбук страници Удружења „Кајмакачалан” са идејом да потомци могу да пронађу гробове својих предака.

Чланови Удружења дванаест година предано раде на уређивању српских војничких гробаља, информичу јавност о стању истих путем интервјуа, фото-прича, фото-изложби, предавања... На десетогодишњицу рада Удружења, један од чланова је направио видео запис, држава је помогла реализацију скромним средствима и последњих неколико година у више места организовано је јавно приказивање филма. Сав овај рад има за циљ подизање свести о потреби да се та гробља уређују и одржавају, научно обрађују и ходочаснички обилазе са циљем изграђивања културе сећања. Филм „Засијаше гробови солунаца” може се погледати на Јутјубу.

Током рада са различитим изворима и упоређујући податке са терена, уочио сам да постоји неслагање, неподударност и некомплетност података. Да би потомци лакше могли да идентификују податке о својим славним прецима, навео сам разлике у подацима зависно од извора.

Подаци које су о погинулима водиле њихове јединице током борби 1916–1918. нису тренутно ажурирани јер је борба са непријатељем била приоритет. Неки подаци су по сећању накнадно уношени у пуковску документацију, други путем дневних извештаја прослеђивани до дивизијске и армијске архиве.

Имена погинулих српских војника су на свим мени познатим надгробним споменицима уписивана ћирилицом. Мајстори који су правили надгробне камене и клесали имена на њима понекад су правили словне грешке, пермутова-

ли и „гутали” понеко слово у имену, презимену, селу и др, а код специфичних словних комбинација мешали и грешили у испису (можда је грешка у списку настала услед грешке код ишчитавања и уношења података са надгробног камена, металног или дрвеног крста у списак погинулих). Скраћенице су због недостатка простора на споменику коришћене за испис имена села или града, а готово по правилу за срез и округ, који доста често нису исписивани па је тешко утврдити о ком се војнику конкретно ради.

Када су датуми у питању, понекад су измешани датуми рађавања, смрти и сахрањивања. За рад сам користио датуме који су у документима и на споменицима писани по Јулијанском календару који је тих година и пар година после Великог рата био званични календар који је користила војска Краљевине Србије. На многим документима који се данас налазе у радовима других аутора пребачени су у Грегоријански календар па ако аутор то није нагласио постоји тешкоћа у упоређивању података.

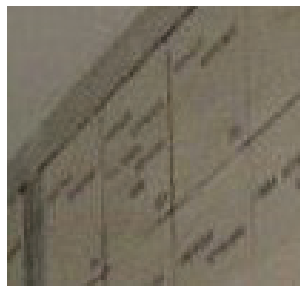
Исписивање имена војне јединице и чинова је исто рађено на велики број начина, најчешће нека скраћена варијанта. За број пука имамо све могуће варијанте – рецимо други, 2, 2., II, пук, пп, п.пук, пеш.пук и сл. или навођење имена пука нпр. пук „Књаз Михаило”.

Приликом сахрањивања постављани су дрвени крстови, најчешће од делова сандука од муниције, понегде метални са именом или неком идентификацијом сахрањеног војника. Током времена дрво је иструлело, метал зарђао па и ако распоредом других гробних места можете да одредите сам гроб, немогуће је открити тачно име војника који је сахрањен на том гробном месту јер колико је мени познато до сада није пронађен документ који има шематски приказ сахрањених војника са њиховим именима. Током рата су саборци а по завршетку рата породица, рођаци, кумови, дрвене крстове замењивали каменим и бетонским надгробним споменицима. Ти споменици тренутно су једини веродостојни извор података на терену. После 100 година јавља се проблем јер су често коришћени јефтинији материјали или врсте камена који су током времена услед атмосферских услова, лишајева, ломљења, доста пропали и читљивост података на њима је доста проблематична и тражи пуно времена за тачно ишчитавање оних података које је још могуће прочитати. Парадоксално звучи али најбоље су очувани надгробни споменици који су током времена пали на лице, утонули у земљу, па су подаци на тај начин били заштићени од спољних атмосферских услова. Многи надгробни споменици су током свих ових година од завршетка рата једноставно нестали. Делове споменика проналазимо као грађевински материјал за друга гробна места и сл.

У протеклих 100 година српска војничка гробља су претрпела разне фазе уређивања и одржавања па до тоталне небриге некадашње заједничке државе, Републике Македоније као наследника и Амбасаде Републике Србије у Македонији. Врло често је и локално становништво доприносило уништењу гробља односећи делове надгробних камена као грађевински материјал.

Као круну свог истраживачког рада аутор сматра моменат када пронађе потомке погинулих официра који нису знали где је гроб њиховог претка и када они посете гробно место.

ЂОРЂЕВИЋ Т. МИХАИЛО, резервни пешадијски поручник (Ниш 11. 6. 1879 – Керкира, Крф, Грчка 15. 10. 1917). Школовао се у Нишу и после одслужења

војске постао је резервни пешадијски потпоручник. Истакао се у рату са Бугарском у коме је рањаван и унапређен је у чин поручника. Током 1915. постављен је за командира чете у 1. батаљону Последње одбране стараца. Прешао је Албанију и од испљености и болести лечен је у дворцу аустријског цара „Ахилеон” који је претворен у савезничку болницу за официре на Крфу. Ту је умро и сахрањен. Касније је ексхумиран и пренет у костурницу маузолеја на острву Видо у крипти бр. 222, гробна парцела бр. 6.

ЂОРЂЕВИЋ МИХАИЛО Т.	..	15.10.1917	1. БАТАЉОН ПОСЛЕДЊЕ ОДРАНЕ	Поручник	УМРО ОД БОЛЕСТИ У БОЛНИЦИ АХИЛЕОН НА КРФУ # БОЛНИЧКО ПОЗА-84-1-7
			СТАРАЦА		ГРОБЉЕ АХИЛЕОН #

ЂОРЂЕВИЋ - ВИДОЈКОВИЋ Михаило МИЛОРАД, резервни пешадијски потпоручник (Ниш 30. 1. 1893 – Суходол, Северна Македонија 8. 11. 1916). Школовао се у Нишу, одслужио је „ђачки војни рок” и са чином резервног пешадијског потпоручника распоређен је у 16. пешадијски пук са којим је учествовао у свим борбама које је овај пук водио од почетка рата. Погинуо је предводећи своју 3. чету 3. батаљона 16. пешадијског пука Моравске дивизије при јуришу на коту 1050, северно од села Суходол. Сахрањен је у селу Орехово али није познато где се тачно налази његов гроб на сеоском гробљу које је доста запуштено.

ЂОРЂЕВИЋ-ВИДОЈКОВИЋ МИЛОРАД МИХАИЛО	..	8.11.1916	3. ЧЕТА, 3. БАТ. 16. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО НА КОТИ 1050 # НА ГРОБЉУ СЕЛА ОРЕХОВА #	ПОЗА-84-1-1
ЂОРЂЕВИЋ МИЛОРАД М.	..	8.11.1916	16. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО СЕВЕРНО ОД С. СУХОДОЛА #	ПОЗА-110-6-11
ЂОРЂЕВИЋ МИЛОРАД М	..	10.10.1916	3. Ч. 3. БАТ. 16. ПУК МОРАВ. ДИВИЗ.	Водник	ПОГИНУО #	ПОЗ-415-2-1

ЂУЛИЗИБЕАРОВИЋ Танасије МИХАЈИЛ, резервни пешадијски потпоручник (Ниш, 7. 9. 1887 – Тепавачке чуке, Северна Македонија 31. 10.

1916). Рођен у Нишу у великој трговачкој патријархалној породици. Основну и средњу школу завршио је у Нишу. Правник, студије права завршио на Београдском универзитету. Као резервни наредник учествује у рату са Турцима где се истакао и одликован је медаљом за храброст и унапређен у чин потпоручника. У рату са Бугарима командовао је четом у борбама на Грленским висовима. После овог рата упућен је на курс за командире митраљеских одељења и у Велики рат улази као командир митраљеског одељења 16. пешадијског пука. Са својим пуком учествовао је у свим борбама током 1914. године – Цер, Дрина, Колубара. Приликом повлачења преко Албаније успео је да са својим

војницима пренесе митраљење у расклопљеном стању. После пренаоружавања 1916. у склопу Моравске дивизије учествује у борбама код Горничева и освајању Трапезасте косе. Наставио је да се бори у завоју Црне реке где је његов 16. пешадијски пук имао велике губитке. Погинуо је на Тепавачким чукама, 31. октобра у најкрвавијем дану са највећим губицима. Сахрањен је на гробљу 16. пешадијског пука у селу Добровени. За овог нишког официра је карактеристично велики број варијанти имена и презимена – из 11 извора имамо 4 верзије имена и 6 верзија презимена, 9 различитих комбинација.

ЂУЛИЗИБАРИЋ МИХАИЛО Т.	31.10.1916 16. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО ЈУЖНО ОД СЕЛА ТЕПАВАЦ # #	П03а-110-6-11
ЂУМЗИБАРИЋ МИХАИЛО ТАСКО	31.10.1916 МИТРАЉ. ОДЕЉ. 2. БАТ. 16. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ВИШЕ ВЕЛЕСЕЛА # САХРАЊЕН У СЕЛУ ДОБРОВЕНИ КОД ЦРКВЕ #	П09-310-1-1а

Парастос резервном пешадијском потпоручнику Михајлу Т. Ђулизибарићу на српском војничком гробљу у селу Добровени. Парастос је 1916. одржао ратни војни свештеник 16. пешадијског пука Љубомир Момчиловић у присуству пуковског свештеника Благоја Поповића са којим је чинодејствовао и парохијског свештеника из села Добровени Костадина Талевића. Парастосу су присуствовала и два официра, капетан I класе Светозар Николић Гаричка из Пирота, командир чете у 3. пешадијском пуку Моравске дивизије.

Memorial service for the reserve Infantry Lieutenant Mihajlo T. Đulizbarić at the Serbian Military Cemetery in the village of Dobrovani. The memorial service was held in 1916 by the war military priest of the 16th Infantry Regiment Ljubomir Momčilović, in the presence of the regimental priest Blagoje Popović, with whom he worshiped, and the parish priest from the village of Dobrovani, Kostadin Talević. The memorial service was also attended by two officers, Captain Class A Svetozar Nikolić Garička from Pirot, a company commander in the 3rd Infantry Regiment of the Moravian Division.

ЖИВКОВИЋ М. ЧЕДОМИР, резервни коњички потпоручник (Ниш 20. 3. 1890 – Солун, Грчка, 8. 6. 1916), командир вода у коњичком пуку Моравске дивизије. Школовао се у Нишу и био је из имућне породице, јер су само оне могле да обезбеде набавку и одржавање коња што је била обавеза резервних

коњичких официра. Учествоје у Балканским ратовима под командом мајора Велимира Вемића. Успешно је ратовао четири године, прешао је Албанију али је пук због великих губитака сведен на ескадрон. Рањен је на Солунском фронту приликом једног насилног извиђања и лечен је у привременој француској болници бр. 5 или 6, зависно од извора, у Солуну. Ране су биле тешке и он је први официр из Ниша који је погинуо на Солунском фронту. Сахрањен је на Зејтинлику,

касније ексхумиран и пренет у костурницу маузолеја на Зејтинлику крипта бр. 5408, гробна парцела 105.

ЖИВКОВИЋ ЧЕДОМИР	.. 20.6.1916	МОРВСКА ДИВИЗИЈА	Потporučник	УМРО У ПРИВРЕМЕНОЈ БОЛНИЦИ У СОЛУНУ # #	П05-383-1-1-20
ЖИВКОВИЋ ЧЕДОМИР	.. 20.6.1916	КОМБИНОВАНИ ЕСКАДРОН	Потporučник	УМРО У ФРАН. БОЛНИЦИ БР. 6 # #	П05-415-2-1
ЖИВКОВИЋ ЧЕДОМИР	КОЊ. ЕСК.	Поручник	УМРО У ФРАНЦ. БОЛНИЦИ 20.6.1916. # # НИШ	П05-415-2-1-2

ИЛИЋ М. СТОЈАН, резервни пешадијски поручник (Ниш 1878 – Солун, Грчка, 14. 5. 1917). Одрастао је и школовао се у Нишу. После одслужења војног рока произведен је у чин потпоручника. Као командир вода у 2. пешадијском прекобројном пуку учествовао је у ослобађању Косова током Првог балканског рата, када је за показану храброст одликован. Истакао се и у рату са Бугарима и унапређен је у чин поручника. Истакао се и као командир вода у 4. чети 3. батаљона 2. прекобројног пука Комбиноване дивизије када су наступајући обронком Цера набасали на аустријски пук који је спавао. Кренули су у јуриш, разбили аустријски пук и започели Церску битку која је прославила српску војску. Била је то прва победа савезника против централних сила у Великом рату. Борио се и у бици на Дрини, Колубари... После повлачења преко Албаније од Комбиноване дивизије формирана је Вардарска дивизија где је био командир чете. Преминуо је у болници код Солуна. Није познато где је сахрањен. На српском војничком гробљу Зејтинлик постоји крипта 5222 са именом Стојан Илић али нема довољно података који указују да ли је у питању његово гробно место.

ЈОВАНОВИЋ Димитрије ЖИВОЈИН, активни пешадијски потпоручник (? - Трапезаста коса, Грчка 30. 8. 1916). Није познато да ли је рођен у Нишу како пише на крипти или у Неготину како пише у једном документу из Војног архива. Нема података његовом о ратном путу пре повлачења преко Албаније. После реорганизације српске војске на Крфу био је командир вода у 4. чети 3. батаљона 18. пешадијског пука „Краљевић Ђорђе” Дунавске дивизије. Борио се у првој борби српске војске на Солунском фронту – Горничевској бици када је на челу свог вода јуришао да освоји бугарска митраљеска гнезда. Храбро је погинуо али задатак је испунио. Као ближе одреднице места по-

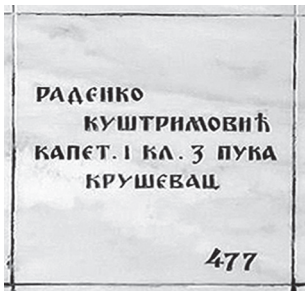
гибије у Војном архиву у више докумената помињу се положаји Цеп и Кршни Вис. Сахрањен на положају, касније је ексхумиран и пренет у костурницу маузолеја на Зејтинлику крипта бр. 709, гробна парцела бр. 14.

ЈОВАНОВИЋ ЖИВОЛИН ДАНИЛО	..	30.8.1916	4-3-18	Поручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ КРШНИ ВИС # НА ПОЛОЖАЈУ #	П09-314-1-10
ЈОВАНОВИЋ ЖИВОЛИН Д1916	18. ПУК ДИНАВ. ДИВИЗ.	Поручник	ПОГИНУО # #	П05-415-2-1
ЈОВАНОВИЋ ЖИВОЛИН Д	18. ПУК	Поручник	ПОГИНУО 1916. Г # # НЕГОТИН, НЕГОТИНСКИ ОКРУГ	П05-415-2-1-2
ЈОВАНОВИЋ ЖИВОЛИН Д	..	30.8.1916	18. П. ПУК	Поручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЦЕП # #	П03-108-6-17-16
ЈОВАНОВИЋ ЖИВОЛИН Д	..	30.8.1916	18. П. ПУК	Поручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЦЕП # #	П03а-110-6-11

ЈОВАНОВИЋ МИЛАДИН, резервни пешадијски потпоручник (Ниш – Солунски фронт). Био је официр у 3. чети 3. батаљона 13. пешадијског пука „Хајдук Вељко” Тимочка дивизија. Овај пук је попуњаван војницима из Неготина и околине. О потпоручнику Миладину Јовановићу ниједан други податак није пронађен, није на списку свршених питомаца Војне академије нити на *Попису зубитака...* днд у издању Војног архива. Није познато зашто је био у „неготинском” пуку, када и где је погинуо нити где је првобитно био сахрањен, одакле је ексхумиран и посмртни остаци пренесени у костурницу маузолеја на Зејтинлику у крипту бр. 815, гробна парцела бр. 15.

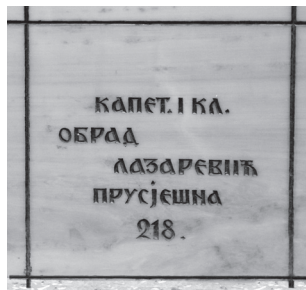

КУШТРИМОВИЋ РАДЕНКО, активни пешадијски капетан I класе (Пећ, 16. 9. 1874 – Крф, Грчка 5. 2. 1916). Фамилија Куштримовић пореклом је из околине Пећи и у Топлички округ доселили су се после ослобођења од Турака 1878. године. Као млад официр Раденко је распоређен у 1. пешадијски пук а по личној молби 14. 10. 1910. одређен је за водника у 16. пешадијском пуку у Нишу где је упознао Лепосаву, ћерку познатог нишког свештеника Петра Икономовића којом се оженио 1907. године. У Балканским ратовима командовао је четом у 3. батаљону 16. пешадијског пука. Истакао се у борбама за Куманово, Прилеп и Битољ где је први на челу своје чете загазио у набујалу и ледену реку Шемницу и кренуо у јуриш на Турке. Учествовао је у Брегалничкој бици од првог до задњег дана где је ванредно унапређен и одликован. Крајем 1913. Раденко је распоређен у 2. пешадијски пук за командира 1. чете 1. батаљона и са њом учествује у Церској бици ослобађајући село Текериш које је постало симбол српске победе. У бици је био тешко рањен а за исказану храброст одликован је орденом Белог орла. Повлачио се преко Албаније, стигао у место Доњи Ипсос на Крфу али је пао у постељу и од последица болести и исцрпљености преминуо. Посмртни остаци се после ексумације налазе у костурници маузолеја на острву Видо у крипти бр. 477, гробна парцела бр. 11.

КУШТРИМОВИЋ РАДЕНКО	..	16.2.1916	3. ПУК	Капетан	УМРО # #	П03а-97-1-3
---------------------	----	-----------	--------	---------	----------	-------------

ЛАЗАРЕВИЋ Ђ. ОБРАД, резервни пешадијски капетан I класе (Ниш – Кајмакчалан, 17. 9. 1916). Као свршени питомац 31. класе 8. августа 1900. произведен

је у чин потпоручника а већ 16. августа одређен је за водника у 2. пешадијском пуку у Нишу. Другог октобра 1912. као капетан II класе у оставци преведен је у резерву. Није познат његов ратни пут, наредни подаци су да је 17. 9. 1916. током борби на Кајмакчалану рањен као командир 1. чете 2. батаљона 7. пешадијског пука Дунавске дивизије и да је умро од последица рањавања. Есхумиран је са гробља бр. XI на Кајмакчалану и његови посмртни остаци су у крипти бр. 218, гробна парцела бр. 5 костурнице маузолеја на Зејтинлику.

ЛАЗАРЕВИЋ ОБРАД	7. ПУК	Капетан	ПОГИНУО # ИЗ НИША	П05-415-2-1-2
ЛАЗАРЕВИЋ ОБРАД Ђ.	..	17.9.1916	К-ДИР ЧЕТЕ У 7. П. ПУК	Капетан I кл.	УМРО ОД РАНА ЗАДОБИЈЕНИХ НА КАЈМАКЧАЛАНУ #	П03-108-7-17-99

МАРКОВИЋ Милета МИЛУТИН, активни пешадијски поручник (околина Ниша – кота 1212, Северна Македонија, 4. 11. 1916). Рођен је у неком од села код

Ниша, није читљиво са споменика. Његово име се не налази на познатом списку питомаца војне академије а по списковима погинулих војника током Великог рата објављеном у *Службеном војном листу* води се активни официр. Из књиге *Велики рат Србије...* сазнајемо да је погинуо као активни пешадијски поручник командир 4. чете 3. батаљона 16. пешадијског пука приликом освајања коте 1212, најчувеније коте на овом делу фронта која је била најсмртоноснија за више стотина војника и официра Моравске и других дивизија. Сахрањен је на српском војничком гробљу 16. пешадијског пука у селу Добровени.

МАРКОВИЋ МИЛУТИН М.	..	4.11.1916	16. П. ПУК	Поручник	УМРО ОД РАНА #	П03а-110-6-11
МАРКОВИЋ МИЛУТИН МИЛЕ	..	4.11.1916	4. Ч. 3. БАТ. 16. ПУК	Поручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ОКРУГЛА ЧУКА # САХРАЊЕН НА ПОЛОЖАЈУ #	П09-310-1-1а
МАРКОВИЋ МИЛУТИН МИЛЕТА	..	4.11.1916	4. ЧЕТА, 3. БАТ. 16. П. ПУК	Поручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ОКРУГЛА ЧУКА # НА ПОЛОЖАЈУ #	П03а-84-1-1

МИЛОЈЕВИЋ В. МИОДРАГ, резервни пешадијски потпоручник (Ниш, 30. 10. 1889 – Солун, Грчка, 31. 5. 1918). Рођен је у Нишу или неком околном селу, не зна се где се школовао а по струци је био инжењер. Непознат је његов ратни пут од Балканских ратова у којима је, ако погледамо годину рођења, готово сигурно учествовао до Солунског фронта. Као школовани инжењер вероватно је био у пионирском полубатаљону. Непознато је и у којој је јединици био током фазе рововског рата на Солунском фронту, када и како

је у последњој години рата тешко рањен. У Војном архиву стоји да је био у Официрском депоу у Микри што може да значи да је у тренутку рањавања или обољевања био нераспоређен. Пренет је у 1. привремену француску болницу Зејтинлик у Солуну где је умро. Сахрањен је на српском војничком гробљу Зејтинлику гробно место бр. 1429, гробна парцела бр. 10.

МИЛОЈЕВИЋ МИОДРАГ	31.5.1918	Потпоручник	УМРО У 1. ФРАНЦУСКОЈ БОЛНИЦИ # СРПСКО ГРОБЉЕ ЗЕЈТИНЛИК #	ПО3-302-2-1/59-116
МИЛОЈЕВИЋ МИОДРАГ	13.6.1918	Поручник	УМРО У ПРИВРЕМЕНОЈ БОЛНИЦИ БР. 1 ЗЕЈТИНЛИК # # РОДОМ ИЗ НИЦА	ПО5-383-1-1-20

МЛАДЕНОВИЋ Т. МИЛАН, резервни пешадијски потпоручник (Разгојна – Велесело, Северна Македонија, 16. 10. 1916). Није познато да ли је у рат

ступио као потпоручник или је унапређен за ратне заслуге. Не зна се ни да ли је од почетка ратовања 1912. године био у истом пуку. Сигурно се зна да је погинуо као командир вода у 4. чети 1. батаљона 16. пешадијског пука „Цар Николај II Романов” Моравске дивизије током борби на чукама Селечке планине приликом јуриша

и освајања утврђеног рова у коме су били одморни и добро наоружани немачки војници. Губици су били велики и међу погинулима био је и Милан Младеновић. Овде је јединствена ситуација, Милану су подигнута два надгробна споменика; један је постављен високо на стени, на чукама Селечке планине северно од села Велесело, на скривеном месту пронађеном уз помоћ локалног водича, вероватно на положају на коме је погинуо и други надгробни споменик на српском војничком гробљу 16. пешадијског пука у селу Добровени у Северној Македонији.

МЛАДЕНОВИЋ МИЛАН Т	16.10.1916 4. Ч 1. Б. 16. П. ПУК МОРАВСКЕ ДИВИЗ.	Потпоручник	ПОГИНУО # # РАЗБОЈНА, ЛЕВАЧКИ СРЕЗ, ВРАЊСКИ ОКРУГ	ПО5-415-2-1-2
--------------------	--	-------------	---	---------------

НИКОЛИЋ Тешман КОНСТАНТИН, резервни пешадијски потпоручник (Горњи Матејевац, 20. 5. 1893 – Горничево, Грчка, 30. 8. 1916). Родио се

у породици сеоског учитеља, потоњег једног од најпознатијих нишких политичара, народног посланика Тешмана Николића. После завршетка „ђачког војног рока” на почетку Великог рата распоређен је за командира вода у тада већ чувеном „Гвозденом пуку”. Борио се у бици на Церу, на Дрини а током битке на Колубари рањен је у руку. Током повлачења српске војске преко Албаније 2. пешадијски пук брани мостове на Вардару и Дриму, превој Присат... Када су

1916. Бугари напали Дунавску и Вардарску дивизију код Островског језера, Моравска дивизија добила је наредбу да похита да им помогне а први је стигао и одмах улетео у борбу 2. пешадијски пук. После стабилизације положаја српске дивизије су добиле наредбу да пређу у контранапад. „Гвоздени пук” је добио задатак да заузме Трапезасту косу. Водник Константин, командир вода 3. чете 1. батаљона 2. пешадијског пука „Књаз Михаило” погинуо је у јуришу на Трапезасту косу током Горничевске битке. Првобитно сахрањен код села Острова, касније је ексхумиран и пренет у костурницу маузолеја на српском воничком гробљу Зејтинлик у Солуну, крипта бр. 871, гробна парцела бр. 16.

НИКОЛИЋ КОНСТАНТИН Т.	..	30.8.1916	2. П. ПУК	Водник	ПОГИНУО #	П03-108-6-17-16
НИКОЛИЋ КОНСТАНТИН ТЕШМАН	..	31.8.1916	3. ЧЕТА 1. БАТ. 2. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО КОД СЕЛА ГОРНИЧЕВА # САХРАЊЕН КОД ОСТРОВА #	П09-3-1-10
НИКОЛИЋ КОСТА	..	31.3.1916	3. Ч. 1. БАТ. 2. ПУК	Потпоручник	УМРО У 3. ЗАВОЈИШТУ МОРАВСКЕ ДИВИЗИЈЕ #	П05-423-4-6
НИКОЛИЋ КОСТАДИН Т	3. Ч. 1. БАТ. 2. ПУК МОРАВ. ДИВИЗ.	Потпоручник	ПОГИНУО #	П05-415-2-1
НИКОЛИЋ КОСТАДИН Т	3. Ч. 1. БАТ. 2. ПУК	Поручник	ПОГИНУО # НИШ, НИШКИ ОКРУГ	П05-415-2-1-2

НИКОЛИЋ Стојадин МИЛАН старији, резервни пешадијски поручник (Сићево – Тепавци, Северна Македонија, 1. 11. 1916). Није познат његов ратни пут. Првобитно се помиње у успоменама познатог нишког глумца и ратника Душана Цветковића Дуце из којих се види да је био у 3. пешадијском пуку Моравске дивизије 2. позива са којом се повлачио преко Албаније. Пук је током повлачења упао у албанску заседу и поручник је са два митраљеза уз помоћ осам војника одбранио повлачење. После опоравка на Крфу борио се у завоју Црне реке. Погинуо је као поручник водник 4. чете 1. батаљона 23. пешадијског пука Вардарске дивизије на чукама северно од села Велесело према селу Тепавци. Сахрањен је у селу Брод где се под редним бројем 392 налази на попису српских војника. Данас не постоје гробови српских војника у селу Брод, по неким сазнањима сви посмртни остаци српских војника су ексхумирани и пренети на српско војничко гробље у Битољу. Крст са бројем 1085 на гробљу у Битољу постављен је за Милана Николића али није познато да ли се односи на поручника из Ниша.

НИКОЛИЋ МИЛАН С	..	1.11.1916	4. Ч. 1. БАТ. 23. ПУК	Водник	ПОГИНУО НА ЧУКАМА СЕВЕРНО ОД ВЕЛЕСЕЛА # САХРАЊЕН КОД ШКОЛЕ У СЕЛУ БРОД #	П05-375-9-1-39
НИКОЛИЋ МИЛАН С	..	2.11.1916	23. ПУК ВАРДАР. ДИВИЗ.	Поручник	ПОГИНУО #	П05-415-2-1
НИКОЛИЋ МИЛАН С	23. ПУК	Поручник	ПОГИНУО 2.11.1916. # ИЗ НИША	П05-415-2-1-2
НИКОЛИЋ МИЛАН СТОЈАДИН	1. ЧЕТА, 1. БАТ. 23. ПУК	Поручник	# РАЊЕН 11.8.1916. ЗАПАДНО ОД ОСТРОВСКОГ ЈЕЗЕРА	П05-375-9-1-39
НИКОЛИЋ МИЛАН	..	2.11.1916	1-1-23	Поручник	ПОГИНУО ОД ГРАНАТЕ # КОД ШКОЛЕ У СЕЛУ БРОД #	П06-4-1-3b

НИКОЛИЋ Р. ПЕТАР, резервни пешадијски капетан I класе (Ниш – Суходол, Северна Македонија, 8. 11. 1916). Непознати су подаци чиме се бавио пре ратова а по чину се закључује да је учествовао у оба Балканска рата. На Солунском фронту био је командир 2. чете 2. батаљона 1. пешадијског пука Моравске дивизије. Учествовао је у Горничевској и бици у завоју Црне реке. Почетком новембра 1916. његов пук се сукобио са новопридошлом немачком 302. дивизијом ојачаном митраљеским батаљонима. Капетан Николић је погинуо у једном од последњих јуриша српске војске на коту 1050 јуришајући челу своје чете на митраљеско гнездо када је пао пресечен рафалом. Војници су га сахра-

нили у селу Орехово. Сеоско гробље на коме су сахрањивани и српски војници је запуштено и тешко је утврдити да ли још увек постоји гроб капетана.

НИКОЛИЋ ПЕТАР Р	1. ПУК МОРАВ. ДИВИЗИЈЕ	Капетан I кл.	ПОГИНУО # #	П05-415-2-1
НИКОЛИЋ ПЕТАР Р	1. ПУК МОРАВ. ДИВ	Капетан I кл.	ПОГИНУО # # НИШ	П05-415-2-1-2
НИКОЛИЋ ПЕТАР Р.	К.ДИР ЧЕТЕ У 1. П. ПУКУ	Капетан I кл.	# # КОНТУЗОВАН 5.10.1916. ЈУЖНО ОД СЕЛА ТЕПАВЦИ	П03-108-7-17-39
НИКОЛИЋ ПЕТАР Р.	1. ПУК	Капетан I кл.	# # КОНТУЗОВАН 5.10.1916. ЈУЖНО ОД ТЕПАВЦА	П03а-110-6-11
НИКОЛИЋ ПЕТАР Р.	...	8.11.1916	1. П. ПУК	Капетан I кл.	ПОГИНУО СЕВЕРНО ОД СУХОДОЛА # #	П03а-110-6-11

ПАВЛОВИЋ Милан ЉУБИША, резервни инжењеријски потпоручник, пилот (Ниш, 8. 2. 1886 – Врбена, Грчка, 6. 2. 1917). Рођен је у имућној и угледној породици и после завршене гимназије прво је у Лијежу завршио Рударску академију и наставио усавршавање у Греноблу, где је стекао дипломе рударског и електротехничког инжењера. После школовања запослио се у Сењским рудницима. Као стручњак био је ослобођен учествовања у Балканским ратовима. У војску се пријавио као добровољац и одмах је распоређен у специјалну минерску чету при Врховној команди. На Крфу се пријавио за школовање за пилота и марта месеца је упућен у Француску. Када је октобра завршио обуку, вратио се као пилот на Солунски фронт и распоређен је у Француско-српску ескадрилу Ф-98 на авионима „Фарман” која је била

придодата 1. српској армији. После нешто више од два месеца ратовања као пилот погинуо је у авионској несрећи под необичним околностима код места Врбени. Сахрањен је са свим војним почастима на гробљу Зејтинлик гроб бр. 451, гробна парцела бр. 9.

придодата 1. српској армији. После нешто више од два месеца ратовања као пилот погинуо је у авионској несрећи под необичним околностима код места Врбени. Сахрањен је са свим војним почастима на гробљу Зејтинлик гроб бр. 451, гробна парцела бр. 9.

ПАВЛОВИЋ ЉУБИША	...	19.2.1917	ЕСКАД. 1. АРМИЈЕ Ф. 524	Наредник	ПОГИНУО НЕСРЕТНИМ СЛУЧАЈЕМ # САХРАЊЕН У ЗЕЈТИНЛИКУ #	П03а-121-1-10
ПАВЛОВИЋ ЉУБИША	АЕРОПЛ. ДЕПО	Наредник	ПОГИНУО # # РОДОМ ИЗ НИШЦА А ЖИВИ У БЕОГРАДУ	П05-415-2-1-2
ПАВЛОВИЋ ЉУБИША МИЛАН	...	6.2.1917	ЕСКАДРИЛА 398. 1. АРМИЈЕ	Наредник	ПОГИНУО ПАДОМ СА АЕРОПЛАНА # САХРАЊЕН У ЗЕЈТИНЛИКУ #	П03а-121-1-10

ПАЛИГОРИЋ Сима ИЛИЈА, резервни санитарски капетан I класе (Ниш – Верија, Грчка, 8. 10. 1916). Илија Палигорић потиче из старе угледне нишке цинцарске породице. Школовао се у иностранству. Лекарску праксу започео је у Нишу, постао је познат као успешан, хуман и пожртвован лекар и пре ратова је постао шеф општинских лекара у Нишу. У ратове је кренуо као резервни санитарски официр и радио је по болницама на фронту и у сталној Моравској војној болници у Нишу. Преживео је епидемију пегавог тифуса и повлачења преко Албаније и у болницама на Крфу пожртвовано је даноноћно радио спасавајући изнемогле и оболеле српске војнике. Током даноноћног рада у 1. завојштуру Шумадијске дивизије за време Горничевске битке, оболео је од туберкулозе и умро у болници у месту Верија.

Преживео је епидемију пегавог тифуса и повлачења преко Албаније и у болницама на Крфу пожртвовано је даноноћно радио спасавајући изнемогле и оболеле српске војнике. Током даноноћног рада у 1. завојштуру Шумадијске дивизије за време Горничевске битке, оболео је од туберкулозе и умро у болници у месту Верија.

ПАЛИГОРИЋ ИЛИЈА СИМА	...	8.10.1916	1. ЗАВОЈ. ШУМАД. ДИВИЗ.	УМРО ОД ТЕЦУ У БОЛНИЦИ У ВЕРИЈИ (ГРЧКА) # САХРАЊЕН У СРПСКОМ ГРОБЉУ У ЗЕЈТИНЛИКУ #	П06-407-1-8
----------------------	-----	-----------	-------------------------	--	-------------

ПЕЈОВИЋ Панта ИВАН, активни артиљеријски пуковник (Ниш, 18. 12. 1878 – Острово, Грчка, 11. 8. 1916). После гимназије завршио је Војну акаде-

мију као пети у рангу 28. класе. Од 65 официра ове класе 32 су погинула у ратовима а 17 су постали генерали. Као државни питомац усавршавао се у Француској. Током Балканских ратова служио је у Тимочкој дивизији I позива и унапређен је у чин потпуковника. За осведочену храброст на бојном пољу и заслуге стечене у рату против Аустроугарске 1914–1915. године, 31. маја 1915. одликован је Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV степена. О његовом ратном путу може се написати посебна књига. Погинуо је као командант 1. дивизиона пољског артиљеријског пука Дунавске дивизије, херој Горничевске битке. Тог дана је у неравноправној борби свесно жртвовао свој

артиљеријски дивизион да би спасао пешадијске пукове Дунавске дивизије. Ордонанс Драгослав записао је пуковникове речи на предлог да се склоне на безбедније место: „То и јест наш циљ, да они гађају. Боље нас него пешаке”. Пешадија је добила преко потребан предах, успела је да се поштеђена непријатељске артиљеријске ватре среди и прегрупише, одбрани положај и крене у противнапад. Пуковник Пејовић постхумно је одликован Орденом Карађорђевог звезде са мачевима III реда, који су током рата добила само 102 хероја. После погибије његово тело пренето је у Солун и уз највеће почести сахрањен је на српском војничком гробљу Зејтинлик, гроб бр. 1 на гробној парцели бр. 7.

ПЕЈОВИЋ ИВАН ПАНТА

11.8.1916 ШТАБ 1. ДИВИЗИОНА ДУНАВ. ПОЉ. ПУКОВНИК
АРТ. ПУКА

ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЗАПАДНО ОД СЕЛА ОСТРОВО # У
СОЛУНУ #

П03а-84-1-5

ПЕТРОВИЋ Аранђел ДИМИТРИЈЕ, резервни пешадијски потпоручник (Ниш – чуке, Велесело, Северна Македонија, 16. 10. 1916). Непознато је чиме се бавио пре рата и да ли је учествовао у Балканским ратовима. У Великом рату је вероватно учествовао од почетка. На Солунском фронту борио се у 4. чети 2. батаљона 16. пешадијског пука Моравске дивизије. 8. октобра 1916. године. Моравска дивизија је на Селечкој планини разбила 10. и 56. бугарски пук и наставила напредовање. Новопрстигле немачке јединице формирале су нову одбрамбену линију комбинујући је са природним, готово неосвојивим препрекама. Димитрије Петровић је погинуо 16. октобра у једном од јуриша. Његови војници су изнели његово тело и достојно га сахранили у атару северно од села Велесело што се види из извештаја команданта Моравске дивизије поднетом команданту армије, војводи Живојину Мишићу. Истраживањем на терену, уз помоћ локалних водича, гроб није пронађен што не значи да не постоји или је постао непрепознатљив протоком времена. Ако је ексхумиран са осталим српским војницима из села Велесело, онда се налази на српском војничком гробљу у Битољу. По евиденцији у војном архиву сахрањен је на српском војничком гробљу 16. пука у селу Добровени али његово име се не

налази у списку сахрањених који је сачинио свештеник непосредно после рата а ово гробље смо детаљно истраживали и овај гроб не постоји у овом селу.

ПЕТРОВИЋ, ДИМИТРИЈЕ АРАНЂЕЛ	16.10.1916 4. ЧЕТА, 2. БАТ. 16. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЧУКА # КОД ЦРКВЕ У СЕЛУ ДОБРОВЕНИ	ПОЗ-84-1-1
ПЕТРОВИЋ, ДИМИТРИЈЕ А	16.10.1916 4. Ч 2. Б. 16. П. ПУК МОРАВСКЕ ДИВИЗ.	Потпоручник	ПОГИНУО # # НИШ	ПО5-415-2-1-2

СТАМЕНКОВИЋ С. МИЛОРАД, артиљеријски мајор (Ниш, 6. 8. 1876 – Острово, Грчка, 11. 8. 1916). Милорад се родио, одрастао и школовао у Нишу.

Његово име се не налази у доступном списку питомаца војне академије. Имајући у виду да је био у роду артиљерије може да значи да је имао врхунско образовање из техничких и природних наука. У рат полази као поручник и у Церској бици командује батеријом као капетан I класе. После Колубарске битке унапређен је у чин мајора када је за осведочену храброст на бојном пољу у рату противу Аустроугарске одликован Орденом Белог орла са мачевима V реда. После реорганизације српске војске на Крфу постављен је за командира 3. батерије 1.

дивизиона пољског артиљеријског пука Вардарске дивизије. У дану када је погинуо код својих топова водио је неравноправну борбу са бугарском артиљеријом са намером да српској пешадији да време да се укопа и да пристигну појачања. Био је са својом батеријом на koti 907 под командом Нишлије, артиљеријског пуковника Пејовића који је погинуо мало касније истог дана. Детаље погибије мајора Стаменковића налазимо у тексту ордонанса Драгослава који је цитирао цедуљицу коју је написао млађи водник потпоручник Стојадиновић и послао пуковнику Пејовићу: „Овог тренутка погинули су на осмагтрачници командир 3. батерије мајор Стаменковић и старији водник поручник Миленковић”. За своје херојство током Великог рата постао је двоструки носилац Ордена Карађорђева звезда са мачевима IV степена. Првобитно је био сахрањен у селу Острово а касније је есхумиран и пренет у костурницу маузолеја на Зејтинлику крипта бр. 1285, гробна парцела бр. 23.

СТАМЕНКОВИЋ МИЛОРАД С	ART. ПУК ВАРДАРСКЕ ДИВИЗИЈЕ	Мајор	ПОГИНУО # #	ПО5-415-2-1
СТАМЕНКОВИЋ МИЛОРАД С.	11.8.1916 3. БАТЕРИЈА, 1. ДИВИЗИОН ВАРДАРСКИ ПОЉ. ART. ПУК	Мајор	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ КОТА 907 # КОД ЦРКВЕ У ОСТРОВУ #	ПО6-4-1-3

СТОЈАДИНОВИЋ Вучко ИГЊАТ, резервни пешадијски поручник (Доњи Матејевац – Крушоград (грчки Αχλάδα), 9. 9. 1916). Био је поручник

у 2. чети 3. батаљона 16. пешадијског пука. Погинуо је код села Крушоград, а сахрањен у селу Воштарани. После есхумације посмртни остаци су пренети у костурницу маузолеја на Зејтинлику крипти бр. 1631, гробна парцела бр. 30.

СТОЈАНОВИЋ Петар КОСТА, резервни пешадијски капетан II класе (Ниш, 8. 5. 1877 – Селечка планина, Северна Македонија, 25. 10. 1916). Рођен

је у угледној трговачкој породици у Нишу где се и школовао. У ратове је кренуо као резервни потпоручник. У Балканским ратовима је унапређен у чин поручника и одликован Златном медаљом за храброст. За показану храброст у биткама на Церу и Колубари одликован је официрским Орденом Белог орла са мачевима 5. реда и унапређен у чин капетана II класе. После повлачења преко Албаније и реорганизације српске војске постављен је за командира 1. чете 2. батаљона 9. пешадијског пука Дунавске дивизије. Ова дивизија је била прва коју је на Солунском фронту напала бугарска војска и издржао је сва искушења у критичној фази Горничевске битке када је нападач имао предност и иницијативу. Учествовао је у борбама на Црној реци и на чукама Селечке планине. Чуке су биле добро утврђен положај, голи камен без растиња и воде. Погинуо је у последњем јуришу када су чуке освојене. Сахрањен је на српском војничком гробљу у оквиру сеоског гробља поред цркве у селу Скочивир.

СТОЈАНОВИЋ КОСТА П	..	25.10.1916	9. П. ПУК	Капетан II кл.	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЧУКЕ #	П03а-110-6-11
СТОЈАНОВИЋ КОСТА ПЕТАР	..	25.10.1916	1. Ч. 2. БАТ. 9. ПУК	Капетан	ПОГИНУО НА ПОЛОЖАЈУ ЧУКЕ # САХРАЊЕН У СЕЛУ СКОЧИВИРУ #	П03-229-1-15

СТОЈАНОВИЋ Арса МИХАИЛО, резервни пешадијски капетан II класе (Суповац, 1877 – Тепавци, Северна Македонија, 1. 11. 1916). Није познато у којој јединици се борио пре Солунског фронта. Аутор Костић наводи да је нашао податке да је био командир чете у Моравској дивизији. Током јесени 1916. велики број официра је погинуо, у неким пуковима је долазило до мањка искусних официра па се проблем брзо решавао прекомандовањем проверено искусних официра. Тако да су сви подаци које наводи аутор Костић и подаци које је навела удовица Милка вероватно тачни. Име резервног пешадијског капетана II класе Михаила Стојановића налазимо у извештају о губицима у 23. пешадијском пуку за 1. 11. 1916. који је командант Вардарске дивизије послао команданту армије. Погинуо је на чукама Селечке планине између села Велесело и Тепавци приликом заузимања непријатељских ровова. По евиденцији у војном архиву сахрањен је на српском војничком гробљу у селу Брод, али његово име се не налази у списку сахрањених који је сачинио свештеник непосредно после рата. Данас не постоје гробови српских војника у селу Брод, по неким сазнањима сви посмртни остаци српских војника су ексхумирани и пренети на српско војничко гробље у Битољу. Једно је непобитно, његови посмртни остаци се налазе на неком од до сада регистрованих 107 српских војничких гробља на простору некадашњег Солунског фронта а данас у Северној Македонији.

СТОЈАНОВИЋ МИХАИЛО АРСА	..	1.11.1916	1. ЧЕТА, 1. БАТ. 23. ПУК	Капетан II кл.	ПОГИНУО НА ЧУКАМА ЗАПАДНО ОД ВЕЛЕСЕЛА # САХРАЊЕН У СЕЛУ БРОД #	П05-375-9-1-39
СТОЈАНОВИЋ МИХАИЛО А	..	1.11.1916	22. ПУК ВАРДАР. ДИВИЗ.	Капетан I кл.	ПОГИНУО # # СУОВАЦ, МОРАВСКИ СРЕЗ, НИШКИ ОКРУГ	П05-415-2-1
СТОЈАНОВИЋ МИХАИЛО	..	2.11.1916	1-1-23	Капетан I кл.	ПОГИНУО ОД ГРАНАТЕ # КОД ШКОЛЕ У СЕЛУ БРОД #	П06-4-1-3б
СТОЈАНОВИЋ МИХАИЛО А.	..	1.11.1916	23. П. ПУК	Капетан II кл.	ПОГИНУО ЈУГОЗАПАДНО ОД СЕЛА ТЕПАВЦИ #	П03а-110-6-11
СТОЈАНОВИЋ МИХАИЛО МИЛКА, УДОВИЦА	..1876	..1916	4. Ч. 2. Б. 2. П. 2. ПОЗИВ	Капетан II кл.	ПОГИНУО #	П03а-202-5-3

СТОЈКОВИЋ С. НИКОЛА, резервни пешадијски потпоручник (Каменица, 5. 5. 1886 – Велесело, Северна Македонија, 15. 10. 1916). У ратове је кренуо као резервни поднаредник. Због показане храбрости у рату са Турцима унапређен је у чин наредника, а због изузетне храбрости на Брегалници у рату са Бугарима одликован је новоустановљеном Златном медаљом за храброст „Милош Обилић” и унапређен у чин резервног пешадијског потпоручника. Као командант вода у 16. пешадијском пуку Моравске дивизије учествује у борбама на Церу, Дрини, Колубари, у одбрани Србије 1915. и повлачи се преко Албаније. Остаје у 16. пешадијском пуку и после Крфа и са њим учествује у Горничевској бици, бори се на Црној реци и стиже до чука на Селечкој планини где гине у јуришу. Сахрањен је на српском војничком гробљу 16. пешадијског пука у селу Добровени. Његов гроб до данас нисмо успели да идентификујемо на овом гробљу, или не постоји надгробни споменик или је нечитак због зуба времена.

СТОЈКОВИЋ НИКОЛА С.	..	15.10.1916	16. П. ПУК	Водник	ПОГИНУО СЕВЕРОИСТОЧНО ОД ВЕЛЕСЕЛА # #	П03-108-7-17-116
СТОЈКОВИЋ НИКОЛА С.	..	15.10.1916	16. П. ПУК	Потпоручник	ПОГИНУО СЕВЕРОИСТОЧНО ОД СЕЛА СКОЧИВИР # #	П03а-110-6-11
СТОЈКОВИЋ НИКОЛА	16. ПУК МОРАВСКЕ ДИВИЗ.	Потпоручник	ПОГИНУО # #	П05-415-2-1
СТОЈКОВИЋ НИКОЛА	16. П. ПУК МОРАВСКЕ ДИВИЗ.	Потпоручник	ПОГИНУО # # КАМЕНИЦА, НИШКИ СРЕЗ	П05-415-2-1-2

ТОДОРОВИЋ Милан ВЛАДИМИР, активни пешадијски потпуковник (Ниш, 22. 10. 1881 – Солун, Грчка, 5. 2. 1917). Рођен је у Нишу где је завршио и

шест разреда гимназије. Ступио је 1899. у 32. класу Војне академије коју завршава 1901. као 123. у рангу од 192 питомца. По завршетку академије наредбом команданта активне војске као новопроизведен официр одређен је по потреби службе за водника 16. пешадијског пука „Цар Николај II” Моравске дивизије, део у гарнизону у Лесковцу где је 14. 10. 1910. постављен за командира 2. чете 3. батаљона са којом улази у рат 1912. године и учествује у свим борбама свог пука. У Великом рату учествује као командант батаљона у истом пуку у борбама на Церу, Дрини, Колубари... У рудничкој офанзиви 21. 11. 1914. тешко је рањен дум-дум метком. С бојишта је пућен у Нишку а пре евакуације Ниша у Битољску болницу одакле се повлачи као командант Плетварског одреда. Није се опоравио и на Солунском фронту није распоређен већ је лечен у 6. привременој француској болници у Солуну где је 5. 2. 1917. умро за време операције. Током ратова одликован Златном медаљом за храброст „Милош Обилић” и Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV степена, посмртно Орденом Белог орла са мачевима IV реда. Сахрањен је на српском војничком гробљу на Зејтинлику гроб бр. 641, на гробној парцели бр. 5.

ТОДОРОВИЋ ВЛАДИМИР	..	18.2.1917		Потпуковник	УМРО У ПРИВРЕМENOЈ БОЛНИЦИ У СОЛУНУ ОД ПОСЛЕДИЦА БОЛЕСТИ # #	П05-383-1-1-20
ТОДОРОВИЋ ВЛАДИМИР	..	18.2.1917	БИТОЉСКА ДИВИЗИЈА	Потпуковник	УМРО У ФРАН. БОЛНИЦИ БР. 6 # #	П05-415-2-1
ТОДОРОВИЋ ВЛАДИМИР	БИТОЉСКА ДИВИЗИЈА	Потпоручник	УМРО У ФРАН. БОЛНИЦИ 18.2.1917. # # ИЗ НИША	П05-415-2-1-2
ТОДОРОВИЋ ВЛАДИМИР М.	..	5.2.1917	НЕРАСПОРЕЂЕН	Потпуковник	УМРО ОД БОЛЕСТИ # #	П03а-110-6-11

УЗУНОВИЋ Танасије САВА, резервни пешадијски капетан II класе (Ниш, 9. 1. 1877 – Солун, Грчка, 19. 7. 1916). Родио се у Нишу док су се око

града водиле борбе, два дана пре ослобођења, а његов отац са четама напредовао према Лесковцу. Школовао се у Нишу и пре ратова је радио у суду као писар. Унапређен је у чин резервног потпоручника 30. 11. 1911. и са тим чином кренуо у ратове. Током четири године ратовања више пута је одликован и ванредно унапређиван, 15. 6. 1915. у чин резервног пешадијског капетана II класе. У повлачењу преко Албаније командовао је четом попуњеном углавном Нишлијама.

После реорганизације војске на Крфу постаје командир чете у 6. пешадијском пуку Дунавске дивизије са којом учествује у првим борбама средином 1916. године када је тешко рањен. После лекарске интервенције у дивизијском завојишту пребачен је на лечење у 6. привремену француску болницу у Солуну где је оперисан, али је преминуо услед задобијених рана. Био је иследник 6. пешадијског пука. Сахрањен је на Зејтинлику а после ексхумације његови посмртни остаци се налазе у костурници маузолеја на Зејтинлику крипта бр. 5568, гробна парцела бр. 108.

УЗУНОВИЋ САВА

1.8.1916 6. ПУК ДРИН, ДИВИЗИЈЕ

Капетан

УМРО У ПРИВРЕМНОЈ БОЛНИЦИ БР. 6 СОЛУН # РОДОМ ИЗ ПАРАЋИНА, МОРАВСКИ СРЕЗ ПОС-383-1-1-20

Сахрана резервног пешадијског капетана II класе Саве Т. Узуновића на српском војничком гробљу Зејтинлик у Солуну
Burial of the reserve Infantry Captain Class B Sava T. Uzunović at the Serbian Military Cemetery Zejtinlik in Thessaloniki.

Погинули официри на Солунском фронту, рођени у Нишу и околини или они који су током војне каријере били у Нишу, тема су овог рада.

Највећи број официра погинулих током трајања борби на делу Солунског фронта који се данас налази у Грчкој, после ексхумације пренесени су на гробље и у крипте маузолеја на Зејтинлику. Војничко гробље је формирано у оквиру Главне војне пољске болнице српске војске и направљено је на тада далекој периферији Солуна. После рата кренуло се са формирањем комплекса војног гробља са маузолејем по идеји архитекте Александра Васића коју је разрадио Николај Краснов. Припреме су кренуле 1926. године, када је Саво Михаиловић, деда чувеног деда Ђорђа, на челу групе почео да прикупља посмртне остатке српских војника са великог броја српских гробаља. Сав материјал за израду је припремљен у Србији и транспортован у Грчку где су 1933. кренули завршни радови. Свечано освећење маузолеја са капелом и костурницом обављено је 11. новембра 1936. године.

Српско војничко гробље Зејтинлик у Солуну, Грчка
The Serbian Military Cemetery Zejtinlik in Thessaloniki, Greece

У селу Добровени у Северној Македонији сахрањено је 214 српска ратника. Огроман број њих је из Моравске дивизије, 1. пешадијски пук и 16. пешадијски пук су имали своја гробља која су била посебно издвојена и ограђена. Грбове српских војника налазимо и ван ових гробаља.

Парастос изгинулим ратницима на гробљу код с. Добровени.

Српско војничко гробље 16. пешадијског пука Добровени, Македонија
The Serbian Military Cemetery of the 16th Infantry Regiment Dobroveni, Macedonia

Литература

- Костић Радоје, *Нишки официри пали у ратовима 1912–1918.*, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Ниш 2011.
- Влаховић Томислав, *Витезови Карађорђеве звезде са мачевима, најхрабрији међу храбрима*, Београд 1990.
- Костић Нина, *Српско војничко гробље у Битољу*, Лесковачки зборник LVIII, Лесковац 2018.
- Кандић Оливера, Лукић Миладин, *Крф и Видо – споменици српске историје*, Друштво конзерватора Србије, Београд 2018.
- Лајбеншпергер Ненад, *Српска војничка гробља на северозападним обронцима Нице и Селчкој планини и недовршена војна костурница у селу Старавина (1916–1941)*
- Младеновић Божица, *Питомци војне академије: списак свршених питомаца 1–46. класе 1855–1914. године*, Историјски институт, Београд 2012.
- Опачић Петар, *Солунски фронт, Зејтинлик*, Прометеј, Радио-телевизија Србије, Нови Сад 2017.
- Поповић Жељко, *Крф, Острво васкрсења Србије*, Прометеј, Радио-телевизија Србије, Нови Сад 2019.
- ВЕЛИКИ РАТ СРБИЈЕ за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књиге за 1916, 1917. и 1918. годину

Енциклопедија *Знамените личности Ниша*, Удружење стваралаца Ниша „Цар Константин”, Ниш 2019.

Службени војни лист, за 1916, 1917. и 1918. годину.

Списак сахрањених српских војника за срез Мариховски и Битољски, Архив Србије, Београд.

Списак погинулих и умрлих српских војника пописаних у 12 гробаља налазећих се на положајима Кајмакчалана, Архив Србије, Београд.

Попис војних и цивилних губитака Краљевине Србије у људству у Првом светском рату, Архивска грађа војног архива, Медија центар Одбрана, Београд.

Фотографије

Лична архива аутора

Удружење за неговање и чување српске баштине „Кајмакчалан”, Београд
Вукашиновић Милан Ј., Народни музеј Краљево

Miroslav Veličković

NIS OFFICERS FELL IN THE GREAT WAR 1914–1918. – BURIED ON THE THESSALONIKI FRONT

Summary

During the Balkan Wars and the Great War, more than 100 Nis officers were killed. So far, 26 Nis officers have been identified who died or died from injuries and illnesses and who are buried in the mausoleums on the island of Vido and Zejtinlik in Greece and in Serbian military cemeteries in northern Macedonia. For most, the research in the field confirmed or discovered the grave site with the idea that the descendants could visit the found graves.

БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У НИШУ (2015-2020)

Анстракт: „Библиографија је као сенка, једва приметан, али нераздвојив пратилац културе. Уско везана за штампу, сустопице с развојем штампе, развија се и библиографија, тај статистички адресар књиге. Продире у све области живота као водич кроз штампу. Постаје буквар више писмености за појединце, па и за целе нараштаје, не о словима већ о књигама. Буквар и путоказ ка оној књизи која нам треба”¹

Библиографија за период (2015-2020) логичан је наставак библиографија (2000-2010) и (2010-2015), објављених у *Зборницима* 20 и 23. Она броји 185 библиографских јединица од којих свака садржи одредницу и потпун библиографски опис, наведен на језику и писму публикације. Монографске публикације класификоване су по ISBD(M) систему, описане према именима аутора, азбучним редом, а серијске су писане хронолошким редом, по ISBD(S) систему. Прилози у серијским публикацијама описани су према именима аутора и тематски. Ова аналитичка библиографија писана је непосредно „de visu“, а прате је именски и предметни регистри.

Библиографија прилога објављених у *Зборницима*, изнова инспирише научнике и истраживаче. Издања Народог музеја у Нишу карактеришу разноврсност тема и брижљив одабир аутора.

Савремена наука намеће неопходност израде јасне и прегледне библиографије. Прецизно цитирање, навођење, упућивање на изворе и састављање библиографије стандардни су поступци за писање научних радова.

Кључне речи: Народни музеј Ниш, издавачка делатност, библиографија.

МОНОГРАФСKE ПУБЛИКАЦИЈЕ

1

БИБОВИЋ Љиљана
Poezija. Prevodi. Dnevnik. Eseji / Ljiljana
Bibović ; priredio Jovan Mladenović. - 1.
izd. - Niš : Narodni muzej, 2019 (Niš :
Rinča). -156 str. : autorkina slika ; 20
cm. - (Posebno izdanje.
Edicija Književna riznica ; knj. 1)
Tiraž : 250. - Deo teksta uporedo
na srp. i engl. jeziku. - Beleške
priređivača : str. 143-145. Hronologija
: str. 153. - Selektivna bibliografija :
str. 149-152.

ISBN 978-86-83019-60-1

2

БОГДАНОВИЋ, Јелена
Љиљана Бибовић (1937-1986), професор, песникиња, преводилац /из заоставштине/ : каталог изложбе / [аутор изложбе и каталога Јелена Богдановић ; фотографије Жељко Цајић ; кординатор пројекта Ненад Спасић]. - Ниш : Народни музеј, 2019. - [3] пресавијена листа.
Тираж : 50. - Биографија Љиљане Бибовић.

¹ Срдановић-Бараћ, Олга / Основе библиографије : принципи, проблеми, пракса, примена / Београд : Институт за спољну трговину, 1972. – стр. 3.

3

ВАСИЋ, Милоје

Константинова вила у Медијани / [Милоје Васић...[и др.] ; фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Атлантис). – 106. стр. : илуст. ; 24 cm

Тираж : 600

ISBN 978-86-83019-45-8

4

ВЕЛИКИ рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник са међународним учешћем / уредник Љубодраг П. Ристић. – Ниш : Народни музеј, 2020 (Ниш : Свен). – 463 стр. : илустр. ; 14x17 cm

Тираж : 300. – стр. 9-10: Предговор / Љубодраг П. Ристић. – Списак аутора: стр. [465]. – Напомене и библиографске референце уз радове. – Библиографија уз радове. – Summaries.

ISBN 978-86-83019-63-2

5

ВЛАИСАВЉЕВИЋ, Марина

Нишлије носиоци Карађорђевог звезде са мачевима / Марина Влаисављевић. – Ниш : Народни музеј, 2018 (Ниш : Свен). – 44 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж : 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 43-44.

ISBN 978-86-83019-54-0

6

Теле-кула = The Skull-tower / Марина Влаисављевић ; [фотографије Жељко Цајић ; превод Ивана Карацић]. - Ниш : Народни музеј, 2015 (Београд : Службени гласник). – 36 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж : 500. - Упоредо срп. текст и енгл. превод.

ISBN 978-86-83019-44-1

7

ГАВРИЛОВИЋ-Витас, Надежда
Константинова вила у Медијани / [Милоје Васић...[и др.] ; фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Атлантис). – 106. стр. : илуст. ; 24 cm

Тираж : 600

ISBN 978-86-83019-45-8

8

ГРУДЕН-Милентијевић, Ивана
Друштво Црвеног крста и нишки концентрациони логор у периоду Другог светског рата / Ивана Груден Милентијевић, Небојша Озимич ; [превод на француски Славиша Миљковић] = La Societe de la Croix-rouge et le Camp de concentration de Niš dans la periode de la Deuxieme guerre mondiale / Ivana Gruden Milentijević, Nebojša Ozimić ; [traduction par Slaviša Miljković]. - Ниш : Народни музеј = Musee National de Niš, 2017 (Ниш : Свен). – 69. стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж : 500. - Срп. текст и франц. превод. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 35-36.

ISBN 978-86-83019-51-9

9

Заборањени јунак : Др Владимир Ђорђевић / [аутор Ивана Груден Милентијевић]. - Ниш : Наис принт ; Војна болница ; Народни музеј, 2020 (Ниш : Наис принт). – 86 стр. : илустр. ; 21x21 cm

Тираж : 500. - Текст штампан двостручно. – Стр. 2-3 : Предговор / Јовица Станојевић. – Фусноте :

стр. 73-81. – Библиографија : стр. 82-85.

ISBN 978-86-6399-075-3 (НП)

10

Интернирци нишког логора у Матухаузену / Ивана Груден-Милентијевић. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Графика Галеб) – 23 стр. : 21 cm

Тираж : 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 25-26.

ISBN 978-86-83019-36-6

11

Нишки Јевреји у логору Сајмиште / Ивана Груден Милентијевић, Небојша Озимић ; [превод на француски Славиша Миљковић] = Les Juifs nichois dans le camp de concentration de Sajmište / Ivana Gruden Milentijević, Nebojša Ozimić ; [traduction par Slaviša Miljković]. – Ниш : Народни музеј = Musee National de Niš, 2017 (Ниш : Свен). – 49 стр. : илустр. ; 25cm

Тираж 500. - Срп. текст и франц. превод. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 23-25.

ISBN 978-86-83019-50-2

12

ДИНЧИЋ, Александар

Отварање Музеја на Медијани 1936. године : Видовдански догађај у предатном грађанском Нишу. О дародавцима / Весна Црноглавац, Александар Динчић ; [обрада архивске грађе Тања Миленковић ; фотографије Горана Ћирића]. – Ниш : Народни музеј, 2016. – 19 стр. : илустр. ; 21cm

Тираж : 100

13

Савезници и страни поданици у логору на Црвеном крсту у Нишу / Александар Динчић ; [превод на француски Славиша Миљковић] = Les allies et sujets etrangers dans le camp Croix-Rouge a Niš / Aleksandar Dinčić ; [traduction par Slaviša Miljković]. – Ниш = Niš : Народни музеј = Musee National, 2016 (Ниш : Свен). – 112 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж : 500. - Срп. текст и франц. превод. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summary. - Библиографија : стр. 47-48.

ISBN 978-86-83019-37-3

14

ЗАШТИТА културног наслеђа у ванредним ситуацијама (2016 ; Ниш)

Заштита културног наслеђа у ванредним ситуацијама : едукативни програм из превентивне конзервације за музејску мрежу Србије одржан у Нишу и Краљеву 19-20. октобра 2016. године. – Ниш : Народни музеј ; Краљево : Народни музеј ; Београд : ЦИК, 2016. – 80 стр. – 30 cm

Тираж : 50

15

ИШЉАМОВИЋ, Драгана

Миле Симић : вајар и конзерватор / [аутори изложбе Миле Симић, Драгана Ишљамовић, Весна Црноглавац... [и др] ; дизајн и графичка обрада Станислав Павловић] – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Пергамент). – 5 стр. : илустр. ; 23 cm

Тираж : 100. - Аутори текстова Мара Макарић и Миодраг Анђелковић.

16

ЈАНКОВИЋ Марко А.

Археолошке путање и странпутице Адама Оршића / Марко А. Јанковић. – Ниш : Народни музеј ; Београд : Филозофски факултет, 2018 (Ниш : Свен). – 157 стр. : илуст. ; 24 cm
Тираж : 200. – Summary : Archaeological Paths and Sideways of Adam Oršić. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 136-156.
ISBN 978-86-83019-56-4

17

КОНСТАНТИНОВА вила у Медијани / [Милоје Васић...[и др.] ; фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Атлантис). - 106. стр. : илуст. ; 24 cm
Тираж : 600
ISBN 978-86-83019-45-8

18

КУЗМАНОВИЋ-Цветковић, Јулка Винчанска жена - мит, богиња, мајка : каталог изложбе / Татјана Трајковић-Филиповић, Јулка Кузмановић-Цветковић, Александар Никезић, Петар Милојевић. – [конзерватор Јелена Милојевић]. - [графички дизајн Жељко Цајић]. - Ниш : Народни музеј ; Београд : Министарство културе и информисања, 2020. – [3] пресавијена листа.

19

Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Čajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej

; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summary. – Bibliografija : str.170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

20

МАКАРИЋ, Мара

Боривоје Стевановић сликар и академик / Мара Макарић. - Ниш : Огранак САНУ ; Народни музеј, 2017 (Ниш : Графика Галеб). – 39 стр. : илустр. ; 20 cm
Тираж : 500. - Хронологија : стр. 21-23. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 24. – Summary.
ISBN 978-86-83019-52-6

21

Крстић Милован / [Мара Макарић] ; [фотографије Жика Вучић...[и др.]]. – Ниш : Народни музеј, 2018 (Београд : Службени гласник). – 202 стр. : илустр. ; 21x25 cm
Тираж : 500. – Хронологија: стр. 77-84. – Summary. – Библиографија: стр. 115-121.
ISBN 978-86-83019-58-8

22

Отворена ризница Музеја / [Мара Макарић, Ива Трајковић] ; [графичка обрада Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2017 (Ниш : Графика Галеб). – 6 стр. – 21 cm
Тираж : 1000

23

МИЛАНОВИЋ, Драган

Стара ископавања на локалитету Бубањ : праисторијско вишеслој-

но налазиште код Ниша / Драган Милановић, Тајјана Трајковић-Филиповић ; [дизајн и фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2015 (Београд : Гласник). – 144 стр. : илустр. ; 28 cm
Тираж : 500. – Апендикс : стр. 65-81. – Каталог : стр. 85-144. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summary. – Библиографија : стр. 61-64.
ISBN 978-86-83019-43-4

24

МИЛЕНКОВИЋ, Тања
Музејски времеплов : манифестације Музеја, посете значајних личности / Тања Миленковић. – Ниш : Народни музеј, 2017 (Београд : Службени гласник). – 61 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж : 100. – Део текста упоредо на срп. и енгл. језику. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 57. – Summary : Museum thought the Time.
ISBN 978-86-83019-47-2

25

МИЛОЈЕВИЋ, Јелена
Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Cajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summary. –

Bibliografija : str.170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

26

МИЛОЈЕВОЋ; Петар
Винчанска жена - мит, богиња, мајка : каталог изложбе / Тајјана Трајковић-Филиповић, Јулка Кузмановић-Цветковић, Александар Никезић, Петар Милојевић. – [конзерватор Јелена Милојевић]. – [графички дизајн Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј ; Београд : Министарство културе и информисања, 2020. – [3] пресавијена листа.

27

Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Cajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summary. – Bibliografija : str.170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

28

Праисторијско налазиште у Алексиначкој котлини : евиденција и ревизија старих података / Петар Милојевић, Тајјана Трајковић-Филиповић ; [цртеж Јелена Николић... [и др.] ; фотографије Жељко Цајић, Петар Милојевић]. – Ниш : Народни музеј ; Алексинац : Завичајни музеј, 2017 (Ниш : Copy Shop AM). – 250 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж : 100. - Стр. 7 : Предговор / Драган Милановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 226-248. ISBN 978-86-81098-01-1

29

МИЛОШЕВИЋ, Гордана
Константинова вила у Медијани / [Милоје Васић...[и др.]; фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Атлантис). – 106. стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж :

ISBN 978-86-83019-45-8

30

МИТИЋ, Иван
Бекство из концентрационог логора на Црвеном крсту / Иван Митић. – Ниш : Народни музеј, 2015 (Београд : Гласник). – 50 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж : 500. – Библиографија : стр. 49-50.

ISBN 978-86-83019-41-0

31

Ослобођење Ниша 1878. године : поводом 140 година ослобођења Ниша од Турака / аутори изложбе и каталога Иван Митић, Бојана Нешић ; [фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2018 (Ниш : Свен). – 64 стр, [4] стране са таблама : илустр. ; 21 cm

Тираж : 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија : стр. 54-56. ISBN 978-86-83019-53-3

32

МИХАИЛОВИЋ, Душан
Пећина Баланица : пола милиона година људског постојања : сведочанство са обода Нишке котлине /

Душан Михаиловић ; [превод на енглески Мирјана Вукмановић ; дизајн каталога и поставке Жељко Цајић] = Balanica Cave : half a million years of human existence / Dušan Mihailović ; [translation into English Mirjana Vukmanović ; Catalogue design : Željko Cajić]. – Ниш = Niš : Народни музеј = National Museum, 2017 (Ниш : Графика Галеб). – 21 cm

Тираж : 500

ISBN 978-86-83019-48-9

33

МЛАДЕНОВИЋ, Јован
Стеван Сремац, књижевник и академик / Јован Младеновић. – Ниш : Огранак САНУ ; Народни музеј, 2017 (Ниш : Графика Галеб). – 39 стр. : илустр. ; 20 cm

Тираж : 500. - Стр. 4 : Академија и Музеј - чувари културне и националне баштине / Нинослав Стојадиновић. – Хронологија : стр. 35-36. – Селективна библиографија : стр. 37-38. – Summary.

ISBN 978-86-83019-49-6

34

НЕШИЋ, Бојана
Бомбардовање Ниша 1999. године : поводом двадесет година НАТО бомбардовања Ниша / [аутор изложбе и каталога Бојана Нешић ; аутори фотографија Мирослав Лавренчић...[и др.]]. - Ниш : Народни музеј, 2019 (Каменица : Агенција Rincha). – 24 стр. : илустр. ; 30 cm

Тираж : 250. – Стр. 23 : Уместо закључка / Небојша Павковић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 24.

ISBN 978-86-83019-59-5

35

Ослобођење Ниша 1878. године : поводом 140 година ослобођења Ниша од Турака / аутори изложбе и каталога Иван Митић, Бојана Нешић ; [фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2018 (Ниш : Свен). – 64 стр, [4] стране са таблама : илустр. ; 21 cm
Тираж : 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија : стр. 54-56.
ISBN 978-86-83019-53-3

36

НИКЕЗИЋ, Александар
Винчанска жена - мит, богиња, мајка : каталог изложбе / Татјана Трајковић-Филиповић, Јулка Кузмановић-Цветковић, Александар Никезић, Петар Милојевић. – [конзерватор Јелена Милојевић]. - [графички дизајн Жељко Цајић]. - Ниш : Народни музеј ; Београд : Министарство културе и информисања, 2020. – [3] пресавијена листа.

37

Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Čajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Тираж : 91. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summary. – Bibliografija : str. 170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

38

ОЗИМИЋ, Небојша
Друштво Црвеног крста и нишки концентрациони логор у периоду Другог светског рата / Ивана Груден Милентијевић, Небојша Озимић ; [превод на француски Славиша Миљковић] = La Societe de la Croix-rouge et le Camp de concentration de Niš dans la periode de la Deuxieme guerre mondiale / Ivana Gruden Milentijević, Nebojša Ozimić ; [traduction par Slaviša Miljković]. - Ниш : Народни музеј = Musee National de Niš, 2017 (Ниш : Свен). – 69. стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж : 500. - Срп. текст и франц. превод. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 35-36.
ISBN 978-86-83019-51-9

39

Нишки Јевреји у логору Сајмиште / Ивана Груден Милентијевић, Небојша Озимић ; [превод на француски Славша Миљковић] = Les Juifs nichois dans le camp de concentration de Sajmište / Ivana Gruden Milentijević, Nebojša Ozimić ; [traduction par Slaviša Miljković]. - Ниш : Народни музеј = Musee National de Niš, 2017 (Ниш : Свен). – 49 стр. : илустр. ; 25cm
Тираж 500. - Срп. текст и франц. превод. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 23-25.
ISBN 978-86-83019-50-2

40

Ослобођење Ниша у Другом светском рату и први месеци нове власти / [аутор изложбе и каталога Небојша Озимић] ; [фотографије Жељко Цајић] ; [превод на

енглески језик Ивана Караџић]. – Ниш : Народни музеј „Ниш“, 2019 (Ниш : Агенција : Rincha). – 120 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж : 500. – Текст упоредо на срп. и енгл. језику. – Стр. 3-4 : Ослобођење Ниша у Другом светском рату и први месеци нове власти (1944-2019) / Дејан Антић. – Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија : стр. 76-81. ISBN 978-86-83019-61-8

41

ПАВЛОВИЋ, Станислав
Новац Краљевине Југославије од друге половине 19. века до почетка Другог светског рата / Станислав Павловић. – Ниш : Народни музеј (Ниш : Свен). – 46 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж : 100. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија : стр. 25
ISBN 978-86-83019-65-6

42

POZNONEOLITSKA i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Čajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summary. – Bibliografija : str.170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

43

СЕЛАКОВИЋ, Магдалена
Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Čajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summary. – Bibliografija : str.170-177.
ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

44

СИМИЋ, Миле
Миле Симић : вајар и конзерватор / [аутори изложбе Миле Симић, Драгана Ишљамовић, Весна Црноглавац... [и др] ; дизајн и графичка обрада Станислав Павловић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Пергамент). – 5 стр. : илустр. ; 23 cm
Тираж : 100. - Аутори текстова Мара Макарић и Миодраг Анђелковић.

45

СЛИКЕ времена : Иво Андрић у Нишу 1945, 1947, 1965, 1968 / приредио Јован Младеновић. – 1. изд. – Ниш : Народни музеј, 2019 (Ниш : Rincha). – 65 стр. : илустр. ; 13x20 cm. - (Едиција Књижевна ризница ; књ. 2)
Према предговору, Народни музеј у Нишу је у оквиру обележавања 127 година од рођења Иве Андрића, приредио гостујућу изложбу Музеја града Београда „Иво Андрић, писац и дипломата“, аутора

Татјане Корићанац. - Тираж : 120.
- Стр. 5-7: Реч уз Андрићеве слике
времена у Нишу / Јован Младено-
вић. – Хронологија живота и рада
Иве Андрића: стр. 57-65.
ISBN 978-86-83019-62-5

46

СМОТРА етнолошког филма (2016
; Ниш)

Смотра етнолошког филма одржа-
на у Официрском дому, 17. и 18.
маја 2016. године : Десет дана Му-
зеја Србије. – Ниш : Народни му-
зеј ; Београд : Етнографски музеј,
2016. – [2] пресавијена листа.
Тираж : 100.

47

ТРАЈКОВИЋ, Ива

Отворена ризница Музеја / Мара
Макарић, Ива Трајковић ; [графи-
чка обрада Жељко Цајић]. – Ниш :
Народни музеј, 2017 (Ниш : Графи-
ка Галеб). – 6 стр. – 21 cm
Тираж : 1000

48

ТРАЈКОВИЋ-ФИЛИПОВИЋ, Та-
тјана

Винчанска жена - мит, богиња,
мајка : каталог изложбе / Татјана
Трајковић-Филиповић, Јулка
Кузмановић-Цветковић, Алексан-
дар Никезић, Петар Милојевић. –
[конзерватор Јелена Милојевић].
- [графички дизајн Жељко Цајић].
- Ниш : Народни музеј ; Београд :
Министарство културе и информи-
сања, 2020. – [3] пресавијена листа.

49

Poznoneolitska i ranoeneolitska
figuralna plastika iz severnih oblasti
centralnog Balkana = Late neolithic
and early eneolithic figurative sculpture

from the northern areas of the central
Balkans / Petar Milojević... [et al.]
; [fotografije Željko Čajić, Petar
Milojević]. – Niš : Narodni muzej
; Beograd : Ministarstvo kulture i
informisanja Republike Srbije, 2019
(Niš : Copy Shop AM). – 177 str. :
ilustr. ; 30 cm

Tiraž : 91. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst. – Summary. –
Bibliografija : str.170-177.

ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

50

Праисторијско налазиште у
Алексиначкој котлини : евиденција
и ревизија старих података / Петар
Милојевић, Татјана Трајковић-Фи-
липовић ; [цртеж Јелена Николић...
[и др.] ; фотографије Жељко Цајић,
Петар Милојевић]. – Ниш : Народ-
ни музеј ; Алексинац : Завичајни
музеј, 2017 (Ниш : Copy Shop AM).
– 250 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж : 100. - Стр. 7 : Предговор /
Драган Милановић. – Напомене и
библиографске референце уз текст.
– Библиографија : стр. 226-248.

ISBN 978-86-81098-01-1

51

Стара ископавања на локалитету
Бубањ : праисторијско вишеслој-
но налазиште код Ниша / Драган
Милановић, Татјана Трајковић-
Филиповић ; [дизајн и фотографије
Жељко Цајић]. – Ниш : Народни
музеј, 2015 (Београд : Гласник). –
144 стр. : илустр. ; 28 cm

Тираж : 500. – Апендикс : стр. 65-
81. – Каталог : стр. 85-144. - Напо-
мене и библиографске референце
уз текст. – Summary. - Библиогра-
фија : стр. 61-64.

ISBN 978-86-83019-43-4

52

ЦВЕТКОВИЋ Александар В.

Бележник из Великог рата 1916-1919. / Александар В. Цветковић ; приредили Јован Младеновић, Немања Нешић. – Ниш : Народни музеј, 2018 (Ниш : Свен). – 117 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж : 400. – Напомене уз текст. – Библиографија : стр. 115-116. – Summary, Resume, Zusammenfassung.

ISBN 978-86-83019-57-1

53

ЦРНОБРЊА-Красић, Сања

Poznoneolitska i ranoeneolitska figuralna plastika iz severnih oblasti centralnog Balkana = Late neolithic and early eneolithic figurative sculpture from the northern areas of the central Balkans / Petar Milojević... [et al.] ; [fotografije Željko Cajić, Petar Milojević]. – Niš : Narodni muzej ; Beograd : Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 2019 (Niš : Copy Shop AM). – 177 str. : ilustr. ; 30 cm
Тираж : 91. – Напомене и библиографске reference уз текст. – Summary. – Bibliografija : str.170-177.

ISBN 978-86-83019-64-9 (NMN)

54

ЦРНОГЛАВАЦ, Весна

Константинова вила у Медијани / [Милоје Васић...[и др.] ; фотографије Жељко Цајић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Атлантис). - 106. стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж : 600

ISBN 978-86-83019-45-8

55

Миле Симић : вајар и конзерватор / [аутори изложбе Миле Симић, Драгана Ишљамовић, Весна Црноглавац...[и др] ; дизајн и графичка обрада Станислав Павловић]. – Ниш : Народни музеј, 2016 (Ниш : Пергамент). – 5 стр. : илустр. ; 23 cm
Тираж : 100. - Аутори текстова Мара Макарић и Миодраг Анђелковић.

56

Отварање Музеја на Медијани 1936. године : Видовдански догађај у предратном грађанском Нишу. О дародавцима / Весна Црноглавац, Александар Динчић ; [обрада архивске грађе Тања Миленковић ; фотографије Горана Ћирића]. – Ниш : Народни музеј, 2016. – 19 стр. : илустр. ; 21cm
Тираж : 100

ПЕРИОДИЧНЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

2014.

57

ЗБОРНИК / Народни музеј Ниш
= Papers / The national Museum of
Niš ; главни и одговорни уредник
Славиша Поповић. – 1985. – Бр. 23.
– Ниш : Народни музеј Ниш, 2014
(Ниш : Атлантис). – 24 cm
Годишње. – Није излазио од 1993
– 1999. године. – Резимеи на ен-
глеском језику.
ISSN 0352-8979 = Зборник – На-
родни музеј Ниш

2015.

58

ЗБОРНИК / Народни музеј Ниш
= Papers / The national Museum of
Niš ; главни и одговорни уредник
Славиша Поповић. – 1985. – Бр. 24.
– Ниш : Народни музеј Ниш, 2015
(Ниш : Свен). – 24 cm
Годишње. – Није излазио од 1993
– 1999. године. – Резимеи на ен-
глеском језику.
ISSN 0352-8979 = Зборник – На-
родни музеј Ниш

2016-2017.

59

ЗБОРНИК / Народни музеј Ниш
= Papers / The national Museum of
Niš ; главни и одговорни уредник
Ненад Спасић. – 1985. – Бр. 25-26.
– Ниш : Народни музеј Ниш, 2016-
2017 (Ниш : Свен). – 24 cm
Годишње. – Није излазио од 1993
– 1999. године. – Резимеи на ен-
глеском језику.
ISSN 0352-8979 = Зборник – На-
родни музеј Ниш

2018-2019.

60

ЗБОРНИК / Народни музеј Ниш
= Papers / The national Museum of
Niš ; главни и одговорни уредник
Ненад Спасић. – 1985. – Бр. 27-28.
– Ниш : Народни музеј Ниш, 2018-
2019 (Ниш : Свен). – 24 cm
Годишње. – Није излазио од 1993
– 1999. године. – Резимеи на ен-
глеском језику.
ISSN 0352-8979 = Зборник – На-
родни музеј Ниш

ПРИЛОЗИ ОБЈАВЉЕНИ У ЗБОРНИЦИМА

61

АНЂЕЛКОВИЋ, Мирослав
Реч више о изложби *Ликовна колонија
Сићего 1964-1969*, уметничка дела из
фонда Народног музеја у Нишу / Ми-
рослав Анђелковић // Зборник. – Бр.
23 (2014), стр. 319-325.

62

БЕДОВ, Драгана
Сећање на Велики рат : белешке и

скице Милоша Н. Ђорића / Драгана
Бедов // Велики рат 1914-1918. у ме-
моарима и ратним дневницима : те-
матски зборник радова са међунаро-
дним учешћем (2020), стр. 321-336.

63

БЕЦИЋ, Иван М.
Нишка есконтна банка / Иван М.
Бецић // Зборник. – Бр. 23 (2014),
стр. 163-178.

64

Последице Првог светског рата по развој банкарства у Нишу / Иван М. Бецић // Зборник. – бр. 25-26 (2018), стр. 83-102.

65

Прва генерална банка Ниш / Иван М. Бецић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 183-200.

66

БЈЕЛИЦА, Слободан
Успомене Владимира Николића-Земунског из Првог свтског рата / Слободан Бјелица // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 267-278.

67

БОГДАНОВИЋ, Јелена
Нова едукативна искуства у музејској презентацији / Јелена Богдановић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 141-146.

68

БОЈИЋ, Душица
Дневник Милана Павловића-Цацике / Душица Бојић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 417-436.

69

БОЈОВИЋ, Радивоје
Први светски рат у мемоарима генерала Добросава Миленковића / Радивоје Бојовић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 353-368.

70

ВАСИЋ, Милоје Р.
Реконструисање скулптуре Хермеса и Сатира из виле са перистилом у Медијани / Милоје Р. Васић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 71-82.

71

ВАСИЉЕВИЋ, Љубиша
Споменици култа античких ијатричких божанстава откривени у окружењу лековитих извора – простор Источне и Јужне Србије / Љубиша Васиљевић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 9-22.

72

ВЕЉАНОВИЋ, Зоран
Успомене и доживљаји Владимира М. Фијата из Великог рат (1914-1917) / Зоран Вељановић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 337-352.

73

ВИТЕЗОВИЋ, Селена
Старчевачки кошгани предмети из збирке Народног музеја у Нишу / Селена Витезовић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 9-20.

74

ВЛАИСАВЉЕВИЋ, Марина
IN MEMORIAM : Слободан Дрча (1950-2018) / Марина Влаисављевић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 233.

75

Приказ књиге *Нишки официри пали у ратовима 1912-1918* / Марина Влаисављевић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 307-308.

76

Приказ научног скупа са међународним учешћем *Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима* / Марина Влаисављевић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 227-229.

77

Сретење - степеник у развоју српске нације / Марина Влаисављевић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 63-67.

78

ВУКЧЕВИЋ, Јелена

Пробој Солунског фронта и ослобођење Србије у ратном дневнику мајора Душана Додића / Јелена Вукчевић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 369-382.

79

ВУЛОВИЋ, Драгана

О једној занимљивој гробној целини из Јагодин мале, Ниш (Naissus) / Драгана Вуловић // Зборник. – Бр. 23 (2014). стр. 35-64.

80

ВУЧЕТИЋ, Биљана

Србија и Срби у Првом свтском рат у личним белешкама америчких добровољаца (1914-1915) / Вучетић Биљана // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 87-96.

81

ВУЧКОВИЋ, Владимир

Злочини бугарског окупатора у Нишкој епархији 1915. године / Владимир Вучковић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник

радова са међународним учешћем (2020), стр. 115-126.

82

Црквено питање по Уставу Кнежевине Србије из 1835. године / Владимир Вучковић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 39-49.

83

ГРБОВИЋ, Душко

Пробој Солунског фронта и ослобођење Србије у ратном дневнику мајора Душана Додића / Душко Грбовић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 369-382.

84

ГРУДЕН-Милентијевић, Ивана

Породица Жилник у историографији и сећањима Желимира Жилника / Ивана Груден Милентијевић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 73-82.

85

Сећање Олге Славковић на дане проведене у концентрационом логору на Црврном крсту / Ивана Груден-Милентијевић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 125-131.

86

ДИМИЋ, Љубодраг

Рат и сећање / Љубодраг Димић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 11-32..

87

ДИНЧИЋ, Александар

Аустроугарски ратни заробљеници у Нишу (1914-1915) / Александар Динчић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 49-68.

88

Поинули и умрли нишки ратници 1914-1915. (Сахрањени на Старом гробљу) / Александар Динчић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 101-112.

89

Страдање српских школа и учитеља у Нишком округу за време окупације (1915-1918) / Александар Динчић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 125-144.

90

ДРАШКОВИЋ, Драган
Нотес Танасија Р. Чубрића, наредника Дунавског ескадрона / Драган Драшковић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 451-463.

91

ДРЧА, Наташа
IN MEMORIAM : Никола Антов (1933-2019) / Наташа Дрча // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 231-232.

92

ЂОРЂЕВИЋ, Александар
Лична права и слободe у Срептењском уставу / Александар Ђорђевић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 23-28.

93

ЂУРЂЕВИЋ, Светлана
Парохије Алексиначког намесништва у периоду од обнављања 1918. до нове регулације 1924. године / Светлана Ђурђевић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 81-100.

94

ЂУРОВИЋ, Љиљана
Приказ изложбе *Ниш ратна престоница Србије 1914/1915* / Љиљана Ђуровић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 309-313.

95

ЕРДЕЉАН, Јелена
Прилог познавању симболике мотива на надгробним споменицима са старог јеврејског гробља у Нишу / Јелена Ердељан // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 197-209.

96

ЖИВОТИЋ Александар
Ратна 1914. у мемоарима и дневницима српских официра између мемоаристике и зачетака научне историографије / Александар Животић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 33-46.

97

ЖИКИЋ, Милена
Ниш на страницама листа „Ново време“ / Милена Жикић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 111-116.

98

ИЛИЋ, Јелица
Из Тимочке крајине до Северне Африке / Јелица Илић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 157-170.

99

Нишка контразавера 1903. године / Јелица Илић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 107-124.

100

ИЛИЋ, Миле

Од Сретењског до Устава из 2006. Прве назнаке праве локалне самоуправе / Миле Илић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 9-14.

101

ИЛИЋ-Петковић, Александра

Од Сретењског до Устава из 2006. Прве назнаке праве локалне самоуправе / Александра Илић-Петковић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 9-14.

102

ИШЉАМОВИЋ, Драгана

Конзервација скулптуре од дрвета из збирке историје уметности Народног музеја у Нишу / Драгана Ишљамовић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 179-183.

103

Конзервација стаклене чаше и пехара из античке збирке Народног музеја у Нишу / Драгана Ишљамовић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 213-238.

104

ЈАНКОВИЋ, Бобан

Велики збор грађана Ниша 24. новембра 1942. године приказан у листу „Ново време“ / Бобан Јанковић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 117-124.

105

ЈЕЛИЋ, Нада

Идејно решење за реконструкцију зграде музеја на археолошком налазишту Медијана (првонаграђени рад на конкурс за дизајн) / Нада Јелић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 147-158.

106

ЈЕРЕМИЋ, Гордана

О једној занимљивој гробној целини из Јагодин мале, Ниш (Naissus) / Гордана Јеремић // Зборник. – Бр. 23 (2014). стр. 35-64.

107

ЈОВАНОВИЋ, Милан

Од Сретењског до Устава из 2006. Прве назнаке праве локалне самоуправе / Милан Јовановић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 9-14.

108

ЈОВАНОВИЋ, Миша

Конзервација, рестаурација, реконструкција и презентација фрагментата зидних слика из римског периода са археолошког налазишта *Медијана* код Ниша / Миша Јовановић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 239-250.

109

КАПУРАН, Александар

Приказ публикације „Стара ископавања на локалитету Бубањ : праисторијско вишеслојно налазиште код Ниша“ / Александар Капуран // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 231-232.

110

КАРАПАНЦИЋ, Милица

Извештај о стручном боравку у источнословачком музеју у Кошицама / Милица Карапанцић // Зборник. Бр. 27-28 (2019), стр. 223-225.

111

Реализација ИПА пројеката прекограничне сарадње Бугарска-Србија „Дигитализација и визуелизација најзначајнијих збирки музеја из области народних ношњи и на-

кита увођењем нових 3Д технологија – Виртуелни музеј“ / Милица Карапанџић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 335-341.

112

КОМЛЕНИЋ, Милош

Идејно решење за реконструкцију зграде музеја на археолошком налазишту Медијана (првонаграђени рад на конкурс за дизајн) / Милош Комленић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 147-158.

113

КОСАНИЋ, Иванка

IN MEMORIAM : Сећање на Живорада Петровића (1930-2017) / Иванка Косанић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 159-164.

114

КОСТИЋ, Радоје

Записи Видосава Стефановића из Првог светског рата / Радоје Костић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 295-306.

115

КРИВОШЕЈЕВ, Валдимир

Ратна догађања од 1912 до 1916. године у дневницима и на фотографијама др Аријуса ван Тинховена / Владимир Кривошејев // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 231-252.

116

ЛЕКИЋ, Тијана

Конзервација, рестаурација, реконструкција и презентација фрагмената зидних слика из римског периода

са археолошког налазишта Медијана код Ниша / Тијана Лекић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 239-250.

117

МАВРОГЕНИ, Ставрула

Prvi svetski rat u očima grčkog književnika Stratisa Mirivilisa / Stavroula Mavrogeni // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 215-230.

118

МАКАРИЋ, Мара

Миле Симић – вајар и конзерватор / Мара Макарић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 2019-223.

119

МАКСИМОВИЋ Горан М.

Жанровски аспекти и слика рата у „Деветстопетнаестој“ Бранислава Нушића / Горан М. Максимовић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 197-214.

120

Путописна проза Спире Калика / Горан Максимовић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 47-57.

121

МАРКОВИЋ, Јулијана

Зидно сликарство цркве Светог Успења Пресвете Богородице у Гркињи / Јулијана Марковић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 149-166.

122

МАРКОВИЋ, Татјана

Завичајни фондови у библиотекама / Татјана Марковић // Зборник. – Бр. 27-28 (201), стр. 205-221.

123

МИЛАДИНОВИЋ Зоран
Ратни репортери / Зоран Миладиновић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 127-150.

124

МИЛЕНКОВИЋ, Тања
Активности Народног музеја Ниш на подизању и уређењу зграде музеја на археолошком налазишту *Медијана* 1935-2012. / Тања Миленковић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 273-278.

125

Експонати Народног музеја Ниш на светским изложбама / Тања Миленковић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 135-139.

126

Прво саветовање археолога ФНР Југославије / Тања Миленковић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 225-230.

127

Преглед изложбене активности Народног музеја у Нишу у периоду од 2004. до 2014. године / Тања Миленковић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 279-305.

128

МИЛИКИЋ, Ратомир
Од Дрине 1914. године до београдске пијаци – ратни дневник капетана Јефтимија Ђековића 1914-1915. године / Ратомир Миликић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 383-394.

129

МИЛОШЕВИЋ МИЦИЋ, Милена
Први светски рат у мемоарима Симе Жикића и „Ратном дневнику“ Стојана Ј. Јевтића / Милена Милошевић Мицић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 307-320.

130

МИТИЋ, Иван
Извештај са Међународног научног скупа „Бугарска окупација југа Србије 1915-1918. године“ / Иван Митић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 233-234.

131

Прво бекство из концентрационог логора на Црвеном крсту / Иван Митић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 113-129.

132

Преписка државног врха Краљевине Србије током српско-бугарског рата 1885. године / Иван Митић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 59-71.

133

Узрок и последице Сретењског устава 1835. године / Иван Митић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 29-37.

134

МИТИЋ, Слободан Б.
Оружје насађено на велике дршке из средњовековне збирке Народног музеја у Нишу / Слободан Б. Митић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 23-35.

135

Прилог проучавању средњовековног дефанзивног наоружања / Слободан Митић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 9-14.

136

Прилог проучавању средњовековног накита на територији Алексиначке котлине / Слободан Б. Митић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 37-43.

137

Прилог проучавању средњовековних топуза и буздована / Слободан Митић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 83-91.

138

Секире из средњовековне збирке Народног музеја у Нишу / Слободан Митић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 21-34.

139

МИТРОВИЋ, Младен Б.
Хидроцентрала „Света Петка“ у Сићеву као нуклеус музеја индустријализације Нишког региона и њен туристички значај / Младен Б. Митровић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 143-161.

140

МЛАДЕНОВИЋ, Јован
Књижевник и романиста др Душан З. Милачић у Великом рату - биографски прилози / Јован Младеновић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 69-82.

141

НЕШИЋ, Бојана
Бомбардовање Ниша 1999. године с посебним освртом на страдање Меморијалног комплекса „12.

фебруар“ / Бојана Нешић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 95-145.

142

Писма из рата Јована М. Првановића / Бојана Нешић // Зборник. – Бр. 24 (2014), стр. 145-174.

143

НЕШИЋ, Немања
Антифашистичка конференција омладине Ниша 1936. године / Немања Нешић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 103-109.

144

Ратне операције 1916-1919. у „Бележнику“ наредника Александра В. Цветковића / Немања Нешић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 395-402.

145

НИКОЛОВА, Маја
Ратне забелешке Милоша Милошевића из Књажевца / Маја Николова // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 437-450.

146

НОВАКОВИЋ, Данијела
Маштеварка - актер и маркет модернитета / Данијела Новаковић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 17-45.

147

ЊЕГОВАН, Драго
Успомене и дневник проте Стевана Михалцића / Драго Његован // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 279-294.

148

ОБРАДОВИЋ, Иван

Сећање на Велики рат : белешке и скице Милоша Н. Ђорића / Иван Обрадовић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 321-336.

149

ОЗИМИЋ, Небојша

Димитрије Давидовић - лик и дело / Небојша Озимић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 51-62.

150

Драгиша Цветковић и нишки Јевреји у Другом светском рату / Небојша Озимић // Зборник. – бр. 23 (2014), стр. 131-142.

151

Извештај са Међународног научног скупа „Јеврејска елита и председници Јеврејских заједница током Другог светског рата (1939-1945) / Небојша Озимић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 235-237.

152

Последњи дани логора на Црвеном крсту / Небојша Озимић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 83-93.

153

ПАВЛОВИЋ, Станислав

Реализација ИПА пројеката прекограничне сарадње Србија-Бугарска „Улажимо у историјско наслеђе за културно и духовно зближавање и економски напредак између општина Правец и Ниш“ - ССИ Number 2007 СВ161РО006-2011-2-91 / Станислав Павловић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 325-334.

154

ПАЈИЋ, Владимир

Конзервација, рестаурација, реконструкција и презентација фрагментата зидних слика из римског периода са археолошког налазишта *Медијана* код Ниша / Владимир Пајић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 239-250.

155

Конзерваторско-рестаураторски третман фрагментата зидних слика из просторија W-24 и W-24А Константинове виле на Медијани / Владимир Пајић // Зборник.- Бр. 27-28 (2019), стр. 185-201.

156

ПАЈИЋ, Марина

Конзерваторско-рестаураторски третман фрагментата зидних слика из просторија W-24 и W-24А Константинове виле на Медијани / Марина Пајић // Зборник.- Бр. 27-28 (2019), стр. 185-201.

157

ПАНАЈОТОВИЋ, Мила

Ратни доживљаји Пироћанаца у Првом светском рату / Мила Панајотовић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 151-156.

158

ПЕТКОВИЋ, Софија-

Приказ изложбе *Naissus necropolis. Касноантичка некропола у Јагодин мали* / Софија Петковић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 315-323.

159

ПЕТРОВИЋ, Борислав

Идејно решење за реконструкцију зграде музеја на археолошком налазишту Медијана (првонаграђени рад на конкурс за дизајн) / Борислав Петровић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 147-158.

160

ПЕТРОВИЋ, Немања

Икона са некрополе Светог Панталеймона у Нишу, предмет личне побожности / Немања Петровић // Зборник. – Бр. 27-28 (2019), стр. 167-176.

161

ПРОТИЋ, Маријана

Конзерваторско-рестаураторски радови на мозаику из виле са конхама са археолошког налазишта Медијана / Маријана Протић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 201-216.101

162

ПУРИЋ, Мирослав

Албанска голгота српске војске у ратном дневнику учитеља Милисава Арсовића / Мирослав Пурић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 403-416.

163

РАНЂЕЛОВИЋ, Небојша

Утицај слободног зидарства на почетке српске уставности / Небојша Ранђеловић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 15-22.

164

РАШКОВИЋ, Иван

Идејно решење за реконструкцију зграде музеја на археолошком на-

лазишту Медијана (првонаграђени рад на конкурс за дизајн) / Иван Рашковић // Зборник. – Бр. 25-26 (2018), стр. 147-158.

165

РИСТИЋ Љубодраг П.

Верна слика Србије 1914-1916. године : дневничко-мемоарске белешке странаца / Љубодраг П. Ристић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 9-11. и 47-65.

166

СИМОВИЋ, Бојана

Друштво Црвеног крста у првој години након ослобођења Ниша 1944-1945. / Бојана Симовић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 175-181.

167

СМИЧИКЛАС, Немања

Конзерваторско-рестаураторски радови на мозаику из виле са конхама са археолошког налазишта Медијана / Немања Смичиклас // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 201-216.

168

СТАНОЈЛОВИЋ, Нинослав

Јагодина ратне 1915. године у дневничким белешкама и сећањима савременика / Нинослав Станојловић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 171-180.

169

СТАРЧЕВИЋ, Ивона

Библиографија издања Народнoг музеја у Нишу (2010-2015) / Ивона Старчевић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 253-271.

170

СТЕВАНОВИЋ, Зоран

Алексинац и околина у деценији уочи Великог рата / Зоран Стевановић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 67-79.

171

СТОЈИЋ Биљана

Солунски фронт у сећањима француских војника / Биљана Стојић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 97-114.

172

ТЕКИЋ, Марина

Конзервација, рестаурација, реконструкција и презентација фрагментата зидних слика из римског периода са археолошког налазишта *Медијана* код Ниша / Марина Текић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 239-250.

173

ТОДОРОВИЋ, Братислав

Реконструисање скулптуре Хермеса и Сатира из виле са перистилом у Медијани / Братислав Тодоровић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 71-82.

174

ТОМАШЕВИЋ Јасмина И.

„Је л' су се овако црни родили? Да ли је и Бог њихов црн?“ : сведочења српских војника о савезници-

ма / Јасмина И. Томашевић // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 181-196.

175

ТРАЈКОВИЋ, Ива

Грнчарски - лончарски занат у Нишу / Ива Трајковић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 95-102.

176

IN MEMORIAM : Богомир Станковић / Ива Трајковић // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 239-241.

177

Чешљарски занат / Ива Трајковић // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 181-194.

178

ХОРВАТ Александар

Сећања Војвођана на интернацију за време Првог светског рата / Александар Хорват // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 67-86.

179

ЦРНОГЛАВАЦ, Весна

12. конференција ICCM (International Committee for the conservation of Mosaics) 27-31. октобар 2014, Сасари - Алгеро (Сардинија, Италија) / Весна Црноглавац // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 343-344.

180

Конзерваторско-рестаураторски радови на мозаику из виле са конхама са археолошког налазишта Медијана / Весна Црноглавац // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 201-216.

181

Конзерваторско-рестаураторски третман фрагмената зидних слика из просторија W-24 и W-24A Константинове виле на Медијани / Весна Црноглавац // Зборник.- Бр. 27-28 (2019), стр. 185-201.

182

Реконструисање скулптуре Хермеса и Сатира из виле са перистилом у Медијани / Весна Црноглавац // Зборник. – Бр. 24 (2016), стр. 71-82.

183

ЧЕРШКОВ, Тони

Конзервација, рестаурација, реконструкција и презентација фрагмената зидних слика из римског периода са археолошког налазишта *Медијана* код Ниша / Тони Чершков // Зборник. – Бр. 23 (2014), стр. 239-250.

184

О једној занимљивој грбној целини из Јагодин мале, Ниш (Naissus) / Тони Чершков // Зборник. – Бр. 23 (2014). стр. 35-64.

185

ШТЕПАНЕК, Вацлав

Ратни дневник пораженог. Слике и записи чешког официра аустроугарске војске са балканског ратишта / Вацлав Штепанек // Велики рат 1914-1918. у мемоарима и ратним дневницима : тематски зборник радова са међународним учешћем (2020), стр. 253-266.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

А

Анђелковић, Миодраг 15, 44, 55
Анђелковић, Мирослав 61
Антић, Дејан, рецензент 40

Б

Бедов, Драгана 62
Бецић, Иван М. 63, 64, 65
Бибовић, Љиљана 1, 2
Бјелица, Слободан 66
Богдановић, Јелена 2, 67
Бојић, Душица 68
Бојовић, Радивоје 69

В

Васиљевић, Љубиша 71
Васић, Милоје Р. 3, 7, 17, 29, 54, 70
Вељановић, Зоран 72

Витезовић, Селена 73

Влаисављевић Марина 5, 6, 74, 75, 76, 77

Војна болница (Ниш) 9

Вукмановић, Мирјана (преводацац) 32

Вукчевић, Јелена 78, 83

Вуловић, Драгана 79

Вучетић, Биљана 80

Вучић, Жика (фотографије) 21

Вучковић, Владимир 81, 82

Г

Гавриловић-Витас, Надежда 3, 7, 17, 29, 54

Грбовић, Душко 78, 83

Груден-Милентијевић, Ивана 8, 9, 10, 11, 38, 39, 84, 85

Д

Димић, Љубодраг 86
 Динчић, Александар 12, 13, 56,
 87, 88, 89
 Драшковић, Драган 90
 Дрча, Наташа 91

Ђ

Ђорђевић, Александар 92
 Ђурђевић, Светлана 93
 Ђуровић, Љиљана 94

Е

Ердељан, Јелена 95
 Етнографски музеј (Београд) 46

Ж

Животић, Александар 96
 Жикић, Милена 97

З

Завичајни музеј (Алексинач) 28, 50

И

Илић, Јелица 98, 99
 Илић, Миле 100
 Илић-Петковић, Александра 101
 Ишљамовић, Драгана 15, 44, 54,
 102, 103

Ј

Јанковић, Бобан 104
 Јанковић, Марко А. 16
 Јелић, Нада 105
 Јеремић, Гордана 106, 184
 Јовановић, Милан 107
 Јовановић, Миша 108

К

Капуран, Александар 109
 Карапанџић, Милица 110, 111
 Караџић, Ивана (преводаца) 6, 40,
 57, 59, 60
 Комленић, Милош 112
 Корићанац, Татјана 45
 Косанић, Иванка 113
 Костић, Радоје 114

Кривошејев, Владимир 115
 Кузмановић-Цветковић, Јулка 18,
 19, 26, 42, 48

Л

Лавренчић, Мирослав (фотогра-
 фије) 34
 Лекић, Тијана 116

М

Маврогени, Ставрџа 117
 Макарић, Мара 15, 20, 21, 22, 44,
 47, 55, 118
 Максимовић, Горан 119, 120
 Марковић, Јулијана 121
 Марковић, Татјана 122
 Миладиновић, Зоран 123
 Милановић, Драган (аутор и писац
 предговора) 23, 28, 50, 51
 Миленковић, Тања 12, 56, 124, 125,
 126, 127
 Миликић, Ратомир 128
 Милојевић Јелена (конзерватор)
 26, 42, 53
 Милојевић, Петар 18, 26, 27, 28, 36,
 37, 42, 43, 48, 49, 50, 53
 Милошевић, Гордана 3, 7, 17, 29,
 54
 Милошевић, Миџић, Милена 129
 Миљковић, Славиша (преводаца)
 8, 11, 13, 38, 39
 Министарство културе и информи-
 сања 18, 19, 25, 26, 27, 36, 37, 42,
 43, 48, 49, 53
 Митић, Иван 30, 31, 35, 130, 131,
 132, 133
 Митић, Слободан 134, 135, 136,
 137, 138
 Митровић, Младен Б. 139
 Михаиловић, Душан 32
 Младеновић, Јован 1, 33, 45, 52,
 140
 Музеј града Београда 45

Н

Народни музеј (Краљево) 14
 Народни музеј (Ниш) 1-185
 Никезић, Александар 18, 26, 36, 42, 48
 Нешић, Бојана 31, 34, 35, 141, 142
 Нешић, Немања 52, 143
 Николић, Јелена (археолошки цртежи) 28, 50
 Николова, Маја 145
 Новаковић, Данијела 146

Њ

Његован, Драго 147

О

Обрадовић, Иван 148
 Огранак САНУ (Ниш) 20, 33
 Озимић, Небојша 8, 11, 38, 39, 40, 149, 150, 151, 152

П

Павковић, Небојша (генерал-пуковник) 34
 Павловић, Станислав (аутор и графички дизајнер) 15, 41, 44, 55, 153
 Пајић, Владимир 154, 155
 Пајић, Марина 156
 Панајотовић, Мила 157
 Петковић, Софија 158
 Петровић, Борислав 159
 Петровић, Немања 160
 Поповић, Славиша 57, 58
 Протић, Маријана 161
 Пурић, Мирослав 162

Р

Ранђеловић, Небојша 163
 Рашковић, Иван 164
 Ристић, Љубодраг П. 4, 165
 Ристић, Милена (лектор) 57

С

Селаковић, Магдалена 42, 43
 Симић, Миле 15, 44, 55
 Симовић, Бојана 166

Смичиклас, Немања 167
 Спасић, Ненад (главни и одговорни уредник) 2, 59, 60
 Станојковић, Јовица, предговор 9
 Станојловић, Нинослав 168
 Старчевић, Ивона 169
 Стевановић, Зоран 170
 Стојадиновић, Нинослав (академик) 33
 Стојановић, Марија (лектор) 58
 Стојић, Биљана 171

Т

Тасић, Данијела (преводац) 58
 Текић, Марина 172
 Тодоровић, Братислав 173
 Томашевић, Јасмина И. 174
 Трајковић, Ива 22, 47, 175, 176, 177, 178
 Трајковић-Филиповић, Татјана 18, 26, 28, 42, 48, 51

Ћ

Ћирић, Горан (фотографије из личне колекције) 12, 56

Ф

Филозофски факултет (Београд) 16

Ц

Цајић, Жељко (фотографије и графички дизајнер) 2, 3, 6, 7, 17, 18, 19, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54

Цветковић, Александар В. 52

ЦИК (Београд) 14

Црнобрња-Красић, Сања 42, 53

Црноглавац, Весна 3, 7, 12, 15, 17, 44, 54, 55, 56, 179, 180, 181, 182

Ч

Чершков, Тони 106, 183, 184

Ш

Шапић, Марија (лектор) 40, 59, 60
 Штепанек, Вацлав 185

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- Албанска голгота – Српска војска - Мемоари 162
- Алексинач – Намесништво – Парохије – 1918-1924 93
- Алексинач – Почетак Првог светског рата 170
- Алексиначка котлина – Ревизија старих података – Праисторија 28, 50
- Америка – Лекари-добровољци – Мемоари – Први светски рат 80
- Андрић, Иво – Народни музеј (Ниш) – Музеј града Београда – Изложба 45
- Антички период – Ијатричка божанства – Србија 71
- Антов Никола – In memoriam 91
- Арсовић, Милисав, учитељ – Мемоари – Први светски рат 162
- Археолози – Саветовање 1950 – ФНР Југославија 126
- Аустроугарска војска – Мемоари – Први светски рат 185
- Банкарство – Ниш – Први светски рат 64
- Бекство – Нишки логор – 12. 2. 1942 131
- Библиографија – Издања НМ (Ниш) – 2010-2015 169
- Бибовић Љиљана (1937-1986) – Из књижевне заоставштине – Народни музеј (Ниш) 1, 2
- Бомбардовање – Ниш – 1999 141
- Бубањ (Ниш) – Праисторијско налазиште 23, 51, 109
- Бугарска-Србија - ИПА пројекат - Етнолошка збирка – Народни музеј (Ниш) 111
- Бугарска-Србија - ИПА пројекат - Културно наслеђе – Ниш-Правец 153
- Виртуелни музеј – ЕЗ НМ (Ниш) – Ношња – Накит - 3Д 111
- Војвођани – Интернација - Мемоари – Први светски рат 178
- Грнчарско-лончарски занат – Ниш – Пирот 175
- Давидовић, Димитрије (1789-1838) – Сретењски устав - „Новине сербске“ 149
- Дародавци – Медијана – Народни музеј (Ниш) – 1936 12, 56
- Десет дана Музеја Србије – Смотра етнолошког филма – Ниш 46
- Добровољци – Амерички лекари – Мемоари – Први светски рат 80
- Додић, Душан, мајор – Мемоари – Први светски рат 78
- Долежал Хинек, чешки официр – Мемоари – Први светски рат 185
- Друштво Црвеног крста – Други светски рат 8, 38, 166
- Дрча Слободан – In memoriam 74
- Ђековић, Јефтимије, капетан – Мемоари – Први светски рат 128
- Ђорић, Милош Н. - Мемоари – Први светски рат 62, 148
- Едукација – Скајп часови – Музејска презентација 67

- Етнологија – Стручно усвршавање
- Кошице (Словачка) 110
- Етнолошки филм – Смотра (17.
и 18. мај 2016 ; Ниш) – Десет
дана Музеја Србије 46
- Животић, Александар – Мемоари –
Први светски рат 96
- Жикић, Сима – Мемоари – Први
светски рат 129
- Жилник. Желимир – Логор на Цр-
веном крсту (Ниш) 84
- Жртве рата – Ниш – 1914-1915 88
- Жртве рата – Ниш – 1941-1944 10,
11, 30, 39
- Завичајни фондови – Библиотеке -
Србија 122
- Значајне личности – Догађаји – Народ-
ни музеј (Ниш) – 1936-2017 24
- Интернирци – Војводина – Мемоа-
ри - Први светски рат 178
- Интернирци – Логор на Црвеном
крсту (Ниш) – Маутхаузен 10
- ИССМ – 12. конференција (Италија)
– 179
- ИПА пројекат – Србија-Бугарска
– Дигитализација накита и но-
шњи 111
- ИПА пројекат – Србија-Бугарска -
Културно наслеђе 153
- Јагодина – Мемоари – 1915 168
- Јагодин мала – Некропола – Ниш
79, 106, 158, 184
- Јевреји – Ниш – Логор Сајмиште -
Други светски рат 11, 39, 150
- Јеврејска заједница – 1939-1945 151
- Јеврејско гробље – Символи – Ниш
95
- Јевтић, Стојан Ј. – „Ратни дневник“
- Први светски рат 129
- Калик, Спира – Оснивач позори-
шта „Синђелић“ (Ниш) - Путо-
писи 120
- Конзервација – Дрвена скулптура
– Збирка историје уметности -
НМ (Ниш) - 102
- Конзервација – Зидно сликарство
– Медијана 108, 116, 154, 155,
156, 172, 181, 183
- Конзервација – Мозаик – Вила са
конхама 161, 167, 180
- Конзервација – Стаклена чаша –
Античка збирка – Народни му-
зеј (Ниш) 103
- Конзервација, превентивна – Кул-
турно наслеђе – Ванредне си-
туације 14
- Константин Велики (272-337) –
Вила – Медијана (Ниш) 181
- Коштани предмети – Старчевачка
култура – Праисторијска збир-
ка НМ (Ниш) 73
- Крстић Милован (1909-2005) – На-
родни музеј (Ниш) – Изложбе-
ни каталози 21
- Културно наслеђе – Едукативни
програм – Превентивна зашти-
та
- Лекари, добровољци – Америка –
Мемоари - Први светски рат 80
- Лековити извори – Античка ија-
тричка божанства - Србија 71
- Ликовна колонија Сићево – 1964-
1969 61
- Логор на Црвеном крсту (Ниш) –
Бекство – 12. 2. 1942 131

- Логор на Црвеном крсту (Ниш) – Друштво Црвеног крста – Други светски рат 8, 38, 166
- Логор на Црвеном крсту (Ниш) – Савезници 13, 174
- Логор на Црвеном крсту (Ниш) – Сећање логораша 85, 152
- Логор на Црвеном крсту (Ниш) – Страни поданици 13
- Логор Сајмиште – Нишки Јевреји 150
- Локална самоуправа – Почети развоја – 1835-2006 100, 101, 107
- Мајски преврат – 27.7.1903 – Нишка контраavera 99
- Маутхаузен – Интернирци – Логор на Црвеном крсту (Ниш) 10
- Медијана – Вила Константина Великог – 4 в 3, 7, 17, 29, 54
- Медијана – Вила са перистилом – Реконструисање скулптура 70
- Медијана – Зграда Музеја – Идејно решење 105, 112, 159, 164
- Медијана – Мозаици – Заштита 161, 167, 180
- Медијана – Фрескосликарство – Заштита 108, 116, 154, 155, 156, 181, 183
- Меморијални комплекс „12. фебруар“ (Ниш) – Бомбардовање 1999 141
- Милачић, Душан З. – Биографски прилози – Први светски рат 140
- Миленковић, Добросав – Мемоари – Први светски рат 69
- Милошевић, Милош – Мемоари – Први светски рат 145
- Миривилис, Стратис, грчки књижевник – Мемоари – Први светски рат 117
- Михалцић, Стеван, прота – Мемоари – Први светски рат 147
- Музеј на Медијани (Ниш) – 80 година од отварања – 1936-2016 12, 56
- Музеји – Превентивна заштита – Културно наслеђе 14
- Музеји – Презентација – Скајп часови 67
- Накит – Средњи век – Алексинац 136
- Народна ношња – Нишки регион 110, 146
- Народни музеј (Ниш) – Експонати – Међународне изложбе 125
- Етнолошка збирка - 3Д 111
- Збирка историје уметности 102
- Збирка средњег века 134, 135, 136, 137, 138
- Зграда – Медијана – Уређење - 1935-2012 105, 112, 124
- Значајне личности – 1936-2017 – Изложбени каталози 24
- Издања - 2010-2015 – Библиографије 169
- Изложбена делатност – 2004-2014 127
- Нумизматичка збирка 41
- Оснивање – Адам Оршић – 1933 16
- Научни скуп (Ниш, 2018) – Први светски рат – Мемоари - Зборник радова 4
- Николић-Земунски, Владимир – Мемоари – Први светски рат 66
- Ниш – Антифашистичка омладина – Иво Лола Рибар – 1936 143
- Збор грађана – 24.11.1942 - „Ново

- време“, лист 104
- „Ново време“, лист – Други светски рат 97
- Орден Карађорђевог звезда – 1904-1945 5
- Смoтpa етнoлoшкoг филмa – Етнoгpaфски музeј (Београд) 46
- 140 година од ослобођења – 1878-2018 31, 35
- Нишка Бања – Саветовање археолога – 1950 126
- Нишка епархија – Бугарски злочини – 1915 81
- Нишка контрaзaвeрa – 1903 – Милан Нoвaкoвић 99
- Нишка котлина - Велика и Мала Баланица – Палеолит
- Нишки ратници – 1914-1915 – Старo грoбљe 88
- Нишки учитељи – Жртвe рaтa – 1914-1918 89
- Нoвaц – Крaљeвинa Југoслaвијa – 19-20. в 41
- Нoшњa, нaрoднa – Тeрeнскa истaживaњa – Нишки регион 146
- Нушић, Брaнислaв - „Дeвeтстoпeтнaстa“ – Мeмoари 119
- Орден Кaрaђoрђeвe звeздe сa мaчeвимa – Дoбитници - Ниш – Бигрaфијe 5
- Оршић Адам (1895-1968) – Oснивaч Нaрoднoг музeјa (Ниш) – Пиoнир aрxeoлoгијe 16
- Оружјe – Тoпузи и буздовани – Средњи век 137
- Оружјe, дeфaнзивнo – Средњи век – НМ (Ниш) 135
- Оружјe, нaсaђeнo – Средњи век – НМ (Ниш) 134
- Ослoбoђeњe Нишa - Турци – 1878 31, 35
- Ослoбoђeњe Нишa – 1939-1944 - Пoчeтaк нoвe влaсти 40
- Официри – Србијa – Први светски рат 96
- Официрски дoм (Ниш) – Смoтpa eтнoлoшкoг филмa (2016) – Дeсeт дaнa Музeјa Србијe 46
- Пaвлoвић-Цaцикa, Милaн – Мeмoари – Први светски рат 68
- Петровић, Живoрaд (1930-2017) – In memento 113
- Пeђинa Бaлaницa – 500000 гoдинa – Нишкa кoтлинa 32
- Пирoђaнци – Мeмoари - Први светски рат 157
- Прaистoријa – Фигурaлнa плaстикa – Бaлкaн 42
- Првaнoвић, Јoвaн М. – Прeпискa – Први светски рат 142
- Први светски рат – Бугарскa oкупaцијa – Јужнa Србијa 81
- Први светски рат – Мeмoари – Збoрници 4
- Први св. рат – Мeмoари – Днeвници 62, 64, 66, 68, 69, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 98, 114, 115, 117, 119, 123, 129, 140, 142, 147, 157, 163, 165, 168, 174, 178, 185
- Први светски рат – Ниш – Аустрoугрaски зaрoбљeници 87
- Први светски рат – Рaтнe бeлeшкe – 1916-1919 123
- Први светски рат – Стрaдaњe учитeљa – Нишки oкруг 89
- Први светски рат – Стрaнци o нaмa – Мeмoари 165

- Први српски устанак – Сретење – Српска нација 77
- Ратни заробљеници, аустроугарски – Ниш – 1914-1915 87
- Репортери – Мемоари – Први светски рат 123
- Савезници – Сведочења српских војника - Први светски рат 174
- Свети Панталејмон (Ниш) – Некропола – Икона 160
- Секире – Средњи век – Збирка НМ (Ниш) 138
- Симић Миле (1951) – Вајар и конзерватор – 1978-2016 – Каталогзи 15, 44, 55, 118
- Скулптуре, римске – Хермес и Сатир – Медијана 70, 173, 182
- Славковић, Олга – Логор на Црвеном крсту (Ниш) 85
- Слободно зидарство – Уставност – Србија – 18-19 в 163
- Солунски фронт – Мемоари – Први светски рат 78, 83, 171
- Срби – Ниш – 20 в – Биографије 24
- Србија, јужна – Бугарска окупација – 1915-1918 – Међународни научни скуп 81, 130
- Сремац, Стеван (1855-1906) – Књижевник и академик – Изложбени каталози 33
- Сретење – Први српски устанак – Држава – Нација 77
- Сретењски устав - Кнежевина Србија – Утицај цркве – 1835 82
- Сретењски устав – Почетак развоја локалне самоуправе – 1835-2006 100, 101, 107
- Сретењски устав – Права и слобода – Приватна својина – Правна сигурност 92
- Сретењски устав – Узрок и последице – Велике силе – 1835 133
- Српска војска – Албанска голгота - Мемоари 162
- Српски војници – О савезницима – Мемоари – Први светски рат 174
- Српско-бугарски рат – Преписка - 1885 132
- Станисављевић, Милосав – Мемоари – Први светски рат 98
- Станковић, Богомир (1930-2015) – In memoriam 176
- Станојевић, Живота – Мемоари – Први светски рат 98
- Стевановић Боривоје (1878-1976) – Сликар и академик – Изложбени каталози 20
- Стефановић, Видосав – Мемоари – Први светски рат 114
- Странци о нама – Мемоари – Први светски рат - 165
- Тимочани – Мемоари – Први светски рат 98
- Тинховен, Аријус ван – Мемоари – Први светски рат 115
- Теле кула (Ниш) – Водичи 6
- Учитељи – Жртве рата – Нишки округ - 1915-1918 89
- Фигурална пластика – Позни неолит – Рани енеолит – Балкан 42
- Фијат Владимир М. – Мемоари - Први светски рат 72

- Француски војници – Мемоари – Први светски рат 171
- Хидроцентрала „Света Петка“ – Сићево – Развој Нишког региона 139
- Цветковић Александар В. (1891-1962) – Албанска споменица 1921 – Дневници 52, 144
- Цветковић, Драгиша (1839-1969) – Нишки Јевреји – Други светски рат 150
- Црква Светог Панталејмона (Ниш) – Иконе – Некропола 160
- Црква Светог Успења (Гркиња) – Фреске 121
- Чешки официр – Мемоари – Први светски рат 185
- Чешљарски занат – Србија 177
- Чубрић, Танасије Р. – Наредник Дунавског ескадрона - Мемоари – Први светски рат 90

Литература

- Радловић, Здравка / Европске интеграције и библиографија монографских публикација и чланака у серијским публикацијама 1955-2008. Београд : Народна библиотека Србије, 2009.
- Вранеш, Александра / Основи библиографије. Београд : Народна библиотека Србије, 2001.
- Вранеш, Александра / Нишка народна библиотека-документ и свакодневица 1879-2004. Ниш : Народна библиотека „Стеван Сремац“, 2004.
- Јанчић, Светлана / Библиографија начела и међународни стандарди за библиографски опис - од специјализације ка интеграцији. Излагање (презентација) на међународној научној конференцији „ Стандардизација и квалитет библиотечких услуга“, Нови Сад, 4-5. новембар 2010.
- Михајловић, Глигорије / Српска библиографија 18. века. Београд : Народна библиотека Србије, 1964.
- Новаковић, Стојан / Српска библиографија за новију књижевност 1741-1867. Београд : СУД, 1869.
- Његован, Драго / Библиографија Рада војвођанских музеја 1-35 // Рад музеја Војводине 36-50 (1952-2008). Нови Сад : Музеј Војводине, 2008.
- Сечански, Вера / Библиографија. Београд : Народна библиотека СР Србије, 1975.
- Срдановић-Бараћ, Олга / Основе библиографије : принципи, проблеми, пракса и примена. Београд : Институт за спољну трговину, 1972.
- Црногорац Весна, Бојовић Снежана / Библиографија Центра за црквене студије. Ниш : Центар за црквене студије, 2009.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069(497.11)

ЗБОРНИК / Народни музеј Ниш = Papers /
The National Museum of Niš ; главни и одговорни
уредник Ненад Спасић. - 1985, бр. 1- . - Ниш :
Народни музеј Ниш, 1985- (Ниш : Свен). - 24 cm

Годишње.

ISSN 0352-8979 = Зборник - Народни музеј Ниш
COBISS.SR-ID 16328450